

Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

A TÉVEDÉS A SZERZŐDÉSEK KÖRÉBEN

doktori értekezés

Menyhárt Ádám

Konzulens oktató: Dr. Lenkovics Barnabás egyetemi tanár

SZE-ÁJK Győr
2012

Tartalomjegyzék

BEVEZETÉS.....	5
I. FEJEZET:	8
A TÉVEDÉS PSZICHOLÓGIAI FOGALMA, A TÉVEDÉSHEZ KAPCSOLÓDÓ JOGI FOGALMAK .	8
1. § AZ AKARAT, CÉL, MOTÍVUM PSZICHOLÓGIAI FOGALMAI	8
a) Az akarat mint pszichológiai fogalom.....	8
b) A cél és a motívum pszichológiai fogalma	9
2. § A TÉVEDÉS MINT PSZICHOLÓGIAI-PSZICHOPATOLÓGIAI FOGALOM	10
3. § A TÉVEDÉSSEL ROKONÍTHATÓ EGYÉB PSZICHOLÓGIAI FOGALMAK – ELFELEJTÉS, ELSZÓLÁS, TÉVES OLVASÁS ÉS TOLLHIBA (ELÍRÁS)	14
4. § A TÉVEDÉSHEZ KAPCSOLÓDÓ JOGI FOGALMAK	16
a) Az akaratnyilatkozat jogi fogalma	16
b) Disszenzus és tévedés	17
5. § ÖSSZEFOGLALÁS	19
II. FEJEZET:	21
A TÉVEDÉS A RÓMAI JOGBAN.....	21
1. § TÉVEDÉSI KATEGÓRIÁK A RÓMAI JOGBAN	21
2. § ERROR IN CORPORE (A SZERZŐDÉS TÁRGYÁBAN VALÓ TÉVEDÉS)	23
3. § ERROR IN PRETIO (ÉRTÉKBEN VALÓ TÉVEDÉS)	30
a) Vételárban való tévedés az emptio-venditio-nál	30
b) Értékben való tévedés a locatio-conductio (bérlet) esetén.....	30
4. § ERROR IN NEGOTIO (AZ ÜGYLET JOGCÍMÉBEN VALÓ TÉVEDÉS)	32
5. § ERROR IN SUBSTANTIA (A SZERZŐDÉSES TÁRGY LÉNYEGÉBEN, AZONOSSÁGÁBAN VALÓ TÉVEDÉS)	37
a) Error in substantia általában.....	37
b) Acor és mucor az error in substantia tükrében.....	39
c) Error in substantia – error in corpore.....	41
6. § ERROR IN MATERIA (A SZERZŐDÉS TÁRGYÁNAK ANYAGÁBAN VALÓ TÉVEDÉS)	44
7. § ERROR IURIS (JOGBAN VALÓ TÉVEDÉS)	48
a) Error iuris általában, a római jogi jogforrások.....	48
b) Error iuris a szerződések körében	50
8. § A RÓMAI JOGI ERROR ÉRTÉKELÉSE, ÖSSZEFOGLALÁS. A RÓMAI JOGI TÉVEDÉS LÉNYEGESSÉGÉNEK ÉS FELRÓHATÓSÁGÁNAK KÉRDÉSE.	52
III. FEJEZET:	56
A TÉVEDÉS DOGMATIKÁJÁNAK FEJLŐDÉSTÖRTÉNETE	56
1. § A TÉVEDÉS DOGMATIKÁJÁNAK KIALAKULÁSA AZ USUS MODERNUS PANDECTARUM-BAN, A TERMÉSZETJOGI TÉVEDÉS-TAN	56
2. § A TÉVEDÉS SZABÁLYOZÁSA AZ ELSŐ POLGÁRI KÓDEXEK BEN	62
3. § A TÉVEDÉS DOGMÁJÁNAK TOVÁBBI FEJLŐDÉSTÖRTÉNETE (JOGPOZITIVISTA IRÁNYZAT), SAVIGNY TÉVEDÉS-TANA	64
4. § A SAVIGNY UTÁNI TÉVEDÉS-ELMÉLETEK, AZ AKARAT-TEÓRIÁK	70
5. § A NYILATKOZATI ELMÉLETEK, AZOK HATÁSA AZ AKARATI TEÓRIÁKRA ÉS A KÖZTES ÁLLÁSPONT	74
6. § ÖSSZEFOGLALÁS	78
IV. FEJEZET:	79
A TÉVEDÉS SZABÁLYOZÁSA A BGB-BEN	79
1. § A TÉVEDÉS SZABÁLYAINAK KIALAKULÁSA A BGB-BEN, AZ ELSŐ SZÖVEGTERVEZET	79
2. § A BGB-NEK A TÉVEDÉSRE VONATKOZÓ HATÁLYOS NORMASZÖVEGE	83
3. § A SZERZŐDÉS TARTALMÁBAN VALÓ TÉVEDÉS (INHALTSIRRTUM VAGY IRRTUM IM ERKLÄRUNGSINHALT)	86
a) A szerződés tartalmának jelentésében való tévedés (Bedeutungsirrtum).....	87
b) A szerződés jogcímében, alanyában és tárgyában való tévedés	87

4. § A SZERZŐDÉSES NYILATKOZATBAN VALÓ TÉVEDÉS (ERKLÄRUNGSIRRTUM VAGY IRRTUM IN DER ERKLÄRUNGSHANDLUNG)	90
5. § AZ INDOKBAN VALÓ TÉVEDÉS (MOTIVIRRTUM) ILL. A TULAJDONSÁGBAN VALÓ TÉVEDÉS (EIGENSCHAFTSIRRTUM);	92
6. § EGYÉB TÉVEDÉSI KATEGÓRIÁK: JOGBAN VALÓ TÉVEDÉS (RECHTSIRRTUM), SZÁMÍTÁSI HIBA (KALKULATIONSIRRTUM)	94
a) A jogban való tévedés (Rechtsirrtum)	94
b) A számítási hiba (Kalkulationsirrtum)	95
7. § A TÉVEDÉS NÉMET BÍRÓI GYAKORLATA	96
a) A nyilatkozat tartalmában való tévedés (Inhaltsirrtum) és annak speciális fajtái a német bírói gyakorlatban	96
b) A nyilatkozatban való tévedés (Erklärungsirrtum) bírói joggyakorlata	98
c) Az indokban való tévedés (Motivirrtum) bírói joggyakorlata	99
d) A jogban való tévedés (Rechtsirrtum) bírói gyakorlata	102
8. § A TÉVEDÉS JOGKÖVETKEZMÉNYEI A NÉMET JOGBAN	103
9. § ÖSSZEFOGLALÁS	105
V. FEJEZET:	107
A TÉVEDÉS AZ OSZTRÁK JOGBAN	107
1. § AZ ABGB TÉVEDÉSRE VONATKOZÓ EREDETI NORMASZÖVEGE	107
2. § AZ ABGB TÉVEDÉSRE VONATKOZÓ HATÁLYOS NORMASZÖVEGE	109
3. § TÉVEDÉSI FAJTÁK AZ OSZTRÁK JOGBAN	112
a) A nyilatkozási tévedés (Erklärungsirrtum)	112
b) Az üzleti tévedés (Geschäftsirrtum)	113
c) Az indokban való tévedés (Motivirrtum)	115
d) Egyéb tévedési kategóriák az osztrák jogban: személyben való tévedés, jogban való tévedés	116
4. § LÉNYEGES-LÉNYEGTELEN TÉVEDÉS, A TÉVEDÉS OKOZÁSA ILL. FELISMERHETŐSÉGE A MÁSIK FÉL ÁLTAL	116
5. § A TÉVEDÉS OSZTRÁK BÍRÓI JOGGYAKORLATA	118
6. § A TÉVEDÉS JOGKÖVETKEZMÉNYE AZ OSZTRÁK JOGBAN	119
7. § ÖSSZEFOGLALÁS	121
VI. FEJEZET:	123
A TÉVEDÉS SZABÁLYOZÁSA A SVÁJCI JOGBAN	123
1. § A SVÁJCI KÖTELMI JOGI TÖRVÉNY TÉVEDÉSRE VONATKOZÓ HATÁLYOS NORMASZÖVEGE, A SVÁJCI TÉVEDÉSI KATEGÓRIÁKRÓL ÁLTALÁBAN	123
a) A Kódex normaszövege	123
b) A svájci tévedési kategóriákról általában	125
2. § AZ ÜN. GRUNDLAGENIRRTUM A SVÁJCI JOGBAN	127
3. § A GRUNDLAGENIRRTUM SVÁJCI BÍRÓI GYAKORLATA	129
a) A Grundlagenirrtum esetei a szubjektív lényeges tévedés alapján	129
b) A Grundlagenirrtum esetei az objektív lényeges tévedés alapján	131
4. § AZ EGYÉB TÉVEDÉSI KATEGÓRIÁK ÉS ANNAK GYAKORLATA A SVÁJCI JOGBAN	134
5. § A LÉNYEGES TÉVEDÉS JOGKÖVETKEZMÉNYEI A SVÁJCI JOGBAN, A TÉVEDÉSRE VONATKOZÓ REFORMJAVASLATOK AZ OR REVÍZIÓJA KAPCSÁN	138
6. § ÖSSZEFOGLALÁS	141
VII. FEJEZET:	143
A TÉVEDÉS SZABÁLYAI AZ ANGOL JOGBAN	143
1. § A COMMON LAW-RÓL ÁLTALÁBAN, A TÉVEDÉS FOGALMA ÉS KATEGÓRIÁI AZ ANGOL JOGBAN	143
2. § A SZERZŐDÉS LÉTRE NEM JÖTTÉT EREDMÉNYEZŐ TÉVEDÉS	145
a) A személyben való tévedés	145
b) A szerződés tárgyában, ill. tartalmában való tévedés	148
3. § A SZERZŐDÉS ÉRVÉNYTELENSÉGÉT EREDMÉNYEZŐ TÉVEDÉS	150
a) A szerződéses tárgy léteben, identitásában való tévedés	150
b) A szerződés teljesíthetőségében való tévedés	152
c) Minőségbeli tévedés	153
d) Mennyiségbeli tévedés	158
4. § AZ EQUITY-BELI TÉVEDÉS	159
a) Az equity-ről általában, a tévedés általános szabályai az equity-ben	159

b) Ténybeli és jogi tévedés az equity-ben.....	160
5. § TÉVEDÉSBŐL ALÁÍRT OKIRATOK (NON EST FACTUM).....	162
6. § A TÉVEDÉS JOGKÖVETKEZMÉNYEI AZ ANGOL JOGBAN.....	168
a) A common law-beli tévedés jogkövetkezményei.....	168
b) Az equity-beli tévedés jogkövetkezményei I.: a szerződés teljesítésére irányuló igény elutasítása.....	169
c) Az equity-beli tévedés jogkövetkezményei II.: a szerződés érvénytelenítése.....	171
d) Az equity-beli tévedés jogkövetkezményei III.: a bírósági szerződésmódosítás.....	174
7. § ÖSSZEFOGLALÁS.....	177
VIII. FEJEZET:	179
A TÉVEDÉS SZABÁLYOZÁSA A MAGYAR JOGBAN.....	179
1. § A TÉVEDÉS FOGALMA ÉS LÉNYEGESSÉGE A MAGYAR MAGÁNJOGTUDOMÁNYBAN.....	179
2. § AZ EGYES TÉVEDÉSI KATEGÓRIÁK A MAGYAR MAGÁNJOGTUDOMÁNYBAN.....	182
a) A szerződés tárgyában és a másik fél személyében való tévedés (error in corpore, error in persona)...	184
b) Az indokban való tévedés.....	184
c) A nyilatkozat megtétele során előálló tévedés.....	186
d) A jogban való tévedés.....	187
3. § A TÉVEDÉSRE VONATKOZÓ MAGÁNJOGI NORMASZÖVEG-TERVEZETEK.....	188
a) A Magyar Általános Polgári Törvénykönyv Tervezete. Első Szöveg.....	188
b) A Magyar Polgári Törvénykönyv Tervezete. Második Szöveg.....	190
c) A Magyar Polgári Törvénykönyv Tervezete. Negyedik szöveg.....	192
d) Magyarország Magánjogi Törvénykönyvének törvényjavaslata.....	194
4. § A TÉVEDÉS KORÁBBI, MAGÁNJOGI BÍRÓI JOGGYAKORLATA.....	195
a) A tévedés lényegessége a korábbi magyar bírói joggyakorlatban.....	195
b) A jogban való tévedés korábbi magyar bírói joggyakorlata.....	198
c) A tévedés felróhatóságának korábbi magyar bírói joggyakorlata.....	201
d) Az indokban való tévedés korábbi magyar bírói joggyakorlata.....	203
e) A közös téves feltevés korábbi magyar bírói joggyakorlata.....	205
5. § A TÉVEDÉS FOGALMA ÉS A TÉVEDÉSI KATEGÓRIÁK A MAGYAR POLGÁRI JOG TUDOMÁNYÁBAN.....	206
6. § A TÉVEDÉS SZABÁLYOZÁSA A MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG POLGÁRI TÖRVÉNYKÖNYVÉBEN.....	211
7. § A TÉVEDÉS POLGÁRI JOGI BÍRÓI GYAKORLATA.....	215
a) A tévedés lényegessége a bírói gyakorlatban.....	215
b) A közös téves feltevés bírói gyakorlata.....	218
c) A jogban való tévedés bírói gyakorlata.....	219
8. § A TÉVEDÉS JOGKÖVETKEZMÉNYEI A PTK.-BAN.....	220
9. § A TÉVEDÉSNEK AZ ÚJ POLGÁRI TÖRVÉNYKÖNYVÜNKBEN TÖRTÉNŐ ÚJRASZABÁLYOZÁSA – DE LEGE FERENDA - JAVASLATOK.....	221
10. § ÖSSZEFOGLALÁS.....	227
IX. FEJEZET:	230
A TÉVEDÉS SZABÁLYAI AZ EURÓPAI UNIÓ JOGÁBAN	230
1. § A TÉVEDÉS SZABÁLYAI A PRINCIPLES OF INTERNATIONAL COMMERCIAL CONTRACTS (PICC)-BEN.....	230
2. § A TÉVEDÉSRE VONATKOZÓ SZABÁLYOK A PRINCIPLES OF EUROPEAN CONTRACT LAW (PECL)-BAN.....	236
3. § A TÉVEDÉSRE VONATKOZÓ RENDELKEZÉSEK A DRAFT COMMON FRAME OF REFERENCE (DCFR)-BEN.....	241
4. § ÖSSZEFOGLALÁS.....	245
X. FEJEZET	247
ZÁRÓ KÖVETKEZTETÉSEK.....	247
1. § A TÉVEDÉS FOGALMA ÉS LÉNYEGESSÉGE, MIKOR LÉNYEGES A TÉVEDÉS?.....	247
2. § KELL-E A TÉVEDÉS LÉNYEGESSÉGÉN FELÜL AZ, HOGY AZT A MÁSIK FÉL OKOZZA ILLETVE ARRÓL A MÁSIK FÉL TUDJON?.....	252
3. § TÉVEDÉS, DISSZENZUS: ÉRVÉNYTELEN VAGY NEM LÉTEZŐ SZERZŐDÉS?.....	254
4. § TÉVEDÉS ÉS FELRÓHATÓSÁG: SZÜKSÉGES-E, HOGY A FÉL TÉVEDÉSE MENTHETŐ LEGYEN?.....	257
5. § KONKLÚZIÓ.....	261
FELHASZNÁLT FORRÁSOK JEGYZÉKE.....	262
MEGHIVATKOZOTT JOGESETEK JEGYZÉKE	268

Bevezetés

Általános tankönyvi tétel az a megállapítás, hogy a tévedés egy olyan akarathiba, amely a szerződéses érvénytelenségi okok rendszerén belül megtámadási okként szerepel.

A jelen munka azzal próbálkozik, hogy ezt a tételt árnyalja, pontosítsa és igazolja, hogy a látszólag egyszerűnek tűnő jogintézmény, a tévedés nem is feltétlenül érvénytelenségi ok, sok esetben ugyanis a szerződés létre nem jöttét eredményezi.

Az sem feltétlenül igaz, hogy a tévedés csak és pusztán akarathiba lenne, számtalanszor ugyanis a tévedés akarat nélküli cselekvések (pl: elszólás, elírás, elvétel) eredményeképpen alakul ki, illetve az akaratnak a kinyilatkoztatása, kinyilvánítása során. A nem akart szerződési nyilatkozat pedig nem hibás akaraton alapul, hanem akarat nélküli magatartás, a nyilatkozattétel során megvalósuló tévedés pedig nyilatkozati hiba.

A tévedés azonban önmagában általában nem eredményezi a szerződés érvénytelenségét illetve létre nem jöttét, hanem csak akkor, amennyiben az lényeges.

A szerződési szabadság elvéből fakadóan a felek szabadon meghatározhatják, hogy ha egyáltalán szerződni kívánnak, akkor azt milyen tartalommal tegyék, ebből következik az, hogy a nem akart vagy a hibás akaraton alapuló, illetve téves nyilatkozattétel eredményeképpen létrejövő szerződés nem kell, hogy kötelezze a felet. Ebben az esetben tehát a szerződő fél akaratából közelítjük meg a problémakört és amennyiben azt szentnek és sérthetetlennek tekintjük, akkor arra a következtetésre kell jutnunk, hogy a tévedésen alapuló szerződés nem kötelezheti a felet, mivel az az eredeti szerződéses akaratának nem felel meg, és így módon a szerződési szabadság elvébe is ütközik.

Ez az ún. akarat elv maradéktalanul érvényesülhet az ingyenes szerződések illetve az egyoldalú jognyilatkozatok (pl: végrendelet) körében, ahol a másik fél ellenszolgáltatást nem nyújt (pl: ajándékozási szerződés) illetve egyáltalán nincs is másik fél (pl: végrendelet).

A forgalmi ügyleteknél azonban, ahol a forgalom biztonságának követelménye kell, hogy érvényesüljön, méltánytalan lenne mind a tévedő féllel szerződő félre nézve, mind pedig a szerződés érvényességében bízó harmadik személyekre vonatkozóan, hogy ha pusztán a tévedés lényegessége és az akarat elv figyelembe vétele alapján érvényteleníteni lehetne a szerződéseket. Ez egyrészt a *pacta sunt servanda* elvébe ütközik, másrészt jog- és forgalombizonytalanságot eredményez.

Éppen ezért a modern jogrendszerek többsége afelé tendál, hogy csak abban az esetben engedjék meg a tévedésre hivatkozással a szerződés érvénytelenítését és ezáltal a kötelemtől

való szabadulást (legalábbis a visszerhes szerződések körében), ha a másik fél okozta a fél tévedését, vagy ha nem ő okozta, de a tévedésről tudott, illetve arról a körülményekből következően tudnia kellett volna, vagy ha esetlegesen mindkét fél ugyanabban a kölcsönös közös tévedésben volt (nyilatkozási elv).

A dolgozat a szerződéses tévedés egyes jogrendszerekben történő eltérő szabályozását mutatja be, ezért elsősorban történeti, leíró és összehasonlító jogi jellegű, mivel ez idáig magyar nyelvű tudományos értekezés a tárgyban – leszámítva MENYHÁRD ATTILA átfogóbb monográfiáját¹ – nem született. Ebből következően szükségeltetett a témának – a külföldi jogrendszereket is érintő – részletesebb bemutatása, ismertetése, majd a feltett kérdések tekintetében tudományos végkövetkeztetések levonása.

A disszertáció csak és kizárólag a polgári jogi szerződéses tévedéssel foglalkozik, így nem tárgya annak az egyoldalú jognyilatkozatok tévedés miatti megtámadhatósága, a tévedés öröklési jogi kérdései (a végrendelet érvénytelensége), nem tartalmazza a tágabb értelemben vett civilisztika egyéb jogterületeinek tévedési szabályait (családi jog: a házasság érvénytelensége; társasági jog: a társasági szerződés érvénytelensége; munkajog: a munkaszerződés érvénytelensége).

Az egyes jogrendszerek eltérő megoldásainak a bemutatása után választ kapunk az alább megfogalmazott fő kérdésekre:

- Mi minősül tévedésnek és ezen belül lényeges tévedésnek az egyes jogrendszerek szerint?
- A tévedés szabályozása során az egyes jogrendszerek az akarati illetve a nyilatkozási elvet követik-e vagy netalántán mindkettőt?
- Szükséges-e a tévedés körében a szerződés érvénytelenségének megállapításához, hogy a tévedő fél magatartása vétlen legyen?
- A tévedés semmisségi vagy megtámadhatósági ok-e, ill. a szerződés érvénytelenségét vagy létre nem jöttét eredményezi-e?
- Milyen tévedési fajtákat ismernek a különféle jogrendszerekben a tudomány művelői?
- Hogyan viszonyul az egyes jogrendszerek bírói gyakorlata a tévedéshez?
- Amennyiben a tévedés miatt az ügylet érvénytelensége vagy nem létezése megállapítást nyer, akkor milyen jogkövetkezmények alkalmazandók?
- Megfelelő-e a hatályos magyar Ptk.-ban a szerződéses tévedés szabályozása? Ha nem az, akkor milyen kritikákkal kell illetni, ill. milyen reformelképzelések juttathatók érvényre – *de lege ferenda* – az új Ptk. kodifikációja körében?

¹ MENYHÁRD ATTILA: *A szerződés akarathibák miatti érvénytelensége*, Budapest, 1997.

Azon jogrendszereknél, ahol kódex-szintű szabályozása van a témának (német, osztrák, svájci, magyar), az egyes fejezetek felépítésében egységesebb arculat tükröződik: a törvénykönyv rövid történeti előzménye, a hatályos szabályozást megelőző esetleges korábbi szövegtervezetek, a hatályos normaszöveg, ill. annak elemzése, a tévedés és a tévedési kategóriák jogtudományi ismertetése, a tévedés bírói gyakorlatának elemzése, a tévedés jogkövetkezményeinek rövid ismertetése, ill. a magyar Ptk. tekintetében *de lege ferenda* javaslatok megtétele, összegzés.

A dolgozat lényegét az utolsó, tizedik fejezet tartalmazza, amely összefoglalja a tudományos kutatás eredményeit és átfogó következtetéseket von le a szerződéses tévedés témáját illetően, amikor megadja a válaszokat az alábbi kérdésekre:

- Mi a tévedés fogalma és mikor minősül az lényegesnek?
- Kell-e a tévedés lényegességén felül az, hogy azt a másik fél okozza illetve arról a másik fél tudjon?
- Tévedés, disszenzus: érvénytelen vagy nem létező szerződés?
- Tévedés és felróhatóság: szükséges-e, hogy a fél tévedése menthető legyen?

I. fejezet:

A tévedés pszichológiai fogalma, a tévedéshez kapcsolódó jogi fogalmak

„Az emlékezés tévedései csak abban az egyetlen vonásban különböznek a téves emlékekkel kapcsolatos felejtéstől, hogy a tévedést mint olyat nem ismerjük fel, hanem helyesnek találjuk.”²

Sigmund Freud

1. § Az akarat, cél, motívum pszichológiai fogalmai

a) Az akarat mint pszichológiai fogalom

Ahhoz, hogy megértsük, mi minősül pszichológiai értelemben véve téves akaratnak, meg kell ismerkedni az akarat pszichológiai fogalmával is. A tévedés az emberi akarathibák körébe tartozik, éppen ezért szükséges az akaratnak és a hozzá tartozó egyéb pszichológiai fogalmaknak a rövid ismertetése is.

Az akarat pszichológiai fogalmával behatóan foglalkozott ANGELA SÄCKER,³ feldolgozva az irányadó pszichológiai műveket is. WILHELM KELLER fő művében⁴ az akaratot az emberi ösztönök és törekvések eredőjeként írja le. Keller a fentiek alapján az alábbi akarati okokat különbözteti meg:

- táplálkozási vagy birtoklási ösztön;
- erotikus ösztön;
- hatalmi vagy dominancia-törekvés;

² SIGMUND FREUD: *A mindennapi élet pszichopatológiája (az elfelejtés, elszólás, balfogás, babona és tévedés)*, Budapest 1923, 155.

³ ANGELA SÄCKER: *Irrtum über den Erklärungsinhalt*, Frankfurt am Main 1985, 145-179.

⁴ WILHELM KELLER: *Psychologie und Philosophie des Wollens*, 1954.

- erkölcsi értékeken alapuló törekvések.⁵

A szerző szerint az ösztönökből következik az ember akarata, az akarat nem létezik ösztönök nélkül.⁶ Az akarat az ösztönök által irányított olyan cselekedet, amelyet az alapjául szolgáló ösztönök határoznak meg.⁷ Ebből következően minden akarat az ösztönök által meghatározott és az ösztönöktől függő, az olyan akarat, amely nem az ösztönökön alapul, elképzelhetetlen.⁸ Az ember akaratát alapvetően meghatározzák és befolyásolják ösztönei, azonban a szocializáció eredményeképpen ezek az emberi ösztönök némiképp korlátok között tarthatók. Minél kisebb a szocializáció foka, annál inkább befolyásolja az ember akaratát az ösztöne. A szocializáció magasabb fokán álló felnőtt ember, akinek kialakult én-tudata van, ösztöneit kordában tudja tartani, és ezáltal magatartása is a társadalmi korlátok közé szorul, de még így is eredendően meghatározza akaratát valamelyik emberi ösztöne. Ezen második, fejlettebb szintű, a társadalmi normák és konvenciók által meghatározott akaratot nevezi Keller negatív akaratnak.⁹

b) A cél és a motívum pszichológiai fogalma

Az ember akaratának megvan a maga célja és indítóoka, motívuma. Csakúgy, mint az emberi akaratot, az emberi magatartás célját és motívumát is alapvetően az emberi ösztönök befolyásolják és határozzák meg, ugyanakkor az emberi cselekedet célja nem egyszerűen az ösztönök által meghatározott, hanem az én által kiválasztott cél is.¹⁰

Az emberi cselekedetek célját gyakran nehéz elválasztani magától az emberi magatartástól, ugyanis az ember mindig egy meghatározott cél elérése érdekében cselekszik. Ha pl.¹¹ valaki egy megvásárolandó kabátot felhúsz, az autóját beindítja, hogy a garázsából kiálljon, feltehetjük a kérdést, hogy mennyiben lehet magatartásának célját magától a cselekedeteitől elhatárolni: azért veszi fel a kabátot, hogy felpróbálja, azért indítja el az autóját, hogy kiálljon a garázsából, ezekben az esetekben az emberi magatartás célja és az emberi cselekedet egybeesik. Másképpen fogalmazva, az emberi magatartások céljai meghatározzák magukat a cselekedeteket.

⁵ Vö. KELLER: *id. m.* 135, 137, 164, 202, hivatkozik rá: SÄCKER: *id. m.* 147., 2. lábjegyzet.

⁶ Ld. KELLER: *id. m.* 186.

⁷ Ld. KELLER: *id. m.* 187.

⁸ Vö. KELLER: *id. m.* 186, 188, 191, 198.

⁹ Ld. KELLER: *id. m.* 179.

¹⁰ Vö. SÄCKER: *id. m.* 150.

¹¹ A példákat ld. SÄCKER: *id. m.* 181-182.

A motívum fogalma a hétköznapi szóhasználatban többértelmű, Keller szerint minden emberi magatartás az ösztönök által is motivált.¹² A magatartás motívuma azonban mindig tudatos is, és így módon az emberi tudat része a cselekedetnek, a cselekvő személyt cselekedetének motívuma mindaddig cselekvésre ösztökéli, amíg a kitűzött célt el nem éri.¹³

Säcker rámutat arra, hogy a pszichológiai értelemben vett akarat és motívum egymással nem ellenkező fogalmak, hanem egymásra épülő, egymást kiegészítő definíciók.¹⁴ Ebből azt a következtetést is levonja a szerző, hogy mivel pszichológiailag elválaszthatatlan egymástól az emberi akarat és annak motívuma, ezért jogilag sem szabadna különbséget tenni az ügyleti akarat és motívum között, hanem célszerűbb lenne ügyleten kívüli „célról” vagy akaratról beszélni, már csak azért is, mert a jogelmélet és a joggyakorlat az ügylet motívumát jogilag lényegtelennek tekinti.¹⁵

A pszichológiai értelemben vett akarat szempontjából az akarat célja egyben az akaratelhatározás motívuma is, ahogyan ENGISCH fogalmaz, a szándék, cél, motívum és indok fogalmak egymással felcserélhetők.¹⁶

2. § A tévedés mint pszichológiai-pszichopatológiai¹⁷ fogalom

Freud¹⁸ a tévedést a felejtéssel közös töről fakadó fogalomnak tartja, a különbséget ott vonja meg, hogy szerinte a tévedést nem ismerjük fel, hanem helyesnek véljük. Ezen összefüggésben a tévedés valóban rokon fogalom a felejtéssel. Azonban a szerző egy lényeges dolgot nem vesz figyelembe a tévedés fogalmának meghatározásánál, nevezetesen azt a tényt, hogy tévedésről beszélünk akkor is, amikor nincs kellő információnk az objektív valóság valamely tényéről, azaz tévedésünk tudatlanságunkon alapul. (Freud ugyan próbálja ezen

¹² Ld. KELLER: *id. m.* 186, 188, 191, 198, hivatkozik rá: SÄCKER: *id. m.* 184., ill. uo. 2. lábjegyzet.

¹³ Vö. SÄCKER: *id. m.* 184.

¹⁴ Ld. SÄCKER: *id. m.* 187.

¹⁵ Vö. SÄCKER: *id. m.* 188.

¹⁶ Ld. KARL ENGISCH: *Einführung in das juristische Denken*, II. Auflage, 1956, VII. Auflage, 1977, 143., hivatkozik rá: SÄCKER: *id. m.* 188., 18. lábjegyzet. Megjegyzendő, hogy a szándék, cél, motívum és indok fogalmi jogi értelemben különböznek egymástól.

¹⁷ FREUD – műve címéből is következően – a tévedést patológikus fogalomként kezeli. Nem vagyok hivatott – kellő szakértelem hiánya miatt – ezen állítással vitatkozni, ugyanakkor nem feltétlenül értek vele egyet. A „tévedni emberi dolog” axiómájából is kiindulva senki sem tévedhetetlen, Freud szerint ebből következően minden ember beteges volna, aki téved. Be kell látnunk, hogy minden ember élete során számtalanszor téved, ez nélkülözhetetlen velejárója az emberi létnek, cselekvésnek, így nem feltétlenül tekintendő a tévedés patológiásnak. Csak akkor beszélhetünk kóros elváltozásról, ha a tévedések az ember tudatállapotát, cselekvéseit nagymértékben áthatják.

¹⁸ FREUD: *id. m.* 155.

hiányt az „emlékezeti tévedés” fogalmával korrigálni,¹⁹ azonban – nézetem szerint – nem eléggé meggyőző módon.)

A tévedés egy olyan hibás tudattartalom a tévedő elméjében, amely a valósággal nem egyezik és vagy tudatlanságból ered, vagy azon alapul, hogy helyesnek vélünk olyan tényt, amely nem az.

Freud a tévedést a leglazább tévcselekménynek tekinti, elismerve azt, hogy a tévedés oka a tévedő személy lelki működésében keletkező valamiféle zavar. Utal arra, hogy a tévedéshez hasonló lelki okok játszanak közre az elszólás, ill. az elírás eseteiben is, megjegyezve, hogy az elszólásnak, ill. elírásnak nemcsak tudattalan lelki okai, hanem egyéb más összetevői is lehetnek, pl. kényelmesség, a sietségre való törekvés stb.²⁰

A tévedés lélektani okait elemezve Freud arra a megállapításra jut, hogy ahol tévedés van, ott a tévedés mögött elfojtás, valamiféle őszinteség hiány, torzítás leledzik.²¹ A szerző maga is azt vallja,²² hogy a lélekelemzéssel való foglalatossága eredményeképpen szinte már alig tud hazudni, ugyanis ahányszor megkísérli azt, rendszerint valamilyen tévedésbe vagy tévcselekvésbe bonyolódik, mely egyben utal az őszinteség hiányára. Azokban az esetekben, amikor a gondolat elhallgatása vagy esetlegesen elváltoztatása nem sikerül, az ember akarata ellenére, azaz tudattalanul a felszínre törnek ezen képzelgések és tévedésként jelennek meg. A szerző a tévedés ezen lélektani okaira történő visszavezethetőségét számos – saját – példával illusztrálja, ugyanakkor elismeri, hogy az elfojtásban rejlő tévedésektől élesen különböznek a tudatlanságból fakadó tévedések.²³

Freud leír egy olyan esetet, amelyben tévedését időleges tudatlanságból eredőnek tekinti.²⁴ Egyszer egy betege arra kérte őt, hogy adja kölcsön neki azon két, Velencéről szóló könyvét, amelyeket az orvos már korábban odaígért neki, hogy a páciens a húsvéti utazására felkészülhessen. Freud azt felelte, hogy már ki is vannak a könyvek készítve, és átment a könyvtárszobába, hogy átadja őket betegének.²⁵ Az orvos körülnézett a könyvtárban és megtalálta a „*Venedig als Kunststätte*” című könyvet, ill. a „*Die Mediceer*” címűt. A két művet megragadta és odavitte páciensének, aztán megszégyenülten rá kellett jönnie tévedésére. Azt ugyanis a rendkívül művelt professzor természetesen tudta, hogy a Medicieknek semmi köze Velencéhez, de ezt betege meghökkenéséig nem ismerte fel, és így

¹⁹ FREUD: *id. m.* 155.

²⁰ Ld. FREUD: *id. m.* 158.

²¹ Ld. FREUD: *id. m.* 156.

²² FREUD: *id. m.* 158.

²³ FREUD: *id. m.* 157.

²⁴ FREUD: *id. m.* 157.

²⁵ A valóságban azonban a professzor elfelejtette azokat megkeresni, mivel betege utazását a kezelés szükségtelen megszakításának tartotta és ezért – ill. anyagi okokból is – azt nem helyeselte.

nem is érezte tévesnek. Zavarát leplezendő, Freud elmondta páciensének, hogy tévedésének valószínűsíthetően az volt az oka, hogy nem látta jónak betege tervezett utazását, és ezzel a kezelés félbeszakítását.

Freud további példákat is említ orvosi praxisa köréből. Egy alkalommal a professzor megtiltotta egyik betegének, hogy felhívja kedvesét, akivel a beteg maga is szakítani szeretett volna. A tilalom indoka az volt, hogy az orvos szerint minden újabb beszélgetés csak újból felkavarta volna páciensében a szakítással járó nehézségeket, gyötrelmeket. Freud azt tanácsolta betegének, hogy a szakítás levélben történjen. Egyik nap páciense felkereste a professzort, tanácsot kérve tőle, hogy miként juttassa el a levelet kedveséhez, ill. megkérdezte azt is, hogy hivatkozhat-e a levélben az ő orvosi tekintélyére. A Freudnál történő látogatást követően a páciens éppen a búcsúlevelét fogalmazta, amikor hirtelen eszébe jutott, hogy nem kérdezte meg, vajon szabad-e neki a levélben kezelőorvosát név szerint megnevezni. A beteg a telefonhoz sietett, összeköttetést kért és az alábbiakat mondta a kagylóba: „Kérem, beszélhetek a tanár úrral már ebéd után?” A válasz a következőképpen hangzott: „Adolf, megbolondultál?” A beteg ugyanis tévedésből a kedvesével beszélt, akit orvosának tilalma miatt nem lett volna szabad felhívnia.

A tévedés érdekes esetének, elszólásnak minősíti Freud az alábbi történetet: A fiatal apa az anyakönyvvezetőhöz sietett, hogy második lánya születését bejelentse. A gyermek nevéről a Hanna nevet választotta, amikor is a hivatalnok figyelmeztette, hogy az első lányát is így hívják. A szerző szerint ebből a tévedésből azt a következtetést lehet levonni, hogy az apa a második lányt már nem fogadta olyan örömmel, mint az első.

V. TAUSK²⁶ művében saját tévedéséről számol be. Az orvos a harctérről éppen szabadságra ment haza Bécsbe, mikor egyik régi betege megtudta, hogy hol tartózkodik, és magához hívatta, mert ágyban fekvő beteg volt. Teljesített betege kívánságát, mintegy két órát tartózkodott páciensénél, aki búcsúzáskor megkérdezte tőle, hogy mivel tartozik. Tausk azt felelte, hogy tekintse látogatását baráti szívességnak, mivel szabadságon van, és nem rendel. A beteg meghökkent az orvos feleletén, de végül belenyugodott abba, nyilvánvalóan anyagi indokokból. Tauskban azonban már néhány pillanattal később is kétségek támadtak saját válaszát illetően, ezen kételyek között szállt fel a villamosra X irányba. Kis idő múlva át kellett szállnia Y irányba, és míg az átszállóhelyen várakozott, megfeledezett a honorárium ügyéről és a beteg kórtüneteinek gondolkodott. Közben megérkezett a villamos, azonban az orvos tévedésből rossz villamoskocsira szállt fel, mivel nem az Y irányba tartót, hanem az X

²⁶ V. TAUSK: *Falsche Fahrtrichtung*, Internationale Zeitschrift für ärztliche Psychoanalyse, IV. 1916/17, hivatkozik rá és idézi: FREUD: *id. m.* 161.

irányba menőt vette igénye. A helyzetet tetézte az a körülmény, hogy azon irányba tartó villamosra szállt fel Tausk, ahonnan jött, tehát visszafelé ahhoz a betegéhez, akitől nem fogadta el a pénzt. Ezt azzal magyarázta, hogy a tudatalattija mégiscsak el akarta kérni páciensétől a honoráriumot.

Freud a tévedés sajátos megnyilvánulási formájaként, külön fejezetben ír az összetett téves cselekvésekről.²⁷ Egy hölgy sógorával, aki híres művész, Rómába utazott. A művészt a Rómában élő németek nagy tisztelettel és örömmel fogadták, és többek között egy antik aranyéremmel ajándékozták meg. A híresség azonban nem nagyon becsülte meg ezt az ajándéktárgyat, és ez a hölgyet meglehetősen bántotta, nemsokára hazautazott, mivel nővére váltotta fel őt a művész kísérőjeként. A hazaérkezés során, a kicsomagoláskor vette észre a hölgy, hogy érthetetlen módon, tévedésből az érmét magával vitte. Erről azonnal értesítette levélben a sógorát, és megígérte neki, hogy az ajándékot másnap visszaküldi részére Rómába. Addigra azonban oly módon elrakta az érmét, hogy nem találta sehol, így nem is tudta azt elküldeni, és ekkor jött rá arra, hogy tudattalanul is szeretne volna azt magának megtartani.

Freud végezetül megemlíti egy olvasmányélményét, mely a *„Frank Wedekind und das Theater”* című műben található.²⁸ A történet szerint Wedekind saját drámájának rendezése során megkérte az egyik színészt arra, hogy a következő mondatnál: „A haláltól való félelem – *gondolkodási hiba.*”²⁹ a „félelem” szó után tartson rövid hatásszünetet, és úgy mondja tovább a szöveget.

Az előadáson a színész teljesen azonosult szerepével, a szerző utasítása szerint megtartotta a hatásszünetet, és a legünnepélyesebb hangon az alábbiakat mondta: „A haláltól való félelem – *nyomtatási hiba.*”³⁰ A szerző a darab után meglegedését fejezte ki a színésznek, ugyanakkor figyelmeztette arra, hogy a haláltól való félelem nem nyomtatási, hanem gondolkodási hiba.

A másnapi előadáson a művész a legemelkedettebb, legköltőibb részhez történő érkezéskor az alábbiakat mondta: „A haláltól való félelem – *emlékeztető lap.*”³¹ Wedekind ismét teljes elismerését fejezte ki a színésznek, mellékesen azonban megjegyezte, hogy a haláltól való félelem nem emlékeztető lap, hanem gondolkodási hiba.

Harmadik este a színész – aki időközben a szerzővel összebarátkozott – a darab patetikus helyén, a világ legünnepélyesebb hangján az alábbiakat adta elő: „A haláltól való félelem –

²⁷ FREUD: *id. m.* 164-170.

²⁸ Hivatkozik rá: FREUD: *id. m.* 168.

²⁹ „Die Furcht vor dem Tode ist ein Denkfehler.”

³⁰ „Druckfehler”

³¹ „Denkzettel”

nyomtatási lap”³² A színész ismételten csodálatos, dicsérő jelzőket kapott Wedekindtől, az egyfelvonásos darabot még több ízben játszották, azonban a *Denkfehler* problémáját a szerző tovább nem firtatta.

3. § A tévedéssel rokonítható egyéb pszichológiai fogalmak – elfelejtés, elszólás, téves olvasás és tollhiba (elírás)

Az elfelejtés kapcsán FREUD rámutat arra, hogy annak egyik válfajában nem másról, mint téves emlékezésről van szó. Az elfelejtés fogalmát a szerző az emlékezés csődjével azonosítja, ugyanis mialatt az illető személy azon erőlködik, hogy valamely szó eszébe jusson, akkor más, az elfelejtetthez hasonló szavak jutnak eszébe, amelynek téves létét azon nyomban felismeri.³³

A téves olvasás kapcsán Freud kifejti, hogy az esetek többségében az olvasó azért olvas félre bizonyos szavakat, mert azon gondolatokat „olvassa be” a sorok közé, amelyek aktuálisan éppen foglalkoztatják. Az ilyen téves olvasás még inkább előfordulhat, ha a szavak önmagukban hasonlóságot tükröznek, ill., ha felületesen olvas az illető.³⁴ A szerző szerint az esetek másik csoportjában a szöveg tartalmának van jelentősebb befolyása a téves olvasás kialakulására. Ilyenkor ugyanis a szöveg olyan közlést, tájékoztatást tartalmaz, amely az olvasóban ellenérzéseket kelt és az olvasási hiba segítségével védi ki a szöveg számára negatív tartalmát. A téves olvasás előfordulhat felolvasás közben is. WUNDT³⁵ szerint, amennyiben az embert nem érdekli az általa felolvasott szöveg tartalma, hanem gépiesen, odafigyelés nélkül olvassa azt fel, akkor kevesebb félreolvasás fordul elő, mint amikor a szövegre nagyon odafigyelve, koncentrálna olvasunk fel.

Egy alkalommal Freud – újságolvasás közben – a „gyalog Európán keresztül” helyett a „hordóban Európán keresztül” címet olvasta,³⁶ a félreolvasás okairól a professzor sokat töprengett. Saját állítása szerint is csak hónapokkal később jött rá a titok nyitjára, tudniillik egy korábbi újságcikkben olvasta, hogy az emberek furcsa módját választották a párizsi Világkiállításra történő elutazásnak, mivel egyesek hordóban szándékozták magukat Párizsba guríttatni. Az egyik ilyen feltűnést kereső személyt Zeitung Hermann-nak hívták.

³² „Druckzettel”

³³ FREUD: *id. m.* 5.

³⁴ FREUD: *id. m.* 81.

³⁵ Hivatkozik rá: FREUD: *id. m.* 93-94.

³⁶ „zu Fuss durch Europa” – „Im Fass durch Europa”, Ld. FREUD: *id. m.* 78.

A tollhibák kapcsán Freud saját esetét említi elsőként.³⁷ Elmondása szerint a különféle feljegyzéseit tartalmazó egyik lapon a szeptemberi keltezésű dátumok között egy helytelen bejegyzést talált „Csütörtök, október 20.” dátumozással. Az elírást a szerző azzal magyarázta, hogy amikor a bejegyzés készült, éppen nyári üdüléséről tért vissza, és újból nagy készletet érzett a betegeivel való foglalkozásra, viszont azok száma még csekély volt. A professzor megérkezésekor találta meg egyik betegének levelét, aki október 20-ra jelentette be magát. Freud szerint, amikor a dátumot a szeptemberi dátumok közé írta, akkor valószínűleg azt gondolhatta, hogy bárcsak a betege már itt lenne, és megkezdhetné végre páciense vizsgálatát. Ennek hatására írhatta be egy hónappal előbbre, a szeptemberi dátumok közé páciense érkezésének napját.

A lelkiismeret-furdalás, önmarcangolás sok esetben vezethet elíráshoz. E. JONES³⁸ A. A. BRILL-ről mesél el egy történetet. Brill általában nem fogyasztott alkoholt, azonban az egyik este egy kis bort ivott. Másnap, a reggeli órákban erős fejfájással ébredt, rendelése közben receptet állított ki egyik páciensének, akit *Ethel*-nek hívtak. A hölgy neve helyett azonban a receptre *Ethyl*-t (etilalkohol!) írt. Megjegyzendő, hogy az Ethel nevezetű hölgy maga is szívesen nézett a pohár fenekére.

Freud művét összefoglaló jegyzetekkel ellátó FERENCZI SÁNDOR is beszámol néhány olyan esetről, amikor ő maga írt el bizonyos mondatokat. Ferenczi professzor jegyzeteibe egyszer a következőket jegyezte fel: „Hierzu passt die Anektode”.³⁹ A professzor valójában *Anekdote*-t akart írni, mégpedig a halálraítélt – „zum Tode verurteilt” – cigányról szólót, akinek az volt az utolsó kívánsága, hogy maga választhassa ki azt a fát, melyre felakasztják.

A fenti példákból is láthatjuk, hogy a tévedés a mindennapi életünkben jelen van és áthatja az életviszonyainkat.

³⁷ FREUD: *id. m.* 84.

³⁸ Hivatkozik rá: FREUD: *id. m.* 88.

³⁹ Ld. FREUD: *id. m.* 90.

4. § A tévedéshez kapcsolódó jogi fogalmak

a) Az akaratnyilatkozat jogi fogalma

Az emberi cselekedetek jogilag is releváns csoportjába tartoznak az emberi magatartások, mulasztások, az emberi kifejezések, nyilatkozatok ill. akaratkijelentések.⁴⁰ Emberi magatartásról akkor beszélünk, amikor az ember tudatosan, akaratlagosan tesz vagy nem tesz valamit.⁴¹ Mind az aktív emberi magatartás, cselekedet, mind pedig annak passzív formája, a mulasztás, tudatos és szándékos magatartás, valamely meghatározott céllal.

Az embernek a saját magatartásával kapcsolatos pszichológiai fázisai az alábbiak:

- elképzelés az elérendő és megvalósítandó célokról;
- annak eldöntése, hogy a kijelölt célt hogyan fogja megvalósítani;
- az elképzelt és előírányzott cselekedet kifejtése.⁴²

Az emberi akarat a többi ember számára akkor lesz felismerhető, ha azt a cselekvő fél egyértelműen kinyilvánítja, azaz megtörténik az akaratnak megfelelő formában történő kifejezése. Ebből következik az akaratnyilatkozatnak a jogi fogalma, mely lényegét tekintve valamely ügyletet kötni kívánó fél joghatás kiváltására irányuló ügyleti akaratának a közlésével egyenlő. A hibás akarat tehát a közléssel válhat nyilvánvalóvá.

Az akaratnyilatkozat fogalmát az ABGB a 863. §-ban határozza meg, különbséget téve kifejezett és hallgatólagos („*stillschweigende*”) akaratnyilatkozatok között. A kifejezett akaratnyilatkozat alatt az ABGB a szavak és más általános jelek alapján kinyilvánított akaratot érti. Hallgatólagos az akaratnyilatkozat akkor, amikor a fél akaratát egyéb magatartással fejezi ki. Utóbbiak érvényességét a forgalmi szokások és szokványok alapján kell megítélni.⁴³

A svájci OR nem határozza meg az akaratnyilatkozat fogalmát, csak annyit ír róla, hogy lehet kifejezett vagy hallgatólagos.⁴⁴

Sem a Ptk., sem pedig a BGB nem definiálja az akaratnyilatkozatot, azonban a jogtudomány ismeri és használja annak fogalmát. BROX⁴⁵ szerint az akaratnyilatkozat a jog által

⁴⁰ A témáról összefoglalóan lásd: WALTER FULTERER: *Der Irrtum und die Geschäftsgrundlage bei vermögensrechtlichen Rechtsgeschäfte*, Innsbruck 1931, 9-28.

⁴¹ Ld. FULTERER: *id. m.* 9.

⁴² Vö. FULTERER: *id. m.* 10-11.

⁴³ Ld. ABGB 863. § (2) bek.

⁴⁴ Vö. OR 1. §

meghatározott akarat kinyilvánításával egyenlő. Az akaratnyilatkozat két elemből tevődik össze: a fél belső akaratából és annak kinyilvánításából. Az akarat és a nyilatkozat egységes, egy egészként alkotják az akaratnyilatkozatot.

A fél belső akarata az alábbi részekből áll:⁴⁶

- cselekvési akarat,
- nyilatkozati akarat,
- ügyleti akarat.

Cselekvési akaraton a cselekvés tudatosságát értjük, nyilatkozati akaraton azt, hogy a fél tudatosan egy jogilag releváns nyilatkozatot kíván tenni. Ügyleti akarat pedig azt jelenti, amikor a fél nyilatkozatával egy meghatározott joghatást kíván elérni. Az ügyleti akarat annak kinyilvánításával hatályosul, a nyilatkozat lehet direkt, kifejezett, ill. hallgatólagos, kivételesen nemtevésben megnyilvánuló.⁴⁷

SZLADITS különbséget tesz „nyilatkozási” és „jogügyleti” akarat között.⁴⁸ Míg a nyilatkozási akarat arra irányul, hogy az ügyleti nyilatkozat létrejöjjön, addig az ügyleti akarat tárgyaként a jogügylet célja szerepel. Az akaratnyilatkozat fogalmát a jogtudós tömören akként határozza meg, hogy az a joghatásokra irányuló akarat kinyilvánításával egyenlő.⁴⁹

A tévedés szempontjából azért van jelentősége az akaratnyilatkozatnak, mert egyrészt elképzelhető, hogy a tévedés olyan fokú, hogy a félnek egyáltalán nincs is ügyleti akarata (tévedésből tett nyilatkozatok: elszólás, elírás, elvétel). Másrészt viszont az is előfordulhat, hogy a tévedés akként realizálódik, hogy a fél akarata és nyilatkozata között nincs teljes átfedés, azaz eltérés van.

b) Diszszenzus és tévedés

Mint az köztudomású, a szerződés definíciójának *conditio sine qua non*-ja a felek közötti konszenzus megléte.

⁴⁵ HANS BROX: *Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Gesetzbuchs*, 14., verbesserte Auflage, Köln – Berlin – Bonn – München 1990, 48.

⁴⁶ Vö. BROX: *id. m.* 48-49.

⁴⁷ Ld. BROX: *id. m.* 50.

⁴⁸ Vö. SZLADITS KÁROLY: *Magyar Magánjog*, Első Kötet, Általános Rész, Személyi jog, Budapest 1941, 266. (a továbbiakban: SZLADITS: *Magánjog II.*)

⁴⁹ Ld. SZLADITS: *Magánjog II.* 267.

A disszenzus fogalmát már a római jog is ismerte és használta, értve ez alatt azt, amikor a szerződő felek között nincs akarategyezés. Sok esetben a tévedés disszenzust eredményez, és emiatt a felek között nem is jön létre jogügylet.

Az osztrák jog szerint disszenzusról akkor beszélhetünk, ha a fél nyilatkozatát a másik fél másként értelmezi, mint ahogyan azt ő gondolta.⁵⁰

A svájci OR az 1. §-ában kifejezetten rögzíti, hogy a szerződés megkötéséhez a felek akaratnyilvánításának egyezősége szükségeltetik. Az OR 8. §-ában, a szerződések tartalma körében is elvárja a felektől, hogy tényleges szerződési akaratuk egyező legyen. A svájci disszenzus-fogalom egyenlő azzal, amikor a felek akaratai egymással nem egyeznek.⁵¹

A BGB a disszenzus kérdését a 155. §-ban rejtett megegyezési hiányként (*versteckter Einigungsmangel*) szabályozza. Akkor van erről szó, ha úgy tűnik, hogy a felek szerződést kötöttek, de a valóságban a szerződés valamely pontjában nem egyeztek meg. A BGB ezt az esetet úgy szabályozza, hogy az ügylet érvényes marad, feltéve, ha a felek a szerződést ezen meghatározott szerződési pont nélkül is megkötötték volna.

A jelenleg hatályos magyar Ptk. a disszenzusról kifejezetten nem rendelkezik, a szerződés létrejöttéhez azonban a 205. § (1) bek. értelmében a felek akaratának kölcsönös és egybehangzó kifejezése szükséges. Az egybehangzóság hiánya nyilvánvalóan disszenzust eredményez.

EÖRSI GYULA egyik tanulmányát⁵² már-már közhelyszerű megállapítással kezdi: „Megegyezés hiányában nincs szerződés.”⁵³ A jogtudós szerint akkor beszélhetünk disszenzusról, ha a szerződés értelmezése eredményeképpen nem lehet megállapítani annak tartalmát.⁵⁴

Az angol szerződési jog a disszenzust a tévedés egyik fő eseteként tekinti.⁵⁵ Akkor van szó disszenzusról az angol jog szerint, ha a felek nyilatkozatai – valamilyen látens félreértés miatt – nem egyeznek. Disszenzus előállhat akként, hogy a felek mindegyike tévedésben van valamely szerződéses körülmény tekintetében, ilyenkor megegyezésük csak látszólagos. Megvalósulhat azonban úgy is, ha a felek mindegyike félreérti a másikat.

A tévedés, mint jogi fogalom az akaratnyilatkozat, és azon belül az akarat (illetve esetenként a nyilatkozat) hibái közé tartozik, csakúgy, mint a kényszer, megtévesztés, jogellenes

⁵⁰ Vö. ERNST A. KRAMER: *Grundfragen der vertraglichen Einigung*, München – Salzburg 1972, 64.

⁵¹ Ld. KRAMER: *id. m.* 96.

⁵² EÖRSI GYULA: *Tévedés, lehetetlenség, szerződésértelmezés* (a továbbiakban: EÖRSI: *Tévedés*), Magyar Jog 1968/12, 732-737.

⁵³ Ld. EÖRSI: *Tévedés* 732.

⁵⁴ Vö. EÖRSI: *Tévedés* 732.

⁵⁵ S. J. STOLJAR: *Mistake and misrepresentation*, London 1968, 7.

fenyegetés. A szerződéses tévedés a fél hibás akaratával vagy hibátlan akaratának hibás, helytelen kifejezésével egyenlő, a szerződés valamely lényeges körülménye tekintetében.

Amennyiben a tévedés a szerződéses akarat és nyilatkozat közötti diszkrepancia miatt következik be, azaz a fél a valós szerződési akaratát helytelenül nyilvánítja ki, akkor nyilatkozati tévedésről beszélünk (*Erklärungsirrtum*).⁵⁶

Ha a tévedés úgy valósul meg, hogy a félnek már a szerződéses akarata is téves, mert téves feltételezésen vagy helytelen tényeken, ill. esetleg információhiányon alapul, akkor tényállásbeli vagy tartalmi tévedésről van szó (*Sachverhaltsirrtum* vagy *Inhaltsirrtum*).⁵⁷

5. § Összefoglalás

A tévedés pszichológiai fogalmát az akarat pszichológiai definíciójából kiindulva határozhatjuk meg, amely döntően az ösztönök és törekvések által determinált. Az emberi akarathoz kapcsolódik az emberi magatartás célja és indítók, amelyeket szintén az emberi ösztönök határoznak meg és befolyásolnak.

A tévedés téves illetve hibás akarat, amelynek jellemzője, hogy tévedésünket kezdetben nem ismerjük fel, hanem elképzelésünket, vélekedésünket helyesnek tartjuk, holott az a valósággal nem egyezik.

FREUD szerint a tévedés patológiás és mindig valamilyen elfojtás, őszinteséghiány miatt keletkezik.

A tévedéssel rokoníthatók egyéb pszichológiai fogalmak is, úgy, mint az elfelejtés, elszólás, a téves (félre)olvasás, illetve a tollhiba (elírás). A félreolvasás esetén sokszor olyan szavakat látunk a szövegben, amelyek valójában nincsenek is ott, de az olvasót foglalkoztatják. A lelkiismeretfurdalás pedig sok esetben elíráshoz, elvételhez vezet.

A tévedés jogi fogalomának meghatározásához szükségképpen hozzá tartozik az akaratnyilatkozat jogi definíciója. Utóbbi nem más, mint a szerződést kötni szándékozó fél joghatás kiváltására irányuló ügyleti akaratának közlése. Az akaratnyilatkozat két fő elemből áll: a fél belső – a külvilág számára – látens akaratából és annak a másik fél részére történő nyilvánításából.

A fél belső akarata is többféle lehet, úgy, mint cselekvési, nyilatkozati, illetve ügyleti akarat.

⁵⁶ Vö. FULTERER: *id. m.* 37.

⁵⁷ Vö. FULTERER: *id. m.* 37.

A jogilag releváns tévedés esetén a szerződő fél ügyleti akarata eleve tévedésen alapul, vagy belső akarata ugyan nem téves, de azt helytelenül fejezi ki. Ebből következően a tévedésnek két fő fajtája van:

- Nyilatkozási tévedés. Erről akkor beszélünk, amikor a fél a helyes szerződéses akaratát tévesen nyilvánítja ki.
- Tartalmi tévedés. Ebben az esetben a félnek a szerződéses akarata eredendően téves illetve esetlegesen információhiányon alapul.

Amennyiben mindkét fél ugyanabban a tévedésben van, akkor konszenzusuk csak látszólagos, valójában disszenzusban vannak, melynek eredményeképpen nem jön létre közöttük szerződés.

De disszenzusról van szó akkor is, ha a felek mindegyike mást gondolt, mint amit nyilatkozott, vagy ha az egyik fél a másik nyilatkozatát félreértette és olyan nagyfokú a félreértés közöttük, amely megakadályozza az érvényes ügylet létrejöttét.

II. fejezet:

A tévedés a római jogban

„In venditionibus et emptionibus consensum debere intercedere palam est: ceterum sive in ipsa emptione dissentient sive in pretio sive in quo alio, emptio imperfecta est.”

D. 18. 1. 9 (pr.) Ulpianus libro vicensimo octavo ad Sabinum

1. § Tévedési kategóriák a római jogban

A szerződésnek, mint önálló kötelemfakasztó ténynek a római jogban történő általános elismeréséhez hosszú út vezetett. Az ősi jogban – egyrészt a primitívebb társadalmi élet- és értékviszonyokból fakadóan, másrészt a jogon kívüli normák (szokás, erkölcs, illem) erőssége miatt – a szerződéseknek általános jogi jelentőséget nem tulajdonítottak. Olyannyira nem, hogy az esetleges szerződésszegés deliktualis felelősséget eredményezett és büntetőjogi kategóriaként nyert értékelést.

Az ősi jogban a szerződéses akarat szinte teljesen figyelmen kívül maradt, ugyanis csak azt tartották szem előtt, hogy a szerződés a szigorú alakszerűségi követelményeknek megfelelt-e vagy sem. Ha a *stipulatio*-nál a kérdés-felelet egybehangzó volt, függetlenül attól, hogy a fél mást akart, mint amit ténylegesen nyilatkozott, vagy egyáltalán nem is akart szerződést kötni, a szerződés érvényesen létrejött. (A *verba-voluntas* csatájában – amelyet már GRADENWITZ híres munkájában⁵⁸ kifejtett – az ősi jogban egyértelműen a *verba* győzedelmeskedett.)

A római jogászok a szerződés általános definícióját nem a mai értelemben használták, illetve a szerződéseket alkotó akarat és nyilatkozat elvont fogalmát nem is ismerték, ezért a római jogi tévedés tanulmányozása során feltétlenül az eredeti forrásszövegekből kell kiindulnunk. Éppen ezért hibás az a törekvés, mely – a modern jogi felfogásoknak megfelelően – a szerződéses akarat hibájaként jelentkező római jogi tévedést az akarati vagy a nyilatkozási elv

⁵⁸ GRADENWITZ: *Interpolationen*, 1887, hivatkozik rá: MAX KASER: *Das Römische Privatrecht*. Erster Abschnitt, Das altrömische, das vorklassische und klassische Recht, München 1971, 235.

szerint kívánja elbírálni, illetve a modern jogi tévedés-kategóriák (pl.: rejtett disszenzus, egyoldalú tévedés, kölcsönös tévedés, stb.) valamelyikébe próbálja azt beleerőszakolni.

A római jogászok ugyanis nem elvont jogfogalmakban és nem is a mai értelemben vett jogintézményekben gondolkodtak, hanem a felmerülő, eldöntendő vitás tényállást az életszerűségi követelményeknek megfelelően, esetről esetre oldották meg. Ahogy WINKEL⁵⁹ találóan utal rá, a római jogászok egyedi jogproblémákkal foglalkoztak és azokat a görög filozófiából és retorikából átvett logika és argumentáció-tan alapján próbálták megoldani, azonban nem érdekelték őket olyan kérdések, mint az egyes jogfogalmak, jogintézmények definiálása, mert nem rendszerben gondolkodtak (*Systemdenken*),⁶⁰ hanem a problémát kívánták megoldani (*Problemdenken*).⁶¹

SCHULZ⁶² szerint az ún. „dialektikus jogtudomány” (*„dialektische Rechtswissenschaft”*)⁶³ időszakában a jogászok a görög filozófia hatása alatt voltak, míg az azt követő periódusban, a klasszikus korra ez eltűnt, a későklasszikus időkben azonban ismételten érdeklődésük középpontjába kerültek a görög filozófiai tanok.

Modern értelemben vett szerződésfogalom és az akaratnyilatkozat fogalmának hiánya miatt nem alkalmazhatjuk a modern tévedési kategóriákat sem a római jog tévedés-rendszerében.⁶⁴ Ahogy KASER⁶⁵ megjegyzi, a rómaiak minden jogügyletet egészében néztek, nem bontották szét azokat elemeikre (úgy, mint szerződéses akarat, szerződéses nyilatkozat, joghatás).⁶⁶ Itt kell utalni arra is, hogy a római forrásokban többször előforduló *dissentire* igének semmi köze nincs a modern jogi értelemben vett disszenzushoz, illetve arra is, hogy a forrásokból nem egyértelmű, hogy az érvénytelen (*non valet*)⁶⁷ és a létre nem jövő (*non esse*) fogalmak között tesz-e egyáltalán különbséget a római jogász vagy sem.

⁵⁹ Vö. LARENS C. WINKEL: *Error iuris nocet: Rechtsirrtum als Problem der Rechtsordnung*, Zutphen, Holland 1985, 77-78.

⁶⁰ WINKEL: *id. m.* 78.

⁶¹ WINKEL: *id. m.* 78.

⁶² SCHULZ, F.: *Geschichte der Römischen Rechtswissenschaft*. Weimar 1961 / Leipzig 1975, 81., hivatkozik rá: WINKEL: *id. m.* 78., 10. lábjegyzet.

⁶³ WINKEL: *id. m.* 78.

⁶⁴ Ezen az állásponton van WUNNER, ld. SWEN ERIK WUNNER: *Contractus – sein Wortgebrauch und Willensgehalt im klassischen Römischen Recht*, Köln-Graz 1964, 135-136.

⁶⁵ KASER: *id. m.* 235.

⁶⁶ A magyar nyelvű római jogi tankönyvek – nyilván didaktikai okokból – a római jogi jogügylet-tant a modern szerződési elemek (akarat, nyilatkozat, joghatás) alapján tárgyalják. Vö. MARTON GÉZA: *A római magánjog elemeinek tankönyve. Intitúciók*. Negyedik, változatlan kiadás, Budapest 1963, 72-79.; BENEDEK FERENC: *Római magánjog*. Dologi és kötelmi jog, 2., változatlan kiadás, Pécs 1995, 144.; BRÓSZ RÓBERT – PÓLAY ELEMÉR: *Római jog*. Tizedik kiadás, Budapest 1995, 390, 473.; FÖLDI ANDRÁS és HAMZA GÁBOR: *A római jog története és intézményei*. Harmadik, átdolgozott, bővített kiadás, Budapest 1998, 378-380.

⁶⁷ A kifejezés nem klasszikuskori, az egyes szövegekbe interpoláció hatásaként került be.

Az szinte bizonyos, hogy a megtámadható szerződés fogalmát a római jog nem ismerte, ugyanakkor a forrásokból az is valószínűsíthető, hogy a semmis és létre nem jövő ügyletek közé egyenlőségjelet tettek a rómaiak.

Mindezek alapján megállapítható, hogy a római jogi tévedés-rendszert megérteni és feldolgozni csak a források alapos elemzésével lehetséges, az általános szisztematizálás lehetséges elkerülésével.

Mindenesetre egyfajta minimális rendszerezés szükséges és lehetséges is az egyes tévedés-esetek bemutatása körében, amelyet már a glosszátorok konstatáltak. Az ő munkájuk alapján – az anakronizmus veszélye nélkül – megkülönböztethetünk a római jogra nézve:

- *error in corpore* (a szerződés tárgyában való tévedés),
- *error in pretio* (a vételárban való tévedés),
- *error in negotio* (az ügyletben, illetve annak jogalapjában való tévedés),
- *error in substantia* (a szerződéses tárgy lényegében, azonosságában való tévedés),
- *error in materia* (a szerződéses tárgy anyagában, illetve annak minőségében való tévedés),
- *error iuris* (jogban való tévedés).⁶⁸

Magam is ezen tévedési kategóriák alapján fogom a továbbiakban a római jogi tévedés-esetkört bemutatni, azzal a megjegyzéssel, hogy az egyes tévedési fajtákon belül a szerződéstípusonkénti (pl.: *emptio-venditio*; *locatio conductio rei*), illetve ügyletenkénti (pl.: *stipulatio*, *mancipatio*, *in iure cessio*) tipizálást is megteszem ott, ahol a szétválasztásnak külön jelentősége van.

2. § Error in corpore (a szerződés tárgyában való tévedés)

Az adásvétel körében az úgynevezett telek-példa (*fundus*) szolgáltatja az *error in corpore* alapesetét.⁶⁹ Első feladatunk az, hogy megvizsgáljuk, vajon interpoláció-kritikai szempontból

⁶⁸ Megjegyzendő, hogy a fenti kategóriákon kívül ismeri a római jog tudománya – ahogyan már a korábbiakból kitűnt – az *error in persona* és az *error in nomine* fogalmát, amelyek gyakorlatilag szinonimák egymással, amennyiben az *error nominis* személyre és nem tárgyra vonatkozik. Ismeretes továbbá az *error facti* (ténybeli tévedés) és az *error iuris* (jogban való tévedés) megkülönböztetése is, amely elhatárolást a római jogi tankönyvek kedvelik leginkább, de megtalálható az eredeti forrásokban is a rájuk történő utalás. Mindezekon felül LEONHARD használta az alábbi kategóriákat is: *error in re*, *error in genere*, *error in quantitate*, *error in dominio*. Vö.: LEONHARD: *Der Irrtum als Ursache nichtiger Verträge* (a továbbiakban: LEONHARD: *Irrtum*), Bd. I. und II., 2. Auflage, Breslau 1907, 65-115. Mindazonáltal ismeretes az *error in qualitate* kifejezés is, amely megegyezik az *error in materia*-val. HAUSMANINGER használja továbbá az *error in sexu terminust* is az *emptio-venditio* körében, vö.: HERBERT HAUSMANINGER: *Casebook zum römischen Vertragsrecht*. 4. erweiterte Auflage, Wien 1990, 132.

⁶⁹ D. 18. 1. 9 pr. Ulp. 28. Sab.

a D. 18. 1. 9 pr. Ulp. 28. Sab.-forráshely eredetinek minősül-e vagy sem. Az első bírálatot a szöveggel kapcsolatosan GERHARD VON BESELER adta, még 1921-ben,⁷⁰ majd négy évre rá újabb, még szigorúbb kritikáját fogalmazta meg a forrásanyagnak.⁷¹ Beseler alapos munkájának köszönhetően ugyan egy-két helyen a szöveghűség vélelme megdőlt, azonban az ügyben keletkezett döntés lényegét képező *quia in corpore dissensimus* szövegrésze nem.⁷²

Az első tényállás szerint a vevő (*ego*) azt gondolta, hogy *fundus Cornelianus*-t vesz, az eladó (*tu*) pedig azt hitte, hogy *fundus Sempronianus*-t ad el (*putare emere – vendere*). A jogi megítélése ennek a tényállásnak a Digesta szerint: *emptio nulla est* (nem jön létre az adásvételi jogügylet).⁷³ Ulpianus – legalábbis WUNNER⁷⁴ szerint – azért jutott erre a következtetésre, mert a feleknek a szándéka két különböző ingatlan adásvételére irányult, azaz a felek között a szerződés tárgyára vonatkozóan disszenzus keletkezett.

A szövegben található másik tényállás alapján az adásvétel tárgya egy rabszolga, a vevő (*ego*) Stichust kívánta megvásárolni, míg az eladó (*tu*) Pamphilust akarta értékesíteni. A jogkövetkezménye ennek az ügyletnek ugyanaz, mint az előzőnek, mivel a szerződés tárgyában disszenzus van (*in corpore dissentiatur*), ezért nincs adásvétel (*apparet nullam esse emptionem*).

A Digesta-beli szövegnek az értelmezése szerzőnként más és más.

A korábbi tudósok⁷⁵ a modern szerződésfogalomból és az ahhoz kapcsolódó elméletből kiindulva a szöveget úgy értelmezték, hogy a felek rejtett disszenzusban (*versteckter Dissens*) vannak. Ugyancsak korábbi elméletek képviselői⁷⁶ szerint a szöveg az egyoldalú tévedés esetét szabályozza (*einseitiger Irrtum*).

„In venditionibus et emptionibus consensum debere intercedere palam est: ceterum sive in ipsa emptione dissentient sive in pretio sive in quo alio, emptio imperfecta est. si igitur ego me fundum emere putarem Cornelianum, tu mihi te vendere Sempronianum putasti, quia in corpore dissensimus, emptio nulla est. idem est, si ego me Stichum, tu Pamphilum absentem vendere putasti: nam cum in corpore dissentiatur, apparet nullam esse emptionem.”

⁷⁰ BESELER in: *Byz. – Neugr. Jahrbücher 1* (a továbbiakban: BESELER: *Byz.*), 1921, 343-347., hivatkozik rá: JOSEPH GEORG WOLF: *Error im Römischen Vertragsrecht*, Köln-Graz 1961, 24.

⁷¹ BESELER in: *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung* (a továbbiakban: BESELER: *Zeitschrift für Rechtsgesch.*), 45, Weimar 1925, 222., hivatkozik rá: WOLF: *id. m.* 24.

⁷² Mindezek mellett az összes jelentős kritikusa a fragmentumoknak a szöveget klasszikus korinak tartja. Vö.: SECKEL-LEVY, VOCI, ARANGIO-RUIS, FLUME, KASER, H. SCHWARZ. Ld. részletesen: WOLF: *id. m.* 24, 4. lábjegyzet

⁷³ WOLF a jogügylet érvénytelenségéről ill. hatálytalanságáról (*Unwirksamkeit*) ír. (ld. WOLF: *id. m.* 43.) A két jogintézmény terminológiai problémájáról ld. FÖLDI ANDRÁS: *Érvényesség és hatályosság a végrendeleteknél*, *Közjegyzők Közlönye* 7-8 / 1988., 2. évfolyam, 2-12.; BESSENYŐ ANDRÁS: *A jogügyletek érvényessége és hatályossága – Egy civilisztikai (ál?) probléma margójára*, *JURA*, 7. évfolyam, 2001 / 2. szám., 5-17.

⁷⁴ WUNNER: *id. m.* 145.

⁷⁵ SIBER, BETTI, részletesen hivatkozik rájuk: WOLF: *id. m.* 27, 8. lábjegyzet.

⁷⁶ RABEL, KUNKEL, GIRARD, MONIER, BIONDI, DE ZULUETA, VAN OVEN, KASER, részletesen hivatkozik rájuk: WOLF: *id. m.* 26, 7. lábjegyzet.

RABEL⁷⁷ szerint azért nem jön létre adásvételi szerződés a tárgyban való tévedés ezen eseteiben, mert hiányzik a felek között a konszenzus, ebből következően az eset disszenzusnak minősül. Rabel elméletének hibája – ahogyan arra Wolf⁷⁸ helyesen rámutat – abban rejlik, hogy disszenzus alatt a modern disszenzus-fogalmat értette, nem pedig úgy használta azt, ahogyan a római jogászok.

KASER – hasonlóan Rabelhez – úgy gondolja, hogy egy ilyen, a Digesta-beli tényállásokból fakadó disszenzus megakadályozza a szerződés érvényes létrejöttét.⁷⁹

A szerző⁸⁰ véleménye alapján a rómaiak a formátlan jogügyleteknél a tévedést csak akkor vették relevánsnak, ha az a megegyezés létrejöttét kizárta. Kaser külön terminust használ az ilyen jellegű, konszenzust kizáró tévedésfajtára, „egyezésghiány” („*Einigungsmangel*”) megjelöléssel. Ugyanakkor a szerző megjegyzi azt is, hogy a formális ügyleteknél, amennyiben az ünnepélyes ceremónia közepette használt kérdés-felelet egybehangzik, a szerződés érvényesen létrejön, annak ellenére, hogy esetlegesen bármelyik vagy akár mindkét fél tévedésben volt a nyilatkozata megtétele során.⁸¹

KUNKEL⁸² nézete szerint a tévedés ebben az esetben a vétel tárgyának identitásában rejlik, ugyanakkor megjegyzi azt is, hogy a rómaiak a tévedés problémáját teljesen más alapokon kezelték, mint a közönséges jog dogmatistái. Kunkel szerint a tévedés a rómaiak számára elsődlegesen értelmezési probléma volt.⁸³ („... *der Irrtum sei für die Römer in erster Linie ein Auslegungsproblem*”⁸⁴ gewesen”).⁸⁵ Ugyancsak Kunkel véli azt, hogy a római jogászok nem különítették el egymástól a rejtett disszenzus és a tévedés fogalmát.

VOCI⁸⁶ szerint a D. 18. 1. 9 pr.-ban említett ulpianusi tényállást az alábbiak szerint kell értelmezni:

Az eladó azt hitte, hogy az A rabszolgát veszi meg, azonban a B rabszolgát írta körül A-ként, mert úgy vélte, hogy A-val azonos. Voci szerint ebben az esetben a szerződő fél a szerződéses tárgy individualitásában téved.⁸⁷ Ebből következően Voci az *error in corpore* kifejezést pontatlannak véli, és javasolja az *error in re* terminus felváltásával. Véleménye szerint az

⁷⁷ RABEL, ERNST: *Grundzüge des römischen Privatrechts*, 2. Auflage, Basel – Darmstadt 1955, 168-177.,

⁷⁸ WOLF: *id. m.* 27.

⁷⁹ „*Ein solcher Dissens läßt einen gültigen Vertrag nicht zustande kommen...*” – KASER: *id. m.* 208.

⁸⁰ KASER: *id. m.* 206-211.

⁸¹ Ez a megítélés azonban csak a Kr. u. I. sz. végéig volt így.

⁸² KUNKEL: *Römisches Privatrecht, auf Grund des Werkes von P. Jörs*, 3. Auflage Berlin, Göttingen, Heidelberg, 1949, 107. ff és 84.

⁸³ „... *der Irrtum sei für die Römer in erster Linie ein Auslegungsproblem gewesen*”, idézi: WOLF: *id. m.* 28.

⁸⁴ KUNKEL: *id. m.* 108.

⁸⁵ WOLF: *id. m.* 28.

⁸⁶ VOCI: *L'errore nel diritto romano*, Milano, 1937, 109., hivatkozik rá: WOLF: *id. m.* 30.

⁸⁷ „*sulla relazione tra il corpore e il nome: in una parola, sull'individualità sua*”, idézi: VOCI: *id. m.* 109., hivatkozik rá: WOLF: *id. m.* 30.

error in corpore csak abban az esetben használatos, amikor olyan szerződéses tárgyat kell identifikálni, amely nincs jelen a szerződés megkötése idején, ebből kifolyólag a felek azt nem láthatják.⁸⁸

A tényállással foglalkozott FLUME⁸⁹ is, megállapítva, hogy a D. 18. 1. 9 pr.-ban megjelenő esetleírás egyértelműen disszenzusról⁹⁰ szól, ami a modern doktrínákban egyenlő a burkolt vagy rejtett disszenzus megjelöléssel.⁹¹ A szerző szerint igazolható az, hogy a római jog, beleértve még annak a justinianusi időszakát is, nem jutott el odáig, hogy az egyoldalú tévedést érvénytelenségi okként kezelje a szerződések körében. Flume ezen véleményét az alábbi érvekkel támasztja alá:

- Ha a római jog jogi jelentőségűnek tartotta volna az egyoldalú tévedést, akkor fel kellett volna merülnie annak a kérdésnek, hogy ilyen esetben vajon a tévedő fél szerződéses partnere is hivatkozhat-e a tévedésre. Mivel ez a kérdés a forrásokban nem jelenik meg, ebből arra lehet Flume szerint következtetni, hogy az egyoldalú tévedésnek jogi relevanciája nem volt a római jogban.⁹²
- A forrásokban a tévedés legfontosabb eseteiként az elszólások és elírások (*Versprechens und Verschreibens*) szerepelnek, viszont a forrásszövegek egyetlen esetben sem szólnak az egyoldalú tévedésről.
- Az *error in corpore* és az *error in nomine* fogalompárt csak oly módon lehet értelmezni, ha a jogügylet egészét nézzük, nem pedig elemenként, így azt a feleknek az akaratnyilatkozataira történő felbontásával.⁹³

WOLF a D. 18. 1. 9 pr.-beli tényállás elemzése során arra a következtetésre jut, hogy mind az eladó, mind a vevő meg volt győződve arról, hogy érvényes adásvételi jogügyletet kötöttek. Az eladó azt hitte, hogy a *fundus Sempronianus*-t adja el, míg a vevő azt, hogy a *fundus Cornelianus*-t veszi meg.⁹⁴ Wolf szerint akár az eladó, akár a vevő oldaláról közelítjük meg a tényállást, első olvasatra úgy tűnhet, hogy egyoldalú tévedésről van szó, amely a szerződés tárgyául szolgáló ingatlan identitására vonatkozik, az első esetben az eladó téved, míg a másodikban a vevő.

⁸⁸ Wolf mindenesetre Voci értelmezését nem fogadja el, véleménye szerint ez nem következik a Digesta-beli tényállás szövegéből. Ld. WOLF: *id. m.* 30.

⁸⁹ FLUME: *Irrtum und Rechtsgeschäft im römischen Recht*, in: *Festschrift Schulz I* (a továbbiakban: FLUME: *id. m.*), 236., hivatkozik rá: WOLF: *id. m.* 31-32.

⁹⁰ „*eindeutig um einen Dissens*”, idézi: FLUME: *id. m.* 248., hivatkozik rá: WOLF: *id. m.* 31.

⁹¹ „*Das was die Römer als Dissens behandelt haben ist auch nach richtiger moderner Betrachtung Dissens.*” Ld. FLUME: *id. m.* 248., idézi: WOLF: *id. m.* 31.

⁹² Nemcsak FLUME jut erre a konklúzióra, hanem többek között MITTEIS, RABEL, JÖRS ill. SIMONIUS is, lásd részletesen: FLUME: *id. m.* 248., hivatkozik rájuk: WOLF: *id. m.* 31., 32. lábjegyzet.

⁹³ FLUME: *id. m.* 244., hivatkozik rá: WOLF: *id. m.* 32.

⁹⁴ WOLF: *id. m.* 43.

Azonban az egyoldalú tévedés nem következik magából a szövegből. Abban az esetben, amikor a szerződés tárgya a *fundus Cornelianus*, az eladó azonban azt hiszi, hogy a *fundus Sempronianus*-t adja el, a szerződés tárgyában, annak identitásában téved, ugyanis a szerződés a *fundus Cornelianus*-ra vonatkozik. Wolf⁹⁵ szerint a szerződés azért lesz semmis, mert a felek közötti megállapodás nem egyértelmű (*mehrdeutig*) és mindegyik szerződő fél egy másik ingatlanra gondolt. Így gyakorlatilag a szerződés megkötésekor a szerződő felek „elbeszéltek egymás mellett”, ami azért volt lehetséges, mert a szerződés tárgyául szolgáló ingatlan nem volt kellőképpen körülírva, egyéniesítve. (Wolf véleménye alapján a D. 18. 1. 9 Pr.-ban leírt forrásszöveg egyáltalán nem biztos, hogy valódi disszenzus-esetet takar.⁹⁶)

Wolf⁹⁷ felállít még egy lehetséges verziót a Digesta-beli tényállás értelmezése kapcsán, mely szerint elképzelhető, hogy a szerződés egy harmadik ingatlanra (pl.: egy *fundus Tusculanus-ra*) vonatkozott, amelyet a vevő *fundus Cornelianus*-ként, az eladó pedig *fundus Sempronianus*-ként azonosított.

WUNNER⁹⁸ következtetései szerint a D. 18. 1. 9 pr. legalább három különböző értelmezéssel bírhat:

- Az adásvételi szerződésben a *fundus Cornelianus* lett meghatározva, annak ellenére, hogy az eladó a *fundus Sempronianus*-t kívánta értékesíteni. A szerző szerint ebben az esetben az eladó (*tu*) egyoldalú tévedéséről és egyben az ún. identitás-tévedésről (*Identitätsirrtum*) van szó. A szerződésben meghatározott *fundus Cornelianus* ugyanis nem azonos az eladó által eladni kívánt *fundus Sempronianus*-sal. Wunner⁹⁹ helyesen hivatkozik arra, hogy amennyiben a *fundus Cornelianus* nem rendelkezik olyan különös ismertetőjegyekkel (méret, művelési ág, stb.), amely alapján meg lehetne különböztetni a *fundus Sempronianus*-tól, illetve a felek tárgyalásaik során nem beszéltek a *fundus Cornelianus* különleges tulajdonságairól, akkor gyakorlatilag a *fundus Cornelianus*-t egyedül a neve individualizálja. Ebben az esetben az *error nominis error in corpore*-hez vezet.¹⁰⁰

⁹⁵ WOLF: *id. m.* 44.

⁹⁶ „Indessen ist es zweifelhaft ob es sich in D. 18. 1. 9 pr. wirklich um eine Dissensentscheidung handelt.” Ld. WOLF: *id. m.* 46.

⁹⁷ WOLF: *id. m.* 44., ezt a verziót azonban már SIMONIUS is felhossa, hivatkozik rá: WOLF: *id. m.* 44., 66. lábjegyzet.

⁹⁸ WUNNER: *id. m.* 145-146.

⁹⁹ WUNNER: *id. m.* 146.

¹⁰⁰ WUNNER úgy gondolja, hogy a Digesta-beli tényállásnak ezen módon történő interpretációjaként az eladó egyoldalú tévedésére lehet következtetni. (Vö. WUNNER: *id. m.* 148.) A szerző itt nem ért egyet FLUME-val, aki szerint – ahogyan már korábban láttuk – az egyoldalú tévedést a rómaiak nem tartották relevánsnak. WUNNER helytállóan rámutat arra, hogy az egyoldalú tévedést a rómaiak nem a BGB 119. § (1) bekezdésében szabályozott fogalom szerint értelmezték.

- Az adásvételi szerződés a *fundus Sempronianus*-ra vonatkozik.¹⁰¹ A vevő az ajánlata során – a *rogatio*-ban¹⁰² – *fundus Sempronianus*-t nevezett meg, holott valójában a *fundus Cornelianus*-t kívánta megvenni. Ebben az esetben a vevő egyoldalú tévedéséről vagy másképpen szólva identitás-tévedésről beszélünk.
- A harmadik értelmezési lehetőség szerint az adásvételi szerződésben sem a *fundus Cornelianus*, sem a *fundus Sempronianus* nincs egyértelműen megjelölve. Ez lehetséges abból következően is, hogy a *rogatio*-ban egyszerűen csak *fundus* került szóba a felek között vagy a szerződő felek közösen olyan individualizáló jegyeket (termékték, művelési ág, stb.) adtak a telekről, amelyek mind a *fundus Cornelianus*-ra, mind a *fundus Sempronianus*-ra illettek.

Wunner szerint, ha a három különböző értelmezési lehetőséget a modern jogok alapján megnézzük, akkor rájöhetünk arra, hogy az *ulpianusi emptio nulla est* végkövetkeztetés csak a harmadik esetben szabályozott rejtett disszenzus esetén állja meg a helyét.¹⁰³ Az első két esetben ugyanis a mai jogok szerint a szerződés létrejön, legfeljebb az eladó illetve a vevő egyoldalú tévedése miatt érvényteleníthető. A szerző élesen kritizálja WOLF-nak a D. 18. 1. 9 pr. körében kialakított értelmezési és jogi álláspontját. Többek között nem ért egyet azzal a wolfi megállapítással, mely szerint a *rogatio* a szerződés részét képezte volna és nem pedig a vevő jognyilatkozata lenne, ez Wunner¹⁰⁴ szerint nem következik a forrásokból sem.

A szerző megcáfolja FLUME azon feltételezését¹⁰⁵ is, mely alapján bizonyítható lenne, hogy a római jogászok az egyoldalú tévedésnek jogi relevanciát nem tulajdonítottak.

Az első érveléshez (ti. hogy a források nem rendezik azt a kérdést, hogy a tévedésben nem lévő szerződő fél is hivatkozhat a tévedésre vagy sem) Wunner¹⁰⁶ megjegyzi, hogy ezt az érvelést a modern jogi gondolkodás orientálta, ugyanis a mai jogok szerint csak a tévedő félnek van joga megtámadás útján érvényteleníteni a szerződést. Wunner szerint azonban nem meglepő, hogy a római jogi források ezzel a kérdéssel nem foglalkoznak, ugyanis a római jogászokat csak az érdekelte, hogy a szerződő felek között a szerződés létrejöttéhez szükséges akarategyezőség megvan-e vagy sem.

A második érveléssel (elszólás, elírás) kapcsolatosan Wunner kifejti, hogy ugyan valóban ezek a tényállások a leggyakoribbak a forrásokban, de önmagában a szerződés

¹⁰¹ WUNNER: *id. m.* 148-149.

¹⁰² A *rogatio* ebben az esetben a szerződés megszövegezését jelenti, egyébként nem más, mint a *lex*-nek a rendelkező része. Vö. MARTON: *id. m.* 14-15.

¹⁰³ WUNNER: *id. m.* 149.

¹⁰⁴ WUNNER: *id. m.* 151.

¹⁰⁵ Vö. jelen munka 26-27. oldalaival.

¹⁰⁶ WUNNER: *id. m.* 164-165.

érvényességének az alapja az akaratmegegyezés. Az eldöntendő kérdés ebből következően mindösszesen az, hogy volt-e a felek között akaratmeg egyezés vagy sem, és a római jogászok számára az már közömbös volt, hogy erre milyen tényállás alapján jutottak.

A harmadik flumei érv (*error in corpore – error in nomine*) vonatkozásában a szerző megjegyzi, hogy Flume következtetései azért helytelenek, mert túlontúl is az egyoldalú tévedés modern jogi fogalmából közelíti meg a kérdéskört. Wunner úgy gondolja, hogy jogilag csak az volt érdekes a rómaiak számára, hogy a tévedés a konszenzust kizárja-e vagy sem.¹⁰⁷

Végkövetkeztetésében Wunner¹⁰⁸ leszögezi, hogy amennyiben az egyik szerződő fél részéről megvalósuló egyoldalú tévedés az akaratmegegyezés létrejöttét megakadályozza, úgy az egyoldalú tévedés jogilag a rómaiak számára is releváns volt.¹⁰⁹

Lehetséges, hogy Ulpianus az *emptio nulla est* végkövetkeztetésre nem a disszenzus alapján jutott, hanem másik jogértelmezés eredményeképpen. Ez a jogi következtetés azon a már klasszikuskori római jogi megállapításon alapul,¹¹⁰ mely szerint az *emptio-venditio* létrejövetelének alapvető követelménye a vétel tárgyában és a vételárban történő megegyezés. A szerződés tárgyát és a vételárat a szerződő felek a szerződéses tárgyalások során rögzítik, ha azonban a vétel tárgya nem identifikálható a végleges megegyezésből, mert az többértelmű, akkor arra a következtetésre lehet jutni, hogy a szerződő felek az *emptio-venditio* egyik nélkülözhetetlen, lényeges elemében, a áruban (*merx*) nem állapodtak meg. Ebből következően nem jött létre adásvételi jogügylet a felek között.

A magam részéről az ulpianusi értelmezéssel értek egyet. Wunner interpretációja tetszetős, de magából a szövegből nem állapítható meg, hogy *fundus Cornelianus* vagy *fundus Sempronianus* hangzott-e el a felek között, éppen ezért nem lehet következtetni sem az eladó, sem pedig a vevő egyoldalú tévedésére.

A Wolf által vélelmezett azon verzió, mely szerint a felek esetlegesen egy harmadik ingatlanra gondoltak, egyáltalán nem következik a tényállásból, az pusztán elméleti fikció. Ezzel szemben azonban kétséget kizáróan megállapítható az, hogy Ulpianus a szövegben

¹⁰⁷ Rávilágít arra is a szerző, hogy a flumei hármas érvelésnek csak akkor lenne helye, ha *a priori* kizárható lenne, hogy a rómaiak a szerződések körében a szerződő felektől az akaratmegegyezést megkövetelték volna, azonban ez nem igaz. Vö. WUNNER: *id. m.* 166.

¹⁰⁸ WUNNER: *id. m.* 167.

¹⁰⁹ A végkonklúzió szépséghibája az, hogy Wunner maga sem tud ilyen Digesta-beli tényállást elmélete igazolásául felhozni. A D. 18. 1. 9. Pr. értelmezési variánsai között a szerző maga is csak a harmadik interpretáció körében jut arra a következtetésre, hogy nem jön létre a felek között szerződés, azonban ez – Wunner által is elismerten – nem az egyoldalú tévedés esetei közé tartozik, hanem az ún. rejtett disszenzus esetkörébe.

¹¹⁰ „*Nec emptio nec venditio sine re quae veneat potest intellegi.*” – D. 18. 1. 8.

azzal érvel, hogy az adásvételi szerződés alapja a felek közötti konszenzus,¹¹¹ ill., ha a felek a vétel tárgyában vagy a vételárban, esetleg az ügylet egy másik aspektusában nem egyeznek meg, nem jön létre közöttük adásvételi szerződés (*ceterum sive in ipsa emptione dissentient sive in pretio sive in quo alio, emptio imperfecta est*).

A forrásból is egyértelmű tehát, hogy mivel a felek között vitatott volt a szerződés tárgya, így a *merx*-ben voltaképpen nem jutottak konszenzusra, ez a disszenzus eredményezte a szerződés létre nem jöttét.

3. § Error in pretio (értékben való tévedés)

a) Vételárban való tévedés az *emptio-venditio*-nál

A már korábban említett D.18.1.9 pr.-beli eset egyben a vételárban való tévedés alapesete az adásvételi szerződéseknél. A szövegértelmezés kapcsán nehézséget okoz az a körülmény, hogy minden valószínűség szerint az eset végkonklúzióját tartalmazó megállapítás („*emptio imperfecta est*”) interpoláció eredményeképpen került a Digestába.¹¹² WOLF¹¹³ szerint a klasszikus jog alapján nem következik az a megállapítás, hogy a vételárban való disszenzus érvényteleníti az adásvételt.

b) Értékben való tévedés a *locatio-conductio* (bérlet) esetén

A bérleti díj mértékében való tévedés alapesetét a D.19.2.52 Pomp. 31. Quint. Muc.¹¹⁴ tartalmazza. Pomponius két olyan esetet ír le, amelyekben a felek valamelyike pontosan fele olyan összegű bérleti díjban kívánt megállapodni, mint amennyire a másik fél gondolt. Az első esetben a bérlő kívánt 10 helyett 5-öt fizetni a bérleményért, a másodikban pedig a bérbeadó akarta a bérleményt fele annyiért bérbe adni, mint amennyit a bérlő szeretett volna fizetni érte. Pomponius alapján az első esetben a bérleti szerződés semmis, a másodikban viszont az alacsonyabb bérleti díj erejéig érvényes.

¹¹¹ „*in venditionibus et emptionibus consensum debere intercedere palam est*”

¹¹² Az említett szövegrészt posztklasszikusnak tartja: BESELER, SECKEL – LEVY, VOCI, ARANGIO-RUIZ, a szöveg valódisága mellett érvel azonban HAYMANN. Lásd részletesen: WOLF: *id. m.* 74. ill. Uo. 5. lábjegyzet.

¹¹³ WOLF: *id. m.* 75.

¹¹⁴ „*Si decem tibi locem fundum, tu autem existimes quinque te conducere, nihil agitur: sed et si ego minoris me locare senso, tu pluris te conducere utique non pluris erit conductio, quam quanti ego putavi.*”

WUNNER szerint a pomponiusi megoldás a praktikus érdekek figyelembe vételével született.¹¹⁵ Az első esetben ugyanis méltánytalan lenne, ha a kisebbik összegre érvényes lenne a szerződés, ez ellenkezne a bérbeadó érdekeivel, viszont ugyanúgy méltánytalan lenne – immáron a bérlőre nézve –, hogy a nagyobbik összegre lenne érvényes a jogügylet. Mivel a felek érdekei egymással ellentétesek, az egyetlen ésszerű és képviselhető megoldás a szerződés érvénytelensége. Ezzel szemben a második ügyben nem szenved csorbát egyik fél érdeke sem, ha a kisebbik összegre nézve érvényes lesz a bérleti szerződés, ugyanis a bérbeadó már eleve az alacsonyabb összegért kívánta a bérleményt bérbe adni, míg a bérlőnek nyilvánvalóan egyenesen kedvezőbb az, ha kevesebb bérleti díjért is bérelheti azt.

FLUME szerint a szövegben leírt esetek tiszta, egyértelmű disszenzusnak¹¹⁶ minősülnek, szerinte az első esetben a disszenzus csak a *maius*-ra vonatkozik, és nem érinti a *minus*-t, ahogyan a szövegből is következik. Sem WOLF,¹¹⁷ sem pedig WUNNER¹¹⁸ nem ért egyet Flumével, és mindketten utalnak arra, hogy Flume modern értelemben használja azon disszenzus-fogalmat, amelyet a rómaiak nem ilyen tartalommal ismertek. WUNNER rávilágít arra, hogy az első esetben az 5 a 10-hez képest nem *minus*, hanem más (*aliud*) szolgáltatás.¹¹⁹ Wolf¹²⁰ szerint a Digesta-beli eseteket KADEN¹²¹ értelmezte helyesen. Kaden ugyanis rámutat arra, hogy a bérlő csak akkor hiheti, hogy alacsonyabb bérleti díjban állapodott meg a bérbeadóval, ha a bérbeadó a nyilatkozata tekintetében tévedett, ill. tévedhetett, vagy *ad absurdum* egyenesen megtévesztették. Ha azonban a bérbeadó nyilatkozata teljesen egyértelmű, akkor a bérlő nem a bérbeadó nyilatkozatában tévedett, hanem abban a téves feltevésben volt, hogy a bérbeadó az alacsonyabb tartalmú bérleti díjért kívánta bérbe adni a bérleményt, nem pedig azért az összegért, amit nyilatkozott. WOLF¹²² utóbbi értelmezéssel nem ért egyet, véleménye szerint a nyilatkozat tartalmában lehet akkor is tévedni, ha maga a nyilatkozat egyértelmű.¹²³

¹¹⁵ „Diese Lösungen entsprechen durchaus den praktischen Interessenlagen.”, WUNNER: *id. m.* 199.

¹¹⁶ „klare Dissensfälle”, vö. FLUME: *id. m.* 243., hivatkozik rá: WOLF: *id. m.* 76., 9. lábjegyzet ill. WUNNER: *id. m.* 201., 24. lábjegyzet.

¹¹⁷ WOLF: *id. m.* 76.

¹¹⁸ WUNNER: *id. m.* 201.

¹¹⁹ Megjegyzendő, hogy mind a *corpus*, mind pedig a *pretium essentialia negotii* voltak az *emptio-venditio*-nál, ebből következően a feleknek minimálisan a *corpus*-ban és a *pretium*-ban konszenzusra kellett jutniuk.

¹²⁰ WOLF: *id. m.* 76.

¹²¹ KADEN: *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung*, 59., 1939, 636, hivatkozik rá: WOLF: *id. m.* 76., 10. lábjegyzet.

¹²² WOLF: *id. m.* 76. WOLF szerint ez a BGB 119. §-ból is következik.

¹²³ A szövegből mindenesetre világosan kiderül (különösen a *locum-existimes conducere* szóhasználatból), hogy az első esetben ténylegesen 10 hangzott el a bérleti díj meghatározásaként, mindebből következően csak a bérlő feltételezte azt, hogy 5-ben állapodtak meg.

A második esetben a bérleti szerződés a kisebbik bérleti díj tekintetében érvényes lesz. Ez következik magából a szövegből, és egyértelmű a jogirodalom számára is, FLUME szerint a disszenzus ellenére a felek egyezsége jutottak.¹²⁴ Ebben az esetben – a célszerűségi szempontokon kívül, amelyek az ügy érdemi megoldásához vezettek – a római jogtudósok más megoldási magyarázatokhoz is folyamodtak a döntés helyességének alátámasztása érdekében. Így FLUME¹²⁵ és VOCI¹²⁶ azzal érvel, hogy – fikcióval élve – a felek az alacsonyabbik bérleti díj tekintetében – pszichológiai értelemben – egyezsége jutottak, és ez az alapja az ügy megoldásának.

DULCKEIT¹²⁷ a második tényállást eltérően értelmezi. Nézete szerint itt a szerződő felek a *locatio-conductio* egyik lényeges elemét, a bérleti díjat nem határozták meg, csak látszólagosan (*scheinbar*) állapodtak meg annak összegében.¹²⁸ Dulckeit szerint a kisebbik összeg vonatkozásában megállapítható a *merces certa*, ebből következően ezen összeg tekintetében a szerződés érvényes lesz.

WOLF¹²⁹ arra a végkövetkeztetésre jut, hogy az első eset disszenzus-tényállást takar, amelyet azonban a római jogtudomány nem a modern akarati elv szerint közelített meg, hanem értelmezésbeli kérdésként kezelte.

WUNNER¹³⁰ arra a megállapításra jut, hogy a rómaiaknál az értékben való tévedés vonatkozásában nem létezett semmiféle abszolút érvénnyel rendelkező doktrína az ilyen típusú esetek elbírálására.

4. § Error in negotio (az ügylet jogcímében való tévedés)

A justinianusi jog szerint az *emptio-venditio* körében az ügylet jogcímében való tévedés azonos értékű az *error in corpore* ill. az *error in pretio*-val, tehát semmissé teszi a szerződést (utóbbi esetében csak a *maius* vonatkozásában). Ez következik a D.18.1.9 pr-ből is: „Sive in ipsa emptione dissentient ... emptio imperfecta est.”¹³¹

¹²⁴ „... trotz Dissenses ... Einigung”, FLUME: *id. m.* 243., idézi: WOLF: *id. m.* 78., 24. lábjegyzet.

¹²⁵ FLUME: *id. m.* 243., hivatkozik rá: WOLF: *id. m.* 78., 24. lábjegyzet.

¹²⁶ VOCI: *id. m.* 169., hivatkozik rá: WOLF: *id. m.* 78., 24. lábjegyzet.

¹²⁷ Hivatkozik rá: WOLF: *id. m.* 79.

¹²⁸ GAIUS szerint „nisi merces certa statuta sit, non videtur locatio et conductio contrahi”. Vö. Gai. 3, 142, idézi: WOLF: *id. m.* 79. Kérdés azonban az, hogy ebben az esetben a szöveg értelmezéséből következik-e a *merces certa* vagy esetlegesen *merces incertá*ról van-e szó?

¹²⁹ WOLF: *id. m.* 82.

¹³⁰ WUNNER: *id. m.* 205.

¹³¹ Idézi: WOLF: *id. m.* 87.

Az *error in negotio* alapesetét egy Diocletianustól¹³² származó rescriptum tartalmazza. A tényállás szerint a címzett egy harmadik személyt „bízott meg” azzal, hogy nevében és képviselőjében eljárva haszonbérleti szerződést kössön. A szövegből¹³³ az is megállapítható, hogy a rescriptum címzettje egy bizonyos Victor volt, aki a „megbízást” (helyesen: meghatalmazást) adta. A címzetten és annak szerződő partnerén túl szerepel egy harmadik személy is az ügyben, akit Victor „megbízott” a szerződés megkötésével. A tényállásból csak annyi derül ki, hogy Victor tévesen adásvételről szóló okiratot írt alá bérleti szerződés helyett, ebből pedig nem vezethető le az az általánosan képviselt nézet, miszerint Victor szándékosan írt volna alá más okiratot.¹³⁴

Mind EHRHARDT, mind FLUME, mind pedig SCHWARZ¹³⁵ azon az állásponton van, hogy a „megbízott” megbízásának egy bérleti szerződésről szóló okirat kiállítására kellett vonatkoznia.¹³⁶ A császárnak rescriptumában azt kellett eldöntenie, hogy a leirat címzettje és ellenfele között létrejött-e egyáltalán szerződés, ill. ha igen, akkor az haszonbérleti vagy adásvételi szerződés-e.¹³⁷

LAURIA¹³⁸ szerint Diocletianus a szerződő felek disszenzusát vette alapul rescriptuma megfogalmazásakor, mely disszenzus abban áll, hogy a felek mást foglaltak írásba, mint amiben szóban megállapodtak. Ebből kifolyólag nevezi Lauria a tévedés ezen fajtáját „*Errore sulla manifestazione*”-nak. EHRHARDT¹³⁹ véleménye alapján az eset az *errantis voluntas nulla est regula* általános érvényű elismerésének bizonyítékául szolgál.

SIBER¹⁴⁰ értelmezésében mindkét szerződő fél bérleti szerződést kíván kötni, azonban gyaníthatóan az okirat kiállítója összecserélte az okmányokat és így mindegyik fél tévedésben volt. Ez csak akkor eredményezhette a justinianusi értelemben vett disszenzust a felek között, ha az okirat készítője megtévesztési szándékkal bírt.

¹³² CJ 4.22.5 (294): *Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Victori. Si falsum instrumentum emptionis conscriptum tibi, velut locationis quam fieri mandaveras, subscribere, te non relecto, sed fidem habente, suasit, neutrum contractum in utriusque alterutris consensu deficiente constitisse procul dubio est.* – idézi: WOLF: *id. m.* 87-88.

¹³³ WOLF: *id. m.* 91.

¹³⁴ A szövegből nem következik a szándékosság, a *suadere* szó rábeszélést jelent. WOLF szerint még az sem fakad a rescriptumból, hogy Victor megtévesztette volna bármelyik felet is az ügyletkötés során, csak annyi bizonyos, hogy maga Victor lett megtévesztve, ugyanis bízott az okirat tartalmának helyességében, amelyet úgy írt alá, hogy előtte nem olvasott el.

¹³⁵ Hivatkozik rájuk: WOLF: *id. m.* 91.

¹³⁶ A diocletianusi leirat azonban *quam* (nem pedig *quod*) *fieri mandaveras*-ról szól, a *locationem facere* pedig haszonbérleti szerződés megkötését jelenti.

¹³⁷ A problémát nehezíti, hogy Justinianusig a római jog a közvetlen képviselőt nem ismerte el.

¹³⁸ LAURIA: *L'errore nei negozi giuridici*, 1927. 46., hivatkozik rá: WOLF: *id. m.* 88., 4. lábjegyzet.

¹³⁹ EHRHARDT: *Errantis voluntas nulla est* in: *Savigny Zeitschrift* 58 (1938), 178., hivatkozik rá: WOLF: *id. m.* 89., 9. lábjegyzet.

¹⁴⁰ SIBER: *Römisches Recht in Grundzügen für die Vorlesung (römisches Privatrecht)*. 1928., 13., hivatkozik rá: WOLF: *id. m.* 89., 10. lábjegyzet.

Siber nézetével szemben FLUME¹⁴¹ azon az állásponton van, hogy az az életszerű magyarázata az esetnek, ha azt feltételezzük, hogy a felek tudatosan írtak alá más okiratot, mint amiről megállapodásuk szólt.¹⁴² Flume szerint a felek egyértelműen bérletben állapodtak meg és az okirat aláírása csak a megállapodásuk szentesítésére szolgált, ebből következően a felek között bérleti szerződés jött létre. Ennek értelmében nem lehet eltekinteni a felek szóbeli közös megegyezésének tartalmától és nem szabad csak a tévesen aláírt okirat szövegéből kiindulni. A szerző egyenesen odáig jut, hogy az eset nem is a tévedés kategóriájába tartozik. Wolf¹⁴³ szerint praktikus okokból kizárható, hogy az ügyintéző a haszonbérleti szerződésről szóló okiratot szándékosan kicserélte volna az adásvételi szerződést tartalmazóval. A *subscriptio* már a római jogban sem volt egyenlő puszta névalírással,¹⁴⁴ hanem azt jelentette, hogy az okiratot aláíró fél megismerte annak tartalmát, lényeges elemeit, és azzal egyetértve, nevének aláírásával fejezte ki szerződéskötési szándékát. Ebből következően helytelen Flume azon értelmezése, hogy a felek között bérleti szerződés jött létre. A diocletianus-i megoldás is azt sugallja,¹⁴⁵ hogy egyáltalán nem zárható ki, hogy a felek között érvényes adásvételi szerződés jöjjön létre.

A bizánci jogászok mindezek alapján a diocletianusi rescriptumot olyan tévedési kategóriaként kezelték, amely az adásvételi szerződéseknel játszhat érdemi szerepet.

Az *error in negotio*-ra a digesztákban is találhatunk példát, alapesetnek a D.12.1.18.1 Ulp. 7.¹⁴⁶ számít. A szövegbeli tényállások közül az első esetben *ego* *tunak* pénzt adott azzal a szándékkal, hogy azt neki ajándékozza, *tu* viszont azt kölcsönnek (*mutuum*) vélte. ULPIANUS szerint sem ajándékozás, sem pedig kölcsönügylet nem jön létre a felek között. A második eset alapján *ego* a pénzt *tu*-nál letétként helyezte el, *tu* azonban azt kölcsönnek hitte, ilyenkor sem letéti, sem pedig kölcsönszerződés nem jön létre a felek között.¹⁴⁷ A harmadik tényállás szerint *tu* kölcsönként fizetett *egonak*, míg *ego* azt haszonkölcsönként (*ostendi gratia*) kezelte. Ezen esetben sem jön létre szerződés a felek között.

¹⁴¹ FLUME: *id. m.* 239., hivatkozik rá: WOLF: *id. m.* 89., 13. lábjegyzet.

¹⁴² Ebben az esetben *negotium simulatum* ez, és a szerződés ezért lesz semmis.

¹⁴³ WOLF: *id. m.* 96.

¹⁴⁴ Vö. MITTEIS: *Römisches Privatrecht bis auf die Zeit Diokletians. I: Grundbegriffe und Lehre von den Juristischen Personen*, Leipzig 1908, 305-306., hivatkozik rá: WOLF: *id. m.* 97., 35-36. lábjegyzet.

¹⁴⁵ „*neutrum contractum constituisse procul dubio est*”

¹⁴⁶ „*Si ego pecuniam tibi quasi donaturus dederó, tu quasi mutuam accipias, Iulianus scribit donationem non esse: sed an mutua sit, videndum. et puto nec mutuam esse magisque nummos accipientis non fieri, cum alia opinione acceperit. quare si eos consumpserit, licet condictione teneatur, tamen doli exceptione uti poterit, quia secundum voluntatem dantis nummi sunt consumpti. Si ego quasi deponens tibi dederó, tu quasi mutuam accipias, nec depositum nec mutuum est: idem est et si tu quasi mutuam pecuniam dederis, ego quasi commodatam ostendendi gratia accepi: sed in utroque casu consumptis nummis condictioni sine doli exceptione locus erit.*”

¹⁴⁷ „*nec depositum nec mutuum est*”

WUNNER¹⁴⁸ és WOLF¹⁴⁹ találóan rámutat arra, hogy mindhárom tényállásban közös elem a pénz kifizetése, azonban mindhárom esetben a felek között hiányzik a konszenzus a pénzösszeg átadásának jogcíme tekintetében.

Ulpianus mindegyik esetben azzal magyarázza a szerződések létre nem jöttét, hogy a felek nem jutottak egyezsége, a modern interpretációk viszont a három eltérő tényállást disszenzus-esetként¹⁵⁰ ill. tévedésként¹⁵¹ értelmezik.

A D.12.1.18 Ulp. 7-ből láthatón Iulianus eltérő megoldásra jut, mint Ulpianus: „*si ego pecuniam tibi quasi donaturus dederó, tu quasi mutuam accipias, ... donationem non esse: sed an mutua sit, videndum.*” Iulianus tehát – Ulpianussal egyezően – megállapítja, hogy nem jön létre ajándékozás, azonban arra a következtetésre jut, hogy megfontolandó (*videndum*) a kölcsönügylet létrejötte. Ebből az is következik, hogy maga Iulianus sem dönti el a kérdést, csupán felveti, hogy vajon nem jön-e létre a felek között kölcsön az első tényállás alapján. Mindazonáltal Iulianus nem zárja ki – Ulpianussal ellentétben – a kölcsön létrejöttét, sőt, egyenesen megfontolás tárgyává teszi azt.

A szöveget több interpolációkritika érte, többek között BESELER-től, LANGE-től, KUNKEL-től és PFLÜGER-től. BESELER¹⁵² szerint Ulpianus nagyon rossz stilszta lett volna, ha a *sed an mutua sit, videndum* mondatrészt az *esse* (nem pedig az *est*) szóval kötötte össze. LANGE¹⁵³ rávilágít arra, hogy a *videndum* szócska Ulpianus kedvenc szavajárása volt, amelyet azonban Iulianus maga sosem használt. Utóbbi megállapítást mind Kunkel, mind pedig Pflüger megcáfolja. KUNKEL¹⁵⁴ talált olyan Iulianus-idézetet, amiben a *videndum* szó szerepelt, PFLÜGER¹⁵⁵ pedig további két olyan forrásra bukkant, amely arra bizonyoság, hogy a *sed an mutua sit, videndum* kifejezés eredetileg Iulianustól származik.

Egy kérdés maradt már csak megválaszolatlanul, hogy Iulianus miért ítélte meg Ulpianustól eltérően a D.12.1.18 pr.-ban szereplő első tényállást? Az egyik magyarázat szerint azért, mert az, aki ajándékozni akart, nyilvánvalóan egyetértene azzal is, hogy a dolgát kölcsönbe adja, ugyanis a többen a kevesebb benne van. LANGE¹⁵⁶ ezt az értelmezést nem fogadja el, szerinte

¹⁴⁸ WUNNER: *id. m.* 208.

¹⁴⁹ WOLF: *id. m.* 103.

¹⁵⁰ Disszenzus-esetként kezeli többek között: EHRHARDT, BESELER, VOCI, VAN OVEN, FLUME, LANGE, hivatkozik rájuk: WOLF: *id. m.* 103., 48. lábjegyzet.

¹⁵¹ Tévedésnek tekinti többek között: PFLÜGER, KASER, SCHWARZ, hivatkozik rájuk: WOLF: *id. m.* 103., 49. lábjegyzet.

¹⁵² BESELER: *Zeitschrift für Rechtsgesch.* 221., hivatkozik rá: WOLF: *id. m.* 105., 56. lábjegyzet.

¹⁵³ LANGE: *Das kausale Element im Tatbestand der klassischen Eigentumstradition*, 1930, 66., hivatkozik rá: WOLF: *id. m.* 106., 59. lábjegyzet.

¹⁵⁴ KUNKEL: *id. m.* 128., hivatkozik rá: WOLF: *id. m.* 106., 60. lábjegyzet.

¹⁵⁵ PFLÜGER: *Zur Lehre vom Erwerbe des Eigentums nach Römisches Recht*, 1937, 19., hivatkozik rá: WOLF: *id. m.* 106., 61. lábjegyzet.

¹⁵⁶ LANGE: *id. m.* 68., hivatkozik rá: WOLF: *id. m.* 107., 70. lábjegyzet.

nem következik az ajándékozási szándékból az, hogy egyben kölcsönbe is szeretné adni az ajándékozó a dolgát.

Iulianus számára a legkézenfekvőbb megoldásnak a *mutuum* tűnt, valószínűsíthetően ennek a döntésnek az alapját is a felek érdekének a figyelembevétele, ill. a praktikussági szempontok indokolták. Ahogy Lange¹⁵⁷ fogalmaz, a szerző fél megtarthatta a pénzt, ugyanakkor az ajándékozó (kölcsönadó) számára nyitva maradt a lehetőség, hogy amint az ajándékozási szándéka nem áll fenn tovább, azt a megajándékozottól (kölcsönbe vevőtől) visszakövetelje. Iulianus alapján a felek között tulajdonátruházás megy végbe, ugyanis a *mutuum*-nál elegendő volt a pénznek vagy más helyettesíthető dolognak az átadása a tulajdonosváltás megtörténtéhez. Az a kérdés tehát, hogy *res nec Mancipi* tulajdonjogát *traditio* útján *iusta causa* nélkül nem lehet megszerezni, a julianusi megoldás alapján fel sem merül, ugyanis ő kölcsönügyletnek minősítette az esetet.

Wunner¹⁵⁸ rámutat arra is, hogy Iulianus igazából nem azt mondja a hivatkozott szövegrészletben, hogy a felek között *mutuum* jött volna létre, hanem azt, hogy *donatio* nem jött létre, azonban *datio*-ra vonatkozó *negotium* igen, amely viszont nem kauzális, hanem absztrakt jogügylet, ebből következően tulajdonjogváltást eredményez a szerző fél javára.

Az ulpianusi értelmezés szerint, mivel nem jött létre szerződés a felek között, ezért hiányzik a *traditio* egyik lényeges eleme, ebből következően nem válik a pénz tulajdonosává a szerző fél, azaz az ügylet nem eredményez tulajdonosváltást. Akkor nem eredményezné tulajdonjog keletkezését az ügylet, ha a szerződés tárgyában lenne disszenzus a felek között, azonban az egyértelműen meghatározott, nevezetesen a pénz, a tulajdonjogváltás pedig nem a szerződés tárgya, hanem a szükségszerű jogkövetkezménye a *dare* típusú jogügyleteknek. A felek *in corpus quod traditur* megegyeztek. Ulpianus nem azért jutott arra a következtetésre – legalábbis WUNNER¹⁵⁹ szerint –, hogy tulajdonjogváltás nem következett be a már említett esetről, mert nem jött létre kölcsönügylet a felek között, hanem azért, mert a felek nem állapodtak meg a *res* tulajdonjogának átruházásáról. Ebből következően a megajándékozottal szemben alapos lehet a *rei vindicatio* az ajándékozó részéről.¹⁶⁰

¹⁵⁷ LANGE: *id. m.* 69., hivatkozik rá: WOLF: *id. m.* 107., 71. lábjegyzet.

¹⁵⁸ WUNNER: *id. m.* 210.

¹⁵⁹ WUNNER: *id. m.* 209.

¹⁶⁰ Maga Ulpianus is nyitva hagyja a lehetőséget a *condictio*-ra való hivatkozással az esetleges *consumptio nummorum* esetében.

5. § Error in substantia (a szerződéses tárgy lényegében, azonosságában való tévedés)

a) *Error in substantia* általában

Megkülönböztetendő egymástól az *error in substantia* és az *error in materia* fogalompár. *Substantia* alatt a források a *res* lényegét, *materia* alatt pedig mindig a dolog anyagi minőségét értik. Egyszerű példával érzékeltetve: arany a dolog *substantia*-ja, *materia* pedig az arany tisztasága.

Az *error in substantia* problémakörét a D.18.1.9.2 Ulp. 28 Sab.¹⁶¹ tárgyalja. A Digesta-beli szöveg szerint ecetet adtak el borként, rezet aranyként ill. ólmot ezüstként, ebben az esetben WOLF¹⁶² szerint – aki Ulpianusra hivatkozik – az adásvételi szerződés semmis. A szöveget különféleképpen értelmezik az egyes jogtudósok. LENEL¹⁶³ interpretációjában úgy olvasandó a fragmentum, hogy a felek egy olyan szerződéses tárgyban állapodtak meg a vételnél, amely aranyból (*aurum*) készült, a valóságban azonban rézből (*aes*) van. LENEL-hez hasonlóan már SAVIGNY¹⁶⁴ is azt feltételezi, hogy a felek valamilyen fémből készült tárgyban egyeztek meg, egy olyan dologban, amelyet tévesen aranyból készültnek véltek, holott valójában rézből volt. Lenel szerint a D.18.1.9.2-ben leírt eset ténylegesen a szerződéses tárgy tulajdonságában való tévedéssel (*Eigenschaftsirrtum*) azonosítható. Csak akkor lehet szó azonban erről, ha azt feltételezzük, hogy a tárgy tulajdonságában nemcsak az egyik, hanem mindkét fél tévedett. (Ezt követeli meg ugyanis az *Eigenschaftsirrtum* modern jogi doktrínája.¹⁶⁵) Ebből az is következik, hogy akkor lehet a szerződéses tárgy tulajdonságában tévedni, ha aranyból vagy rézből készült tárgyról (pl. arany- vagy rézóra, arany vagy réz képkeret) van szó, nem pedig aranytömről vagy réztömről, ill. aranyrúdról vagy rézrúdról. Ha ugyanis az utóbbi lenne,

¹⁶¹ „Inde quaeritur, si in ipso corpore non erratur, sed in substantia error sit, ut puta si acetum pro vino veneat, aes pro auro vel plumbum pro argento vel quid aliud argento simile, an emptio et venditio sit. Marcellus scripsit libro sexto digestorum emptionem esse et venditionem, quia in corpus consensus est, etsi in materia sit erratum. ego in vino quidem consentio, quia eadem prope ουσια est, si modo vinum acuit: ceterum si vinum non acuit, sed ab initio acetum fuit, ut embamma, aliud pro alio venisse videtur. in ceteris autem nullam esse venditionem puto, quotiens in materia erratur.”

¹⁶² Vö. WOLF: *id. m.* 116.

¹⁶³ LENEL: *Irrtum*. 180-181., hivatkozik rá: WOLF: *id. m.* 116., 14. lábjegyzet.

¹⁶⁴ SAVIGNY: „*System des heutigen römischen Rechts*”, Band 3., Berlin, 1840. 278.

¹⁶⁵ LENEL akkor hibázott, amikor a D.18.1.9.2-t a szerződéses tárgy tulajdonságában történő tévedés modern jogi fogalma szerint értelmezte.

akkor nem a tárgy tulajdonságában volna a tévedés, hanem magában a tárgyban (*in corpore*) ill. a tárgy lényegében (*in substantia*).

Ezzel szemben – ahogy WOLF¹⁶⁶ is helyesen megállapítja – a szövegből nem következik az az értelmezés, amelyet Lenel ill. Savigny képvisel. A Digesta-beli szöveg ugyanis egyértelmű: *aes pro auro vel plumbum pro argento*, tehát a tényállásban minden kétséget kizáróan az van, hogy rezet adtak el aranyként, azaz nem aranyból vagy rézből készült tárgyra vonatkozik a szerződés, hanem arany- ill. réztömbre.¹⁶⁷ Wolf¹⁶⁸ szerint a probléma hasonló, mint amikor egy széket kívánnak asztalként eladni, a különbség az arany-réz példa alapján merőben praktikus: a gyakorlatban elképzelhetetlen, hogy egy széket asztalként adjanak el, azonban az már inkább előfordulhat – és a tapasztalatok szerint elő is fordul –, hogy rezet aranyként kívánnak értékesíteni.

Felmerül a kérdés, hogy mi a szerződés tárgya abban az esetben, amikor rezet aranyként adnak el. A réz nem, mert a megállapodás aranyról szól, a réz csak látszólag (*scheinbar*) tárgya az ügyletnek, viszont arany sem, mert a szolgáltatott dolog nem arany, hanem réz.

RABEL¹⁶⁹ értelmezésében az arany-réz polémia nem a tévedés problémakörébe tartozik. Véleménye szerint az az eldöntendő kérdés, hogy van-e konszenzus a felek között a szerződés a szerződés tárgyában vagy nincs, ha a tárgy nem létezik, akkor konszenzus sincs. Ez utóbbival kapcsolatosan Rabel azt gyanítja, hogy Ulpianus a nehézséget abban látta, hogy a szerződés tárgya (*res*) nem is létezett.¹⁷⁰

Rabelhez hasonlóan FLUME is arra a következtetésre jut, hogy a döntés alapja nem a dologban meglévő „kellékhány” (ti. arany helyett rezet vásárol a vevő), hanem az, hogy a felek konszenzusa nem egyezik az ügylet tényleges tárgyával. (Értve ez alatt, hogy az arany nem réz.)

FRIER¹⁷¹ rámutat arra, hogy a római jogi *error in substantia* doktrina kétszeresen is illogikus, amennyiben a konszenzushoz való viszonyát tekintjük. Először is azért, mert az adásvételi szerződés lényeges eleme a szerződés tárgya és ha az nincs kellően meghatározva (akár *error in substantia* miatt), akkor gyakorlatilag nincs is szerződés, azaz az *error in substantia* olyan *error in corpore*-ra vezet, mely azt eredményezi, hogy nem jön létre szerződés a felek

¹⁶⁶ WOLF: *id. m.* 117.

¹⁶⁷ Ez egyébiránt kitűnik az *aliud pro alio venisse videtur* szóhasználatból is.

¹⁶⁸ WOLF: *id. m.* 117.

¹⁶⁹ RABEL: *id. m.* 499.

¹⁷⁰ Megjegyzendő, hogy a helyettesíthető fajlagos szolgáltatások esetében ez utóbbi érv irreleváns, hiszen már a római jogban is elismert tétel a *genus perire non potest*. A kötelezett tehát nem védekezhet azzal, hogy az általa elvállalt szolgáltatás teljesítése számára lehetetlen, mert az arany általános értékmérőként és csereeszközként bármikor beszerezhető volt.

¹⁷¹ BRUCE W. FRIER: *Roman Law and the Wine Trade: The Problem of „Vinegar sold as Wine”*, Zeitschrift der Savigny Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung, 100 (1983), 264.

között.¹⁷² Másodsorban azért, mert az *error in substantia* nem csupán azon disszenzus-esetre érvényes, amikor a felek mindegyike téved a szerződés tárgyának lényegében, hanem arra az esetre is, amikor csak az egyik szerződő fél volt tévedésben.¹⁷³ FRIER elemzi a már korábban citált D.18.1.9.2 ulpianusi szöveget is, és arra a következtetésre jut, hogy az egész *error in substantia* doktrínája a konszenzus fogalmon alapul.

Az *error in substantia* problémakörével Iulianus¹⁷⁴ és Paulus¹⁷⁵ is foglalkozott. Iulianus semmisnek tartja azt a szerződést, amikor mindegyik fél tévesen azt hiszi, hogy az ezüsttel bevont faasztal tömör ezüst. A paulusi szövegben Paulus érvényesnek tekinti azt az adásvételt, amikor ténylegesen arany a vétel tárgya, de rosszabb minőségű (kisebb karátszámú), mint ahogyan azt a vevő hitte.¹⁷⁶

b) Acor és mucor az *error in substantia* tükrében

A római kereskedelem mindennapjaihoz szervesen hozzátartozott a bor adásvétele. Egy óvatos becslés szerint is a római polgárok évente több mint 100 millió liter bort fogyasztottak.¹⁷⁷ A *vinarii*-k (borkereskedők) voltak azok, akik felvásárolták az egyszerű szőlősgazdáktól (*rusticus*) az általuk termelt bort és kereskedtek vele a forgalom számára. A bort a szőlősgazdák fahordókban, ún. *dolia*-ban tárolták, leggyakrabban a pincészetükben (*cellae vinariae*), amelyet aztán hordónként értékesítették a *vinarii*k számára, akik azt *amphorak*-ba öntötték. A kereskedőnek a szőlősgazdák által értékesített bort legkésőbb a tárgyévét követő év január 1-jéig kellett átvenniük. Ha ez határidőben nem történt meg, akkor a bor kimérése a kereskedő közreműködése nélkül megtörténhetett és ezzel egyidejűleg a vételár megfizetése is esedékessé vált. Amennyiben a kereskedők a bort legkésőbb a tárgyévét követő év október 1-jéig nem vették át, akkor az eladó maga szállíttathatta el a hordóban lévő nedűt a kereskedőhöz, utóbbi költségére.

¹⁷² FRIER alapján helyesnek tűnő következtetését azonban úgy vonja le, hogy figyelmen kívül hagyja, hogy a római jogászok számára *error in substantia* esetén a szerződés tárgya meghatározott, csak annak lényeges tulajdonsága tekintetében van tévedés. A szerződéses tárgy azonosságát az *ουσια*-fogalom adja meg, mely azonban nem jogi, hanem filozófiai alapokon nyugszik, Arisztotelész filozófiáján.

¹⁷³ FRIER-nek ez a megállapítása helytelennek tűnik számomra és feltehetően abból fakad, hogy azonosítja az angolszász jogi *dissens* fogalmát a római jogi *dissensus*-sal, mely két különböző terminus.

¹⁷⁴ D.18.1.41.1, hivatkozik rá és idézi: FRIER: *id. m.* 267.

¹⁷⁵ D.18.1.10 ill. D.19.1.21.2, hivatkozik rájuk és idézi: FRIER: *id. m.* 267-268.

¹⁷⁶ FRIER elköveti azt a hibát – mind a paulusi, mind a iulianusi szövegrészlettel kapcsolatosan –, hogy azokat az *error in substantia* problémaköréhez vette tartozónak, holott az ott feltett kérdések az *error in qualitate* körébe tartoznak. Jellemző FRIER hiányos terminus-kezelésére, hogy cikkében több helyütt is azonosítja az *error in substantia* fogalmát az *error in materia*-val. Lásd pl.: FRIER: *id. m.* 267.

¹⁷⁷ Összehasonlításképpen: a Pantheon épületét 30 millió liter borral meg lehetett volna tölteni. A hivatkozási adatokat ld. T. FRANK: *An Economic Survey of Ancient Rome* vol. V. (1940), hivatkozik rá: FRIER: *id. m.* 257.

A bor biológiai és kémiai hatásoknak volt kitéve, amelyet a fahordók, amelyekben tárolták, nem voltak képesek kivédeni.¹⁷⁸ Ezen hatások eredményeképpen a bor megecetesedhetett (*acor* - borecet) ill. megpenészedhetett (*mucor* – penész). A rómaiak számára mindezek természetesen megmagyarázhatatlan jelenségek voltak, egy késő republikánus korabeli jogász, bizonyos SERVIUS a borecetet olyan defektusnak írja le, amely magából a dologból (borból) ered. (*Vitium ex ipsa re.*)¹⁷⁹ Maga GAIUS csupán annyit mond az *acor*-ról, hogy ez a bor természetéből (*sua natura*) fakad.¹⁸⁰

A legkorábbi forrás CATO¹⁸¹ nevéhez fűződik, aki híres formulájában az újbor adásvételét szövegezte meg, amely egyben kulcs a klasszikus kori jogforrások megértéséhez is.¹⁸² A szőlősgazda szavatolt azért, hogy az általa eladott bor sem megecetesedésben, sem megpenészedésben nem szenved. A vevőnek (az első vevő rendszerint a kereskedő) a bor átvételétől számítottan 3 nap állt rendelkezésére, hogy azt megkóstolja (*degustatio*). Amennyiben fenti határidőn belül ezt nem tette meg, akkor az a vélelem érvényesült, hogy a bort a vásárló megkóstolás után vásárolta meg (*pro degustato*).

A *pro degustato*-vélelem VON LÜBTOW¹⁸³-tól ered, aki szerint az eladó a bort *sine acore et mucore* köteles szállítani. A szerző szerint a bor kimérése egyben a dare-kötelem teljesítése az eladó részéről, amely azonban meghosszabbodik a 3 napos kóstolási határidővel. Eredetileg a 3 napos határidő és az azt követően érvényesülő *pro degustato*-vélelem az eladó érdekét volt hivatott biztosítani, azonban a Lübtowi értelmezés alapján ez átfordult abba, hogy az eladó szavatol azért, hogy csak jó minőségű, megecetesedéstől és penésztől mentes bort ad el. A szerződés teljesítésével – a *pro degustato* vélelemnek is köszönhetően – a vevő viseli a veszélyt (*periculum acoris et mucoris*), melynek értelmében többé nem hivatkozhat arra, hogy a bor már a szerződés megkötésekor romlott volt. Ezt ajánlatosabb azzal megelőzni, hogy tényleg megkóstolja a 3 napos határidőn belül a nedűt.

A borügyleteket (*Weingeschäfts*) a fentiekből kifolyólag Cato idejében úgy értékelték, hogy az eladó hibátlan bort adott el, ha a vevő a 3 napos *degustatio*-s időn belül nem emelt kifogást a bor minőségével kapcsolatosan, ez a megközelítés azonban a klasszikus kori joggyakorlatban megváltozott.¹⁸⁴

¹⁷⁸ Ilyen kémiai folyamat az *acetic fermentatio*, amely a bor megecetesedését jelenti és amelyet egy baktérium okoz, melynek hatásaképpen a bornak az alkoholtartalma ecetsavval és etil-ecettel telítődik, élvezhetetlenné téve a nedű ízét.

¹⁷⁹ Ulp. D.19.2.15.2, hivatkozik rá: FRIER: *id. m.* 259.

¹⁸⁰ D.18.6.16, hivatkozik rá: FRIER: *id. m.* 259.

¹⁸¹ CATO: *De re rustica*, 148., hivatkozik rá: WOLF: *id. m.* 128., 59. lábjegyzet.

¹⁸² A formula szövegét ld. WOLF: *id. m.* 129.

¹⁸³ VON LÜBTOW, in: *Symbolae R. Taubenschlag III*, 1957, 400., hivatkozik rá: WOLF: *id. m.* 131., 74. lábjegyzet.

¹⁸⁴ Vö. D.18.6.16 Gai.2 cott., hivatkozik rá és idézi: WOLF: *id. m.* 133.

A D.18.1.9.2 Digesta-beli szövegrészletben Ulpianus szintén tárgyalja azt az esetet, amikor a megecetesedett bort borként értékesítik, a jogtudós alapján véve érvényesnek tartja az ügyletet, mert a konszenzus létrejött a szerződés tárgyában, még ha a tárgy minősége nem is felel meg a megállapodás szerinti elvárásoknak. Ulpianus – Marcellussal ellentétben – semmisnek tekinti a borügyletet akkor, ha a szerződés tárgya már kezdettől fogva ecet volt, hiszen ekkor mást ad el az eladó, mint amit a vevő meg kíván venni. Ha eredetileg azonban az ügylet tárgya ténylegesen bor volt és az az ügylet megkötésének idejére megecetesedett, az nem érinti a szerződés érvényességét, mivel a szerződés tárgya ugyanúgy bor, csak az éppen megecetesedett.

c) *Error in substantia – error in corpore*

Térjünk vissza még egyszer az *error in corpore* esetkörébe tartozó D.18.1.9 pr. Ulp. 28. Sab. szövegrészlethez.¹⁸⁵ Az ulpianusi szövegből következően a vevő azt hitte, hogy a *fundus Cornelianus*-t veszi meg, az eladó pedig úgy vélte, hogy a *fundus Sempronianus*-t adja el, a szöveg másik tényállása szerint a szerződés tárgya rabszolga adásvétele, azonban mindkét fél másik rabszolgára gondolt, az egyik Stichusra, a másik pedig Pamphilusra. Mindkét eset végkonklúziója az, hogy *emptio nulla est*, mivel *in corpore dissentiatur*.

Ugyanezen fragmentum második bekezdéssel jelölt tényállása szerint, amikor bort ecetként, rezet aranyként és ólmot ezüstként adnak el, a szerződés a felek között létrejön, mivel *in ipso corpore non erratur*. A szöveg továbbá ezt az esetet *error in substantia*-nak minősíti (*sed in substantia error sit*).

Amennyiben a két Digestabeli helyet összevetjük, felmerül a kérdés, hogy a tényállások között milyen különbségeket találunk? Ha *fundus Sempronianus*ként adja el az eladó a *fundus Cornelianus*-t, akkor az miben különbözik attól, hogy az eladó aranyként ad el rezet? Ha Pamphilusként adja el téves hiszemben az eladó Stichus-t, akkor az mennyiben más attól az esettől, amikor ólmot ad el ezüstként?

A források szerint a különbség az, hogy előbbieken során a felek a szerződés tárgyában nem egyeztek meg, míg utóbbiaknál e körben konszenzus született, mert a *corpus* ugyanaz.

Hogyan lehet ugyanarról a *corpus*-ról beszélni arany és réz, ill. ezüst és ólom esetén?

A római jogászok a *corpus* azonosságát fenti esetekben azzal indokolták, hogy mindegyik fenti fogalom egy nagyobb fogalmi körbe tartozik, nevezetesen az arany és réz a fémek ill.

¹⁸⁵ Lásd korábban: jelen munka 23-24. oldalait illetve uo.69. lábjegyzetet.

ércek körébe, csakúgy mint az ezüst és az ólom, ill. hogy az anyaguk ugyanazon tárgyból ered vagy készült, ebből következően azonos az *ουσια*-juk. Az *ουσια*¹⁸⁶ alapvetően filozófiai fogalom, amely a „lényeg” jelentéssel bír, nagyjából az anyag (*der Stoff*) fogalmával azonosítható. Az *ουσια*-tan az ulpianusi szövegben is szerepel, kérdéses, hogy utóbb került-e vajon bele vagy sem, WOLF ezen szövegrészt mindenesetre eredetinek tartja.

SOKOLOWSKI¹⁸⁷ szerint a feleknek nem elegendő a jogügylet létrehozása során formálisan, látszólagosan megállapodniuk, hanem meg kell egyezniük a szerződés tárgyának lényegében, anyagában is. Mivel az anyag határozza meg a *res*-t, amennyiben a felek az anyagban nem állapodnak meg, akkor a szerződés tárgyának meghatározottsága is hiányzik. LENEL¹⁸⁸ értelmezésében a bor, ha megecetesedik, a lényegét (*ουσια*) tekintve bor marad, ugyanakkor az is megállapítható, hogy a bor és az ecet nem azonos szubsztanciák.

Nézetem szerint – az *ουσια*-tant is figyelembe véve – igazolható, hogy abban az esetben, ha *fundus Sempronianus*ként kívánnak egy *fundus Cornelianus*t eladni ill. Pamphilusként kívánja az eladó Stichust értékesíteni, akkor a szerződések tárgyának *ουσια*-ja egy és ugyanaz: az első esetben a föld, mint a *fundus* alapeleme, a második esetben pedig a rabszolga. Ha az *ουσια*-tant figyelembe vesszük, akkor megállapítható, hogy utóbbi két esetben is csak *error in substantia*-ról van szó. (Ti. *in corpore* megegyezés született a *fundus*-ban ill. a rabszolgában.)

A *fundus*-nak a neve ill. a rabszolga neve csak olyan ismertetőjegye a dolognak, amely alapján a többi dologtól elkülöníthető és identifikálható, de attól még a *fundus* nem szűnik meg földnek lenni és a rabszolga nem szűnik meg rabszolgának lenni. Ugyanakkor könnyen belátható, hogy Stichus nem azonos Pamphilus-sal és a *fundus Sempronianus* nem egyezik a *fundus Cornelianus*-sal, tehát valódi *error in corpore*-ről beszélhetünk, mivel a *res* különbözik.

Ugyanígy hiába azonos az *ουσια* az arany és a réz ill. az ezüst és az ólom esetében, mégsem ugyanarról a tárgyról (*res*) van szó, az arany ugyanis arany, a réz pedig réz. Ebből következően az *error in substantia*-nak mondott arany-réz ill. ezüst-ólom esetpárok az *error in corpore* fogalmi körébe tartoznak.

¹⁸⁶ Az *ουσια* fogalma az arisztotelészi logika és metafizika központi terminusa. Jelenti az egyedül önmagában létező egyetlent, az esszenciát. Lásd részletesebben: WOLF: *id. m.* 143-144.

¹⁸⁷ P. SOKOLOWSKI: *Die Philosophie im Privatrecht I: Sachbegriff und Körper in der Klassischen Jurisprudenz und der Modernen Gesetzgebung*, 1902, 238., hivatkozik rá: WOLF: *id. m.* 140., 116. lábjegyzet.

¹⁸⁸ Hivatkozik rá: WOLF: *id. m.* 143., 145., 147.

Könnyen elképzelhető, hogy ez volt az eredeti, klasszikuskori jogi megközelítés is, itt különösen figyelembe veendő az a tény, hogy a Digesta-beli szövegben az „*in ipso corpore non erratur*” szövegrész később került be a Digestába.

Fentiek alapján megállapítható, hogy elméletileg a *fundus Sempronianus* – *fundus Cornelianus* ill. a *Pamphilus* – *Stichus*, valamint az arany – réz és az ezüst – ólom esetek ugyanazon kategóriába kellene, hogy tartozzanak. Ezt a vélekedést erősíti az esetek Digesta-beli végső megoldása is, hiszen mindegyik tényállásnak az a jogi megoldása, hogy nincs a felek között érvényes adásvételi szerződés.¹⁸⁹

Valószínű, hogy az *ουσια*-tannal – filozófiai alapokra támaszkodva – utólag próbálták a posztklasszikuskori jogászok igazolni az *error in substantia* és az *error in corpore* között elhalványodó fogalmi különbségeket. Kérdés, hogy miért más a jogi megítélése az *error in substantia* körébe tartozó eseteknek, mint az *error in corpore*-be lévőknek? Ennek egy magyarázata lehet, nevezetesen az, hogy az elbírált tényállások mindegyike más és más, és ebből adódnak az eltérő jogi következtetések. A *fundus Sempronianus* – *fundus Cornelianus* ill. a *Pamphilus* – *Stichus* tényállásokban ugyanis a szöveg maga – ebből következően feltehetően a valós életbeli tényállás is – többféleképpen értelmezhető, nem egyértelmű, hogy a felek melyik ingatlanra ill. rabszolgára gondoltak, az is elképzelhető, hogy egy harmadik ingatlanra. Ebből adódik az az egyértelmű jogi következtetés, hogy a felek között disszenzus van, hiszen még utólag sem állapítható meg, mi volt a szerződés tárgya.

Ezzel szemben az arany – réz ill. ezüst – ólom eseteknél teljesen egyértelmű, hogy a megállapodás aranyról ill. ezüstről szólt, helyette viszont a szerződés tényleges tárgya réz ill. ólom lett. Ennek megfelelően a felek konszenzusra jutottak az arany ill. az ezüst vonatkozásában, csak helyette más (*aliud*) szolgáltatás lett teljesítve: arany helyett réz, ezüst helyett ólom.¹⁹⁰

Ha így közelítjük meg a problémakört, akkor igazolható, hogy az előbbi esetekben miért nincs konszenzus a felek között és az utóbbiaknál miért van, azonban ez a megoldás a Digesta-beli tényállások értelmezéséből fakad, nem pedig az *error in corpore* – *error in substantia* ill. az *ουσια*-tan helytelen felhasználásából.

¹⁸⁹ Vö. D.18.1.9 pr.: „*emptio nulla est*”, D.18.1.9 (2): „*nullam esse venditionem*”.

¹⁹⁰ Felmerül az a kérdés is, hogy miért nem a kellékszavatosság alapján oldották meg a római jogászok ezeket az eseteket. Itt ugyanis gyakorlatilag hibás teljesítésről van szó, hiszen az adós nem azzal a tárggyal teljesít, mint amelyre kötelezettséget vállalt. Valószínűsíthető, hogy itt maga a szerződés megkötése és annak teljesítése nem vált el időben egymástól, hanem prompt, kézen-közön vételekről volt szó, így nem a hibás teljesítés került előtérbe, hanem a szerződés semmissége.

6. § Error in materia (a szerződés tárgyának anyagában való tévedés)

A már említett D.18.1.9.2 mellett a Digesta-beli források paralell esetként szabályozzák az *error in materia* kérdését, így a paulusi Sabinus-kommentárban a D.18.1.10¹⁹¹ alatt. Ebben az esetben aranyat értékesítettek, amelynek az értéke (karátszáma) kisebb volt, mint ahogy azt a vevő feltételezte. A szerződés érvényes lesz („*emptio valet*”), mivel annak tárgya – az arany – a felek konszenzusa révén meghatározott és az arany aranybeli mivoltát nem veszíti el azáltal, hogy rosszabb a minősége.¹⁹²

A D.18.1.14 Ulp. 28 Sab. azt a tényállást tartalmazza, amikor mindkét szerződő fél tévedésben volt a dolog anyagát, minőségét illetően.¹⁹³ A szöveg alapján az első esetben mind az eladó, mind a vevő aranyat kívánt értékesíteni, ill. megvenni, holott a valóságban a szerződés tárgya bronz volt. A második tényállás szerint az eladó az általa örökölt és aranynak tartott karperecet, amelyet a vevő is aranynak vélt, eladta a vevőnek és később kiderült, hogy valójában az ékszer nagyrészt bronzból való volt.

Ulpianus megállapítja az utóbbi eset tekintetében, hogy a szerződés érvényes lesz, mert a szerződés tárgya tartalmazott aranyat,¹⁹⁴ ebből következően azon adásvétel is érvényes lesz, amikor a szerződéses tárgy nem tiszta arany, hanem csak aranyozott,¹⁹⁵ még akkor is, ha a felek valamelyike vagy esetleg mindegyike azt tömör aranyból készültnek véli. Ulpianus ugyanakkor arra a következtetésre jut, hogy amennyiben bronz helyett aranyat értékesítenek (mint ahogyan az első tényállásban láttuk), az adásvételi jogügylet érvénytelen lesz.¹⁹⁶

Wolf szerint a szöveg valószínűleg nem Ulpianustól ered. Az első tényálláshoz hasonló eset¹⁹⁷ az *error in substantia* körében más hivatkozási alappal, de ugyanígy lett eldöntve: a szerződés ott azért volt semmis, mert a szerződés tárgya (*res*) nem lett meghatározva,

¹⁹¹ D.18.1.10 Paul. 5 Sab.: *Aliter atque si aurum quidem fuerit, deterius autem quam emptor existimaret: tunc enim emptio valet.*

¹⁹² Az eset gyakorlatilag az *error in qualitate* esetkörébe is beleillik és ekként értelmezi többek között: PARTSCH; LENEL; IMPALLOMENI. Hivatkozik rájuk: WOLF: *id. m.* 151., 171. lábjegyzet. Megjegyzendő, hogy VOCI szerint azért érvényes a vétel, mert csak a vevő téved. Vö. VOCI: *id. m.* 115., hivatkozik rá: WOLF: *id. m.* 151., 171. lábjegyzet.

¹⁹³ D. 18.1.14. Ulp. 28 Sab: „*Quid tamen dicemus, si in materia et qualitate ambo errarent? ut puta si et ego me vendere aurum putarem et tu emere, cum aes esset? ut puta coheredes viriolam, quae aurea dicebatur, pretio exquisito uni heredi vendidissent eaque inventa esset magna ex parte aenea? venditionem esse constat ideo, quia auri aliquid habuit. nam si inauratum aliquid sit, licet ego aureum putem, valet venditio: si autem aes pro auro veneat, non valet.*” Idézi: WOLF: *id. m.* 151.

¹⁹⁴ „*quia auri aliquid habuit*”

¹⁹⁵ „*nam si inauratum aliquid sit ... valet venditio*”

¹⁹⁶ „*si autem aes pro auro veniat, non valet*”

¹⁹⁷ Vö. D.18.1.9.2, lásd korábban: 32.

másképpen szólva, *aliud pro alio* lett eladva és *nec emptio nec venditio sine re quae veneat potest intellegi*.¹⁹⁸

A második tényállásban a vétel tárgya meghatározott, a vételár szintén és ebből következően az *emptio venditio* nélkülözhetetlen elemei megvannak, tehát a szerződés érvényesen létrejön. A tévedés abban rejlik, hogy a felek a karperecet tiszta aranynak tartották, a valóságban azonban az csak aranyozott. Ez a klasszikus *error in materia* esete.

A paralell esetben¹⁹⁹ Ulpianus Marcellus-ra hivatkozott, aki érvényesnek tartotta a szerződést, annak ellenére, hogy a felek *in materia sit erratum*, a döntés ezen esetben is ugyanaz. Wolf²⁰⁰ szerint a borecet-eset (D. 18.1.9.2) és a D. 18.1.10-ben meghatározott két eset (rosszabb minőségű arany, ill. arany *viriola* helyett aranyozott *viriola*) megítélése azonos princípium alapján történik. Mindhárom esetben a szerződés érvényes, mert a szerződés tárgya (res) meghatározott: bor, arany, *viriola*. A tévedés a felek részéről mindegyik tényállásban a dolog valamely tulajdonságában történik, a bornál annak minőségében, az aranynál annak karántartalmában, a *viriola*-nál pedig abban, hogy miből készült.

Ebből következően a szerződés tárgyául szolgáló dolog tulajdonságaiban (*Eigenschaften*) történt tévedés nem eredményez disszenzust, ugyanis az ügylet borról szólt, nem pedig arról, hogy az milyen tulajdonságokkal rendelkezik, a *viriola*-esetben *viriola*-ról, nem pedig arany *viriola*-ról.

A wolfi – helyesnek tűnő – megállapítások teljesen újat hoztak az *error in materia* megítélése körében a római jog tudományos eredményeiben. A korábban uralkodó felfogás szerint, melynek fő képviselője FLUME volt, a dolog lényeges tulajdonságai a dolog lényegéhez (*Wesen*) tartoztak és ezen az alapon Flume²⁰¹ a *viriola*-esetet például disszenzusként aposztrofálta, ugyanis szerinte *aliud pro alio* lett megvásárolva.²⁰² Flume²⁰³ szerint a dolog tulajdonságai és annak lényege közötti eltérést a rómaiak nem teoretikus alapokon vagy filológiaiilag határozták meg, hanem esetről esetre döntöttek el.

A wolfi álláspont és a Digesta-beli döntések természetesen nem jelentik azt, hogy a vevő számára ne lenne jogi eszköz az őt ért hátrányos helyzet kiküszöbölése érdekében. Ez az

¹⁹⁸ Vö. IMPALLOMENI: *Studia et documenta historiae et iuris* 21. 1955 Roma.: „l’oggetto del contratto non sia costituito neppure in minima parte dalla sostanza ritenta”, 172., hivatkozik rá: WOLF: *id. m.* 153., 181. lábjegyzet.

¹⁹⁹ D.18.1.9.2, lásd korábban jelen munka 37-38. oldalait, illetve uo.162. lábjegyzetet.

²⁰⁰ WOLF: *id. m.* 154.

²⁰¹ FLUME: *Eigenschaftsirrtum*. 64., hivatkozik rá: WOLF: *id. m.* 154., 190. lábjegyzet.

²⁰² Megjegyzem, Flumenak akkor lenne igaza, ha a Digesta-beli szövegből az tűnne ki, hogy a felek arany karperecbe állapodtak meg, azonban a szerződés tárgya pusztán *viriola*. Másrészt pedig a flume-i megoldás teljes mértékben ellenkezik a Digesta-beli – eredetinek tűnő – döntéssel.

²⁰³ FLUME: *Eigenschaftsirrtum*. 68., hivatkozik rá: WOLF: *id. m.* 154., 190. lábjegyzet.

eszköz nem más, mint a kellékszavatosság jogintézménye,²⁰⁴ amely azonban nem eredményezi a szerződés érvénytelenségét, hanem csak egyéb más igényeket alapoz meg, pl.: vételárcsökkentés, az eredeti állapot helyreállítása. Ennek alkalmazhatósága azonban csak akkor áll fenn – legalábbis Wolf²⁰⁵ szerint –, ha mindegyik fél tévedésben volt a szerződés tárgyának minősége, anyaga tekintetében.

Az *error in qualitate* problémakörével egy másik Digesta-beli forráshely is foglalkozik, nevezetesen a D. 19.1.21.2 Paul. 33 ed.²⁰⁶ A szöveg erős interpolációs hatásoknak lett kitéve, bár az *emptioem esse* részig logikusnak és egységesnek tűnik, azonban az utána lévő szövegrészek mind logikailag, mind nyelvtanilag hibásak.²⁰⁷ WOLF²⁰⁸ szerint valószínűleg csak maga a példa lehet eredeti, ugyanakkor az is elképzelhető, hogy már maga Paulus arra a döntésre jutott, hogy *emptioem esse*, mert a tényállásban kellékszavatossági igényt látott²⁰⁹ a vevő oldaláról, mivel a szerződés tárgya, nevezetesen az asztal a felek által meghatározást nyert.

A tényállás lényege szerint ugyanis az ügylet tárgya egy asztal volt, amelyet a vevő citrusfából készültnek tartott, azonban a valóságban nem abból való volt. A szerződés érvényes marad, mert a felek a *corpus*-ban megállapodtak, csak a tárgy minőségében rejlik a tévedés.

A D. 18.1.45 Marc. 4 reg.²¹⁰ tényállása szerint szintén kellékszavatossági igényeket keletkeztet az az eset, amikor aranyozott, de egyébként rézből készült edényt (vas *aurichalcum*) tévedésből aranyként (*pro auro*) adtak el. A tényállás mindenesetre nem egyértelmű, ugyanis a szöveg kétféle értelmezést enged:

- Rézedényt aranyedényként adnak el.

²⁰⁴ Nem véletlen, hogy a később említendő D. 19.1.21.2 Paul. 33 ed.-ban szereplő tényállást HAUSMANINGER „Tévedés és kellékszavatosság” (*Irrtum und Sachmängelhaftung*) címszó alatt tárgyalja. Vö. HAUSMANINGER: *id. m.* 12.

²⁰⁵ Vö. WOLF: *id. m.* 155-156.

²⁰⁶ „*Quamvis supra diximus, cum in corpore consentiamus, de qualitate autem dissentiamus, emptioem esse, tamen venditor teneri debet, quanti interest non esse deceptum, etsi venditor quoque nesciet: veluti si mensas quasi citreas emat, quae non sunt.*”, idézi: WOLF: *id. m.* 157.

²⁰⁷ Különösen a *quamvis diximus ... emptioem esse, tamen venditor teneri debet* szövegrész logikátlan, vö. ALFRED PERNICE: *Marcus Antistius Labeo. Das Römische Privatrecht im ersten Jahrhundert der Kaiserzeit*, II-1, Halle / Saale 1895., II-2, 1900., 248., LENEL: *Irrtum*. 185., hivatkozik rájuk: WOLF: *id. m.* 158., 204. lábjegyzet. PARTSCH egyenesen odáig megy, hogy valószínűleg „*emptioem [non] esse*”-nek olvasandó a szöveg, vö. JOSEPH PARTSCH: *Aus nachgelassenen und kleineren Schriften*. Berlin 1931., 48., hivatkozik rá: WOLF: *id. m.* 158., 204. lábjegyzet.

²⁰⁸ WOLF: *id. m.* 158.

²⁰⁹ Ez akkor lehetséges, ha a vevő tévedésének az eladó maga is részese. Amennyiben ez így van, akkor köti őt a vevő kellékszavatossági igénye. Vö. KASER: *id. m.* 464.; IMPALLOMENI: *id. m.* 157., hivatkozik rájuk: WOLF: *id. m.* 158-159., 210. lábjegyzet.

²¹⁰ Az esetre hivatkozik és idézi: WOLF: *id. m.* 159.

- Rezet aranyként adnak el.²¹¹

Az első értelmezés alapján a szerződés érvényes marad, mivel *error in materia*-ról van szó, míg a második interpretáció szerint a szerződés semmis *error in substantia* végett.

Az *error in materia*-val foglalkozik a D. 18.1.41.1 Iul. 3 Ursei Ferocis,²¹² amely az egész római tévedés-tan legmegbízhatóbb²¹³ szövegének tűnik. A tényállás alapján az eladó egy ezüsttel bevont faasztalt (*mensam argento coopertam*) tömör ezüstként (*pro solida*) adott el a vevő részére, aki nem tudta, hogy az asztal csak ezüstözött. Iulianus szerint nem jön létre ill. semmis az adásvételi szerződés (*nulla est emptio*) és a vételárat a vevő jogalap nélküli gazdagodás címén *condictio*val visszakövetelheti. A iulianusi döntés teljesen ellentmond annak a Marcellus, Marcianus, Paulus és Ulpianus által képviselt nézetnek, hogy a dolog tulajdonságaiban való tévedés (*error in materia* vagy *error in qualitate*) a szerződés létrejöttére, érvényességére nem gyakorol hatást, függetlenül attól, hogy a tévedés egy- vagy kétoldalú. Iulianus valószínűleg²¹⁴ azzal indokolta az ellentétes tartalmú értelmezését, hogy az általa említett tényállás alapján a sérelmet szenvedett vevő kellékszavatossági igénnyel sem léphet fel az eladóval szemben, ezért jutott arra a következtetésre, hogy *nulla est emptio*. A jogtudós szerint a szerződés azért semmis,²¹⁵ mert a tömör ezüstasztal és az ezüsttel bevont asztal nem ugyanaz a dolog, a felek között disszenzus van, mivel a felek a dolog szubsztanciájában tévedtek.

Megjegyzem – a iulianusi gondolatkört követve –, hogy ezen az alapon a D. 18.1.10-ben szabályozott *viriola*-esetet is *error in substantia*-nak lehetne minősíteni, hiszen ott is a felek arany karperecre gondoltak, nem pedig aranyozottra. Az eltérő megítélésbeli különbség alapja valószínűsíthetően a tényállások különbözőségéből fakad: míg a *viriola*-esetből nem tűnik ki egyértelműen, hogy a felek nyilatkozatai arany karperecre irányultak-e vagy sem, addig a D. 18.1.41.1-ből egyértelműen az következik, hogy az asztalt tiszta ezüstként kívánta az eladó

²¹¹Valóban következhet ez a kétféle értelmezés a szövegből, azonban – a szerződés tárgyára és a szöveggörnyezetre tekintettel – az első értelmezés az életszerű és helyes, nem valószínű és nem életszerű a második variáció szerinti interpretáció.

²¹²„*Mensam argento coopertam mihi ignoranti pro solida vendidisti imprudens: nulla est emptio pecuniaque eo nomine data condictetur.*”, hivatkozik rá és idézi: WOLF: *id. m.* 160.

²¹³Legalábbis LENEL szerint. Vö. LENEL: *Irrtum.* 186., hivatkozik rá: WOLF: *id. m.* 160., 218. lábjegyzet.

²¹⁴Legalábbis WOLF szerint, ld. WOLF: *id. m.* 161.

²¹⁵STEIN szerint IULIANUS-nak köszönhető a „*misrepresentation as to the materia*” és a „*misrepresentation as to quality*” fogalompár bevezetése, a julianusi tan értelmében szerinte minden egyes *error in materia* vagy *error in qualitate* a szerződés érvénytelenségét eredményezi. Vö: PETER STEIN: *Fault in the Formation of Contract in Roman Law and Scots Law.* 1958., 44., hivatkozik rá: WOLF: *id. m.* 161., 221. lábjegyzet. A steini gondolat teljességgel hibás. Egyrészt a megkülönböztetés nem Iulianustól ered, másrészt a D. 18.1.41.1-ben levezetett eseti döntésből nem lehet általánosítani, hiszen maga Iulianus később is ettől eltérő tartalmú megoldásról számolt be. Vö. D. 19.1.13 pr., lásd később. Megjegyzem, a „*misrepresentation*” szó megtévesztést, nem pedig tévedést jelent az angolszász jogi terminológia szerint.

értékesíteni. Iulianus mindenesetre nem a kellékszavatosság útját választotta az eset megoldása során, hanem a szerződés létre nem jöttét ill. semmisségét mondta ki.²¹⁶

A iulianusi tan nem talált követőkre,²¹⁷ sőt, később maga Iulianus – hasonló tényállású esetről²¹⁸ – kellékszavatossági szabályok alapján ítélte meg az ügyet, nem pedig a szerződés létre nem jöttének ill. semmisségének megállapításával.

7. § Error iuris (jogban való tévedés)

a) *Error iuris* általában, a római jogi jogforrások

Az *error iuris* reguláját a D.22.6.9 pr. tartalmazza: *regula est iuris ignorantiam cuique nocere, facti vero ignorantiam non nocere*.²¹⁹ MAYER-MALY²²⁰ értelmezésében a későklasszikus paulusi szövegrész valószínűsíthetően Labeo koráig volt érvényben, azonban az elv a klasszikus korban változásokat szenvedett, ahogyan arra KUNKEL²²¹ is rámutat. (A regulát lényegre törően, röviden *iuris ignorantia nocet*-ként is szokták emlegetni.) LABEO szerint a szabály eredetileg *error iuris non prodest*-ként (a jogban való tévedés nincs hasznára a tévedőnek) hangzott, míg a paulusi forrásszöveg *error iuris nocet*-et (a jogban való tévedés hátránnyal jár) ír. PERNICE²²² maga is rámutat arra, hogy Labeo, Sabinus és Cassius nemcsak az *error iuris nocet* megszövegezését tartották helytelennek, hanem a klasszikuskori szabály regulakénti mivoltát is megkérdőjelezték. A *non prodest* szóhasználat mellett érvelők felhívják a figyelmet a D.22.6.7-ben található, Papinianus-tól származó szövegre, mely

²¹⁶ Megjegyzendő, hogy ezzel a megoldással nem kell annak a kérdéskörét vizsgálni, hogy az eladó pontosan mire vállalt kötelezettséget ill., hogy csak a vevő lett volna tévedésben és az eladó a hibát tudta-e vagy sem, ugyanis ezek a követelmények a kellékszavatossági jog körében lennének relevánsak.

²¹⁷ Ezzel ellentétes nézetet ld. FRITZ SCHULZ: *Classical Roman Law*, Oxford 1951, 529. SCHULZ kifejezetten azt állítja, hogy a julianus-i doktrínát a posztklasszikus jogászok magukévá tették, amelynek következtében az *error in substantia* hibás elmélete nagyban befolyásolta a kontinentális jogokat. SCHULZ ezen megállapításai alapjaiban véve helytelenek.

²¹⁸ D. 19.1.13 pr., hivatkozik rá és idézi: WOLF: *id. m.* 162-163. Megjegyzendő az a körülmény, hogy ezen szöveg eredetiségét HAYMANN radikálisan kritizálta, vö. HAYMANN: *id. m.* 89., hivatkozik rá: WOLF: *id. m.* 163., 231. lábjegyzet.

²¹⁹ Idézi: WINKEL: *id. m.* 80. Szabad fordításban a regula kb. ennyit tesz: „Az egy regula, hogy a jog nemtudása mindenkinek a kárára van, míg a tények nemtudása senki kárára nincsen.” (Fordítás a jelen munka szerzőjétől.)

²²⁰ THEO MAYER-MALY: *Rechtskenntnis und Gesetzesflut* (a továbbiakban: MAYER-MALY: *Rechtskenntnis*), Salzburg / München 1969., 54., idézi: WINKEL: *id. m.* 80., 26. lábjegyzet.

²²¹ P. JÖRS – W. KUNKEL: *Römisches Privatrecht*, 3. Auflage, Berlin / Göttingen / Heidelberg 1949., 108. Anm. 14., hivatkozik rá: WINKEL: *id. m.* 80., 25. lábjegyzet.

²²² PERNICE: *id. m.* 493., hivatkozik rá: WINKEL: *id. m.* 80., 24. lábjegyzet.

szerint: „*Iuris ignorantia non prodest...*”²²³ WINKEL²²⁴ véleménye alapján azonban szinte bizonyos, hogy Paulus eredetileg *error iuris nocet*-et írt.

A regula alól – PAULUS által is elismerten – vannak kivételek, méghozzá az ún. *personae privilegiatae* számára (*feminae, rustici, minores, milites*).²²⁵

A D.22.6.2²²⁶-ből következően megkülönböztethető a jogban való tévedés a ténybeli tévedéstől. A jognak kellően meghatározottnak kell lennie,²²⁷ ebből fakadóan azokban az esetekben, ahol a jog bizonytalan, a ténybeli és a jogbeli tévedést egyezően kell elbírálni.

Felmerül a kérdés, hogy a római jog szerint mi minősült jognak és ebből következően minek az *ignorantia*-járól beszélhetünk?

WINKEL²²⁸ szerint az alábbi kategóriák merülhetnek fel az *error iuris* vonatkozásában:

- *ignorantia legis / plebisciti*
- *ignorantia senatus consulti*
- *ignorantia edicti*
- *ignorantia rescripti / constitutionis*

A törvényekkel (*leges*) kapcsolatosan fontos megjegyezni, hogy a törvényhozatali eljárás a törvények kihirdetésével zárult, amely – már meglehetősen korán – a törvénytörvény írásba foglalását és annak az *aerarium*-ba való elhelyezését és megőrzését jelentette.²²⁹ A publikáció másik technikai lehetősége az ún. *renuntiatio* volt, amelyet nemcsak a törvények, hanem az egyéb jogforrások kihirdetésére is alkalmaztak. Ez az eljárás úgy zajlott, hogy a jogforrás szövegét belegravírozták egy vörösréz táblába, amelyet aztán kiállítottak egy mindenki által hozzáférhető helyen és csak később helyezték el a *tabulariumban*.²³⁰

A *senatus consultum*-ok vonatkozásában a kihirdetési eljárás ugyanaz volt, mint a törvények esetében, azzal a nem elhanyagolható jogi eltéréssel, hogy a *senatus consultum*-ok a kihirdetéssel konstituálódtak, érvényességük ettől az aktustól eredeztethető, míg ugyanez a *lex*-ekre nem igaz.

²²³ Idézi: WINKEL: *id. m.* 81.

²²⁴ WINKEL: *id. m.* 82.

²²⁵ Megjegyzendő, hogy PAULUS eredetileg csak a *feminae, milites* és a *minores* kategóriákra vonatkoztatta a kivétel-szabályt, a *rusticosokra* ULPIANUS bővítette azt ki.

²²⁶ Hivatkozik rá: WINKEL: *id. m.* 83.

²²⁷ „...das Recht bestimmbar sein kann und muss”, ld. WINKEL: *id. m.* 83.

²²⁸ WINKEL: *id. m.* 83.

²²⁹ A római jogi publikációs eljárásról részletesen ld. F. (VON) SCHWIND: *Zur Frage der Publikation im Römischen Recht*, München 1940, 2. Auflage, München 1973, hivatkozik rá: WINKEL: *id. m.* 84., 4. lábjegyzet.

²³⁰ Megjegyzendő, hogy a római jogi *lex*-nek vagy akár a *plebiscitum*-nak teljesen más funkciói voltak, mint amelyekkel a törvény a mostani értelemben bír. A legkritikább esetben fordult elő ugyanis az, ami a mai modern jogalkotásban a leggyakoribb, hogy azért hozzanak egy törvényt, hogy új rendelkezéseket vezessenek be. A római jogi *lex* ugyanis a már régóta meghonosodott és szokásjoggá vált joggyakorlatot hivatott szentesíteni.

A joggyakorlat számára a *magistratusi edictumok* nagy jelentőséggel bírtak. Az *edictumok* formálisan eljárásjogi kérdéseket tisztáztak, azonban közvetve ezáltal anyagi jogi szabályokat is meghonosítottak. A kihirdetés ezen *edictumok* esetében sem maradhatott el, azokat egy fehér fatáblára vezették fel, mely a *magistratus* hivatali működésének helyén lett kiállítva.

A császári törvényhozás már a *dominatus* korában alkotott olyan jogszabályt, amely azt eredményezte, hogy a jog nemtudására nem lehetett eredménnyel hivatkozni. Ez a törvény Kr. e. 40.-ből az öröklési jogi tárgyú *Lex Falcidia* volt. A D.22.6.9.5²³¹ szerint ugyanis a *Lex Falcidia* hatálya alól annak nemtudása nem mentesített, ahogy Antoninus Pius *epistula*-jában megállapította. Az *ignorantia iuris* szabálya közismertté a *Lex Cincia* révén vált.

Teljesen más képet fest a császári konstitúciók (*constitutiones*) rendszere. SCHWIND²³² rávilágít arra, hogy már a Kr. utáni II. évszázad végén vannak arra utalások, hogy a császári rendeletek érvényes létrejöttéhez (konstituáló hatályként) szükség volt azok kihirdetésére. Egy 454-ből eredő császári konstitúció maga megállapítja, hogy „*Leges ... ab omnibus intellegi debent*”.²³³ Ebből következően a császárkori törvényeknek egyértelműnek, meghatározottnak és félreérthetetlennek kellett lenniük.

Labeo volt az első jogász, aki a jogban való tévedésről megállapította, hogy az nem megengedhető azok számára, akik a jogot könnyen elsajátíthatják. Mindemellett Labeo nyitva hagyta annak a lehetőségét is, hogy a jogban járatlan személyek jogi természetű problémájuk esetén jogással konzultáljanak. A *personae privilegiatae* körébe tartozó személyek pontosan azért lettek a főszabály alól kivéve, mert vagy egyáltalán nem volt lehetőségük, hogy jogással konzultáljanak (*milites, rustici*), vagy pedig ezen lehetőségük korlátozott volt (*feminae, minores*).

b) Error iuris a szerződések körében

A D. 21.1.1.2²³⁴ kapcsolódik az *error iuris* problémaköréhez a kellékszavatossági igények tükrében. Ulpianus az *aediles curules* ediktumához fűzött kommentárjának első könyvében értelmezi azt az esetet, amikor az eladó becsapta a vevőt a dolog valamely lényeges tulajdonsága, minősége vonatkozásában. A jogtudós ezzel kapcsolatosan leszögezi, hogy az eladó minden esetben felel ilyenkor, még akkor is, ha nem tudta, hogy kellékszavatosság

²³¹ Hivatkozik rá: WINKEL: *id. m.* 86.

²³² SCHWIND: *id. m.* 90-91., hivatkozik rá: WINKEL: *id. m.* 88., 27. lábjegyzet.

²³³ „A törvény mindenki számára érthető kell, hogy legyen” (A fordítás jelen munka szerzőjétől.) Hivatkozik rá és idézi: WINKEL: *id. m.* 88.

²³⁴ Hivatkozik rá és idézi: WINKEL: *id. m.* 134.

terheli az *aediles curules* ediktuma alapján. A felelősség szempontjából lényegtelen körülmény, hogy az eladónak az ediktum rendelkezéseiről tudnia kellett volna-e vagy sem, ill., hogy a vevő miként lett megtévesztve, az eladó tudatlansága (*ignorantia*) vagy csalárdsága folytán.

KASER²³⁵ a fenti Digesta-helyet összehasonlítja CICERO²³⁶ művében szereplő azon szövegrészlettel, ahol az eladó kellékszavatossága szintén szóba kerül. A szerző helyesen állapítja meg, hogy mindkét szöveg az *actio redhibitoria* és az *actio quanti minoris* keresetekkel van összefüggésben, míg azonban a Cicero-féle eset a dolog kellékhányának nemtudását szabályozza, addig Ulpianus az *aedilis curulis* ediktumának a nemtudásáról szól.²³⁷ (WINKEL²³⁸ a tényállások értelmezése során tovább megy és arra a következtetésre jut, hogy nem kizárható, hogy maga a Cicero-szöveg közvetve a jogban való tévedéssel foglalkozik.)

A jogban való tévedést tárgyalja még a D. 6.2.14-beli fragmentum.²³⁹ A tényállás szerint a megbízó megbízta a *procurator*-t arra vonatkozóan, hogy adjon el egy dolgot, megtiltotta ugyanakkor a már eladott dolognak a vevő részére történő átadását. A dolog átadása nélkül a vevő nem lesz tulajdonos, így a tulajdonos / megbízó sikerrel perelhet a dolog részére történő visszaadására. A vevőnek nem marad más lehetősége, mint regressus-igényt érvényesíteni a *procuratorral* szemben, aki viszont a saját megbízóját fogja beperelni az *actio mandati contraria*-val. Ezt a felesleges és hosszadalmas, többszöri peres eljárást elkerülendő, a *praetor* a vevőnek adhat egy *exceptio rei venditae et traditae* nevű kifogást, amellyel a dolgot visszatárhathatja. VOCI²⁴⁰ szerint ez csak akkor lehetséges, ha a vevő csak a *traditio* után tudja meg, hogy a tulajdonos nem engedélyezte a dolog átadását.

A szövegnek azonban egy másik értelmezése tűnik meggyőzőbbnek:²⁴¹ Eszerint nem az a központi kérdés, hogy a vevő tudta-e vagy sem – a *traditio* időpontjában – a tulajdonosnak a dolog átadására vonatkozó tilalmát, hanem az, hogy a vevő tudatlansága (*ignorantia*) a prétori *exceptio* vonatkozásában állott fenn. Ulpianus számára az utóbbi magyarázat egyértelmű volt, ő azzal indokolta a döntést, hogy a vevő tévedésben volt a jogot illetően.²⁴²

²³⁵ KASER: *id. m.* 560. Anm. 52.

²³⁶ CICERO: *De Officiis*. III, 71., hivatkozik rá és idézi: WINKEL: *id. m.* 134.

²³⁷ Megjegyzendő, hogy WINKEL-lel egy nézetben csak MAYER-MALY van, míg mások, többek között HAYMANN, IMPALLOMENI és HONSELL azt az álláspontot képviselik, hogy az ulpianus-i szöveg is csak a dolog kellékhányának nemtudását tartalmazza. Hivatkozik rájuk: WINKEL: *id. m.* 135.

²³⁸ Vö. WINKEL: *id. m.* 135.

²³⁹ Hivatkozik rá és idézi: WINKEL: *id. m.* 135-136.

²⁴⁰ VOCI: *Modi*. 86., hivatkozik rá: WINKEL: *id. m.* 136., 42. lábjegyzet.

²⁴¹ Legalábbis WINKEL szerint. Vö. WINKEL: *id. m.* 136.

²⁴² Mindenesetre a vevőnek ez a tévedése nem eredményez számára hátrányos helyzetet, mivel lehetősége van *actio empti*-vel élni az eladó *procuratorával* szemben

A D. 17.1.29.1²⁴³ az *error iuris* kérdéskörét az *actio mandati*-val hozza összefüggésbe. Winkel szerint a tényállás úgy hangzik, hogy a kezes, amennyiben jogi tévedésben volt kezessége érvényességét illetően és fizetett az adós helyett, akkor *actio mandati contraria*-t kaphat az adóssal szemben. Azonban annak a lehetősége sem kizárt, hogy a kezes a kötelezettség nélkül kifizetett összeget a hitelezőtől visszakövetelje (erre utal az *aliud dici debet* szóhasználat a szövegnek). A régebbi irodalom²⁴⁴ alapján az is felmerülhet kérdésként, hogy vajon a főkötelezettség, amelynek biztosítékaul a kezesség szolgált, érvényesen létrejött-e vagy sem? Amennyiben ugyanis a főkötelezettség érvénytelen lenne, akkor ebből következően – értelemszerűen – a kezesség is az.

SCHELTEMA²⁴⁵ helyesen következtet arra, hogy nagy valószínűséggel csak a kezesség volt érvénytelen, mivel a D. 17.1.29. fragmentumának többi eseténél is érvényesek voltak a főkötelezettségek. WINKEL²⁴⁶ szerint azonban Scheltema többi megállapítása az üggyel kapcsolatosan helytelen, többek között az, hogy a jogi tévedés alapján a főkötelezett helyett teljesített szolgáltatás *donatio* lenne. Erről a szerző szerint csak akkor lehetne szó, ha a szolgáltatást a hitelezőnek kétszeresen teljesítették volna, egyszer a jogi tévedésben álló kezes, egyszer pedig a kötelezett, ez azonban nem következik a tényállásból.

8. § A római jogi error értékelése, összefoglalás. A római jogi tévedés lényegességének és felróhatóságának kérdése.

Az eddig kifejtettek alapján megállapítható, hogy a római jog a szerződések körében széles körben használta és jogi relevanciával illette a szerződő felek tévedését. Ahogyan arra jelen munka is kitért,²⁴⁷ a római jog modern értelemben vett szerződés-fogalmat nem ismert és nem használt, a szerződést nem bontotta szét elemeire úgy, mint szerződéses akarat, szerződéses nyilatkozat, joghatás. Ez a differenciálás a pandektisztika eredményeként jelent meg a jogi gondolkodásban. Általános, a mai értelemben vett szerződésfogalom hiányában nem is beszélhetünk klasszikus tévedés-dogmáról, mivel a római jogászok szemlélete és

²⁴³ Hivatkozik rá és idézi: WINKEL: *id. m.* 136.

²⁴⁴ A kérdést felveti többek között: MÜHLENBRUCH, ADLER, G. G. ARCHI. Vö. WINKEL: *id. m.* 138., 45. lábjegyzet.

²⁴⁵ SCHELTEMA: *id. m.* 272., hivatkozik rá: WINKEL: *id. m.* 138., 46. lábjegyzet.

²⁴⁶ WINKEL: *id. m.* 138.

²⁴⁷ Vö. jelen mű 22. oldalát, illetve MENYHÁRT ÁDÁM: *Az error in corpore a római jogban*, in.: *Jogtudományi Közlöny*, 2012 LXVII. évfolyam 1. szám, 35-40., Budapest, 2012.

gondolkodásmódja elsősorban kazuisztikus volt, az egyedi esetek elbírálása állt érdeklődésük homlokterében, éppen ezért általános tévedés-tan sem alakult ki a római jogban.

A glosszátoroknak köszönhetően a római jog továbbélése körében kialakultak azok a ma is lényeges *error*-kategóriák,²⁴⁸ amelyek alapján a római jogi tévedéssel foglalkozó egyes, kazuisztikus tényállásokat minimálisan rendszerezni lehetett.

Az *error in corpore* körében²⁴⁹ megállapítható, hogy a szerződés tárgyában való tévedés minden esetben azt eredményezte, hogy a felek között nem jött létre érvényes jogügylet (adásvételnél pl. *emptio nulla est*). Ennek két, jogilag is megindokolható magyarázata van, egyrészt a felek közötti disszenzus (*in corpore dissentiat*), másrészt a minden jogügylet lényeges érvényességi kellékeként szereplő szerződéses tárgy (*merx*) meghatározottságának hiánya.

Az *error in pretio* esetében²⁵⁰ bizonyóságot nyert, hogy nem minden esetben jár az a római jogban a szerződés érvénytelenségével. Amennyiben ugyanis a szerződést kötő felek érdekeivel ez összeegyeztethető, akkor a *minus*-ra vonatkozóan érvényes lehet a szerződés. Ez nem egy általános szabály volt, hanem az egyes eseteket, az adott tényállás körülményeit gondosan mérlegelve, a méltányosság szem előtt tartásával lehetett ilyen tartalmú döntést hozni, míg más esetekben elképzelhető volt, hogy a szerződés teljes egészében érvénytelen lett.²⁵¹

Megjegyzem, hogy dogmatikailag az *error in pretio* esetében is az lett volna a helyes megoldás, hogyha minden esetben ez a szerződés létre nem jöttével járna, mivel a *pretium* is olyan lényeges alkotóeleme – hasonlóan a *merx*-hez – a visszterhes jogügyleteknek, amelyben való disszenzus elméletileg minden további feltétel nélkül a szerződés semmisségét vagy létre nem jöttét kellene, hogy eredményezze.²⁵² A római jogászok azonban mesterei voltak annak, hogy a praktikum szempontjából döntsék el a lehető legmegfelelőbbben az egyes jogeseteket, így születhetett az a megoldás is, hogy – amennyiben a felek érdekeit ez nem sértette – a szerződés érvényesen létrejött a *minus*-ra.

Az *error in negotio* megítélése vonatkozásában²⁵³ szintén eltérőek a források, elméletileg a felektől megkövetelt volt – a D. 18.1.9 pr.-ből fakadóan – a helyes jogcím-megjelölés, azonban találunk olyan döntést is,²⁵⁴ amely az ügyletet érvényesnek ismeri el, a helytelen

²⁴⁸ Vö. jelen mű 23. oldalát, illetve uo. a 68. lábjegyzetet.

²⁴⁹ Az *error in corpore*-ről általában vö. jelen munka 23-30. oldalait.

²⁵⁰ Az *error in pretio*-ról általában vö. jelen mű 30-32. oldalait.

²⁵¹ Vö. D. 19.2.52 két tényállását

²⁵² Vö. D. 18.1.9 pr.

²⁵³ Az *error in negotio*-ról általában vö. 32-37. oldalait.

²⁵⁴ Vö. D. 12.1.18 pr. Iulianus-féle megoldása

jogcím-meghatározás ellenére is. Ennek szintén olyan gyakorlati okai voltak, amelyeket már az *error in pretio* körében a fentiekben említettem.

Az *error in substantia*²⁵⁵ római jogi értékelése az egyes döntések tükrében teljesen egyöntetű, *error in substantia* esetén ugyanis a szerződés semmis lesz. Az már jóval elgondolkodtatóbb, hogy mennyiben és miben különbözik egymástól *error in corpore* és *error in substantia*. Ahogyan korábban már kifejtettem,²⁵⁶ véleményem szerint a két kategória között nehéz – jogi relevanciájukat tekintve – differenciálni, a megkülönböztetésnek inkább filozófiai alapjai lehetnek.

Az *error in materia*²⁵⁷ általában²⁵⁸ nem eredményezi a szerződés érvénytelenségét, hanem pusztán kellékszavatossági igényt keletkeztet a jogosult részére. A forrásokból kitűnően, problémát okozhat néha az, hogy egyes esetekben keveredhet az *error in materia* az *error in substantia* fogalmával.

Az *error iuris*²⁵⁹ volt talán az egyetlen olyan *error*-fajta, amelynél általános jogtételt ismertek és alkalmaztak a rómaiak az egyes tényállások vonatkozásában, nevezetesen a D. 22.6.9 pr.-ban lévő *iuris ignorantia nocet* elvet. Ennek oka valószínűleg az lehetett, hogy a római jogalkotó szervek az általuk alkotott jogtételek tekintetében azzal kívánták a feltétlen jogkövetést elérni, hogy a jog nemtudása nem eredményezhetett védelmet, és ezzel egyben elősegítették a jogbiztonságnak és a forgalom biztonságának a hatékonyabb érvényesülését is. Kivételt a regula alól csak a *personae privilegiatae* képeztek, akik számára – hátrányos társadalmi helyzetük, korlátozottabb szellemi képességük miatt – nehézségeket okozhatott jogász igénybevétele az adott ügyben.

Foglalkoznom kell még két olyan sarkalatos kérdéssel a római jogi szerződéses tévedés kapcsán, amelyek – elsősorban *ex cathedra* – a római jog tudományos oktatása és művelése körében – feltehetőleg tévesen – meghonosodtak. A magyar nyelvű²⁶⁰ római jogi tankönyvek a tévedés római jogi tárgyalása kapcsán kifejtik azt az egyébként a pandektista jogtudomány által kifejlesztett és továbbadott nézetet,²⁶¹ hogy a római jogi tévedésnek lényegesnek (*iustus*

²⁵⁵ Az *error in substantia*-ról vö. jelen mű 37-39. oldalait.

²⁵⁶ Az *error in substantia* és *error in corpore* kapcsolatáról ld. jelen mű 41-44. oldalait.

²⁵⁷ Az *error in materia*-ról általában vö. jelen munka 44-48. oldalait.

²⁵⁸ Kivételként jelentkezik a D. 18.1.41.1, amely azonban a Iulianus által képviselt kisebbségi nézet maradt a római jogban.

²⁵⁹ Az *error iuris*-ről általában vö. jelen mű 48-52. oldalait.

²⁶⁰ Vö. FÖLDI – HAMZA: *id. m.* 470-471.; BRÓSZ – PÓLAY: *id. m.* 394.; BENEDEK: *id. m.* 145-146.; Ezzel szemben MARTON – helyesen – úgy véli, hogy a tévedésnél a *dolus* vizsgálata nem szükségeltetik, hanem csak az, hogy a tévedés lényeges (*essentialis*) volt-e vagy sem. Vö. MARTON: *id. m.* 75.

²⁶¹ A pandekta-jogtudományban először GUNDLING volt az, aki leszögezte, hogy a tévedésnek a tévedő fél számára fel nem róhatótnak kell lennie.

vagy *essentialis*), továbbá a tévedő fél számára menthetőnek (*probabilis* vagy *tolerabilis*) kell lennie.

Ezek a megállapítások Magyarországon a pandektista befolyáson túl feltehetően az olasz tankönyvi irodalom²⁶² hatására alakultak ki, ahol az *error*-hoz szintén hozzáteszik annak lényegességének és menthetőségének feltételét. Nem véletlen, hogy sem a témával kifejezetten foglalkozó római jogi monográfiák,²⁶³ sem pedig a németajkú római jogi tankönyvek²⁶⁴ nem említik ezt a két feltételt.

A tévedés kapcsán ugyanis megállapítható, hogy akkor volt lényeges és figyelembe veendő az *error* az egyes tényállásokban, amennyiben az esetet annak minősítette a római jog. Általános, alapelvi szintű megfogalmazás a tévedés lényegessége tekintetében tehát nem volt, hanem azt esetről esetre bírálták el a római jogtudósok.²⁶⁵

A tévedés menthetőségével kapcsolatosan pedig álláspontom szerint a római jogi tévedésnél nem vizsgálendő egyik fél felróhatósága sem, az *error*-t a *vis ac metus*-tól éppen az különbözteti meg, hogy a tévedés a másik félnek fel nem róható. Mivel a forgalom biztonságának a követelménye és szükségessége ebben a korban még olyan mértékben nem nyert teret, mint manapság, ezért az is irreleváns volt, hogy a másik fél tudott-e vagy sem a tévedő fél tévedéséről, illetve azt netalántán hanyagságból ő okozta-e vagy sem.

Ugyanígy nem jelent meg általában a forrásokban annak a kérdése, hogy a tévedő fél számára felróható volt-e vagy sem tévedése.²⁶⁶

Néhány esetben ugyan szerepel a római jogi forrásokban²⁶⁷ a tévedés menthetőségének kérdése, azonban ezek eseti jelleggel merültek fel, az általam vizsgált források egyikében sem találkoztam ezzel a kérdéssel.²⁶⁸

²⁶² Vö. B. BIONDI: *Istituzioni di diritto romano*, Milano 1965.

²⁶³ Vö. WOLF: *id. m.*; WUNNER: *id. m.*; WINKEL: *id. m.*

²⁶⁴ Vö. JÖRS – KUNKEL: *id. m.* 107-109.; KASER: *id. m.* 206-211.

²⁶⁵ Még akkor is igaznak tűnik ez a megállapítás, ha maga Paulus a D. 4.1.2-ben utal a tévedés lényegességére (*iustus*), amely azonban minden valószínűség szerint csak az adott tényállásra vonatkozott és nem regula-szintű megállapítás volt.

²⁶⁶ A tévedés tévedő fél részéről való felróhatósága legfeljebb annyiban bír jogi relevanciával, hogy a szerződés érvényességében bízó fél követelheti a biztatási kárának megtérítését a saját tévedését felróhatóan előidéző féltől.

²⁶⁷ Vö.: D. 22.6.9.2, D. 41.10.5.1

²⁶⁸ Mindezekből olyan következtetést levonni, hogy a tévedésnél minden egyes esetben megkövetelt lett volna az, hogy a fél számára tévedése menthető legyen, megalapozatlan megállapításnak tűnik.

III. fejezet:

A tévedés dogmatikájának fejlődéstörténete

„Demnach darf ein Widerspruch zwischen dem Willen und der Erklärung nur angenommen werden, insofern er für den, welcher mit dem Handelnden in unmittelbare Berührung kommt, erkennbar ist oder wird, also unabhängig bleibt von dem blossen Gedanken des Handelnden.”²⁶⁹

Friedrich Carl von Savigny

1. § A tévedés dogmatikájának kialakulása az Usus Modernus Pandectarum-ban, a természetjogi tévedés-tan

A korai közönséges jogi irodalom a *Corpus Juris*-ban található esetek glosszálására szorítkozott. A glosszátorok munkájának köszönhetően alakult ki a szerződéses ténybeli tévedés fajainak „*numerus clausus*”-a:²⁷⁰ *error in persona*, *error in negotio*, *error in corpore*, *error in substantia*. A tévedéssel foglalkozó jogeseteket először összegyűjtötték, majd újból szisztematizálták őket, ezúttal már aszerint, hogy a tévedés a szerződés mely részére (tárgyára, a másik szerződő félre, a jogügyletre, stb.) vonatkozott. Arra jutottak, hogy amelyik jogeset az általuk meghatározott négy fő tévedéscsoportba tartozik, ott a tévedés mindig a szerződés semmisségére vezet, amelyek pedig nem voltak ezen kategóriák részei, ott a szerződés érvényes maradt, tehát a tévedés lényegtelen volt. A glosszátori tévedés-dogmatika legnagyobb előnye annak könnyű, praktikus alkalmazásában rejlett.²⁷¹ Az előnyből egyben fakadt a hátrány is, nevezetesen az, hogy az egyes eseteket sematikus, sablonszerűen ítélték

²⁶⁹ SAVIGNY: *id. m.* 258. skk.

²⁷⁰ Vö. BURKHARD OEBIKE: *Wille und Erklärung beim Irrtum in der Dogmengeschichte der beiden letzten Jahrhunderte*, Dissertations, Westfalia 1935, 5.

²⁷¹ Vö. OEBIKE: *id. m.* 6.

meg és a forgalmi érdekeket nem vették figyelembe.²⁷² Mindezek ellenére az iskola tanítása egészen a XIX. századig termékenyen élt a jogtudományi közgondolkodásban.

A glosszátori kazuisztikus módszerrel szemben már egészen korán kialakult a tévedés dogmatikája körében egy összehasonlító módszeren alapuló eljárás is. Az ún. skolasztikus tévedés-tan megalapítója AQUINÓI SZENT TAMÁS,²⁷³ aki a házassági egyházjog megalapozója volt, de emellett foglalkozott a civiljogi jogügyletekkel is. Aquinói Szent Tamás és követői szerint nem lehet sematikusán minden egyes jogügylet érvényességét aszerint megítélni, hogy a tévedés mely fajáról van szó, ez sokkal inkább a konkrét eset értelmezésén kell, hogy alapuljon. Véleményük szerint a jogügylet vonatkozásában akkor lehet tévedésről beszélni, ha a tévedés a jogügylet lényeges, objektív alkotóelemére (*essentiale negotii*) vonatkozik. Azt pedig, hogy mi minősül egy szerződés esszenciális elemének, a pozitív jognak az adott szerződéstípusra vonatkozó előírásai döntenek el. Így pl. adásvétel esetében lényeges és nélkülözhetetlen elem a vételárban és a vétel tárgyában (az áruban) való megállapodás, melyek nélkül a szerződés létre sem jön. Amennyiben a felek a szerződés valamely esetleges elemében (*accidentalia negotii*) tévednek, akkor ez a tévedés figyelmen kívül hagyandó, mivel lényegtelen. Ezt a kánonjogi módszert a joggyakorlat magáévá tette és a német birodalmi felsőbbbíróságok jogértelmező tevékenységük során alkalmazták.

A iustinianusi törvénykönyvhöz fűzött kommentárok és BARTOLUS²⁷⁴ különösen azon forrásokkal foglalkoztak, amelyek a *stipulatio* körében az *error in materia* kérdéskörét vetették fel. DONELLUS²⁷⁵ a *Corpus Juris*-ban található, tévedéssel kapcsolatos eseteket összegyűjtötte, és rendszerező munkájában tiszta képet alkotott a tévedés dogmatikájának alapvető terminusairól, ill. a tévedési kategóriákról. Rendszere a későbbi jogtudósok munkáinak kiindulási alapjává vált. CUJACIUS²⁷⁶ – a középkori jogtudósokhoz hasonlóan – szintén az *error in materia*-val foglalkozott, maga is górcső alá vette az egyes tévedési kategóriákat, megkülönböztetve többek között az *error juris*-t és az *error facti*-t.

A szisztematikus pandekta művek az elkövetkezendő időszakban gyakorlatilag Donellus és Cujacius megállapításainak miniatűr foglalatát jelentették. Ilyen volt pl. a nápolyi BLASIUS

²⁷² Példaként hozza itt fel OEBIKE azt, hogy az adásvételi szerződésnél semmisséget eredményezett a glosszátorok szerint *error in persona* miatt az az eset, amikor a mindennapi élet körébe tartozó ügyletkötések során (pl. napi vásárlások) tévedett a vevő az eladó személyében, amely egyébiránt – tekintettel az ügylet jellegére – lényegtelen lett volna. Hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 6.

²⁷³ Hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 6.

²⁷⁴ BARTOLUS A SAXOFERRATO: *Commentaria*, Venezia 1590., hivatkozik rá: PETER HAUPT: *Die Entwicklung der Lehre vom Irrtum beim Rechtsgeschäft seit der Rezeption*, Verlag Hermann Böhlau Nachf. / Weimar 1941, 3.

²⁷⁵ Hivatkozik rá: HAUPT: *id. m.* 3.

²⁷⁶ CUJACIUS, JAC: *Opera omnia*, Paris 1658, hivatkozik rá: HAUPT: *id. m.* 3-4.

ALTIMARI munkája,²⁷⁷ aki munkájában a tévedés miatt semmis szerződésekről írt, számtalan irodalomra támaszkodva, tökéletes kazuisztikával, de a problémakör lényegének rendszerező megragadása nélkül.

1700 környékén a jogtudomány újabb metódust szült a tévedés dogmája körében, ennek a természetjogi, jogfilozófiai irányzatnak – közel 100 évvel korábbi – megalapítója HUGO GROTIUS.²⁷⁸ Grotius a következőképpen formulázott: „*Dicemus, si promissio fundata sit in praesumptione quadam facti, quod non ita se habebat, naturaliter nullam eius esse vim*”.²⁷⁹ Eszerint mindennek az alapja a tévedő fél akarata, amelynek egyezőnek kell lennie azzal, amit a fél eredetileg elképzelt. Amennyiben a fél a szerződést olyan feltételhez kötötte, amelyről kiderült, hogy tévedésen alapult, akkor a jogügylet semmis lesz.²⁸⁰ A szerző szerint a probléma objektív jellegű megközelítése (pl. az, hogy a tévedés mire vonatkozik) háttérbe kell, hogy szoruljon a szerződő fél belső, szubjektív akaratához képest.²⁸¹ Grotius szerint a tárgyi jog nem lehet teljesen független a szerződő fél szubjektív akaratától és azt kell vizsgálni, hogy a konkrét esetben a felet tévedése befolyásolta-e a jogügylet létrehozásában vagy sem. Ha nem, akkor a tévedés lényegtelen, és nem eredményezi a szerződés érvénytelenségét.²⁸²

Grotius követője a híres természetjogász, SAMUEL PUFENDORF volt, aki fő művében²⁸³ továbbfejlesztette a grotiusi nézeteket. Pufendorf különbséget tett a szerződés tárgyában való tévedés és az indokbeli tévedés között. Szerinte akkor lényeges és figyelembe veendő az indokban való tévedés, ha az elszóláskor (*Versprechen*) az ügy természetéből és körülményeiből következően felismerhető volt az, hogy a tévedőt a tévedésére a hibás indok vezette. Ezzel tulajdonképpen Pufendorf a szubjektív jellegű természetjogi tévedés-tant valamelyest objektívebb alapokra helyezte, és figyelembe vette a forgalmi érdekeket, ill. a tévedő féllel szerződő fél érdekeit. A másik fél számára ugyanis az indokbeli tévedésnek felismerhetőnek kell lennie, azaz gyakorlatilag a téves indok a jogügylet tartalmát kell, hogy képezze („*expresse aut ex natura negotii*”).²⁸⁴ Ebből következően a rejtett, hallgatólagos

²⁷⁷ Hivatkozik rá: HAUPT: *id. m. 4.*

²⁷⁸ HUGO GROTIUS: *De iure belli ac pacis, libri tres*, Amsterdam 1625, hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m. 7.* és HAUPT: *id. m. 26.*

²⁷⁹ Idézi: OEBIKE: *id. m. 7.*

²⁸⁰ Itt Grotius Ciceróra hivatkozik, aki maga is leír egy olyan esetet, mely szerint az örökhagyó abban a téves feltevésben nevezett meg örökösét, hogy a fia meghalt, holott a valóságban élt. Vö. CICERO: *De oratore*, I. Cap. 38., hivatkozik rá: HAUPT: *id. m. 26.*, 2. lábjegyzet.

²⁸¹ Éppen ezért LEONHARD a grotiusi tévedés-tant az „individualisztikus” jelzővel illette. Vö. LEONHARD: *Irrtum*, 147., hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m. 8.*, 15. lábjegyzet.

²⁸² A grotiusi tan teljesen független volt a római jogi forrásoktól, pusztán logikai-deduktív következtetéseket használt, mintegy matematikai módszerként. Vö. OEBIKE: *id. m. 8.*

²⁸³ SAMUEL PUFENDORF: *De iure naturae et gentium*, 1672., hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m. 8.* és HAUPT: *id. m. 29.*

²⁸⁴ Idézi: OEBIKE: *id. m. 8.*

feltétel, indok a szerződés érvényessége szempontjából az értékelés körén kívül marad és irreleváns.

A szerződés tárgyában való tévedést Pufendorf mindig lényegesnek és ezért figyelembe veendőnek tekintette, míg az indokbeli tévedés körében két esetet különböztetett meg: az első alapján a tévedés még a szerződés teljesítésének megkezdése előtt felfedezést nyert, míg a második szerint a tévedést a felek (vagy az egyik fél) már csak a teljesítés közben vagy a teljesítés után fedezték (fedezte) fel.²⁸⁵ Az első esetben – mivel teljesítés még nem történt – a tévedő felet megilleti az a lehetőség, hogy a szerződéstől elálljon, de csak akkor, ha a szerződéses partnere számára felismerhető volt, hogy a tévedő fél a téves feltevése alapján kötötte meg az ügyletet. Amennyiben a szerződést, akár csak részben is, de már teljesítették, akkor a fél az eredeti szerződéses kötelezettségeihez kötve van.²⁸⁶ Példaként erre a második esetkörüre azt hozza fel Pufendorf, amikor az eladó felismerhetően abban a téves hiszemben volt, hogy a lovai kimúltak és egy új lovasfogatot vásárolt.

THOMASIVS²⁸⁷ Pufendorf tanait vette alapul fő munkájában. Nézete szerint a kétoldalú jogügyleteknél csak akkor érvényteleníthető indokbeli tévedésre való hivatkozással a szerződés, ha az indok feltételként szerepel az ügyletben, vagy ha a szerződésnek a téves motívum nélkül nincs többé értelme. Utóbbira példaként felhossa a szerző azt a lófogatos esetet, amelyet mestere, Pufendorf is említett.

Thomasius tanítványa, NICOLAUS GUNDLING volt az összehasonlító tévedés-tan talán egyik legmeghatározóbb képviselője. 1724-ben megjelent fő művében²⁸⁸ – többek között – saját fogalmat alkotott a tévedés jogtudományi terminusáról, amely alatt mind a hibás (téves) tudatot, mind pedig a nemtudást (*ignorantia* – *Nichtwissen*) értette.²⁸⁹ Gundling volt az, aki a pszichológia tanait hívta segítségül annak eldöntéséhez, hogy mely esetekben eredményezi a tévedés a szerződés érvénytelenségét. A szerző megállapította, hogy a tévedés esetében általában a szerződő fél mást akar, mint amit kinyilvánít. Számára egyértelmű volt, hogy az a tévedés lényeges, amelyet a tévedő maga annak tart. Ebből következően, ha a tévedés a szerződés valamely esetleges alkotóelemében van (pl. a másik szerződő fél neve, annak meghatározott tulajdonsága, stb.), akkor a forgalom és a közfelfogás általában nem tartja ezt a fajta tévedést lényegesnek, de az mégis az lesz, mert a tévedő fél szempontjából lényegesnek minősül.

²⁸⁵ Vö. HAUPT: *id. m.* 30.

²⁸⁶ Modern jogi szóhasználatnál élve: a teljesítés ill. annak egy része „konvalidálja” a szerződést.

²⁸⁷ Hivatkozik rá: HAUPT: *id. m.* 31.

²⁸⁸ GUNDLING: *Gundlingiana*, 33. Stück: „*Die Schwebre Lehre von dem Irrtum in der Rechtsgelahrtheit*”, Halle 1724, hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 10.

²⁸⁹ GUNDLING: *id. m.* 208., 250., hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 10., 27. lábjegyzet.

A jog mindemellett csak akkor engedheti meg a szerző szerint a szerződéses kötelemtől való szabadulást, ha még egy előfeltétel teljesül az adott esetben a tévedéssel kapcsolatosan: a tévedő fél tévedése nem lehet neki felróható, más szavakkal, a tévedésnek „*invincibilis*”-nek kell lennie.²⁹⁰ Amennyiben a tévedés a félnek mégis felróható, akkor a szerződésben eredetileg vállalt kötelezettségeiért a fél a vele szerződő személlyel szemben továbbra is felel. Ugyanakkor az a kérdés nyitva maradt, hogy a kötelezettségekért való helytállás hogyan alakul abban az esetben, amikor a szerződés létre sem jön vagy érvénytelen a felek között. Ilyenkor is felel-e a szerződéses kötelezettségekért a tévedő fél vagy kártérítési alapon áll-e meg a felelőssége a negatív interesse körében? Gundling szerint, ha a szerződés nem jön létre, akkor a kártérítési felelősség alapja a törvényen kell, hogy nyugodjon, nem pedig a felek konszenzusán, hiszen ilyenkor az gyakorlatilag nem is létezik (*non ens*).²⁹¹ Véggkövetkeztetésében Gundling leszögezi, hogy a tévedő fél negligenciája esetén jogilag ugyan a tévedő nem téved, azonban logikailag mégiscsak tévedésről beszélünk.

Gundling egész elmélete természetjogi alapokon nyugszik, azon a tézisen, hogy csak az minősül jognak, amelyet az ész (*ratio*) helyesnek fogad el. Elméletének hibája az, hogy a tévedés fogalmához tartozónak vélte a felróhatóság kérdését, holott az csak a kártérítési felelősség vonatkozásában játszik szerepet.

CHRISTIAN WOLF 1740-ben megjelent munkájában²⁹² rámutatott arra, hogy a szerződéseknél rendkívüli jelentősége van a szerződés megkötésekor a felek közötti összhangnak. Szerinte mindegyik szerződő félnek van egy szerződéses szándéka, akarata („*velle*”) és van egy szerződéses nyilatkozata („*declarare*”), a primátust azonban a szerződéses akarat élvezi, csakis egyedül ez az irányadó. A wolfi tévedés-tan visszalépést jelentett a közvetlen elődök elméleteihez képest, és gyakorlatilag az individualisztikus grotiusi gyökerekhez tért vissza.

A tévedés dogmájának továbbfejlődését a XVIII. században végigsöpört kanti filozófiai áramlat befolyásolta.

VON ZEILLER fő művében²⁹³ a kanti gondolatokat továbbképezve alakította ki tévedés-tanát, amely nagy befolyással bírt az osztrák ABGB megalkotására is. Zeiller – C. Wolf nézeteit alapul véve – továbbfejlesztette az akaratnyilatkozat (*Willenserklärung*) fogalmát, szerinte a

²⁹⁰ „*Wer die Schuld hat, ist keines favours in diesem Fall würdig.*” – GUNDLING: *id. m.* 228., idézi ill. hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 11. ill. 11., 32. lábjegyzet. Megjegyzendő, hogy Gundling a felróhatóság alatt nem a mai jogi értelemben vett fogalmat használta. Vö. OEBIKE: *id. m.* 11-12.

²⁹¹ Hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 12. A szerző kissé következtetlenül megjegyzi, hogy a kártérítésnek a legjobb és legegyszerűbb módja a tévedő fél részéről az eredeti szerződéses kötelelem teljesítése a másik fél felé. GUNDLING: *id. m.* 235., hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 12., 38. lábjegyzet.

²⁹² CHRISTIAN WOLF: *Jus naturae* (Pars tertia), Halle 1743, hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 15. és HAUPT: *id. m.* 31.

²⁹³ VON ZEILLER: *Das natürliche Privatrecht*, 3. Aufl., Wien 1819, hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 16.

szerződés nem más, mint a szerződő felek akaratnyilatkozatainak összhangja, egybehangzósága vagy még egyszerűbben fogalmazva: a szerződő felek közötti akarategyezés.²⁹⁴ Amennyiben az akarategyezés nem következik a szerződéses nyilatkozatokból, akkor a felek között létrejön egy hatálytalan látszatszerződés („*unwirksamer Scheinvertrag*”).²⁹⁵ Zeiller nézete alapján a belső akarategyezés az akaratkinyilvánítás egyezőségében testesül meg és nem nyerhet teret az olyan kifogás a kötelezett részéről, hogy másról beszélt, mint amire gondolt.²⁹⁶ Az akaratok kinyilatkoztatása, kinyilvánítása meg kell, hogy egyezzen a szerződő fél belső akaratával.²⁹⁷

GLÜCK²⁹⁸ a tévedés rendszerezése során a római jogi szisztematizálást vette alapul és megkülönböztette a jogi tévedést a ténybeli tévedéstől. Álláspontja szerint a jogban való tévedés egyáltalán nem veendő figyelembe, tehát teljes mértékben irreleváns, a ténybeli tévedés relevanciája pedig több körülménytől függ. Glück a ténybeli tévedés eseteit két csoportra osztotta aszerint, hogy csak az egyik vagy mindkét szerződő fél volt-e tévedésben. Amennyiben csak az egyik fél tévedett, akkor az volt eldöntendő, hogy tévedése neki felróható-e vagy sem. A felróhatóság kérdése ugyanígy felmerült azon esetekben is, amikor mindegyik fél tévedett a szerződés megkötésekor.²⁹⁹

A szerző szerint a szerződés akkor lesz semmis, ha az ügylet vonatkozásában lényeges tévedésben volt az egyik vagy mindkét fél, méghozzá azért, mert a lényeges tévedés a felek közötti konszenzust kizárja.³⁰⁰ Glück szerint a tévedés lényegessége pedig attól függött, hogy az illető körülményt a szerződő felek maguk jelentősnek tartották-e vagy sem, ill. hogy a felek akaratából következően az lényegesnek minősült-e vagy sem.

A szerző arra is rámutatott, hogy az indokbeli tévedésnek a szerződés érvényessége szempontjából semmiféle relevanciája nincsen,³⁰¹ továbbá arra, hogy a felróható tévedés az akaratnyilatkozat érvényessége szempontjából közömbös.³⁰²

²⁹⁴ „*die Einstimmige Erklärung des Willens ... oder die Einwilligung der vertragmachenden Teile*”, ld. ZEILLER: *id. m.* 138., idézi ill. hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 16. ill. 16., 55. lábjegyzet.

²⁹⁵ OEBIKE: *id. m.* 16.

²⁹⁶ ZEILLER: *id. m.* 138., hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 17.

²⁹⁷ A fenti zeiller-i megállapítások a későbbi nyilatkozati elméletek kiindulópontjai lettek.

²⁹⁸ GLÜCK: *Erläuterung der Pandekten nach Hellfeld. Kommentar.* Band IV. und Band XXII. Erlangen 1796, 1820, hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 18.

²⁹⁹ GLÜCK: *id. m.* Bd. IV. § 299, 164., hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 18., 65. lábjegyzet.

³⁰⁰ GLÜCK: *id. m.* Bd. IV. § 297, 147., hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 18., 66. lábjegyzet.

³⁰¹ GLÜCK: *id. m.* Bd. IV. 157., hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 19., 71. lábjegyzet.

³⁰² GLÜCK: *id. m.* Bd. IV. 165. Anm. 29., hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 19., 73. lábjegyzet.

2. § A tévedés szabályozása az első polgári kódexekben

A tévedés kódexszintű szabályozásának első megjelenése 1756-ra, a Codex Maximilianeus Bavaricus megalkotására tehető. KREITTMAYR volt a kódex fő szerzője és teljesen más utat választott, mint amelyet később az ALR (1794) követett, ugyanis a bajor kódex szelleme szerint: „*error noceat erranti*”.³⁰³ Ennek megfelelően a Codex Maximilianeus a 4. §-ban, az I. fejezet 25. §-ában a szerződéses tévedést akként szabályozta, hogy alapvetően a tévedés nem eredményezi a szerződés érvénytelenségét és a felet köti az általa tévedésből tett nyilatkozata is.³⁰⁴ A tévedés csak akkor lesz lényeges és ezáltal csak akkor eredményezheti a szerződés érvénytelenségét, ha az a tévedő féllel szerződő másik személytől ered vagy a másik fél felróhatóan tud a fél tévedéséről.

Az ALR a szerződéses tévedést a grotiusi – pufendorfi természetjogi irányzatnak megfelelően szabályozta. Ez volt az első kódex, amely meghatározta – PUFENDORF és C. WOLF nyomán – az akaratnyilatkozat fogalmát. A törvénykönyv a tévedés rendezése körében a klasszikus hármas felosztást követte és a tévedési kategóriákat a jogügylet természete alapján osztályozta.³⁰⁵

Az ALR a tévedés lényegessége szempontjából objektív eligazítási pontokat nyújtott. Ezek szerint akkor lényeges a tévedés és ebből fakadóan érvénytelen (*ungültig*) az akaratnyilatkozat, ha a tévedés az alábbi körülmények valamelyikére vonatkozik:

- a jogügylet lényeges elemére (75. § (4)),
- az akaratnyilatkozat fő tárgyára (75. §),
- a másik szerződő fél személyére, feltéve, ha a téves akaratnyilatkozatot tevő fél tévedése nélkül nyilatkozatát ebben a formában nem nyilvánította volna ki (76. §),
- a szerződő felek kifejezetten meghatározott tulajdonságaira vagy a szerződés tárgyaként szereplő dolog tulajdonságaira (77. §),
- a szerződő felek szokásos tulajdonságaira vagy a szerződés tárgyának rendszerinti tulajdonságára (81. §).³⁰⁶

³⁰³ Ennek a formulának az alapjait UNGER a Bibliára vezeti vissza (Jób Könyve 19, 4), melyet LUTHER a következőképpen fordított: „Ha tévedek, akkor magamnak tévedek.” („*Irre ich, so irre ich mir.*”), hivatkozik rájuk: HAUPT: *id. m.* 36., 1. lábjegyzet. (Ahol a fordító nem lett külön feltüntetve, ott a magyar nyelvű fordítás a Szerző munkája.)

³⁰⁴ Ld. HAUPT: *id. m.* 35-36.

³⁰⁵ A tévedéssel foglalkozó részek az ALR Általános Részében, az I. rész 1. fragmentumában találhatók, az Akaratnyilatkozatok fejezet alatt (4. fejezet). Vö. OEBIKE: *id. m.* 20.

³⁰⁶ Hivatkozik rájuk: OEBIKE: *id. m.* 20.

A tévedés lényegességének megállapítása egy olyan eljárás keretében történik a kódex szelleme alapján, amely ötvözi a kazuisztikus és skolasztikus jegyeket, ugyanakkor az *error in persona* esetében egy szubjektív elbírási szempont is az értékelés tárgykörébe kerül, konkrétan a szerződő fél akarata, amely az adott esetben a tévedőt a szerződés megkötésében befolyásolta. A római jog a lényegességet különösen aszerint bírálta el, hogy a tévedést milyen külső, megfogható momentummal lehet lényegesnek minősíteni, ezzel szemben az ALR a lényeges körülmények tekintetében a kereskedelmi forgalom által rendszerint lényegesnek minősített kritériumokból kiindulva ítélte meg a szerződés tévedéssel kapcsolatos érvényességét vagy esetlegesen érvénytelenségét.³⁰⁷

OEBIKE³⁰⁸ szerint ez a különbség a római jog és az ALR között főként a tulajdonságbeli tévedés szabályainál csúcsosodik ki. Míg a római jog e körben a kívülről felismerhető tulajdonságokra vagy a szerződéses tárgy esetén a lényeges anyagbeli tulajdonságokra helyezte a hangsúlyt, addig az ALR a személynek vagy a szerződéses tárgy tulajdonságainak lényegességét az alapján bírálta el, hogy a forgalom a konkrét, egyedi esetben azt általában lényegesnek tartja-e vagy sem.

A korábban felsorolt első négy tévedés-esetben (ALR 75–77. §§) az ALR szerint a szerződés semmis lesz, függetlenül attól, hogy a tévedés bármelyik félnek felróható-e vagy sem.

Az ötödik esetben (ALR 81. §) azonban jelentősége van a felróhatóságnak, amennyiben ugyanis a fél saját maga felróhatóan, saját maga idézte elő tévedését, akkor meg kell térítenie a másik szerződő félnek azon kárát, amely a szerződés semmisségéből származik (ALR 79. §).³⁰⁹

Az első négy tévedés-fajtánál – a tévedés szempontjából – a szerződő fél felróhatósága azért irreleváns, mert a kódex – a forgalmi érdekek objektivizálásából kiindulva, C. Wolf hatására – azt az álláspontot követte, hogy a tévedő fél érdekeit kell mindenek felett figyelembe venni és tiszteletben tartani az ügyletkötések során.³¹⁰

SUAREZ, az ALR főkodifikátora a fenti rendező elvet az alábbiak szerint kommentálta:

„Ezek a megállapítások újak, de lényegesnek tartom őket. A Digestákban a következőt olvashatjuk: *error, qui evitari potuit et debuit, erranti nocet*. Ez a megállapítás helyes, ebből azonban nem következik az, hogy a szerződés maga ... érvényes volna. Már csak azért sem

³⁰⁷ Vö. OEBIKE: *id. m.* 21.

³⁰⁸ OEBIKE: *id. m.* 21.

³⁰⁹ Ld. OEBIKE: *id. m.* 21.

³¹⁰ Megjegyzem, hogy a forgalmi érdekekre történő hivatkozás itt meglehetősen egyoldalú, szubjektív, csakis a tévedő fél szempontjai szerint való, míg a másik, a szerződés megkötésekor vétlen fél érdekei, amelyek szintén védendőek a forgalmi érdekek alapján is, figyelmen kívül maradtak, sőt, egyenesen sérültek.

lesz érvényes, mert mindig van egy defektus a konszenzusban, függetlenül attól, hogy az *error vincibilis* vagy *invincibilis*.³¹¹

Az ALR foglalkozott az egyoldalú jogügyletek tévedés miatti érvénytelenségének kérdésével is. A kódex szabályozása szerint az indokban való tévedés az egyoldalú jogügyletek esetében mindig releváns, amennyiben egyedüli okként a téves akaratkinyilvánítás vezette a tévedő felet a szerződés megkötéséhez (ALR 150. §).

3. § A tévedés dogmájának további fejlődéstörténete (jogpozitivista irányzat), Savigny tévedés-tana

A XIX. század elején a „haldokló természetjog”³¹² mellett HUGO vezetésével egy új irányra bontakozott ki a német jogtudomány. Hugo és követői megtagadták az addig a természetjogban uralkodó deduktív módszert és teljesen új ösvényekre léptek. Hugo maga ugyan a tévedés-tan körében semmiféle újat nem alkotott, viszont azt javasolta, hogy a tiszta római jogi forrásokhoz térjenek vissza az *Usus modernus* eredményeinek elhagyásával.

Ezek az alapok elsőként THIBAUT³¹³ vizsgálta a tévedés kérdését, mind a szerződések, mind pedig a végintézkedések vonatkozásában. Thibaut a római jogi hagyományokat feltámasztva kutatta a szerződések tévedés miatti érvénytelenségét és arra a következtetésre jutott, hogy a rómaiak azért állapították meg a jogügyletek semmisségét a tévedésre való hivatkozással, mert a felek között nem jött létre konszenzus. Ugyanakkor a szerző azt is rögzíti, hogy a konszenzus csak az *error in obiecto* körében kizárt, mert itt nincs meg az akarategyezés a szerződő felek között a szerződés tárgyára vonatkozóan.³¹⁴

Thibaut pandekta-tankönyvében még világosabbá tette a lényeges tévedés eseteit. Eszerint a szerződés akkor semmis, ha a szerződés tárgya teljesen más dologra irányul, mint amire eredetileg a felek a szerződést kötötték, vagy ha a szerződéses tárgy az ügylet megkötésének

³¹¹ „Diese Sätze sind neu, ich halte sie aber für notwendig. Die Digesten sagen: *error, qui evitari potuit et debuit, erranti nocet*. Dieser Satz ist richtig, es folgt aber nicht daraus, dass der Kontrakt selbst ... gültig sei. Dies kann niemals angenommen werden, weil immer ein defectus in consensu da ist, der *error mag vincibilis* oder *invincibilis* sein.”, az idézet a KOCH-féle kommentárból (Band I., a 78. §-hoz, Anm. 94.) való, idézi ill. hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 22. ill. 22., 79. lábjegyzet.

³¹² „*absterbende Naturrecht*”, OEBIKE: *id. m.* 26.

³¹³ THIBAUT: *System des Pandektenrechts* (a továbbiakban: THIBAUT: *Pandekten*). Band I, 7. Auflage, Jena 1828, hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 26.

³¹⁴ THIBAUT: *Versuche über einzelne Teile der Theorie des Rechts* (a továbbiakban: THIBAUT: *Versuche*). Band II, Vierte Abhandlung, Jena 1817, 106., hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 27., 5. lábjegyzet.

időpontjában egyenesen már nem is létezett. Ugyancsak releváns a tévedés abban az esetben, ha az a szerződés tárgyának lényeges tulajdonságaira vonatkozik.³¹⁵

A szerző azt is megállapította, hogy az indokban való tévedés irreleváns, ill. nézete szerint a másik szerződő fél személyében való tévedés szintén lényegtelen, hacsak nem személyhez kötött megbízási vagy munkaszerződésről van szó. Ebből következően a másik szerződő fél személyében való tévedés lényegességét Thibaut nem ahhoz kötötte, hogy a szerződő félnek különleges érdeke fűződne ahhoz, hogy az által kiválasztott személlyel szerződjön, hanem ennél objektívebb körülményhez, nevezetesen a szerződés típusához.³¹⁶ A szerző szerint csak akkor eredményezi a tévedés a szerződés érvénytelenségét, ha az a tévedő félnek fel nem róható volt.³¹⁷

RICHELMANN volt az a következő jelentős jogtudós, aki Thibaut-t követően a szerződéses tévedéssel monográfiájában³¹⁸ behatóbban foglalkozott. Richelmann-t az a kérdéskör foglalkoztatta, hogy a tévedés miért eredményezi a jogügylet semmisségét. A szerző arra a megállapításra jutott,³¹⁹ hogy az egyetlen oka ennek az lehet, hogy a tévedés a konszenzus hiányát eredményezi, ez igaz arra az esetre is, ha tételesjogi előírás erre nincs.³²⁰ Ezt követően Richelmann vizsgálta azt a kérdést, hogy melyek azok az esetek, amikor a tévedés kizárja a felek közötti konszenzust vagy más szavakkal, mikor lehet lényeges tévedésről beszélni? Nézete szerint ezt a kérdést nem lehet általános érvénnyel megválaszolni, hanem minden egyes tényállást egyedileg, esetről-esetre kell megvizsgálni és így lehet eldönteni, hogy vajon az adott ügyben a tévedés releváns-e vagy sem.³²¹

Richelmann álláspontja szerint az, hogy a tévedés mikor lényeges, több körülménytől függ:

- Csak abban az esetben eredményezi a tévedés a szerződés semmisségét, ha a pozitív jog ekként rendelkezik.
- Ha elő is írja a pozitív jog semmisségi okként az adott kategóriát, akkor ez még nem vonja automatikusan maga után a konkrét esetben a szerződés érvénytelenségét, hanem meg kell vizsgálni az adott tényállást, hogy vajon a feleknek a konszenzusa hiányzik-e vagy sem az adott ügyben. Csak igenlő válasz esetén lesz érvénytelen (semmis) a szerződés.³²²

³¹⁵ THIBAUT: *Pandekten*, 146. §, 113., hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 27., 6. lábjegyzet.

³¹⁶ THIBAUT: *Versuche*, Band II, 110, 112., hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 27., 8. lábjegyzet.

³¹⁷ THIBAUT: *Pandekten*, 145. §, 115., és THIBAUT: *Versuche*, Band II, 122., hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 27., 10. lábjegyzet.

³¹⁸ RICHELMANN: *Der Einfluss dess Irrthums auf Verträge*. Hannover 1837, hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 27.

³¹⁹ RICHELMANN: *id. m.* 7., hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 28., 14. lábjegyzet.

³²⁰ Ez a richelmann-i megjegyzés szöges ellentétben áll a szerző azon álláspontjával, mely szerint pozitívjogi, normatív előírás szükséges a szerződés semmisségének megállapításához.

³²¹ RICHELMANN: *id. m.* 13., hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 28., 15. lábjegyzet.

³²² RICHELMANN: *id. m.* 15., hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 28., 16. lábjegyzet. Megjegyzem, hogy amit Richelmann második feltételként ír, az gyakorlatilag nem más, mint az első feltétel alapján a törvény által

A fenti, richelmanni kettős, konjuktív feltétel mellett még szükséges egy harmadik, törvény által előírandó és megkövetelt kondíció megvalósulása a szerződés semmisségéhez, nevezetesen az, hogy a tévedés a tévedő fél számára menthető legyen.

MÜHLENBRUCH³²³ továbbfejlesztette Richelmann nézeteit a felróhatóság vonatkozásában. Rámutatott arra, hogy a tévedés menthetősége nem lehet feltétele a szerződés tévedés miatti semmisségnek, hiszen tévedés esetében a felek között hiányzik a konszenzus, ami minden további nélkül maga után vonja a szerződés semmisségét.³²⁴ Ez az általános érvénnyel bíró megállapítás azonban a szerző szerint kiegészítésre szorul annyiban, hogy a római jog megkövetelte, hogy minden tévedés menthető legyen, ebből következően a római jog minden olyan tévedést, amely felróható volt a tévedőnek, úgy tekintett, mintha a fél érvényes és hatályos akaratnyilatkozatot tett volna.³²⁵

Három évvel Richelmann monográfiája után, 1840-ben FRIEDRICH CARL VON SAVIGNY³²⁶ grandiózus művében, a *Systems des heutigen römischen Rechts* című munkájában, annak is III. kötetében dolgozta ki tévedési rendszerét. Savigny opusza meghatározó jelentőségű volt a tévedés-tan dogmatikájának további fejlődésére, majd mindegyik ezt követő tévedés-tani irányzat foglalkozott eredményeivel. Savigny a problémával az általános jogügylet-tanon belül foglalkozott, csakúgy, mint az ALR. Véleménye szerint az akaratnyilatkozat – egyedi megjelenési formájával – egyedülálló megjelenési formájával a szerződések körében az összes többi fogalom felett áll.³²⁷

Savigny a római jogi alapokra támaszkodva megkülönböztetett egymástól valódi („echt”) és nem valódi („unecht”) tévedést.³²⁸ A valódi tévedés azért eredményezi a jogügylet semmisségét, mert a tévedés ebben az esetben az akaratképzést (*Willensbildung*) befolyásolja.

meghatározott, absztrakt normaszövegnek a második kondíció szerinti tényállásra való konkretizálása, azaz gyakorlatilag a jogalkalmazás folyamata. Ennél fogva nézetem szerint ez nem két feltétel, hanem egyetlen feltételnek, a normaszövegnek az adott esetre való vetítése, tehát jogalkalmazási kérdés. Amennyiben a konkrét tényállás szubszumálható a norma által körülírt hipotetikus tényállás fogalmi körébe, akkor az egyetlen feltétel megvalósul és a szerződés semmis lesz.

³²³ MÜHLENBRUCH: *Ueber iuris et facti ignorantia und deren Einfluss auf Rechtsverhältnisse*, Arch. f. civ. Praxis. Band II, 1828, hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 28., 17. lábjegyzet.

³²⁴ MÜHLENBRUCH: *id. m.* 374, 379., hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 28., 17. lábjegyzet.

³²⁵ Megjegyzem, hogy a római jog kifejezetten nem követelte meg a tévedés menthetőségét, hanem a Digestákban sokkal inkább olyan eseteket találunk, amelyekben a tévedés a tévedőnek fel nem róható volt. Éppen ezért ezt a mühlenbruch-i általánosítást éles kritikával kell kezelni, csakúgy, mint azt az állítólagos római jogi vélelmet, amely szerint felróható tévedés esetén „érvényes és hatályos akaratnyilatkozat” hangzott el a fél részéről. Utóbbi már csak azért is megszorításokkal fogadható el, mert sem az érvényesség, sem a hatályosság, sem pedig az akaratnyilatkozat fogalmát a római jog nem ismerte.

³²⁶ SAVIGNY: *id. m.*

³²⁷ SAVIGNY: *id. m.* 7., 265.

³²⁸ OEBIKE: *id. m.* 31. WINDSCHEID kritizálta ezt az általa szerencsétlennek tartott kategória-elnevezéseket, Vö. WINDSCHEID: *id. m.*, 6. Auflage, Band I, 101. §, 233.

A nem valódi tévedések esetében a jogügylet szintén lehet semmis, de a semmisség más okokra vezethető vissza.

Fenti megállapításaira Savigny az akaratnyilatkozat fogalmának továbbfejlesztése eredményeképpen jutott. A jogtudós ugyanis akaratnyilatkozat alatt azokat a jogilag releváns tényeket, emberi magatartásokat értette, amelyek jogviszony létesítésére vagy megszüntetésére alkalmasak.³²⁹ Ahhoz, hogy az akaratnyilatkozat csak az eredetileg szándékolt joghatással járjon, az alábbi három feltétel mindegyikének teljesülnie kell:³³⁰

- legyen egy jogilag releváns akarat (*ein rechtserheblicher Wille*);
- ez az akarat legyen kinyilatkoztatva, kinyilvánítva (*die Erklärung des Willens*);
- az akarat és a nyilatkozat egymással megegyezzen (*die Uebereinstimmung des Willens mit der Erklärung*).³³¹

Savigny szerint az eddigi tévedés-tanok fő hibája az volt, hogy a tévedést csak az első összetevő, nevezetesen az akarat szemszögéből vizsgálták.

Savigny rávilágít arra, hogy az akaratnyilatkozat fogalmának legfontosabb része az akarat, és mivel az – jellegéből adódóan – belső, láthatatlan, ezért azokkal a külső jelekkel kell foglalkozni, amelyekből az akarat tartalma megállapítható,³³² ezek viszont a szerződő fél nyilatkozatában realizálódnak. Amennyiben ellentmondás van az akarat és a nyilatkozat között, felvetődik a kérdés, hogy a nyilatkozat, amely ebben az esetben csak a látszata a szerződő fél belső, valós akaratának (*Schein des Willens*), önálló jelentéssel bír-e vagy sem. Savigny ezt a kérdést úgy válaszolja meg,³³³ hogy a szerződő fél hibás akarata csak akkor veendő figyelembe, ha tévedését a másik fél felismerte vagy fel kellett volna azt ismernie. Ekkor ugyanis a tévedő fél egy olyan nyilatkozatot tesz, amely nem szándékolt (*unabsichtliche Erklärung*), sőt, egyenesen akarat nélküli (*ohne Wille*) és a nyilatkozatot tevő fél azt hiszi, hogy egy érvényes jogügyletet kötött, holott a valóságban olyan nyilatkozatot tett, amit egyáltalán nem akart. Ebben az esetben az ügylet semmisségének az alapja nem a tévedő fél pozitív érdekeinek a védelme, hanem egy negatív kritérium, nevezetesen az akaratnak a hiánya, ami önmagában hátrányos a szerződő félre.

Savigny e gondolatait továbbfűzve³³⁴ megállapítja azt is, hogy csak akkor beszélhetünk a tévedésnek a jogügylet érvényességét befolyásoló hatásáról, ha egy teljesen szabályszerű

³²⁹ „Diejenigen juristischen Tatsachen, die nicht nur freie Handlungen sind, sondern in welchen zugleich der Wille des Handelnden auf die Entstehung oder Auflösung eines Rechtsverhältnisses unmittelbar gerichtet ist.”, SAVIGNY: *id. m.* 98.

³³⁰ SAVIGNY: *id. m.* 99.

³³¹ OEBIKE: *id. m.* 31.

³³² SAVIGNY: *id. m.* 258.

³³³ SAVIGNY: *id. m.* 258.

³³⁴ SAVIGNY: *id. m.* 440.

akaratnyilatkozattól a jogrend az eredetileg célzott joghatás kiváltását megtagadná, mivel a tévedés az akaratképzést befolyásolta. Azonban akkor, ha a tévedés egyenesen az akaratnyilatkozat hiányát eredményezi, nem beszélhetünk a szerződésnek a tévedés miatti semmisségéről, hiszen itt tulajdonképpen nem is jön létre – akaratnyilatkozat hiányában – a felek között szerződés.

A szerző rámutatott arra, hogy általánosságban nem lehet kizárni, hogy a tévedés minden esetben megakadályozná a normális akaratképzést, ugyanis a választás szabadsága a tévedő fél részéről még tévedése esetében is adott, legfeljebb annak korlátain belül. Más szavakkal élve, a fél döntésére ugyan befolyással volt a tévedése, de döntését maga hozta (azaz dönthetett volna úgy is, hogy nem köt az adott esetben szerződést).

Savigny szerint a jognak innentől kezdve csak azt kell eldöntenie, hogy a téves akaratnak, mint motívumnak volt-e a végső akaratelhatározás kialakításában döntő szerepe vagy sem.³³⁵

Amennyiben a tévedő fél akaratelhatározásának indítóokaként (motívumaként) nem szerepelt a tévedés, akkor a jogügylet nem szenved hibában, érvényes marad. A hatályos jognak kivételként kell szabályoznia azon akaratképzéseket, amelyek az akaratnyilatkozatot tevő fél akaratelhatározását befolyásolták, és így a jogügylet semmisségét eredményezték. Ebből következően a tévedés miatti semmisségi esetekről a törvénynek kifejezetten rendelkeznie kell, ez az ún. valódi tévedés fogalma, amely lényegéből fakadóan nem lehet felróható a tévedőnek.

A nem valódi tévedés Savigny szerint nem a hatályos törvényi előírásoknak köszönhetően eredményezi a jogügylet érvénytelenségét, már csak azért sem, mert a tévedés itt nem befolyásolja az akaratnyilatkozatot tevő fél akaratelhatározását, motívumát. Ezekben az esetekben a semmisség más jogtételekből vezethető le. A nem valódi tévedés mindezek alapján kirekesztendő³³⁶ az általános tévedés-tanból és az akaratnyilatkozat általános szabályai közé illesztendő be „Nyilatkozat akarat nélkül” (*„Erklärung ohne Willen”*) címmel.³³⁷

A valódi és nem valódi tévedés egymástól való elválasztása a szerző szerint eljárásjogi kérdés, amely a bizonyítékok mérlegelése eredményeképpen állapítható meg az adott ügyben.³³⁸ Savigny mindezek alapján a két fogalom egymástól való megkülönböztetését nemcsak jogdogmatikai nézőpontból, hanem gyakorlati szempontok miatt is szükségesnek tartja. A nem valódi tévedés esetén ugyanis a tévedő mindenfajta szerződéses kötelezettség

³³⁵ SAVIGNY: *id. m.* 114.

³³⁶ SAVIGNY: *id. m.* 90.

³³⁷ OEBIKE: *id. m.* 32.

³³⁸ SAVIGNY: *id. m.* 264.

alól mentesül, függetlenül attól, hogy tévedése neki felróható volt-e vagy sem.³³⁹ Ebből következően még kártérítéssel sem tartozik, még akkor sem, ha esetlegesen hanyagság terheli tévedése létrejöttében. A valódi tévedésnél ezzel szemben csak akkor lesz a szerződés érvénytelen, ha a tévedés a tévedő fél számára menthető.

A nem valódi tévedések körében Savigny két alcsoportot különböztet meg egymástól:³⁴⁰

- A tévedő fél akarata ellentétben áll a saját nyilatkozatával (divergencia esete: *Divergenzfälle*).
- Mindegyik szerződő fél akarata egybehangzik saját nyilatkozatával, tehát mindegyikük azt nyilatkozta, amit valójában akart, azonban másra gondoltak. Ekkor mindegyik fél a másik fél akaratában és nyilatkozatában téved (disszenzus esete: *Dissensfälle*).³⁴¹

A divergencia-esetkörben Savigny visszatért a korábban használt lényeges tévedés fogalmához, azonban nála a lényegesség (*Wesentlichkeit*) új alakot öltött. Szerinte a római jog teljes körűen számba vette azokat az eseteket, amelyek a lényeges tévedés kapcsán szóba jöhetnek. A római jogi tradíciókra alapozva a szerző a tévedés lényegessége tekintetében az alábbi kategóriákat állította fel:³⁴²

1. A tévedés a tévedő fél akaratának egészére vonatkozik (pl. tévedésből aláírt okiratok).
2. A tévedés az akarat egyes részeire vonatkozik, úgy mint:
 - a) a jogviszony természetére;
 - b) a másik szerződő fél személyére;
 - c) a szerződés tárgyára;
 - d) a szerződés tárgyául szolgáló dolog meghatározott tulajdonságaira.

Az utóbbi, d) ponttal kapcsolatban Savigny szakított azon – HAUPT³⁴³ által primitívnek minősített – korábbi eljárásokkal, amelyek a dolog szubsztanciáját annak biológiai-kémiai összetevő jegyeiből kívánták megállapítani. Savigny volt az első, aki tiszta elhatárolási alapot dolgozott ki az *error in substantia* körében. Nézete szerint a dolog tulajdonságaiban való tévedés csak akkor lesz lényeges, ha a tévedés eredményeképpen az adott dolog – a forgalom

³³⁹ SAVIGNY: *id. m.* 264, 292.

³⁴⁰ SAVIGNY: *id. m.* 265.

³⁴¹ Megjegyzem, hogy ennek a disszenzus-esetnek Savigny részéről a nem valódi tévedés körében való szerepeltetése kissé ellentmondásos. A nem valódi tévedés fogalma ugyanis a szerző szerint az akarat nélküli nyilatkozatokon alapul, azonban ezen esetkörben megállapítható, hogy van valós szerződési akarata mindegyik félnek, azt ki is nyilatkoztatják akaratuknak megfelelően, csak az akaratnyilatkozatok nem találkoznak. Éppen ezért a disszenzus esetnek harmadik tévedési kategóriaként kell szerepelnie.

³⁴² SAVIGNY: *id. m.* 267.

³⁴³ HAUPT: *id. m.* 44. Megjegyzendő, ahogyan arra Haupt találóan rámutat, hogy mind PUFENDORF, mind pedig RICHELMANN szakított már ezzel a kémiai alapokon nyugvó anyag-meghatározási eljárással. Vö. HAUPT: *id. m.* 44., 2. ill. 3. lábjegyzet.

által használt és elfogadott fogalmak szerint – egy másik dolog-csoportba tartozna, mint amelyikbe a valóságban tartozik, azaz más dolognak minősülne.³⁴⁴

Felmerül a kérdés, hogy ez alapján miként tudjuk megkülönböztetni egymástól az *error in corpore* és az *error in substantia* esetkörét. Savigny érvelése szerint *error in corpore* esetén az akart és a ténylegesen kinyilatkoztatott szerződéses tárgy faja (*Spezies*) nem ugyanaz, míg *error in substantia* esetén igen, csak a minőség (*Gattung*) eltérő.

Savigny elméletét – jelentőségének elismerése mellett – többen kritizálták, elsősorban követői és nézetének továbbfejlesztői. A nagy pandektista legfőbb érdeme az volt, hogy a tévedés problematikáját az akaratnyilatkozat fogalmából kiindulva próbálta megoldani, továbbfejlesztve és pontosítva utóbbi fogalmát. Munkássága eredményeképpen nemcsak dogmatikus, hanem praktikus alapon is különbséget lehetett tenni az egyes tévedési kategóriák között, amelyekből mind a jogtudomány, mind a joggyakorlat, mind pedig a jogalkotás profitált.

4. § A Savigny utáni tévedés-elméletek, az akarat-teóriák

A Savigny utáni időszak első jelentős tévedés-elméletének kidolgozója IHERING³⁴⁵ volt, aki tüzetesebben foglalkozott a *culpa in contrahendo* elméletével is. Ihering volt az, aki harcot hirdetett a fogalom-meghatározó jogtudomány (*Begriffsjurisprudenz*) képviselőivel szemben és rámutatott arra, hogy a tévedés-tan jelenlegi formájában még nem teljes. A római jogi alapokhoz visszanyúlva kiemelte azt, hogy a *culpa in contrahendo* olyan jogtétel, amely általános érvényesülést követel a szerződések körében.³⁴⁶

A tévedés-tanon belül számtalanszor előfordult, hogy a tévedő fél, amennyiben gondatlanul járt el, köteles volt megtéríteni a másik félnek a szerződés megkötésével kapcsolatosan keletkező kárát ill. azt a kárt, amelyet azáltal szenvedett el, hogy jóhiszeműen bízott a szerződés érvényességében (*negativ interesse*). Ihering a *culpa in contrahendo* körében a tévedő fél kártérítési kötelezettségét – felróhatóságán túl – azzal is indokolta, hogy mivel az akarathiba miatt a szerződés semmis, ezért a jogosult többé nem követelheti a szerződéses kötelezettség teljesítését. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a szerződésnek más

³⁴⁴ SAVIGNY: *id. m.* 283.

³⁴⁵ VON IHERING: *Culpa in contrahendo oder Schadenersatz bei nichtigen oder nicht zur Perfektion gelangten Verträgen*. Iherings Jahrbuch, Band IV, hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 44.

³⁴⁶ IHERING: *id. m.* 52., hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 45., 6. lábjegyzet.

jogkövetkezményei ne lehetnének a felek között, így pl. a negatív interessze megtérítésének kötelezettsége.³⁴⁷

Később maga Ihering elismerte tanának gyengeségét és revideálta álláspontját akként, hogy a kártérítési igény jogalapja nem a felróhatóságon, hanem egy objektív körülményen kell, hogy nyugodjon. Ebből egyenesen adódott aztán az a következtetés a későbbi jogtudomány számára, hogy mindazon esetekben, amikor a semmis szerződés érvényességében a szerződő fél bízott, a tévedő személlyel szemben kártérítési igénnyel léphetett fel, függetlenül attól, hogy a tévedés a tévedő fél számára felróható volt-e vagy sem.

Iheringet követően az akaratú teóriák új iránya kezdett kibontakozni BEKKER³⁴⁸ vezetésével. Bekker volt az, aki először nyíltan kritizálta a Savigny-féle tévedési teóriát, rámutatva arra, hogy az részben helytelen. A tan fogytékosságát abban látta, hogy Savigny a tévedésnek az akaratnyilatkozatra történő hatásáról írt, anélkül, hogy megvizsgálta volna, hogy a tévedésnek milyen hatása van külön-külön az akaratra és a nyilatkozatra.³⁴⁹ A szerző szerint hibás Savigny azon tézise is, amely szerint minden személyben való tévedés kizárná a szerződő fél akaratát, ugyanis sok olyan ügyletkötés történik a mindennapi életben, amikor közömbös az, hogy a fél kivel szerződik.

Bekker úgy vélte, hogy az akarat fogalmának pszichológiai vizsgálata szükséges és ezzel a megközelítéssel könnyebben lehet majd az egyes eseteket rendszerezni és eldönteni. Rámutatott arra is, hogy a lényeges és lényegtelen tulajdonságokban való tévedés között pszichológiailag nincs eltérés.³⁵⁰ Bekker a római jogi tévedés-tant vizsgálva felismerte azt, hogy az alapvetően helyes jogi következtetések ereje azáltal gyengült, hogy megrekedtek a pszichológia akkori állásának tanain, nézete szerint a római jogi tévedési kategóriákat vegyíteni kellene a modern pszichológiai vívmányokkal.³⁵¹

Pár évvel később BRINZ volt az, aki alaplíművében³⁵² folytatta a bekkeri irányzatot. Savignyval szemben Brinz a tévedés-kategóriákat nem kettéosztotta, hanem egy hármas tipizálást alkalmazott a *Corpus Juris* nyomán. Brinz szerint a rómaiak tévedés alatt két nagy csoportot különböztettek meg:

³⁴⁷ IHERING: *id. m.* 29., hivatkozik rá: HAUPT: *id. m.* 52., 4. lábjegyzet.

³⁴⁸ BEKKER: *Zur Lehre von der Willenserklärung – Einfluss von Zwang und Irrtum*, Krit. Vierteljahr Schr. Band III, 1861, hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 47., 18. lábjegyzet.

³⁴⁹ BEKKER: *id. m.* 189., hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 47., 20. lábjegyzet.

³⁵⁰ BEKKER: *id. m.* 188., hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 47., 21. lábjegyzet.

³⁵¹ BEKKER: *id. m.* 191., hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 48., 23. lábjegyzet.

³⁵² BRINZ: *Lehrbuch der Pandekten*. IV. Band II, Erlangen 1892., hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 48.

- Az első esetkörbe az eltévesztések (*Verirrungen*) tartoztak, amely a szerződő fél pillanatnyi tudatzavarából adódtak. Ide tartoztak az elszólások és elírások esetei is, amelyeknél gyakorlatilag semmiféle szerződéses akaratról nem lehet szó.³⁵³
- Ebbe az esetcsoportba azok a tényállások tartoznak, amikor a tévedést a helytelen elképzelés (*falsa opinio*) eredményezi. Ekkor a tévedő azt cselekszi, amit akar, csak az akarata téves feltevésen alapul.

Ezen esetcsoporton belül Brinz újabb tagolást végzett:

- a) A szerződő fél tényleg akarja azt, amit ki is nyilatkoztat, de csak tévedésből, és az általa tévesen feltételezett körülmény egyáltalán nem egyezik a valósággal. Ez az eset a tévedő javára figyelembe veendő, tehát a szerződés érvénytelen.³⁵⁴
- b) Egyéb más tévedés, amely nem eredményezi a szerződés semmisségét.³⁵⁵

Brinz az eltévesztés és a *falsa opinio* között nemcsak tényállásbeli különbséget látott, hanem eltérő jogkövetkezményeket is kapcsolat hozzájuk, ugyanis előbbi abszolút, utóbbi pedig relatív semmisséget eredményezett.³⁵⁶

A Becker és Brinz által képviselt ún. pszichológiai tévedés-tan továbbfejlesztője volt HÖLDER.³⁵⁷ Véleménye szerint a brinzi tévedés-tipizálás nem nyugodott teljesen helyes alapokon, a tudattalan állapotban megvalósított cselekvések esetében ugyanis nem mindig lehet tévedésről beszélni, mivel nem tartoznak ide azok a cselekedetek, amelyeket reflexszerűen valósított meg a fél.

ZITELMANN³⁵⁸ ugyancsak pszichológiai alapokra fektette tévedés-elméletét és különbséget tett a tévedő fél elképzelése, vélekedése (*Vorstellung*) és akarata (*Wille*) között. Nézete szerint az akarat, az elképzelés nem jogi terminusok, hanem a pszichológia tudományának fogalomtárába tartoznak, amelyet a jogtudomány csak átvett. Ebből kiindulva a jogtudománynak mindig a pszichológiai kutatások legújabb eredményeit kell hasznosítania.

Zitelmann arra a következtetésre jutott, hogy az akaratnyilatkozat fogalmán belül az akarat fogalma nem egységes, mivel az akarat egyrészt áll a cselekedetre irányuló közvetlen

³⁵³ BRINZ: *id. m.* 27., hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 48., 26. lábjegyzet. Ezen csoport vonatkozásában Brinz igazoltnak látta az *errantis voluntas nulla est* tételét.

³⁵⁴ BRINZ: *id. m.* 44., hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 49., 28. lábjegyzet.

³⁵⁵ BRINZ: *id. m.* 53., hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 49., 29. lábjegyzet.

³⁵⁶ BRINZ: *id. m.* 52., hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 49., 30. lábjegyzet.

³⁵⁷ Hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 49., 32. lábjegyzet.

³⁵⁸ ZITELMANN: *Irrtum und Rechtsgeschäft. Eine psychologisch juristische Untersuchung* (a továbbiakban: ZITELMANN: *Irrtum*). Leipzig 1879, hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 50., 39. lábjegyzet.

akaratból (közvetlen akarat – *unmittelbarer Wille*), másrésről pedig a cselekedet következményeinek az akarásából (szándék – *Absicht*).³⁵⁹

Az akarat fogalmának kettéosztása azt eredményezte a zitelmanni tévedés-tanban, hogy a tévedés-kategóriák három nagy csoportra osztoztak:

- A téves vagy hiányzó elképzelések eredményeképpen kialakuló tévedés (a tudatban való tévedés – „*Irrtum im Bewusstsein*”).³⁶⁰
- A szándékban való tévedés („*Irrtum in der Absicht*”).³⁶¹
- A motívumban való tévedés („*Irrtum im Motiv*”).³⁶²

Az első kategóriával kapcsolatosan Zitelmann megjegyzi, hogy azok a szabályszerű cselekedetek, amelyeket a szerződő fél teljes tudatában (*Bewusstsein*) valósít meg, értve ez alatt azt, hogy tudja, mit akar és azt is, hogy mit cselekszik. Ahol ez a tudatosság hiányzik, ott nem lehet magatartásról sem beszélni.

A szándékban való tévedés abból az elméletből indul ki, hogy a jogügylet csak akkor vonja maga után a joghatást, ha az a felek által szándékolt, akart („*beabsichtigt*”).³⁶³ Szándék alatt Zitelmann a magatartás következményeiről való elképzelést érti, amennyiben hiányzik a szándék, a jogügyletnek egy lényegi eleme is hiányozni fog és nem áll be a jogügylet által célzott joghatás, mivel az egyben nem volt szándékolt. Zitelmann a szándékban való tévedés fogalmával szembeállította a motívumban való tévedés terminusát, előbbi lényeges volt és érvénytelenségét eredményezte a jogügyletnek, míg utóbbi a szerződés érvényessége szempontjából irreleváns.

A szerző tagadta a római jogi kategóriák (*error in persona, error in corpore, error in negotio, error in substantia*) létjogosultságát, nézete szerint ezen csoportok nem voltak alkalmasak a lényeges tévedések közötti különbségtételekre.

A tévedés dogmájának további jeles képviselője RYCK,³⁶⁴ kinek nézete szerint a tévedésnek a jogügyletek létrejötte vonatkozásában van jelentősége. A tévedés akkor lesz lényeges, ha a jogügylet lényegét érinti, más szavakkal, releváns a tévedés, ha nélküle a szerződés teljesen más tartalommal vagy céllal bírna, vagy más jogkövetkezésménnyel járna.

³⁵⁹ ZITELMANN: *Die Juristische Willenserklärung*. Iherings Jahrbücher, Band XVI, 1878, 362., hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 51., 42. lábjegyzet.

³⁶⁰ ZITELMANN: *Irrtum*, 357, 359., hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 51., 44. lábjegyzet.

³⁶¹ ZITELMANN: *Irrtum*, 357, 373., hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 51., 45. lábjegyzet.

³⁶² ZITELMANN: *Irrtum*, 357, 414., hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 51., 46. lábjegyzet.

³⁶³ ZITELMANN: *Irrtum*, 377., hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 52., 49. lábjegyzet.

³⁶⁴ RYCK: *Der Irrtum*, Festgabe für Georg Beseler. Berlin 1885, hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 56., 76. lábjegyzet.

DERNBURG³⁶⁵ fő művében megállapította, hogy a tévedés fajtáit magából a szerződésből lehet megállapítani (a szerződés típusából, a szerződéses tárgy meghatározottságából, a másik szerződő fél kijelöléséből, a kikötött szerződéses tulajdonságokból). Dernburg szerint a tévedés akkor jelentős, ha olyan súlyú, hogy a forgalmi élet felfogása szerint a tévedő a jogügyletet meg sem kötötte volna, ha a valós tényállást ismeri.

REGELSBERGER³⁶⁶ volt az első, aki a semmisségi okként szereplő tévedés fajait akként kategorizálta, hogy a feleknek a jogügylet érvényességéhez, ill. érvénytelenségéhez milyen érdeke fűződik. Szerinte a szerződő fél nyilatkozatát a szerződés érvényessége szempontjából úgy is meg lehet vizsgálni, hogy figyelmen kívül hagyjuk a szerződő fél akaratát. A szerző megállapította, hogy a praktikus, életbeli felfogásból adódóan a nyilatkozó kötve kell, hogy legyen az által mondottakhoz és felelősséggel tartozik a szavaiért, még akkor is, ha az az akaratával esetleg nem egyezik.

Regelsberger kifejtette azt is, hogy ennek az új princípiumnak az alkalmazási köre a szerződéses jogviszonyokban nyerhet teret, mivel itt követelmény a forgalom biztonsága, melynek értelmében mindegyik fél a szerződéses partnere által használt szavakra és szerződéses nyilatkozatra építeni tud. Ezzel Regelsberger, aki maga egyáltalán nem tagadta meg az akarat-elméletek eredményeit, gyakorlatilag a nyilatkozati teóriák megalapítójává vált.³⁶⁷

5. § A nyilatkozati elméletek, azok hatása az akarat-elméletekre és a köztes álláspont

Az akarat-elméletek első igazi tagadója RÖVER³⁶⁸ volt. Véleménye szerint az akaratnyilatkozat lényegét nem a belső akarat, hanem annak kinyilvánított formája, a nyilatkozat adja, ami egymaga is elegendő a jogkövetkezmények bekövetkeztetéséhez. Ebből következően számára közömbös az is, hogy az akarat és a nyilatkozat közötti divergencia a tévedő félnek felróható-e vagy sem.

³⁶⁵ DERNBURG: *Pandekten*, Band I, 1. 6. Auflage, Berlin 1900, 102., hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 57., 79. lábjegyzet.

³⁶⁶ REGELSBERGER: *Pandekten*, Band I, Leipzig 1893, 521., hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 57., 80. lábjegyzet.

³⁶⁷ Még akkor is igaz ez a megállapítás, ha maga a szerző korlátozta elméletének alkalmazási körét azzal, hogy kimondta, a tévedő fél érdekei védelme céljából a szerződés érvénytelen, ha a tévedő felet a tévedés megvalósulásában semmiféle hanyagság nem terheli.

³⁶⁸ RÖVER: *Ueber die Bedeutung des Willens bei Willenserklärungen*. Rostock 1874, hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 62., 9. lábjegyzet.

A radikális röveri nézetekhez képest enyhébb hangot ütött meg OTTO BÄHR,³⁶⁹ aki elviekben az uralkodó akarati teória képviselője volt, azonban kutatásai eredményei a nyilatkozati elvet támogatók érveit erősítették. Bähr azt vallotta, hogy semmilyen nyilatkozat nem ér semmit akarat nélkül, azaz az ilyen jellegű szerződéses nyilatkozat minden esetben semmis, sőt, arra a következtetésre jutott, hogy a belső akaratnak a megléte a nyilatkozatok esetén egyfajta fikció.

Elméletével akkor lett részese Bähr a nyilatkozati elvet magukévá tevők táborának,³⁷⁰ amikor azt hangoztatta, hogy a szerződő fél az általa tett szerződéses nyilatkozatért felelős, mivel az gyakorlatilag a belső akaratnak a külső megnyilvánulási formája. Amennyiben a valóságban a szerződő fél belső akarata hibás, ez olyan, mintha a nyilatkozatban el sem hangzott volna, ebből következően a nyilatkozatot tevő fél akként felel nyilatkozatáért, mintha azt tényleg akarta volna. A szerződő fél nyilatkozatához való kötöttsége független a felróhatóságtól, mivel ha a nyilatkozattevőről elmondható, hogy vétlen, akkor a nyilatkozat címzettje még vétlenebb.³⁷¹

SCHLOSSMANN³⁷² és SCHALL³⁷³ teljesen más megközelítési alapokból kiindulva támadta az addig uralkodónak minősíthető akarat-elméleteket. Mindketten azt vallották, hogy az akarat-dogmák fundamentumaként szereplő akaratnyilatkozat fogalma helytelenül lett meghatározva. SCHLOSSMANN vizsgálta a jogügylet (*Rechtsgeschäft*) és az akaratnyilatkozat (*Willenserklärung*) fogalmát és azt próbálta igazolni, hogy az emberi magatartások deliktumokra és jogügyletekre való felosztása hibás.³⁷⁴ Véleménye szerint a jogügylet fogalmának értelmezése során az akarati teóriák abból indultak ki, hogy a jogügylet az összes jogkövetkezményt a cselekvő, szerződő fél belső akaratából nyeri. A jogügylet ezen fogalmi meghatározásakor azonban túlbecsülték a belső akarat jelentőségét és egyben alulértékelték a külsőleg megnyilvánuló akaratkifejezést.³⁷⁵ Schlossmann szerint ez az értékelés helytelen eredményekhez vezetett, ugyanis minden jogilag értékelendő emberi magatartás a külső tényekben, körülményekben nyilvánul meg.

Schall szerint két konjuktív feltétel egyidejű fennállása szükséges ahhoz, hogy egy nyilatkozat jogi kötőerővel rendelkezzen:

³⁶⁹ BÄHR: *Ueber Irrungen im Kontrahieren*. In: Dogm. Jahrbücher, Band XIV, hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 62., 12. lábjegyzet.

³⁷⁰ BÄHR: *id. m.* 401., hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 63., 13. lábjegyzet.

³⁷¹ BÄHR: *id. m.* 401., hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 63., 14. lábjegyzet.

³⁷² SCHLOSSMANN: *Der Irrtum über wesentliche Eigenschaften der Person und der Sache nach dem Bürgerlichen Gesetzbuch*. Jena 1903. (a továbbiakban: SCHLOSSMANN: *Irrtum*) ill. SCHLOSSMANN: *Der Vertrag*. Leipzig 1876 (a továbbiakban: SCHLOSSMANN: *Der Vertrag*), hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 63.

³⁷³ SCHALL: *Der Parteiwille im Rechtsgeschäft*. Stuttgart 1877, hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 63.

³⁷⁴ Vö. SCHLOSSMANN: *Der Vertrag*. 128., hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 63., 16. lábjegyzet.

³⁷⁵ SCHLOSSMANN: *Der Vertrag*. 133., hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 63., 17. lábjegyzet.

- Egy objektív tényállás („*ein objektiver Tatbestand*”).³⁷⁶ Ez azt jelenti, hogy a külvilág a fél akaratnyilatkozatát az általa használt szavak általános értelmezése szerint miként érti.
- Egy szubjektív tényállás („*ein subjektiver Tatbestand*”).³⁷⁷ Ennek értelmében a szerződéses nyilatkozatnak összhangban kell lennie a fél akaratával. Ha a szerződő fél helytelen feltevés alapján nyilatkozott, akkor ez az összhang nincs meg.

KOHLER³⁷⁸ egy teljesen új módszerrel próbálkozott a tévedés-tan körében. Nézete szerint az eddigi akarat-teóriák azért voltak hibásak, mert a belső akaratot mindig a jogkövetkezmények oldaláról tekintették azzal, hogy a belső akarat milyen jogkövetkezmények létrehozására irányult. Ezt a fajta akaratot Kohler „*Rechtsfolgewillen*”³⁷⁹-nek nevezte és álláspontja szerint pontosan a helytelen megközelítés miatt nem tudtak mit kezdeni az akarati elmélet képviselői például a *reservatio mentalis* fogalmával.

Utóbbi esetében ugyanis a nyilatkozattevő egyáltalán nem kíván joghatást fűzni a titkolt, hibás szándékához. Véleménye szerint éppen ezért a „*Rechtsfolgewillen*” fogalma nem fejezi ki hűen a fél tényleges akaratát, amely inkább akként jellemezhető, hogy a másik fél milyen tartalommal kívánja megkötni a szerződést, tekintettel a szerződő fél nyilatkozatára. (Ez az ún. „*Geisteseffekt*”.³⁸⁰)

Ezen alapokból kiindulva Kohler³⁸¹ szerint az akaratnak három alapvető összetevő eleme van:

- A jogkövetkezmények által befolyásolt akarat.
- A szerződő fél nyilatkozatának tartalmából a másik szerződő fél által felismert szerződéses akarat.
- A külső kommunikációs jegyekből meghatározható akarat.

A nyilatkozati elméletek természetesen befolyást gyakoroltak az akarati teóriák további fejlődésére. RUDOLPH LEONHARD³⁸² közelebb állt a nyilatkozati elméletekhez, holott őt mind maga, mind követői őt az akarat-teóriák képviselői között tartották számon. Arra az eredményre jutott,³⁸³ hogy a tévedés csak két esetben eredményezi a jogügylet semmisségét, nevezetesen:

- ha a szerződési nyilatkozatok nem egybehangzóak egymással (*dissensus*);
- ha a felek valósnak tartanak egy olyan körülményt, amely ténylegesen nem az, és amelyhez kifejezetten vagy hallgatólagosan a szerződés érvényességét kötik.

³⁷⁶ OEBIKE: *id. m.* 64.

³⁷⁷ OEBIKE: *id. m.* 64.

³⁷⁸ KOHLER: *Autorrecht in Iherings Instit.* Band XVI, XVIII., hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 64-65.

³⁷⁹ Hivatkozik rá és idézi: OEBIKE: *id. m.* 65.

³⁸⁰ Hivatkozik rá és idézi: OEBIKE: *id. m.* 65.

³⁸¹ KOHLER: *id. m.* Band XVI, 335., hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 65., 24. lábjegyzet.

³⁸² LEONHARD: *Irrtum*, Band I, 2. Auflage, hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 70.

³⁸³ LEONHARD: *Irrtum*, Band I, 2. Auflage, 6., hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 70., 51. lábjegyzet.

Leonhard elméletének alátámasztására visszanyúlt a római jogi forrásokhoz és azt próbálta bebizonyítani, hogy az eddigi elméletek a belső, láthatatlan akarat megítélése során egy fordítási hibából indultak ki. Nevezetesen, a római jogi teljes szerződés-tan egy mondatra vezethető vissza: „*pactum est duorum pluriumve in idem consensus*”.³⁸⁴ *Consensus* alatt azonban nem a felek belső akaratának egyezőségét kell érteni, hanem a felek által egymáshoz címzett nyilatkozataik egyezőségét.

Ebből következően Leonhard arra a megállapításra jutott, hogy általában közömbös az, amennyiben egyik fél belső akarata alapján mást akart, mint amit nyilatkozott. Ez a szerződés érvényességét nem érinti, legfeljebb csak abban az esetben, ha a fél tévedése a másik fél által felismerhető (*erkennbar*) volt.³⁸⁵

A leonhardi tévedés-tan fő hátránya az volt, hogy nem vette figyelembe a tévedő érdekeit. A szerző ezt maga is felismerte és – részben revideálva saját korábbi álláspontját – kiegészítette elméletét a 20. Német Jogászugyűlésen azzal, hogy kivételesen indokolt esetekben a tévedésnek akkor is lehet jogi relevanciája, ha a tévedés a másik fél részéről nem ismerhető fel.³⁸⁶

HARTMANN³⁸⁷ a tévedéseméletének kidolgozása során visszatért az egész német jogot átható eszme, a *Treu und Glauben* tanulmányozására. Elmélete szerint akkor megengedett a belső akarat külső nyilatkozatra való hatásának vizsgálata, ha ez az objektív *bona fides*-sel megegyezik, ha nem, akkor nem vizsgálható. Hartmann szerint ezáltal – a *Treu und Glauben* elvének segítségül hívásával – a szerződéses nyilatkozatok címzettjének, azaz a másik szerződő félnek az érdekei – tekintettel a forgalmi érdekekre is – védve lesznek a jog által akként, hogy a tévedésben nem lévő fél követelheti a szerződés teljesítését.

BEKKER³⁸⁸ volt az, aki először azt a nézetet képviselte, hogy mind az akarati elméleteknek, mind pedig a nyilatkozati teóriáknak van igazságtartalma, éppen ezért a két teória helyes megállapításait kell vegyíteni. Bekker³⁸⁹ a két elmélet egyesítését eljárási szemszögből hajtotta végre:

³⁸⁴ LEONHARD: *Irrtum*, Band I, 1. Auflage, 167., idézi és hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 70., 52. lábjegyzet.

³⁸⁵ A szerző teljes tévedés-tanát ebből kifolyólag nem a pszichológia eredményei alapján, hanem a szerződés-értelmezés (*Vertragsauslegung*) kérdéséből kiindulva dolgozta ki.

³⁸⁶ LEONHARD: *Gutachten über die Frage der Irrtumsregelung im Entwurf I. Verhandlungen des 20. Deutschen Juristentags*, Band III, Berlin 1889, 23 ff., hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 71., 56. lábjegyzet.

³⁸⁷ HARTMANN: *Wort und Wille im Rechtsverkehr*, Iherings Jahrbücher, Band XX, 1882, hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 71.

³⁸⁸ BEKKER: *Psychologische Jurisprudenz*, Krit. Vierteljahr Schr. Band XXII, 35., hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 73., 66. lábjegyzet.

³⁸⁹ BEKKER: *System des Heutigen Pandektenrechts*, Band II, Weimar 1889, 63., hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 73., 68. lábjegyzet.

- Elsőként az igazolandó, hogy a kinyilvánított nyilatkozat normális körülmények között elegendő-e a nyilatkozatot tevő fél akaratának feltárásához.
- Másodsorban vizsgálándó az ellenkező bizonyítása a vonatkozásban, hogy a nyilatkozattevő tévedésben volt-e vagy sem. A tévedés csak akkor és csak olyan mértékig megengedhető, hogy semmilyen körülmények között ne veszélyeztesse a forgalom biztonságát és ne okozhasson kárt a másik szerződő félnek vagy a szerződésben bízó harmadik személyeknek.

6. § Összefoglalás

A nyilatkozási és akarat-elméleti háborúja (*Theorienstreit*) döntetlenül zárult, hiszen mindegyik nézet használható eredményeket hozott a jogtudomány és a joggyakorlat számára. Ahogyan MANIGK³⁹⁰ fogalmazott, a nyilatkozási elméletek legfőbb érdeme abban állt, hogy kidolgozták az akarat nélküli nyilatkozatok (*Erklärung ohne Willen*) fogalmát és azok jogkövetkezményeit, míg hibájukként szolgált, hogy egyáltalán nem vették figyelembe a szerződő fél belső akaratát.

Az akarat-elméletek előnye abban állt, hogy a jogügylet létét helyesen alapozták a szerződő fél belső akaratára, ugyanakkor nem ismerték el az akarat nélküli nyilatkozatok fogalmát és a szerződéses nyilatkozat címzettje oldaláról egyáltalán nem vizsgálták a szerződés érvényességét.

Az akarat- és nyilatkozási elméletek csatája akkor csúcsosodott ki, amikor a Német Birodalom az új polgári törvénykönyv (BGB) megalkotására törekedett. Ebben az időben kezdte érvényét veszíteni az addig uralkodónak számító akarat-elméleti iskolák közül Savigny és Windscheid akarat-elmélete és törtek fel a nyilatkozási elméletek új gondolatai. A elméleti háborúja a BGB tervezeteiből is kitűnik, ezen harc eredményeképpen született meg a BGB azon végleges szövegváltozata, amely már mindegyik elmélet nézeteiből a hasznos elemeket magába applikálta.

³⁹⁰ MANIGK: *Das System der juristischen Handlungen im neuesten Schrifttum*, Iherings Jahrbücher, Band LXXXIII, alte Folge, 1936, 97., hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 73., 69. lábjegyzet.

IV. fejezet:

A tévedés szabályozása a BGB-ben

„Von einem Irrtum sprechen wir ganz allgemein dann, wenn sich jemand Vorstellungen über irgendwelche Dinge, Vorgänge oder Zusammenhänge macht, die nicht zutreffen, wenn also das, was er sich vorstellt oder meint, mit der Wirklichkeit, diesen Ausdruck im weitesten Sinne verstanden ... nicht übereinstimmt.“³⁹¹

Karl Larenz

1. § A tévedés szabályainak kialakulása a BGB-ben, az Első Szövegtervezet

A tévedési teóriák harcának tetőpontjára datálhatók a Német Polgári Törvénykönyv (Deutsches Bürgerliches Gesetzbuch - BGB) megalkotásának kezdeti fázisai. Mint ismeretes,³⁹² 1874-ben kezdődtek meg a teljes Német Birodalom területére megalkotandó kódex előkészítésének munkálatai, 1887-re jött létre a BGB első tervezete. Ez volt az az időszak, amikor a régebbi, korábban uralkodó Savigny- és Windscheid-féle tévedés-tan tartalmilag gyökeresen átalakult, ill. a nyilatkozati elméletek friss gondolatai a tudomány körébe szivárogtak.³⁹³

Az 1888-ban nyilvánosságra hozott Első Szövegtervezet,³⁹⁴ mely döntően a régebbi, akarati elméletek befolyása alatt született,³⁹⁵ az alábbiak szerint szabályozta a tévedést:

³⁹¹ KARL LARENZ: *Allgemeiner Teil des deutschen bürgerlichen Rechts*, 7., neubearbeitete Auflage, München 1989, 369.

³⁹² Vö. LÁBÁDY TAMÁS: *A magyar magánjog (polgári jog) általános része*, Budapest-Pécs 1998, 69.

³⁹³ Vö. OEBIKE: *id. m.* 74.

³⁹⁴ *Entwurf eines Bürgerlichen Gesetzbuches für das Deutsche Reich* (1. Lesung, 1888.)

³⁹⁵ Elsősorban ez WINDSCHEID-nak az első Törvényelőkészítő Bizottságban betöltött meghatározó szerepére vezethető vissza. Ld. OEBIKE: *id. m.* 74.

98. § „Amennyiben tévedés miatt a fél tényleges akarata és nyilatkozata között nincs egyezőség, akkor az akaratnyilatkozat semmis, feltéve, hogy a fél a valós tények ismeretében az akaratnyilatkozatát nem tette volna meg. Ellenkező esetben az akaratnyilatkozat érvényes. Kétség esetén az feltételezendő, hogy akaratnyilatkozatát a fél nem tette volna meg, amennyiben a jogügylet más típusú szerződésre vagy más szerződéses tárgyra irányult, ill. azt más szerződő féllel kívánta megkötni.”³⁹⁶

99. § „A 98. § rendelkezései szerint semmisnek minősülő akaratnyilatkozat érvényes, ha a tévedést a fél saját, súlyos gondatlansága okozta.

Amennyiben a tévedést a fél felróhatóan, de nem súlyos gondatlanságból okozta, akkor a másik fél felé kártérítéssel tartozik a 97. § III. rendelkezései szerint.

Ezen 99. § első és második bekezdései nem alkalmazandók, amennyiben a másik fél a tévedést ismerte vagy ismernie kellett volna.”³⁹⁷

102. § „Az ügylet indítékában való tévedés, hacsak a törvény másként nem rendelkezik, a jogügylet érvényességét nem befolyásolja.”³⁹⁸

Az Első Szövegtervezetből kitűnik, hogy a 98. §-ban a Törvényelőkészítő Bizottság a tévedés alapesetét úgy szabályozta, hogy az akkor releváns, ha a tévedő fél akarata és tényleges nyilatkozata között disszenzus van és a valós tények ismeretében az akaratnyilatkozatát nem tette volna meg. A Bizottság kiegészítő szabályként a normaszövegbe iktatta az ősi, jól bevált lényeges tévedés-kategóriákat, nevezetesen az *error in negotio*-t, az *error in corpore*-t és az *error in persona*-t, arra az esetre, ha kétséges, hogy a fél megtette volna a nyilatkozatát a valós tények ismeretében vagy sem.³⁹⁹

A szövegtervezetből kitűnik, hogy a törvényalkotó a szerződés megkötésére irányuló motívumot irrelevánsnak tartotta, mert nem tekintette azt az akarat részének, ill. az

³⁹⁶ § 98 „Beruht der Mangel der Uebereinstimmung des wirklichen Willens mit dem erklärten Willen auf einen Irrtum des Urhebers, so ist die Willenserklärung nichtig, wenn anzunehmen ist, dass der Urheber bei Kenntnis der Sachlage die Willenserklärung nicht angegeben haben würde. Im entgegengesetzten Falle ist die Willenserklärung gültig. Im Zweifel ist anzunehmen, die Willenserklärung würde nicht abgegeben sein, wenn ein Rechtsgeschäft anderer Art, die Beziehung des Rechtsgeschäfts auf einen anderen Gegenstand oder die Wirksamkeit des Rechtsgeschäfts unter anderen Personen beabsichtigt wurde.”

³⁹⁷ § 99 „Die nach der Vorschrift des § 98 für nichtig zu erachtende Willenserklärung ist gültig, wenn dem Urheber derselben grobe Fahrlässigkeit zur Last fällt.

Fällt dem Urheber eine Fahrlässigkeit zur Last, welche keine grobe ist, so haftet derselbe dem Empfänger für Schadenersatz nach Massgabe des § 97 III.

Die Vorschriften des ersten und zweiten Absatzes finden keine Anwendung, wenn der Empfänger den Irrtum kannte oder kennen musste.”

³⁹⁸ § 102 „Ein Irrtum in den Beweggründen ist, sofern nicht das Gesetz ein anderes bestimmt, auf die Gültigkeit eines Rechtsgeschäfts ohne Einfluss.”

³⁹⁹ A Törvényelőkészítő Bizottság elvetette a közönséges jogból táplálkozó azon eszmét, mely szerint van lényeges és lényegtelen tévedés, csakúgy, mint a tévedésnek az objektív alapokon nyugvó meghatározását, és azt, hogy adott esetben mi minősül tévedésnek, a tévedő fél szubjektumára bízta.

akaratnyilatkozat tartalmi részének sem.⁴⁰⁰ A Bizottság a 102. §-ban az indokban való tévedést azért szabályozta akként, hogy az figyelembe nem veendő, mert álláspontja szerint ilyenkor a tévedő fél belső akarata megegyezik az általa kinyilvánított szerződéses nyilatkozattal, ill. az ezzel ellentétes szabályozás könnyen jogbizonytalansághoz vezethetne.⁴⁰¹

A tervezetből az is kiviláglik, hogy az összes olyan tévedés, amelynek eredményeképpen a fél akarata és nyilatkozata között disszonancia van, az akaratnyilatkozat semmisségét eredményezi.⁴⁰² A törvényelőkészítők elméleti elképzelései alapján mindenfajta tévedés esetében a szerződéses akarat és annak kinyilatkozatása közötti ellentét vezet a szerződés semmisségéhez, értve ez alatt azt is, amikor a fél téves feltételezése alapján kötött ügyletet. Ez a dogmatikai álláspont azonban tarthatatlanná vált, ugyanis a téves feltételezés, ill. esetleges titkos fenntartás esetében valójában a fél szerződéses akarata és annak kinyilvánítása között nincs ellentmondás, hanem a fél akaratának megfelelően született a szerződéses nyilatkozat.⁴⁰³

A 99. §-ban meghatározottak WINDSCHEID tanításán⁴⁰⁴ alapulnak, mely alapján a tévedő fél részéről súlyos gondatlanságból okozott tévedés nem eredményezi a jogügylet semmisségét, hanem az érvényes marad. Ezzel gyakorlatilag a SAVIGNY-féle⁴⁰⁵ tétel nyert törvényi elismerést, melynek értelmében csak a tévedő fél számára fel nem róható tévedés minősül lényegesnek.

Az első szövegtervezettel szemben a 20. Német Jogászgyűlésen többen felemelték a szavukat, így többek között BÄHR,⁴⁰⁶ ZITELMANN⁴⁰⁷ és OTTO VON GIERKE.⁴⁰⁸

Ellenvetések az alábbiakban foglalhatók össze:⁴⁰⁹

- A törvénytervezet több olyan kiforratlan pszichológiai kifejezést használ, amelyeket nem szerencsés – már csak jogbiztonsági okokból sem – egy normaszövegbe iktatni.⁴¹⁰
- A szövegtervezet túlságosan is a tévedő fél szubjektív megítélésére bízta annak a kérdését, hogy a tévedés lényeges volt-e vagy sem. Az ellenzők rámutattak arra, hogy nem tanácsos

⁴⁰⁰ Vö. SÄCKER: *id. m.* 50.

⁴⁰¹ SÄCKER: *id. m.* 53.

⁴⁰² Ld. SÄCKER: *id. m.* 50.

⁴⁰³ SÄCKER: *id. m.* 51.

⁴⁰⁴ Vö. OEBIKE: *id. m.* 75.

⁴⁰⁵ Vö. OEBIKE: *id. m.* 75.

⁴⁰⁶ BÄHR: *Kritische Vierteljahrschrift*, Band 30, 18., hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 75., 75. lábjegyzet.

⁴⁰⁷ ERST ZITELMANN: *Die Rechtsgeschäfte im Entwurf eines Bürgerlichen Gesetzbuches für das Deutsche Reich*, Band 2, Berlin 1890, 10., hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 75, 76. lábjegyzet.

⁴⁰⁸ OTTO VON GIERKE: *Der Entwurf eines bürgerlichen Gesetzbuches für das Deutsche Reich*, Leipzig 1889, 165., hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 75., 77. lábjegyzet.

⁴⁰⁹ Vö. OEBIKE: *id. m.* 75-76.

⁴¹⁰ Például az akarat és a nyilatkozat egyezőségének hiánya.

csak és kizárólag a tévedő féltől függővé tenni⁴¹¹ annak eldöntését, hogy a tévedés lényeges-e vagy sem, hanem egyértelmű, objektív kiindulási pont szükséges ahhoz, hogy ezt meg lehessen ítélni.

- Többen, kiváltképpen OTTO VON GIERKE⁴¹² ellenezte a kárkötelemnek a tévedés szabályai közé történő beépítését. Véleménye szerint a Törvényelőkészítő Bizottság tagjai nem vették figyelembe, hogy nem lehet célja a törvénynek a tévedő fél „megbüntetése”, hanem sokkal inkább a jóhiszemű, másik szerződő félnek a védelmét kellene előtérbe helyezni a szabályozás során.

A Bizottság elhatározta – elsősorban Gierkének köszönhetően –, hogy elsődlegesen a tévedő féllel szerződő másik fél érdekeit fogja a közeljövőben védelembe venni egy olyan kártérítési klauzula alkalmazásával, amely független a tévedő fél vétkességétől. (Ennek köszönhető az 1900. január 1.-től hatályos BGB 122. §-a.)

A később felálló második Bizottság több szempontból is módosította az első Bizottságnak a tévedés körében kialakított elképzeléseit, amely korrekciók változatlan tartalommal kerültek be a BGB végleges normaszövegébe. A törvényelőkészítő bizottság a Második Szövegváltozatban felülemelkedett a tudomány által is erősen megosztott akarati és nyilatkozati teóriák közötti harcon, és a tévedés szabályait pusztán praktikus jogi elgondolások alapján dolgozta ki. A Második Törvényelőkészítő Bizottság megállapította, hogy az első javaslat 98. §-ának második mondata kiváltképp problematikus, egyrészt ugyanis a szerződés jogcímében (típusában) ill. a szerződés tárgyában való tévedés semmiképpen sem minősíthető csak kétség esetében lényegesnek, másrészt pedig a másik fél személyében való tévedésnek kétség esetében inkább lényegtelennek kellene minősülnie.⁴¹³

Mindezen kritikai észrevételek és korrekciók alapján született meg a BGB végleges, 1900. január 1.-jével hatályba lépett szövege.

⁴¹¹ Ti. amennyiben a tévedő fél úgy nyilatkozik, hogy a valós tények ismeretében nem tette volna meg akaratnyilatkozatát, akkor a tévedés lényeges lesz, így ennek kérdése kizárólag a fél szubjektív megítélésén és nyilatkozatán alapul.

⁴¹² GIERKE: *id. m.* 166., hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 76., 82. lábjegyzet.

⁴¹³ „... einerseits der Irrthum über die Geschäftsart und den Geschäftsgegenstand keineswegs nur im Zweifel als wesentlich anzusehend sei, andererseits der Irrthum über die Person des Gegners im Zweifel richtiger als unwesentlich gelten müsse.” Ld. *Protokolle der Kommission für die zweite Lesung des Entwurfs des Bürgerlichen Gesetzbuchs*. Im Auftrage des Reichsjustizamts bearbeitet von DR. ACHILLES, DR. GEBBARD, DR. SPAHN, Band I 1897, 108. hivatkozik rá és idézi: SÄCKER: *id. m.* 56.

2. § A BGB-nek a tévedésre vonatkozó hatályos normaszövege

„119. § (Tévedés miatti megtámadhatóság) (1) *Aki akaratnyilatkozata megtételekor annak tartalmát illetően tévedésben volt vagy olyan tartalmú nyilatkozatot tett, amelyet egyáltalán nem kívánt tenni, nyilatkozatát megtámadhatja, feltéve, ha a valós tények ismeretében nyilatkozatát egyáltalán nem tette volna meg.*

(2) *A nyilatkozat tartalmában való tévedésre vonatkozó szabályok irányadóak a szerződő fél vagy a szerződéses tárgy tulajdonságában való tévedésre is, feltéve, ha ezek a forgalom szerint lényegesnek minősülnek.*”⁴¹⁴

„120. § (Téves tájékoztatás miatti megtámadhatóság) *Az olyan akaratnyilatkozat, amely valamely közreműködő vagy intézmény téves tartalmú tájékoztatása alapján keletkezett, ugyanolyan feltételekkel támadható meg, mint a 119. §-ban szabályozott tévedésből tett akaratnyilatkozatot.*”⁴¹⁵

„121. § (Megtámadási határidő) (1) *A 119. és a 120. §§-ban meghatározott esetekben az akaratnyilatkozatot azon nyomban, haladéktalanul meg kell támadni, mihelyt a megtámadásra jogosult a megtámadási okról tudomást szerzett.*

A távollevő féllel szemben közölt megtámadás határidőben megtettnek minősül, ha a fél a megtámadó nyilatkozatát haladéktalanul elküldte.

(2) *A megtámadás kizárt, ha az akaratnyilatkozat megtételétől számítottan tíz év eltelt.*”⁴¹⁶

„122. § (A fél kártérítési kötelezettsége) (1) *Amennyiben egy akaratnyilatkozat a 118. § rendelkezése szerint semmis vagy a 119. és 120. §§-ban meghatározott megtámadási okok miatt érvénytelen, az akaratnyilatkozatot tevő fél a másik fél felé, ill. minden egyéb más harmadik személy felé kártérítéssel tartozik azon kár vonatkozásában, amelyet a másik fél vagy a harmadik személy az által szenved, hogy bízik a nyilatkozat érvényességében,*

⁴¹⁴ „§ 119 (Anfechtbarkeit wegen Irrtums) (1) *Wer bei der Angabe einer Willenserklärung über deren Inhalt im Irrtum war oder eine Erklärung dieses Inhalts überhaupt nicht abgeben wollte, kann die Erklärung anfechten, wenn anzunehmen ist, dass er sie bei Kenntnis der Sachlage und bei verständiger Würdigung des Falles nicht abgegeben haben würde.*”

(2) *Als Irrtum über den Inhalt der Erklärung gilt auch der Irrtum über solche Eigenschaften der Person oder der Sache, die im Verkehr als wesentlich angesehen werden.*”

⁴¹⁵ „§ 120 (Anfechtbarkeit wegen falscher Übermittlung) *Eine Willenserklärung, welche durch die zur Übermittlung verwendete Person oder Anstalt unrichtig übermittelt worden ist, kann unter der gleichen Voraussetzung angefochten werden wie nach § 119 eine irrtümlich abgegebene Willenserklärung.*”

⁴¹⁶ „§ 121 (Anfechtungsfrist) (1) *Die Anfechtung muss in den Fällen der §§ 119, 120 ohne schuldhaftes Zögern (unverzüglich) erfolgen, nachdem der Anfechtungsberechtigte von dem Anfechtungsgrunde Kenntnis erlangt hat. Die einem Abwesenden gegenüber erfolgte Anfechtung gilt als rechtzeitig erfolgt, wenn die Anfechtungserklärung unverzüglich abgesendet worden ist.*

(2) *Die Anfechtung ist ausgeschlossen, wenn seit der Abgabe der Willenserklärung zehn Jahre verstrichen sind.*”

legfeljebb azonban addig a mértékig, amelyhez a másik fél vagy harmadik személy a nyilatkozat érvényessége alapján jutott volna.

(2) Kártérítési felelősség nem terheli a felet, ha a károsult a semmisség vagy megtámadhatóság okát ismerte vagy azt neki felróható okból nem ismerte (ismerhette volna).⁴¹⁷

A BGB szövegéből – összevetve az Első Szövegtervezettel – egyértelműen megállapítható, hogy a kódex végleges szabályozása kiküszöbölte azokat a hiátusokat, amelyek a korábbi verzióban megtalálhatók voltak. Az akaratnyilatkozat tartalmában való tévedés alapesetbeli (BGB 119. §) szabályozásánál a Második Törvényelőkészítő Bizottság szakított azon régebbi dogmatikus felfogással, melynek értelmében az akarat és annak kinyilatkoztatása közötti diszkrepancia okozza az akaratnyilatkozat semmisségét. Ebből következően a tévedés immáron nem semmisséget (*Nichtigkeit*) eredményez a BGB szerint, hanem csak az akaratnyilatkozat megtámadhatóságát (*Anfechtbarkeit*) jelenti.

A szerződés tárgyában, ill. a másik fél személyében való tévedés (*error in objecto* ill. *error in persona*) esetében a korábbi szabályozást a jogalkotó megváltoztatta, ezek csak akkor minősülnek lényeges tévedésnek, ha a forgalom is relevánsnak tartja ezen körülményeket.

A BGB 119. § (1) bek.-ben gyakorlatilag két olyan tévedés-esetet különböztet meg a törvényhozó, amelyek mindegyikének ugyanaz a jogkövetkezménye – a szerződés érvénytelensége, annak sikeres megtámadása esetén. Az első eset értelmében a fél akaratnyilatkozata megtételekor annak tartalmában tévedett, ez a nyilatkozat tartalmában való tévedés (*Inhaltsirrtum*). A másodikban a fél nemcsak egyszerűen tévedésben volt a nyilatkozata tartalmát illetően, hanem gyakorlatilag szerződéses akarata sem volt olyan tartalmú nyilatkozat megtételére, amelyet végül kijelentett, a német jog ezt nyilatkozati tévedésnek (*Erklärungsirrtum*) nevezi.⁴¹⁸

A német jogirodalom⁴¹⁹ az elsőként említett BGB-esetet – az akaratni tévedésből levezetve – általában a belső akarat és annak külső kinyilatkoztatása közötti ellentét tipikus példájának

⁴¹⁷ „§ 122. (Schadenersatzpflicht des Anfechtenden) (1) Ist eine Willenserklärung nach § 118 nichtig oder auf Grund der §§ 119, 120 angefochten, so hat der Erklärende, wenn die Erklärung einem anderen gegenüber abzugeben war, diesem, andernfalls jedem Dritten den Schaden zu ersetzen, den der andere oder der Dritte dadurch erleidet, dass er auf die Gültigkeit der Erklärung vertraut, jedoch nicht über den Betrag des Interesse hinaus, welches der andere oder der Dritte an der Gültigkeit der Erklärung hat.

(2) Die Schadenersatzpflicht tritt nicht ein, wenn der Beschädigte den Grund der Nichtigkeit oder der Anfechtbarkeit kannte oder infolge von Fahrlässigkeit nicht kannte (kennen musste).”

⁴¹⁸ Ezek az esetek általában az elírások, elszólások és melléfogások esetei, amikor a tévedő fél akarata egyáltalán nem fogta fel, hogy milyen tartalmú nyilatkozatot tesz.

⁴¹⁹ Így pl. WERNER FLUME: *Das Rechtsgeschäft und das Rechtlich relevante Verhalten*, ACP, 1962, 457. (a továbbiakban: FLUME: *Rechtsgeschäft*); HEINRICH LEHMANN: *Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Gesetzbuches*,

veszi. A másik tudományos álláspont⁴²⁰ szerint a BGB 119. § (1) bek. első esete helyesen úgy értelmezendő, hogy az ellentmondás az akaratnyilatkozat eltérő értelmezéséből fakad, ti. azt máshogyan értelmezi a nyilatkozó fél, mint amely tartalommal – annak helyes értelmezése eredményeképpen – az bír.

Ahogy Goltz⁴²¹ helyesen rámutat, a tévedési kategóriák körében az okozza a problémát, hogy mikor beszélünk az akaratnyilatkozat tartalmában való tévedésről. A szerző⁴²² szerint a jogalkotó a BGB 119. § (1) bek.-ben meghatározott tartalomban való tévedés fogalmával egy olyan általános formulát szövegezett meg, amely magában foglalja az *error in negotio*, az *error in corpore* és az *error in persona* esetkörét is. Hovatovább, ezen általános tévedés-fogalom tartalmazza az indokban való tévedést (*Motivirrtum*),⁴²³ ill. alkalmazandó a dolog tulajdonságaiban való tévedésre (*Eigenschaftsirrtum*) is.⁴²⁴

A törvény a releváns tévedés jogkövetkezményeként a tévedő fél számára megtámadási jogot (*Anfechtungsrecht*) biztosít a 121. § alapján. A megtámadás eredményessége esetén a jogügylet *ex tunc* hatállyal érvénytelenné válik, mintha a felek azt meg sem kötötték volna. A megtámadást a másik félhez intézendő nyilatkozattal kell megtenni, annak világosnak és egyértelműnek kell lennie.

A sikeres megtámadás esetén az ügyletet megtámadó felet a BGB 122. § alapján kártérítési kötelezettség terheli – függetlenül vétkességétől – az ún. *negativ interesse* erejéig.⁴²⁵ Ez azt jelenti, hogy a szerződést megtámadó fél felel mindazon kárért, amely abból fakadt, hogy a másik személy bízott a szerződés érvényességében.⁴²⁶

14. Auflage, Berlin 1963, 244. hivatkozik rájuk: HANNO GOLTZ: *Motivirrtum und Geschäftsgrundlage im Schuldvertrag*, Köln – Berlin – Bonn – München, 1973, 168., 62. lábjegyzet.

⁴²⁰ Így pl. LARENZ: *Die Methode der Auslegung des Rechtsgeschäfts* (a továbbiakban: LARENZ: *Auslegung*). Zugleich ein Beitrag zur Theorie der Willenserklärung, Nachdruck der 1. Auflage von 1930, Frankfurt – Berlin 1966., 68., ill. U.ö.: *Geschäftsgrundlage und Vertragserfüllung* (a továbbiakban: LARENZ: *Geschäftsgrundlage*), 3. Auflage, München – Berlin 1963, 10.; KARL GAREIS: *Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. Der Allgemeine Teil des Bürgerlichen Gesetzbuchs*, Berlin 1900, a BGB 119. §-hoz fűzött kommentárok; EDUARD HÖLDER: *Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch*, 1. Band, Allgemeiner Teil nebst Einleitung, München 1900, a 119. §-hoz fűzött megjegyzések; ANDREAS VON TUHR: *Der Allgemeine Teil des Deutschen Bürgerlichen Rechts*, 2. Band, 1. Hälfte, die Rechtserheblichen Tatsachen, insbesondere das Rechtsgeschäft, München – Leipzig 1914, 572.; HEINRICH TITZE: *Die Lehre vom Missverständnis. Eine Zivilrechtliche Untersuchung*, Berlin 1910, 452. Hivatkozik rájuk: GOLTZ: *id. m.* 169., 63. lábjegyzet.

⁴²¹ GOLTZ: *id. m.* 169.

⁴²² GOLTZ: *id. m.* 169.

⁴²³ Megjegyzendő azonban, hogy az indokban való tévedést kifejezetten nem szabályozza a BGB, azonban az levezethető a 119. § (1) bek.-ből.

⁴²⁴ Vö. GOLTZ: *id. m.* 169-170.

⁴²⁵ GOLTZ szerint nem zárható ki, hogy ezen *negativ interesséért* való felelősség nem a *Treu und Glauben* elvének továbbfejlesztéséből fakad, hiszen erre utal az a tény is, hogy a felelősség külön törvényi tényállásba lett foglalva. Vö. GOLTZ: *id. m.* 171.

⁴²⁶ A fenti szabály azonban csak akkor irányadó, ha a másik fél a tévedésről nem tudott és nem is kellett arról tudnia.

A tévedési fajtákat a német jogtudomány⁴²⁷ az alábbiak szerint rendszerezi:

- a szerződés tartalmában való tévedés (*Inhaltsirrtum* vagy *Irrtum im Erklärungsinhalt*);
 - a) a szerződés tartalmának jelentésében való tévedés (*Bedeutungsirrtum*);
 - b) az ügylet jogcímében (*error in negotio*), a másik fél személyében (*error in persona*) és a szerződés tárgyában (*error in corpore*) való tévedés;
- a szerződéses nyilatkozatban való tévedés (*Erklärungsirrtum* vagy *Irrtum in der Erklärungshandlung*);
- az indokban való tévedés (*Motivirrtum*) ill. a tulajdonságban való tévedés (*Eigenschaftsirrtum*);
- jogban való tévedés (*Rechtsirrtum* vagy *Rechtsfolgenirrtum*);
- számítási hiba (*Kalkulationsirrtum*).

3. § A szerződés tartalmában való tévedés (Inhaltsirrtum vagy Irrtum im Erklärungsinhalt)

Mind az elmélet,⁴²⁸ mind pedig a joggyakorlat⁴²⁹ a szerződés tartalmában való tévedést a fél olyan téves akaratnyilatkozataként definiálja, amelynek tartalma nem egyezik a valósággal. Az egyes szerzők⁴³⁰ a nyilatkozat tartalmában való tévedést nyilatkozati vagy közlési tévedésként is definiálják, abból kifolyólag, hogy amennyiben a tévedő fél nyilatkozata objektíve más jelentéssel bír, mint ahogyan ő azt gondolta, akkor téved nyilatkozata vagy közlése tartalmában. Az ide irányadó tankönyvi példa⁴³¹ az, amikor a német kereskedő áruját Svájcban frankban kínálja és francia frankra gondol, a vevő viszont svájci frankra.

⁴²⁷ Vö. GOLTZ: *id. m.* 168-201.; SÄCKER: *id. m.* 339-380.; BROX: *id. m.* 170-178.; HELMUTH KÖHLER: *BGB- Allgemeiner Teil*, 19. Auflage, München 1986, 131-138.; BERND RÜTHERS: *Allgemeiner Teil des BGB*, 6. Auflage, München 1986, 191-205.; FULTNER: *id. m.* 58-72., 88-91., 152-170.; LARENZ: *id. m.* 369-397.

⁴²⁸ FLUME: *Rechtsgeschäft*, 457.; ENNECCERUS-NIPPERDEY: *Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts*, 15. Auflage, von H. C. NIPPERDEY, 2. Halbband, Tübingen 1960, 1033.; LEHMANN: *id. m.* 244.; LARENZ: *Auslegung*, 68.; GAREIS: *id. m.*, a BGB 119. §-hoz fűzött részletei; HÖLDER: *id. m.*, a BGB 119. §-hoz fűzött részletei; VON TUHR: *id. m.* 572.; TITZE: *id. m.* 452.; DIETRICH ROTHOF: *System der Irrtumslehre als Methodenfrage der Rechtsvergleichung – dargestellt am deutschen und englischen Vertragsrecht*, Tübingen 1968, 7. Hivatkozik rájuk: GOLTZ: *id. m.* 172., 83. lábjegyzet, visszahivatkozással a 62-63. lábjegyzetekre (168-169.)

⁴²⁹ RGZ 64, 266, 268; BGH Betrieb 1971, 105. Hivatkozik rájuk: GOLTZ: *id. m.* 172., 83. lábjegyzet.

⁴³⁰ FLUME: *Rechtsgeschäft*, 449.; ENNECCERUS-NIPPERDEY: *Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts*, 15. Auflage, von H. C. NIPPERDEY, 2. Halbband, Tübingen 1960, 1033.; LARENZ: *Allgemeiner Teil des deutschen Bürgerlichen Rechts* (a továbbiakban: LARENZ: *id. m.*), 7. Auflage, München 1989, 375.; SOERGEL-SIEBERT-HEFERMEHL: *Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch*, Band II, Schuldrecht I, 10. Auflage, Stuttgart – Berlin – Köln – Mainz 1967, a 119. §-hoz fűzött elemzések; STAUDINGER-COING: *id. m.*, a 119. §-hoz fűzött kommentárok. Hivatkozik rájuk: GOLTZ: *id. m.* 172., 84. lábjegyzet.

⁴³¹ Hivatkozik rá: GOLTZ: *id. m.* 172.

a) A szerződés tartalmának jelentésében való tévedés (*Bedeutungsirrtum*)

A szerződés tartalmának jelentésében való tévedés esetén a fél tartalmi tévedése abban rejlik, hogy nyilatkozatának jelentését tévesen értelmezi. Annak ellenére, hogy a szerződés tartalmának jelentésében való tévedés⁴³² elvileg gyakran előfordulhatna, a német bírósági joggyakorlatban csak egyetlen ilyen eset ismeretes, az ún. *Haakjöringsköd*-ügy.⁴³³ Az eset szerint a felek mindegyike ugyanazon tévedésben volt, mely tévedést az okozta, hogy a norvég „*Haakjöringsköd*” szót, amely a valóságban cápahúst jelent, helytelenül bálnahúsként fordították. A bíróság a tényállást egyik félnek sem felróható *falsa demonstratio*-nak minősítette és megállapította, hogy az adásvételi szerződés a bálnahúsra vonatkozóan érvényesen létrejött, melynek teljesítéséért az eladót szavatosság terheli.

b) A szerződés jogcímében, alanyában és tárgyában való tévedés

A mai német jogirodalom⁴³⁴ az ügyletben, a személyben, ill. a szerződés tárgyában való tévedést a tartalmi tévedés (*Irrtum über den Erklärungsinhalt*) körébe tartozónak veszi. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy az *error in persona* és az *error in corpore* kategóriáit közös néven identitás-tévedésként (*Identitätsirrtum*) is aposztrofálják, ti., hogy a tévedés a személy, ill. a tárgy azonosságára vonatkozik.

ba) A szerződés jogcímében való tévedés (*error in negotio*)

Az *error in negotio*-ra a LANGE-KÖHLER-féle kommentárban találunk egy elméleti példát,⁴³⁵ mely szerint A nevű kereskedő N nevezetű unokaöccsének egy rádiót ajánl megvételre, az alábbi szavakkal: „Még ezt is megkaphatod.”⁴³⁶ N abban a téves hiszemben fogadta el azt, hogy a rádió ajándék, valójában azonban a felek között adásvételi szerződés jött létre.

⁴³² A *Bedeutungsirrtum* kérdéskörével SÄCKER is foglalkozott, és – Goltz-hoz hasonlóan – megállapította, hogy a BGB hatályba lépése óta kevés olyan jogeset merült fel a gyakorlatban, amely a szerződés tartalmának jelentésében való tévedést érintené. Vö. SÄCKER: *id. m.* 333-338.

⁴³³ RGZ 99, 147. Vö. *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch*, Band 1., Allgemeiner Teil, 3. Auflage, München 1993, 925. ill. GOLTZ: *id. m.* 172., ill. uo. 85. lábjegyzet.

⁴³⁴ Így pl. a latin elnevezést használva: SOERGEL-SIEBERT-HEFERMEHL: *id. m.*, a 119. §-hoz fűzött kommentárok; LANGE-KÖHLER: *BGB – Allgemeiner Teil*, 17. Auflage, München 1980, 413.; a német nyelvű fordítással használva pedig: ERMAN-BROX: *Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Gesetzbuchs*, 8. Auflage, 1984, a 119. §-hoz fűzött kommentárok; hivatkozik rájuk: SÄCKER: *id. m.* 339., 3. lábjegyzet.

⁴³⁵ LANGE-KÖHLER: *id. m.* 413., hivatkozik rá: SÄCKER: *id. m.* 340., 4. lábjegyzet.

⁴³⁶ „*Das kannst du noch haben.*”, idézi: SÄCKER: *id. m.* 340.

bb) A személyben való tévedés (*error in persona*)

A személyben való tévedés jogirodalmi iskolapéldája⁴³⁷ az az eset, amikor a fél az általa ismert A-nak jutalmat ad azért, mert tévesen azt hiszi, hogy ő találta meg a tárcáját. Ekkor – a nyilatkozó fél szubjektív oldaláról nézve – ugyanarra az értelmezési eredményre jutunk, ahogyan azt kívülálló, objektív szemmel néznénk: a fél A-t kívánta megjutalmazni.

Az *error in persona*-ra a kötelmi jog terén a joggyakorlat csak egy jogesetet⁴³⁸ ismer, abban a fél egy banknak olyan téves átutalási megbízást adott, amelyen rossz címzett szerepelt.

Egy öröklési jogi tárgyú ügyben a BGH hozott határozatot⁴³⁹ 1981-ben, melyben a bíróságnak egy olyan végrendelet kellett értelmeznie, melyben az örökhagyó úgy rendelkezett, hogy ne a felesége örököljön utána, minden egyéb vonatkozásban azonban a törvényes öröklés szabályait kívánta érvényesíteni. Az eldöntendő kérdés az volt, hogy az örökhagyó a végrendelet szóhasználatával vajon örökössé kívánta-e tenni édesanyját és annak féltestvérét vagy pedig a saját, nem vér szerinti lányát akarta a hagyatékhöz juttatni.

A BGH úgy döntött, hogy az örökhagyó végrendeleti nyilatkozata nem minősül örökösnevezésnek, hanem csak utalás a törvényes szabályozásra, melynek értelmében a nem vér szerinti lány öröklí a hagyatéket. Az örökösnevezéshez a német jogban – hasonlóan a magyar jog rendelkezéseéhez – szükséges egy meghatározott személynek az örökössé tétele, amennyiben ilyen nincsen, akkor a törvényes öröklés szabályai érvényesülnek. Az esetből megállapítható, hogy szabályos örökösnevezés – konkrét személy örökössé tételének hiánya miatt – nem történt, azonban a feleség öröklésből való kizárása megvalósult. (Természetesen a német jog szerint sem szükséges az örökösnevezéshez a személy név szerinti megjelölése, hanem lehetséges az olyan egyértelmű utalással is, mely alapján kétséget kizárólag megállapítható, hogy az kire vonatkozik, mint pl. édesapám, nagyobbik fiam stb.)

bc) A szerződés tárgyában való tévedés (*error in corpore*)

Az *error in corpore* körében Titze⁴⁴⁰ irodalmi példája szolgál alapesetül:

⁴³⁷ Ld. GOLTZ: *id. m.* 174.

⁴³⁸ OLG Karlsruhe, JW 1938, 662. Hivatkozik rá: GOLTZ: *id. m.* 174., 94. lábjegyzet.

⁴³⁹ NJW 1981, 1736., hivatkozik rá: SÄCKER: *id. m.* 354., 1. lábjegyzet.

⁴⁴⁰ HEINRICH TITZE: *Vom sogenannten Motivirrtum*, Festschrift für Ernst Heymann, Band II, Weimar 1940. (a továbbiakban: TITZE: *Motivirrtum*), 81., hivatkozik rá: GOLTZ: *id. m.* 175., 97. lábjegyzet; LARENZ: *id. m.* 373., ill. uo. 29. lábjegyzet.

A a *Nixe* nevű versenylovát eladásra kínálja *B*-nek. *B* tévesen azt hiszi, hogy ez a ló többszörös versenygyőztes, és ennek alapján az ajánlatot el is fogadja. A valóságban az *A* által kínált versenyló egy ismeretlen, versenyt még soha nem nyert állat volt. Mivel *A* a *Nixe* nevű lovat meg is mutatta *B*-nek, ezért utóbbi téves feltevése tulajdonságban való tévedésnek (*Eigenschaftsirrtum*) fog minősülni.

Más lenne az eset megítélése, ha *B* az állatot sohasem látta volna, mert akkor más lóra gondolt volna, mint amelyet a *Nixe* név alatt megjelölt, tévedése ekkor tárgyban való tévedés lenne. A két tévedésbeli kategória egymástól való elválasztásnak jogi jelentősége is van, mert míg a tulajdonságbeli tévedés mint indokban való tévedés irreleváns, addig a tárgyban való tévedés mint tartalmi tévedés jogi jelentőséggel bír.

A tárgyban való tévedés esetét az alábbi példa⁴⁴¹ is illusztrálja: valaki elad egy képet, amely a dolgozószobájában, a kanapé felett lóg. Tudomása szerint ez a festmény *A* nevű festőtől származik, azonban a takarítólány a kép helyére egy másik képet függesztett fel. Az eladó egy teljesen más képet ad el, mint amelyet valójában értékesíteni kívánt, és a vevő is más képet vesz, mivel az eladó dolgozószobájában, a kanapé felett függő képet vásárolja ugyan meg, ez azonban nem azonos *A* nevű mester képével.

Az ENNECCERUS-NIPPERDEY-féle kommentár⁴⁴² említ egy esetet, melyben az eladó a Plútó nevezetű lovat kívánta értékesíteni abban a téves hiszemben, hogy Plútó az istállóban áll. Azt mondta a vevőnek, hogy „eladom neked azt a lovat, amelyik az istállóban áll”. Az istállóban lévő ló azonban nem Plútó volt, ezért a fél értékesítési szándéka – amely csak Plútó eladására vonatkozott – nem realizálódott.⁴⁴³ Az eladó nyilatkozata egyértelmű, ő azt a lovat kívánta értékesíteni, amelyik az istállóban állt, nem arról van tehát szó, hogy helytelenül fejezte ki magát.⁴⁴⁴

⁴⁴¹ Ld. GOLTZ: *id. m.* 175.

⁴⁴² ENNECCERUS-NIPPERDEY: *id. m.* 1038., hivatkozik rá: SÄCKER: *id. m.* 351., 26. lábjegyzet.

⁴⁴³ SÄCKER szerint Nipperdey túlságosan is leegyszerűsítette a kérdést, ugyanis első lépésként azt kell vizsgálni, hogy az eladó mit nyilatkozott, és csak utána elemzendő annak a kérdése, hogy a nyilatkozó fél ezt valóban akarta-e vagy sem. Ld. SÄCKER: *id. m.* 350-351.

⁴⁴⁴ Ugyanakkor Säckert is egyetért azzal, hogy az eladó tévedésben van, mert amit ténylegesen értékesíteni kívánt és kinyilatkoztatott, azalatt más dolgot értett, mint a vevő. Vö. SÄCKER: *id. m.* 351.

4. § A szerződéses nyilatkozatban való tévedés (Erklärungsirrtum vagy Irrtum in der Erklärungshandlung)

A tévedés ezen fajtájánál a fél akaratának kinyilvánítása során van tévedésben, és olyan nyilatkozatot tesz, amelyet egyáltalán nem akart. A BGB 119. § (1) bek. második fordulata szerinti esetről van itt szó, amikor a fél ilyen tartalommal egyáltalán nem kívánt nyilatkozatot tenni.⁴⁴⁵ Az *Erklärungsirrtum*-ot szokták eltévesztésnek (*Irrung*) is nevezni, ideértve az elszólások (*Versprechens*), elírások (*Verschreibens*) és elhibázások, melléfogások (*Vergreifens*) eseteit is.⁴⁴⁶

SÄCKER⁴⁴⁷ rámutat arra, hogy a BGB hatálybalépése óta rendkívül kevés olyan gyakorlati eset merült fel a bírói judikatúrában, amely a tévedés ezen fajtájával lenne összefüggésben. A szerző szerint ennek részben az az oka, hogy ezekben az esetekben a tévedés kockázatát általában a tévedő félnek kell viselnie, így saját tévedésére rendszerint nem hivatkozhat.⁴⁴⁸ Az eltévesztés (*Irrung*) fogalmát még manapság is a fél téves elképzeléseként vagy a cselekvési akarat hiányaként definiálják, holott ezekben az esetekben a tévedő által kinyilvánított cselekvés nem hibás.⁴⁴⁹ Az emberi cselekedetek közül az írás, a beszéd, ill. a tapintás gyakorlatilag olyan kvázi-automatikus cselekedetek, amelyek különösebb előzetes akaratelhatározást nem igényelnek.⁴⁵⁰ Az eltévesztésnél arról van szó, hogy az automatikus, szinte akarat nélküli magatartásba hiba csúszik, nem is lehet szoros értelemben véve az akarat hibájáról beszélni, mert ilyenkor szinte akaratlanul, tudattalanul cselekszik az ember. Pininski szerint az eltévesztés esetén nem lehet azt mondani, hogy ne lett volna a félnek akarata, még akkor sem, hogyha az általa megvalósított magatartást nem akarta.⁴⁵¹ Eltévesztés esetén a fél cselekedete nincs összhangban akaratával.

A nyilatkozati tévedéshez tartozik az ún. „*Übermittlungsirrtum*” is,⁴⁵² melynek lényegét a BGB 120. §-a akként szabályozza, hogy amennyiben az akaratnyilatkozatot a fél közvetítő (pl. posta vagy küldönc) útján juttatja el a címzetthez, és a közlés, kézbesítés hibás lesz, akkor

⁴⁴⁵ Vö. BROX: *id. m.* 170-171.

⁴⁴⁶ Vö. KÖHLER: *id. m.* 131.

⁴⁴⁷ Ld. SÄCKER: *id. m.* 333-338.

⁴⁴⁸ Ld. SÄCKER: *id. m.* 334.

⁴⁴⁹ Vö. SÄCKER: *id. m.* 335.

⁴⁵⁰ Ld. SÄCKER: *id. m.* 335.

⁴⁵¹ Vö. LEO PININSKI: *Der Thatbestand des Sachbesitzerwerbs nach gemeinem Recht*, Band II., 1888., 381-388., hivatkozik rá: SÄCKER: *id. m.* 336-337., ill. 336., 13. lábjegyzet.

⁴⁵² Vö. RÜTHERS: *id. m.* 193.

a tévedésre vonatkozó szabályok szerint megtámadható a nyilatkozat. A tévedés ezen esetében a közvetítő fals módon továbbítja a fél valós ügyleti akaratát, így gyakorlatilag az ügy urának érdekében nem álló nyilatkozatot tesz a fél nevében. Fontos kiemelni, hogy itt nem képviseletről van szó, hanem a fél szerződéses nyilatkozatának technikai jellegű, közvetítő alkalmazásával történő továbbításáról.⁴⁵³ Megvalósulhat a tévedés ezen válfaja úgy is, hogy a nyilatkozat helyes tartalommal kerül továbbításra, azonban nem a megfelelő címzethez.⁴⁵⁴

RÜTHERS úgy véli, hogy a nyilatkozati tévedéshez tartozik a tévedés ezen fajtája, mert gyakorlatilag – hasonlóan a BGB 119. § (1) bek. második fordulathoz – a fél itt sem kívánt olyan nyilatkozatot tenni, mint amilyen tartalmát a közvetítő továbbított a címzett felé.⁴⁵⁵

A BGB 120. § csak akkor alkalmazható, ha a szerződéses nyilatkozat a címzethez nem a feladó által kinyilvánítva kerül oda, hanem egy másik személy vagy szerv hibás reprodukciója eredményeképpen.⁴⁵⁶ Így pl. a telefonon a fél által személyesen közölt nyilatkozat nem minősül közvetítő útján tett nyilatkozatnak, mert a közlés nem reprodukció eredménye.

Amennyiben a fél nyilatkozatát helyesen fejezte ki és ezt a címzett közvetítője (teljesítési segédje) helytelen tartalommal továbbítja, akkor szintén nem alkalmazható a 120. §.⁴⁵⁷ Ebben az esetben ugyanis a címzett felel az általa igénybe vett személyek magatartásáért, ő viseli annak kockázatát, hogy az eredetileg helyesen kifejezett nyilatkozat esetlegesen téves tartalommal jut el hozzá. Az elferdített nyilatkozat tévedés alapján történő megtámadására vonatkozó szabályok nem irányadók abban az esetben sem, ha a továbbítás csak látszólagos (*scheinbar*) volt.⁴⁵⁸ Ez akkor valósul meg, ha a fél szóban teszi nyilatkozatát egy másik személynek, anélkül, hogy azt szeretné, a másik továbbítsa ezt a címzettnek.

Ha a közvetítő szándékosan változtatja meg a nyilatkozat tartalmát, akkor a BGB 120. § ugyancsak nem nyerhet alkalmazást.⁴⁵⁹ Ebből következően csak akkor lehet megtámadni a tévesen továbbított nyilatkozatot, ha a közvetítő személy annak tartalmát gondatlanságból vagy nagyfokú feledékenységből változtatja meg teljesen.

⁴⁵³ Ld. RÜTHERS: *id. m.* 193.

⁴⁵⁴ Vö. KÖHLER: *id. m.* 135.

⁴⁵⁵ Ld. RÜTHERS: *id. m.* 193.

⁴⁵⁶ Vö. LARENZ: *id. m.* 377.

⁴⁵⁷ Vö. LARENZ: *id. m.* 377.

⁴⁵⁸ Ld. LARENZ: *id. m.* 377.

⁴⁵⁹ Vö. LARENZ: *id. m.* 377.

5. § Az indokban való tévedés (Motivirrtum) ill. a tulajdonságban való tévedés (Eigenschaftsirrtum);

Míg a nyilatkozási tévedés (*Erklärungsirrtum*) esetén a fél mást nyilatkozik, mint amit akart, addig az indokban való tévedés (*Motivirrtum*) esetében a tévedés olyan körülményre vonatkozik, amely a fél akaratképzése során az akaratelhatározásában szerepet játszott.⁴⁶⁰ A *Motivirrtum* a fél helytelen elképzelését jelenti valamely olyan körülményre vonatkozóan, amely az akaratelhatározásában szerepet játszott. Ha a fél ismerte volna a valós tényeket, akkor más tartalmú nyilatkozatot tett volna.⁴⁶¹

Az indokban való tévedést a BGB Első Szövegtervezete akként szabályozta,⁴⁶² hogy az általában a jogügylet érvényessége szempontjából irreleváns. A BGB hatályos szövege kifejezetten nem rendelkezik az indokban való tévedés kérdéséről, azonban az arra vonatkozó szabályozást mind a 119. § (1) bekezdéséből, mind pedig a 119. § (2) bekezdéséből le lehet vezetni. A *Motivirrtum* a mai német jog szerint is általában véve irreleváns, hacsak nem minősül tulajdonságban való tévedésnek.⁴⁶³

Az indokban való tévedés részének tekinti mind a német jogi dogmatika,⁴⁶⁴ mind pedig a svájci jogelmélet a tulajdonságban való tévedést (*Eigenschaftsirrtum*). Az *Eigenschaftsirrtum* kérdéskörét a BGB 119. § (2) bekezdése szabályozza. Megjegyzendő, hogy az Első Szövegtervezetben a tulajdonságban való tévedés nem nyert rendezést, azért, mert az indokban való tévedés általában irrelevánsnak minősült. Ezzel az Első Törvényelőkészítő Bizottság gyakorlatilag ZITELMANN nézetét fogadta el, mely szerint az indokban való tévedés esetén a tévedő fél valós szerződéses akarattal bír, azt megfelelően ki is fejezi, éppen ezért irreleváns, hogy esetlegesen milyen téves indító okok alakították ki tényleges akaratelhatározását.

A Második Törvényelőkészítő Bizottság felülemelkedett a Zitelmann-féle állásponton és az indokban való tévedés részeként⁴⁶⁵ szabályozta a BGB 119. § (2) bekezdésében a tulajdonságban való tévedést.

⁴⁶⁰ Ld. LARENZ: *id. m.* 378.

⁴⁶¹ Vö. LARENZ: *id. m.* 378.

⁴⁶² Vö. ezen fejezet 1-2. oldala

⁴⁶³ Ld. LARENZ: *id. m.* 378.

⁴⁶⁴ Így pl. GOLTZ: *id. m.* 183.

⁴⁶⁵ A végleges BGB-szöveg alkotói szerint a tulajdonságban való tévedés a szerződés talmában való tévedés esekörébe tartozik. GOLTZ azzal indokolta a dogmatikailag helytelen álláspont kialakulását, hogy a BGB alkotóinak nem volt világos dogmatikai koncepciójuk a tulajdonságban való tévedés fogalmáról, rendszertani helyéről. Vö. GOLTZ: *id. m.* 185.

A tulajdonságban való tévedés csak akkor eredményezheti a szerződés érvénytelenségét, ha egyrészről valamely személy vagy dolog tulajdonságára vonatkozik, másrészről pedig ha a tévedés a személy vagy a dolog olyan lényeges tulajdonságára vonatkozik, amelyet a forgalom is lényegesnek tart.⁴⁶⁶ A két feltétel konjunktív, tehát mindegyik fennállta szükséges ahhoz, hogy érdemben lehessen a tévedés ezen fajtájára hivatkozni. A BGB 119.§ (2) bek. a tartalmi tévedésre vonatkozó szabályok szerint nyújt lehetőséget a tulajdonságban való tévedés miatti megtámadásra, azaz a 119. § (1) bek.-t hívja fel az ilyen esetek megítélésére. Ebből nem következik az, hogy az *Eigenschaftsirrtum* tartalmi tévedés lenne, de lehet az is, ha a fél a szerződéses tárgyat egyedül azon kérdéses tulajdonságok alapján írja körül, amelyekben tévedett.⁴⁶⁷ Ebben az esetben ugyanis a fél más szerződéses tárgyra gondol, mint amelyet a nyilatkozatában meghatároz, és így az akarata és nyilatkozata között ellentét van, amely tartalmi tévedéshez vezet. Ez az eset azonban ritkán fordulhat elő,⁴⁶⁸ ugyanis a forgalom a dolgokat nem a tulajdonságaik alapján különbözteti meg egymástól, hanem az elnevezésük és egyéb más ismertetőjegyeik alapján.

A joggyakorlat a tulajdonságban való tévedés szempontjából dolog alatt nem a BGB 90. §-ban meghatározott testi tárgyat érti, hanem azt tágabb értelemben használja és egyezőnek tartja a szerződés tárgyával („*Geschäftsgegenstand*”).⁴⁶⁹ Ebből következően dolognak minősülhet a testi léttel nem bíró tárgy is, pl. egy üzlet, jog stb.

Felmerül a kérdés, hogy mi minősül a jog szerint egyáltalán tulajdonságnak. A német joggyakorlat szerint tulajdonságnak tekintendő személy esetében annak életkora, neme, szakmai tudása, és képessége, dolognál pedig annak terjedelme, minősége, színe, illata, kémiai összetevői stb. Minden olyan körülmény tulajdonságnak minősül, amely a forgalom szempontjából a fél értékelését befolyásolja, ill. a dolog használhatóságát vagy a személy tulajdonságait érinti.⁴⁷⁰

A dolog tulajdonságában való tévedés csak akkor lesz megtámadási ok, ha a forgalom szempontjából a tévedés lényegesnek minősül. Az adott dolog tulajdonsága akkor lényeges a forgalom számára, ha az adott ügylettípus gazdasági célja szerint az. Így pl. a fél hitelképessége hitelszerződéseknél lényeges tulajdonság, készpénzes ügyletek esetében viszont nem.⁴⁷¹

⁴⁶⁶ Vö. BGB 119. § (2) bekezdés

⁴⁶⁷ Vö. LARENZ: *id. m.* 379.

⁴⁶⁸ Ld. LARENZ: *id. m.* 379.

⁴⁶⁹ Vö. LARENZ: *id. m.* 384.

⁴⁷⁰ Ld. LARENZ: *id. m.* 382.

⁴⁷¹ Ld. LARENZ: *id. m.* 383.

6. § Egyéb tévedési kategóriák: jogban való tévedés (Rechtsirrtum), számítási hiba (Kalkulationsirrtum)

a) A jogban való tévedés (Rechtsirrtum)

A jogban való tévedés (*Rechtsirrtum*) esetén a fél az általa kötött ügylet jogi természetében téved, általában azért, mert nincs tisztában meghatározott jogfogalmakkal.⁴⁷² Ilyenkor a fél mást nyilatkozik, mint amit akar, ezért tévedése a nyilatkozat tartalmában való tévedés körében bírálendő el, a BGB 119. § (1) bek. első fordulata szerint.

A jogban való tévedés speciális válfaja a jogkövetkezményekben való tévedés (*Rechtsfolgenirrtum*), ebben az esetben a fél az általa kötött ügylet jogkövetkezményeiben, joghatásaiban téved.⁴⁷³ RÜTHERS a jogkövetkezményekben való tévedést két alapesetre osztja fel. Az első szerint a fél teljesen más értelmet tulajdonít az ügylet joghatásainak, mint amellyel az ténylegesen jár, és a jogkövetkezményeket a felek beépítik a szerződésbe.⁴⁷⁴ A második értelmében az ügylet olyan jogkövetkezményeiben téved a fél, amelyet a törvény fűz a szerződés megkötéséhez, ilyenkor az ügyleti nyilatkozat nem lesz megtámadható, ugyanis a törvény által meghatározott jogkövetkezmény független a fél akaratától, az a jogrenden alapul.⁴⁷⁵ Utóbbi esetben gyakorlatilag egy lényegtelen indokban való tévedésről van szó.⁴⁷⁶

A két tévedési típus közötti különbségtételt kiválóan érzékelteti Larenz⁴⁷⁷ az alábbi példákban:

- A vendéglős az üzletét annak tartozékaival együtt értékesíti, abban a feltételezésben, hogy a tartozék csak az ingatlannal tartósan egybeépített dolgokat jelenti, mint pl. a faliszekrény és a konyhai berendezések, és nem tartoznak a fogalmi körébe a többi ingó dolgok. Ebben az esetben a fél nyilatkozata tartalmában téved, mert mást nyilatkozik, mint amit akar, és ilyenkor a nyilatkozata a tartalmi tévedés szabályai szerint megtámadható lesz.
- Az eladó azt hiszi, hogy amennyiben kizárja a vétel során a szerződés tárgyát képező dolog tekintetében annak hibáiért való felelősségét, akkor mentesül a kellékszavatossági igények alól. Ez egy olyan tévedése a félnek, amely – mint lényegtelen indokban való

⁴⁷² Vö. RÜTHERS: *id. m.* 201.

⁴⁷³ Vö. RÜTHERS: *id. m.* 202.

⁴⁷⁴ Ebben az esetben a BGB 119. § (1) bek. első fordulata szerint támadható meg az ügylet, tartalmi tévedésre történő hivatkozással. Ld. RÜTHERS: *id. m.* 202.

⁴⁷⁵ Ld. RÜTHERS: *id. m.* 202.

⁴⁷⁶ Vö. BROX: *id. m.* 176.

⁴⁷⁷ Ld. LARENZ: *id. m.* 376.

tévedés – figyelembe nem veendő, ugyanis a fél kellékszavatossági kötelezettsége nem a szerződésből, hanem a törvény rendelkezéseiből fakad, és ezt nem lehet érvényesen szerződéssel kizárni.

b) A számítási hiba (*Kalkulationsirrtum*)

Számítási hibáról (*Kalkulationsirrtum*) beszélünk akkor, amikor a fél a szerződéses tárgy mennyiségében, kiterjedésében, súlyában vagy beszerzési árában téved, vagy azért, mert rosszul számol, vagy pedig azért, mert a számítása alapjául helytelen tényeket vesz figyelembe.⁴⁷⁸

A számítási hibának több válfaja van:⁴⁷⁹

- egy- vagy többoldalú számítási hiba;
- rejtett számítási hiba;
- nyílt számítási hiba.

Rejtett számítási hiba akkor áll fenn, ha a nyilatkozó egy meghatározott összeget jelöl meg a szerződéses tárgyalások, ill. az ügylet megkötése során és ez a szám helytelen, mert a fél elszámolta magát. Ebben az esetben a tévedés nagy hasonlóságot mutat az elszólásokkal, elírásokkal, azaz a nyilatkozási tévedés fajtáival. Egy lényeges különbség azonban van a két tévedési fajta között, a számítási hibánál ugyanis a tévedés nem az ügyleti akarat kinyilatkoztatása során keletkezik, hanem az már korábban, az összeg meghatározása során felmerült.⁴⁸⁰ Rejtett számítási hiba a téves ármegjelölés is, mely hibás akaratképzés eredménye,⁴⁸¹ a fél tehát azt nyilatkozta, amit kívánt. Ebből következően a BGB 119. § (1) bek. jelen esetre nem lesz alkalmazható, hiszen nincs diszkrepancia akarat és nyilatkozat között, a fél tévedése lényegtelen indokban való tévedés lesz.⁴⁸²

Előfordulhat az is, hogy a fél számszakilag helyesen számolta ki az összeget, azonban a számítása alapjául szolgáló körülményekben tévedett.⁴⁸³ Ez olyan rejtett számítási hiba, amely osztja az előző eset jogi sorsát, tehát irreleváns indokban való tévedésnek fog minősülni.

Akkor beszélhetünk nyílt számítási hibáról, ha a számítás alapjául szolgáló körülmények feltárásában a szerződés megkötése során a másik fél is részt vett.⁴⁸⁴ A bírói gyakorlat

⁴⁷⁸ Vö. KÖHLER: *id. m.* 136. ill. LARENZ: *id. m.* 374.

⁴⁷⁹ Vö. RÜTHERS: *id. m.* 196-197.

⁴⁸⁰ Vö. RÜTHERS: *id. m.* 197.

⁴⁸¹ „Der 'falsche' Preis ist das Ergebnis einer fehlerhaften Willensbildung.”, ld. RÜTHERS: *id. m.* 197.

⁴⁸² Vö. RÜTHERS: *id. m.* 197.

⁴⁸³ Vö. RÜTHERS: *id. m.* 197.

ilyenkor azt az álláspontot követi, hogy a kalkuláció alapját képező körülmények a nyilatkozat tartalmát képezik, és ezért a tartalmi tévedésre vonatkozó szabályok szerint a szerződés a BGB 119. § (1) bek. első fordulata alapján megtámadható. Ezt a gyakorlatot többen⁴⁸⁵ kritizálták, arra való hivatkozással, hogy ebben az esetben sincs eltérés a szerződéses akarat és a nyilatkozat között, így elméletileg nem lenne megengedhető a BGB 119. § (1) bek. alkalmazása. LARENZ azzal érvel, hogy a szerződéses tárgyalások során felmerülő összes körülmény nem képezi automatikusan a szerződés tartalmát, abba csak a tárgyalások végeredményeképpen kialakuló végső ár tartozik bele.⁴⁸⁶ A bíróságok azért döntöttek úgy, hogy a *Kalkulationsirrtum* ezen válfaja esetén eredményes lehet a tévedésre való hivatkozás, mert a nyilatkozó valós akaratát a címzett fél is felismerte, sőt, el is fogadta. Ráadásul, a számítási hiba itt nem úgy keletkezik, hogy a vevő alapul vesz egy meghatározott vételárat, hanem az ármeghatározás gyakran bonyolult kalkuláció eredményeképpen alakul ki, amelynek alapját képező körülményeket a vevő nem köteles ellenőrizni.⁴⁸⁷

Nyílt számítási hiba esetén, ha a *Kalkulationsirrtum*-ra a címzett hivatkozik, akkor *culpa in contrahendo*-val tartozik a fél felé, mivel annak téves nyilatkozata a címzett közlése miatt keletkezett.⁴⁸⁸

7. § A tévedés német bírói gyakorlata

a) A nyilatkozat tartalmában való tévedés (*Inhaltsirrtum*) és annak speciális fajtái a német bírói gyakorlatban

A tartalmi tévedés körébe tartozik az ún. közlési tévedés (*Verlautbarungsirrtum*), amikor is a fél nyilatkozatát olyan téves feltételezésre alapítja, amelynek értelmében nyilatkozata mást fog jelenteni, mint amelyet ő gondolt róla.⁴⁸⁹ A tévedés ezen válfaja főleg akkor fordulhat elő, ha a szerződéses ellenszolgáltatást tömeg, súly ill. pénznem szerint határozzák meg, ill. speciálisan akkor is, amikor a felek olyan idegen nyelvet vagy szaknyelvet használnak,

⁴⁸⁴ Ld. RÜTHERS: *id. m.* 197.

⁴⁸⁵ Pl. LARENZ: *id. m.* 374.

⁴⁸⁶ Vö. LARENZ: *id. m.* 374-375. LARENZ szerint elképzelhető olyan eset is, amikor a *Kalkulationsirrtum* eredményeképpen nem is jön létre szerződés a felek között.

⁴⁸⁷ Vö. RÜTHERS: *id. m.* 198.

⁴⁸⁸ Vö. BROX: *id. m.* 177.

⁴⁸⁹ Vö. J. VON STAUDINGER: *Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen* (a továbbiakban: STAUDINGER: *Kommentar*), 12., neubearbeitete Auflage, Berlin 1980, III. 17.

amelyben valamelyikük nem járatos.⁴⁹⁰ A szaknyelvhez hozzátartozik a jogi nyelv is, így pl. közlési tévedés valósul meg akkor, amikor valaki a törvényes öröklés fogalmát illetően téves feltevésben van,⁴⁹¹ vagy pl. ha a fél a „felmondás átvétele” („*Kündigung annehmen*”) kifejezést helytelenül értelmezi.⁴⁹² Lényegtelenek minősültek azonban az, amikor a nyilatkozat címzettje egy orvosi igazoláson lévő idegen nyelvű szakkifejezés helyes tartalmát nem értette meg.⁴⁹³

A német bírói gyakorlatban különösen sok problémát okoztak a külföldi munkavállalók azon esetei, amikor a külföldiek a német nyelv nem megfelelő tudására hivatkozva támadták meg a szerződéseket. Egy adott esetben⁴⁹⁴ a bíróság arra a következtetésre jutott, hogy ha a külföldi személy egyáltalán nem rendelkezik német nyelvtudással, akkor a szerződéses akaratnyilatkozatát tévedés alapján nem támadhatja meg, mert az akaratnyilatkozata teljes mértékben hiányzik. Amennyiben a külföldi tudja, hogy akaratnyilatkozatot tesz, azonban pl. – ahogyan az egyik ügyben⁴⁹⁵ történt – félreérti a „kiegyenlítő számla” („*Ausgleichsquittung*”) kifejezés fogalmát és azt tévesen a neki járó munkabérléknak hiszi, akkor igazi közlési tévedésről beszélhetünk.

Az *Inhaltsirrtum* további előfordulási esetei részben a klasszikus *error in negotio* – *error in corpore* – *error in persona* tévedési esetekhez kötődnek.

Error in negotio valósul meg pl. akkor, amikor a fél azt hiszi, hogy nyilatkozatával kezességet vállal, azonban valójában egyenes adós lesz.⁴⁹⁶ Abban az esetben, ha a fél úgy véli, hogy ajándékot kap, azonban a valóságban a másik fél ténylegesen kölcsönre gondol, akkor a felek között disszenzus keletkezik.⁴⁹⁷

Az *error in corpore* iskolapéldája az az eset, amikor valaki eladja az istállóban álló lovát, azt feltételezván, hogy ott az „A” nevű ló áll, miközben a valóságban a „B” volt ott.⁴⁹⁸

Elképzelhető az is, hogy a fél a másik személy identitásában téved, mert tévesen azonosítja őt mással.⁴⁹⁹

Tartalmi tévedésnek minősül az az eset is, amikor valaki úgy ír alá egy okiratot, hogy meghatározott, de téves elképzelése van annak tartalmáról.⁵⁰⁰ Itt problémás lehet az, miként

⁴⁹⁰ STAUDINGER: *Kommentar*, III. 17.

⁴⁹¹ RGZ 70, 391, 394, hivatkozik rá: STAUDINGER: *Kommentar*, III. 17.

⁴⁹² LAG Frankfurt Betrieb 1966, 194., hivatkozik rá: STAUDINGER: *Kommentar*, III. 17.

⁴⁹³ BAG NJW 1956, 1124., hivatkozik rá: STAUDINGER: *Kommentar*, III. 17.

⁴⁹⁴ LAG Baden-Württemberg Betrieb, 245., hivatkozik rá: STAUDINGER: *Kommentar*, III. 18.

⁴⁹⁵ LAG Baden-Württemberg BB 1966, 860, hivatkozik rá: STAUDINGER: *Kommentar*, III. 18.

⁴⁹⁶ A példát ld. STAUDINGER: *Kommentar*, III. 19.

⁴⁹⁷ Az esetet ld. STAUDINGER: *Kommentar*, III. 19.

⁴⁹⁸ A példát ld. STAUDINGER: *Kommentar*, III. 20.

⁴⁹⁹ OLG Karlsruhe JW 1938, 662., hivatkozik rá: STAUDINGER: *Kommentar*, III. 20.

tudja a fél bizonyítani, hogy miért értelmezte másként az általa aláírt dokumentumot, mint amelyről az szólt. Általában ez csak akkor lehetséges, ha az okirat megszerkesztését megelőzően a felek tárgyaltak annak tartalmáról és ezt külön igazolni lehet (pl. tanúkkal). Előfordult olyan is,⁵⁰¹ amikor a fél közjegyzői okiratot támadott meg sikerrel, ugyanis a közjegyző által az okirat tartalmában tett klauzulát – annak felolvasása során – félrehallotta. Nem hivatkozhat tévedésre a fél, amennyiben valamely általános szerződési feltételt úgy fogad el, hogy nem olvassa azt el vagy nincs tekintettel annak tartalmára.

A számítási hibák (*Kalkulationsirrtum* vagy *Berechnungsirrtum*) is vezethetnek tartalmi tévedéshez. Akkor van ez így, ha a számolás eredményeképpen kikalkulált összeg a szerződés részévé válik, és a másik fél ismerte a kalkuláció alapját.⁵⁰² A német bírói joggyakorlat elismerte a szerződés megtámadhatóságát tartalmi tévedés miatt, amikor a vételárat egy tévesen kikötött piaci árra való hivatkozással határozták meg,⁵⁰³ úgyszintén akkor, amikor azt helytelen devizaárfolyam figyelembe vételével kötötték ki.⁵⁰⁴ Amennyiben a számítási hibát nem külső körülmények okozzák, hanem a fél számolt helytelenül, akkor a szerződés érvényes marad, még abban az esetben⁵⁰⁵ is, ha a másik fél ismerte vagy fel kellett volna, hogy ismerje a számítás helytelenségét. Ilyenkor lényegtelen indokbeli tévedésről van szó.

b) A nyilatkozatban való tévedés (*Erklärungsirrtum*) bírói joggyakorlata

Ahogy már korábban utaltam rá, az *Erklärungsirrtum*-nak nagyon csekély a bírói joggyakorlata, szinte nincs is. A nyilatkozási tévedésbe elsősorban az elírások, elszólások ill. elvétések tartoznak, amelyeket közös néven automatikus, mechanikus hibának (*Maschinenfehler*)⁵⁰⁶ lehet nevezni. Az elszólások esetében akkor beszélhetünk *Erklärungsirrtum*-ról, ha a fél automatikusan tesz olyan tartalmú nyilatkozatot, amelyet egyáltalán nem kívánt tenni.

⁵⁰⁰ LAG Baden-Württemberg BB 1966., 860; RGZ 77, 309, 312; RGZ 88, 278, 283. Hivatkozik rá: STAUDINGER: *Kommentar*, III. 23.

⁵⁰¹ BGH NJW 1978, 1480., hivatkozik rá: STAUDINGER: *Kommentar*, III. 23.

⁵⁰² Egyéb esetekben a számítási hiba indokban való tévedést eredményezhet.

⁵⁰³ RGZ 101, 51, 53; RGZ 116, 15, 17, hivatkozik rá: STAUDINGER: *Kommentar*, III. 27.

⁵⁰⁴ RGZ 105, 406, 407, hivatkozik rá: STAUDINGER: *Kommentar*, III. 27.

⁵⁰⁵ RG JW 1925, 1633; RG JW 1927, 1362; HRR 1931, Nr 1211, 1212. Hivatkozik rájuk: STAUDINGER: *Kommentar*, III. 29.

⁵⁰⁶ Vö. STAUDINGER: *Kommentar*, II. 11.

A nyilatkozási tévedések körébe tartoznak az ún. blanketta-nyilatkozatok (*Blanketterklärungen*),⁵⁰⁷ amennyiben valaki a kitöltetlen okiratot előre aláírja és annak tartalmát egy másik személy utóbb tévesen állítja ki.⁵⁰⁸

c) Az indokban való tévedés (*Motivirrtum*) bírói joggyakorlata

Az indokban való tévedés alapvetően figyelembe nem veendő,⁵⁰⁹ a szerződés érvényességére hatással nem bír. Még akkor is igaz ez a megállapítás, ha a nyilatkozat címzettje a fél ügyletkötésének valós indokát felismerte, ill. ha mindkét fél tévedett az ügylet indokában.

A szerződéses tulajdonságban való tévedés (*Eigenschaftsirrtum*) minősülhet indokban való tévedésnek, feltéve, ha az adott tulajdonságot a forgalom lényegesnek minősíti (*Verkehrswesentlich*)⁵¹⁰ és a félnek a szerződéses tulajdonságra vonatkozó elképzelése kifejezetten ki is lett nyilatkoztatva. Ebből következően a forgalom által lényegesnek minősített tulajdonságban való tévedés egyben a szerződésben meghatározott tulajdonságban való tévedésként jelentkezik.⁵¹¹

A bírói gyakorlat dolgozta ki azt, hogy valamely szerződéses dolognak, ill. a másik szerződő fél személyének a tulajdonsága mikor minősül a kereskedelmi forgalom szempontjából lényegesnek. A német judikatúra szerint lényeges a kereskedelmi forgalom tekintetében a másik fél személyének tulajdonsága az alábbi esetekben:

- A személy kora pl. a biztosítási szerződéseknél lényeges tulajdonságnak minősülhet.⁵¹² Ugyanakkor született olyan eseti döntés is, amely egy 48 éves balett-táncosnő korát nem tartotta lényegesnek a forgalom szempontjából.⁵¹³ A személy kiskorúsága lényeges körülmény lehet, ill. az is, ha ügyleti képessége korlátozott, pl. abban az esetben, amikor a fél úgy köt haszonbérleti szerződést, hogy gondnokság alá helyezték iszákosság miatt.⁵¹⁴
- A fél egészségügyi állapota – főként a szolgálati szerződéseknél – lényeges tulajdonságnak minősülhet, amennyiben ez az egészségügyi probléma a foglalkoztatását

⁵⁰⁷ Ld. STAUDINGER: *Kommentar*, II. 15.

⁵⁰⁸ Vö. RGZ 138, 265, 269; BGHZ 40, 65, 68; BGHZ 40, 297, 304; BGH WM 1973, 750. Hivatkozik rájuk: STAUDINGER: *Kommentar*, II. 15.

⁵⁰⁹ „... *Motivirrtum grundsätzlich unbeachtlich*”, ld. STAUDINGER: *Kommentar*, VI. 69.

⁵¹⁰ Vö. STAUDINGER: *Kommentar*, V. 45-46.

⁵¹¹ Vö. BGHZ 16, 54, 57, hivatkozik rá: STAUDINGER: *Kommentar*, V. 47.

⁵¹² OLG Stettin Recht 1903, 41, hivatkozik rá: STAUDINGER: *Kommentar*, V. 48.

⁵¹³ LAG Baden-Württemberg, Betrieb 1959, 1291, hivatkozik rá: STAUDINGER: *Kommentar*, V. 48.

⁵¹⁴ OLG Augsburg SeuffA 77, Nr 18, hivatkozik rá: STAUDINGER: *Kommentar*, V. 48.

akadályozza. A bírói joggyakorlat egy adott ügyben⁵¹⁵ a fél lassanként fellépő idegbetegségét nem minősítette lényeges tulajdonságnak, és ugyanilyen tartalmú döntés született abban az esetben,⁵¹⁶ ahol a személy epilepsziában szenvedett. A munkavállaló terhesége lényeges körülménynek fog minősülni akkor, ha ez a munkavégzését akadályozza.⁵¹⁷

- Az általános teljesítőképesség akkor lehet lényeges tulajdonság a forgalom szempontjából, ha a fél az általa elvállalt kötelezettség teljesítésére teljes mértékben alkalmatlan.⁵¹⁸ Általában a teljesítőképesség hiánya vagy korlátozott volta a nemteljesítés miatti szerződésszegésre alapított kellékszavatossági igényként jelentkezik a német joggyakorlatban. Ugyanakkor tévedés miatti megtámadhatóságra vezethet az az eset, amikor a másik szerződő félnek valamilyen hivatás gyakorlásához nélkülözhetetlen vizsgája hiányzik.
- A fél megbízhatósága is lehet lényeges körülmény, ha pl. vezető, bizalmi állás betöltéséről van szó.⁵¹⁹ A jogi személyek esetén is felmerülhet a megbízhatóság kérdése, annak képviselőjén keresztül.⁵²⁰ Nem minősült a megbízhatóság lényeges tulajdonságnak azokban az esetekben,⁵²¹ amikor a fél alkuszként vagy vevőként kötötte meg az ügyletet. A büntetett előélet csak kivételesen vezethet a szerződés tévedés miatti megtámadásához.⁵²²

Az ún. karakterhibák (*Charakterfehler*)⁵²³ szintén minősülhetnek olyan lényeges tulajdonságnak, amelyek a szerződés megtámadását eredményezhetik. A bíróság adott esetben megállapította a szerződés érvénytelenségét, amikor egy adásvételi szerződésben az unokahúg és annak „vőlegénye” kívánt ingatlant értékesíteni, és kiderült, hogy utóbbi még házas volt.⁵²⁴ Egy ügyben a bíróság lényegesnek találta egy szanatórium vezető orvosának az erkölcsi megítélését.⁵²⁵ Nem volt viszont elegendő a megtámadáshoz az a hivatkozás, amikor a fél főnökét egy harmadik személy előtt becsmérelte.⁵²⁶

⁵¹⁵ LAG Schleswig-Holstein Betrieb 1969, 2091, hivatkozik rá: STAUDINGER: *Kommentar*, V. 49.

⁵¹⁶ BAG WM 1974, 758, hivatkozik rá: STAUDINGER: *Kommentar*, V. 49.

⁵¹⁷ BAG Betrieb 1962, 1700; NJW 1962, 74, hivatkozik rá: STAUDINGER: *Kommentar*, V. 49.

⁵¹⁸ LAG Saarbrücken Betrieb, 1965, 222, hivatkozik rá: STAUDINGER: *Kommentar*, V. 50.

⁵¹⁹ RGZ 90, 342, 345; RGZ 100, 205, 207; RGZ 102, 225; RGZ 162, 73, 77, hivatkozik rá: STAUDINGER: *Kommentar*, V. 51.

⁵²⁰ RGZ 143, 429, 431, hivatkozik rá: STAUDINGER: *Kommentar*, V. 51.

⁵²¹ OLG Köln MDR 1961, 231 ill. RGZ 107, 208, 212, hivatkozik rá: STAUDINGER: *Kommentar*, V. 50.

⁵²² BAGE 5, 159, 165, hivatkozik rá: STAUDINGER: *Kommentar*, V. 51.

⁵²³ Vö. STAUDINGER: *Kommentar*, V. 52.

⁵²⁴ BGH BW Not Z 1967, 252, hivatkozik rá: STAUDINGER: *Kommentar*, V. 52.

⁵²⁵ RG DJZ 1908, 1341, hivatkozik rá: STAUDINGER: *Kommentar*, V. 52.

⁵²⁶ BGH BB 1960, 152, hivatkozik rá: STAUDINGER: *Kommentar*, V. 52.

- Lényeges tulajdonság lehet a forgalom szempontjából valamilyen valláshoz vagy politikai párthoz való tartozás, a szakszervezeti tagság azonban nem minősül lényeges körülménynek.
- A vagyoni helyzeten belül a teljesítőképesség és a hitelképesség – legalábbis a hitelügyleteknél – lényeges tulajdonságnak minősül.⁵²⁷ Adott ügyben⁵²⁸ a bíróság lényeges tulajdonságnak tekintette a hitelre történő vásárlás esetén a fizetési képességet, különösen igaz ez akkor, ha a vételár nagymértékű volt.⁵²⁹
- A személyes tulajdonságban való tévedés általában a másik fél személyére vonatkozik, de annak sincs akadálya, hogy valaki a saját személyes tulajdonságában tévedjen.⁵³⁰

A német bírói joggyakorlat alapján a kereskedelmi forgalom tekintetében lényeges a dolog tulajdonsága a következő esetekben:

- Általában lényegesnek minősíti a német bírói gyakorlat az ingatlan beépíthetőségét vagy ipari használhatóságát,⁵³¹ csakúgy, mint a közlekedés által való megközelíthetőségét, ill. a talajvíz- és nedvességi viszonyait.⁵³²
- A szerződéses tárgy életkora szintén lehet lényeges tulajdonság, így pl. a bíróság adott esetben annak minősítette egy vitorlášhajó⁵³³ életkorát, ill. a gépkocsi⁵³⁴ korát. Az életkor különös jelentőséggel bírhat abban az esetben, ha a dolog ritkaság⁵³⁵ vagy valamilyen műtárgy⁵³⁶ ill. meghatározott alkotó műve.⁵³⁷
- A szerződés tárgyának jogi tulajdonságai, mint pl. a dolog terhelt volta, szintén lényeges tulajdonságnak minősülhet.⁵³⁸
- A dolognak a tulajdonjoga⁵³⁹ azonban nem minősül lényeges tulajdonságnak, csakúgy, mint a dolog értéke.⁵⁴⁰ A pénz vásárlóereje szintén nem minősül lényeges tulajdonságnak.⁵⁴¹

⁵²⁷ RG Recht 1915, Nr 2216; RG Recht 1916, Nr 386, hivatkozik rá: STAUDINGER: *Kommentar*, V. 54.

⁵²⁸ RGZ 66, 385, 387, hivatkozik rá: STAUDINGER: *Kommentar*, V. 54.

⁵²⁹ OLGE Hamburg, 28, 24, hivatkozik rá: STAUDINGER: *Kommentar*, V. 54.

⁵³⁰ Vö. STAUDINGER: *Kommentar*, V. 55.

⁵³¹ RGZ 61, 84, 86; RGZ 95, 175; OLG Köln MDR 1965, 292, hivatkozik rájuk: STAUDINGER: *Kommentar*, V. 56.

⁵³² RGZ 157, 173, 174, hivatkozik rá: STAUDINGER: *Kommentar*, V. 56.

⁵³³ RG LZ 1931, 240, hivatkozik rá: STAUDINGER: *Kommentar*, V. 57.

⁵³⁴ OLG Frankfurt OLGZ 1970, 409, hivatkozik rá: STAUDINGER: *Kommentar*, V. 57.

⁵³⁵ RGZ 124, 115, 117, hivatkozik rá: STAUDINGER: *Kommentar*, V. 57.

⁵³⁶ BGH NJW 1972, 1658, hivatkozik rá: STAUDINGER: *Kommentar*, V. 57.

⁵³⁷ RG WarnR 1927 Nr 140, hivatkozik rá: STAUDINGER: *Kommentar*, V. 57.

⁵³⁸ RG WarnR 1934 Nr 87, hivatkozik rá: STAUDINGER: *Kommentar*, V. 58.

⁵³⁹ OGH Brz NJW 1949, 220; BGHZ 34, 32, 41; BGH Betrieb, 1961, 130, hivatkozik rájuk: STAUDINGER: *Kommentar*, V. 59.

- A szerződés tárgyát nemcsak dolog, hanem jog is képezheti, éppen ezért a jognak a meghatározott tulajdonsága is lehet adott esetben lényeges tulajdonság. Így pl. a jelzálogjog ranghelye lényeges tulajdonságnak minősülhet,⁵⁴² csakúgy, mint az örökrész mértéke.⁵⁴³ A hagyaték terjedelme ill. az eladósodás mértéke ugyancsak lényeges tulajdonság lehet. Valamely üzlet megvétele esetén annak ügyfélköre lényeges tulajdonságnak tekinthető.⁵⁴⁴ A dolog és az ahhoz kapcsolódó jogviszonyok esetében csak a közvetlen jogi kapcsolat lehet a kereskedelmi forgalom szempontjából lényeges. Így pl. bányarészcsekkre vonatkozó vétel esetén a bánya állapotában való tévedés lényegtelen.⁵⁴⁵

d) A jogban való tévedés (*Rechtsirrtum*) bírói gyakorlata

Annak ellenére, hogy a BGB kifejezetten nem szabályozza a jogban való tévedést, a bírói joggyakorlat egyes esetekben elismeri annak lehetőségét, főképpen, ha a *Rechtsirrtum* a jogkövetkezményekben való tévedés (*Rechtsfolgenirrtum*) formájában merül fel. A két fogalmat jogdogmatikailag is meg kell különböztetni egymástól, ugyanis a német jogtudomány és joggyakorlat⁵⁴⁶ a tisztán jogban való tévedést (*Rechtsirrtum*) egyes esetekben a tulajdonságban való tévedés (*Eigenschaftsirrtum*) körében ismeri el, míg a jogkövetkezményekben való tévedés (*Rechtsfolgenirrtum*) esetei a BGB 119. § (1) bek. alapján bírálандók el. A jogkövetkezményekben való tévedésre példa az az eset, amikor a fél a törvényes öröklés fogalmáról helytelen elképzeléssel bír.⁵⁴⁷

Amennyiben a nyilatkozónak tévesek voltak az elképzelései az egyébként általa hibátlan módon kinyilvánított akaratnyilatkozatának jogkövetkezményeiről, akkor ezt a korábbi joggyakorlat lényegtelen indokban való tévedésként kezelte.⁵⁴⁸ Ha a jogban való tévedés akként nyilvánul meg, hogy a fél által elérni kívánt jogkövetkezményekhez képest lényegesen eltérő jogkövetkezménnyel jár a jogügylet, akkor a legújabb bírói joggyakorlat⁵⁴⁹ szerint szintén lényegtelen indokban való tévedésről van szó. Amennyiben a jogban való tévedés úgy

⁵⁴⁰ RGZ 64, 266, 269; RGZ 107, 238, 239; RGZ 111, 257, 259, hivatkozik rájuk: STAUDINGER: *Kommentar*, V.59.

⁵⁴¹ RGZ 111, 257, 259, hivatkozik rá: STAUDINGER: *Kommentar*, V. 59.

⁵⁴² RGZ 149, 235, 238, hivatkozik rá: STAUDINGER: *Kommentar*, V. 60.

⁵⁴³ OLG Hamm NJW 1966, 1080, hivatkozik rá: STAUDINGER: *Kommentar*, V. 60.

⁵⁴⁴ RG WarnR 1909 Nr 383, hivatkozik rá: STAUDINGER: *Kommentar*, V. 60.

⁵⁴⁵ RGZ 59, 240, 242; RG JW 1906, 378, hivatkozik rájuk: STAUDINGER: *Kommentar*, V. 61.

⁵⁴⁶ Ld. STAUDINGER: *Kommentar*, IV. 32.

⁵⁴⁷ RGZ 70, 387, 394, hivatkozik rá: STAUDINGER: *Kommentar*, IV. 33.

⁵⁴⁸ RGZ 51, 281, 283; RGZ 57, 273; RGZ 76, 440, hivatkozik rájuk: STAUDINGER: *Kommentar*, IV. 34.

⁵⁴⁹ RGZ 89, 29, 33; RGZ 134, 195, 198, hivatkozik rájuk: STAUDINGER: *Kommentar*, IV. 35.

valósul meg, hogy a fél tévesen értelmezi a törvény szövegét, akkor esetleg tartalmi tévedés miatt tudja szerződési nyilatkozatát megtámadni.

8. § A tévedés jogkövetkezményei a német jogban

A tévedést a BGB 119. §-a megtámadhatósági okként aposztrofálja. A megtámadási nyilatkozat a BGB 143. § (1) bek. alapján olyan egyoldalú, címzett jognyilatkozat,⁵⁵⁰ amelyet a megtámadó félnek a másik féllel kell közölni. Nem szükséges, hogy a nyilatkozat szó szerint tartalmazzon a „megtámadás” kifejezést, elegendő, ha tartalmából kiderül a megtámadás ténye.⁵⁵¹ A bírói gyakorlat⁵⁵² nem követeli meg azt sem, hogy a megtámadó nyilatkozatban a megtámadási ok kifejezetten szerepeljen, holott ez a másik fél alapvető érdeke lenne.

Megtámadásra tévedés esetén az jogosult, aki tévedett, a közvetítő útján való tévedés esetén pedig az ügy ura, nem pedig a közvetítő személy.⁵⁵³ A megtámadást a másik szerződő félhez kell intézni, amennyiben pedig többoldali jogügyletről van szó, akkor az összes érintett fél felé, akinek jogát vagy törvényes érdekét befolyásolja az eredményes megtámadás.⁵⁵⁴

A megtámadást, azt követően, amint a megtámadásra jogosult a megtámadás okáról tudomást szerzett, haladéktalanul (*unverzüglich*) kell a BGB 121. § (1) bek. alapján a másik féllel közölni. A haladéktalan jogérvényesítés itt azt jelenti, hogy a megtámadásra jogosultnak a megtámadó nyilatkozatot felróható késedelem nélkül kell a másik félhez eljuttatnia, nem szükséges ehhez az, hogy azt azonnal kellene megtenni.⁵⁵⁵

A határidőben történő megtámadáshoz elegendő az a BGB 121. § (1) bek. második fordulata alapján, hogy a megtámadásra jogosult postán feladja a nyilatkozatát, nem szükséges a határidő betartásához, hogy az határidőn belül meg is érkezzon a másik félhez.

A BGB szabályoz olyan eseteket, amikor a megtámadás kizárt:

- Ha az akaratnyilatkozat megtétele óta 10 év eltelt.⁵⁵⁶ Még akkor is így van ez, ha esetlegesen 10 év után jut a fél tudomására a megtámadás oka (objektív, jogvesztő határidő).

⁵⁵⁰ Ld. BROX: *id. m.* 179.

⁵⁵¹ Vö. BROX: *id. m.* 179.

⁵⁵² Ld. RGZ 65, 86, 88, hivatkozik rá: BROX: *id. m.* 179.

⁵⁵³ Vö. BROX: *id. m.* 179.

⁵⁵⁴ Vö. BGHZ 96, 302, hivatkozik rá: BROX: *id. m.* 180.

⁵⁵⁵ Szükségeltetik bizonyos idő biztosítása a megtámadásra jogosultnak pl. ahhoz, hogy ügyvédi tanácsot kérjen, mit tegyen az ügyben. Ld. BROX: *id. m.* 180.

⁵⁵⁶ BGB 121. § (2) bek. Megjegyzendő, hogy a korábbi szabályozás 30 éves igényérvényesítési határidőt írt elő.

- Ha a jogügyletet a megtámadásra jogosult megerősíti.⁵⁵⁷ A törvény értelmében⁵⁵⁸ a megerősítés nem igényel olyan formát, mint amely alakban az ügyletet a felek megkötötték. A megerősítéssel gyakorlatilag a megtámadásra jogosult fél – tudván megtámadási jogának fennállásáról – lemond ezen jogáról.

Az eredményes megtámadásnak az a jogkövetkezménye, hogy a szerződés megkötésének időpontjára visszamenőleges hatállyal érvénytelen lesz.⁵⁵⁹ A BGB szó szerint a „semmis” („*nichtig*”) szót használja, nem pedig az „érvénytelen” („*ungültig*”), ami így egy kicsit értelemzavaró lehet. Felmerülhet a kérdés, hogy miben áll akkor a különbség a megtámadható és a semmis ügyletek között, ha a jogkövetkezménye a megtámadható ügyletnek is ugyanaz, mint a semmisének? A válasz az, hogy a megtámadható ügylet addig, amíg meg nem támadják, érvényes marad, míg a semmis szerződés – függetlenül annak megtámadásától – eleve érvénytelen.⁵⁶⁰

A szerződés a tévedés miatti eredményes megtámadás következtében *ex tunc* hatállyal érvénytelen (semmis) lesz, mintha a felek azt meg sem kötötték volna.⁵⁶¹ A kódex az akaratnyilatkozat (*Willenserklärung*) megtámadhatóságáról ír, ebből következően lehetséges, hogy a megtámadás csak valamelyik fél akaratnyilatkozatára, nem pedig az egész ügyletre vonatkozik.⁵⁶² Ha mind a nyilatkozó fél, mind pedig a címzett akaratnyilatkozata eredményesen kerül megtámadásra, akkor az egész szerződés érvénytelen lesz.

Ha a megtámadás olyan szerződésre irányul, amelyet még nem teljesítettek, akkor a szerződésből semmilyen jogosultság és kötelezettség nem keletkezik a szolgáltatásra, azaz a jogosult nem követelheti a szolgáltatást a kötelezettől, ill. a kötelezett nem köteles azt a jogosult felé teljesíteni. Amennyiben a fél mégis teljesít az érvénytelen ügylet alapján, akkor a teljesítéssel a szerződés nem konvalidálódik, és a teljesített szolgáltatás a jogalap nélküli gazdagodás szabályai⁵⁶³ szerint visszakövetelhető. A már teljesített szerződés sikeres megtámadása esetén a teljesített szolgáltatások visszajárnak, és ugyancsak a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint az eredeti állapot helyreállításának van helye.

A BGB 122. §-a kártérítési felelősséget keletkeztet a fél terhére, amennyiben sikeresen és eredményesen támadja meg tévedésre való hivatkozással az ügyletet. A felelősség azt a felet

⁵⁵⁷ BGB 144. § (1) bek.

⁵⁵⁸ BGB 144. § (2) bek.

⁵⁵⁹ BGB 142. § (1) bek.

⁵⁶⁰ Vö. RÜTHERS: *id. m.* 187.

⁵⁶¹ A tartós jogviszonyok esetében ez az út nem járható. A bírói gyakorlat ilyenkor a szerződés *ex nunc* hatállyal történő felszámolását rendeli alkalmazni, annak ellenére, hogy a BGB ezt a megoldást kifejezetten nem tartalmazza. Vö. BROX: *id. m.* 182.

⁵⁶² Ld. BROX: *id. m.* 182.

⁵⁶³ BGB 812. §

terheli, aki a téves akaratnyilatkozatot tette, méghozzá felróhatóságtól függetlenül.⁵⁶⁴ Kártérítésre a másik szerződő fél, tehát a nyilatkozta címzettje, ill. minden olyan harmadik személy jogosult lesz, aki a nyilatkozat érvényességében bízott. Nem jár kártérítés annak, aki a megtámadhatóság okát, azaz jelen esetben a tévedés tényét ismerte, vagy ismernie kellett volna.⁵⁶⁵ Magától értetődően az sem jogosult kártérítésre, aki a másik fél tévedését okozta.⁵⁶⁶ A kártérítés terjedelme korlátozott, ugyanis csak azon kárért áll fenn a fél felelőssége, amely a másik felet vagy harmadik személyt azzal éri, hogy bízott a nyilatkozat érvényességében. Olyan helyzetet kell tehát a kárrendezés során teremteni, mintha a félnek nem is lett volna tudomása az ügyletről.⁵⁶⁷ A kártérítés csak a *negativ interesse* mértékéig követelhető, azaz csak olyan összeg erejéig, amely az érvényes szerződés alapján a félnek jutott volna.⁵⁶⁸ Nem igényelhető tehát – a szerződésből egyébként közvetlenül nem következő – esetleges elmaradt haszon, amelyet a fél az érvényes szerződés alapján más szerződési partnerek felé realizálhatott volna.

9. § Összefoglalás

A BGB a tévedést megtámadhatósági okként szabályozza. A kódex szövegéből kiderül, hogy a német jogban a tévedésnek két fő fajtája van: a tartalmi tévedés (*Inhaltsirrtum*) és a nyilatkozati tévedés (*Erklärungsirrtum*). Tartalmi tévedésről beszélünk akkor, ha a fél nyilatkozata tartalmában téved, míg nyilatkozati tévedésről akkor, ha a fél az akaratának kinyilvánítása során téved, és olyan nyilatkozatot tesz, amelyet egyáltalán nem akart. A BGB szerint nem szükséges a szerződés megtámadásához, hogy a másik fél okozza vagy felismerje a tévedést, feltétel csupán az, hogy a fél a valós tények ismeretében nyilatkozatát nem tette volna meg (szubjektív alapokon álló megtámadhatóság), azaz a tévedés lényeges legyen.

A másik szerződő fél ill. a szerződéses tárgy tulajdonságában való tévedés is tartalmi tévedésnek minősül, de csak akkor, ha az a forgalom szerint lényeges. Lényeges lehet a német bírói joggyakorlat szerint a kereskedelmi forgalom vonatkozásában a másik fél személyének tulajdonságában való tévedés abban az esetben, ha a személy korára, egészségügyi állapotára, teljesítőképességére, megbízhatóságára, hitelképességére irányul. A bírói gyakorlat alapján

⁵⁶⁴ Ld. BROX: *id. m.* 184.

⁵⁶⁵ Vö. BGB 122. § (2) bek. ill. BROX: *id. m.* 184.

⁵⁶⁶ Vö. KÖHLER: *id. m.* 140.

⁵⁶⁷ Vö. BROX: *id. m.* 184.

⁵⁶⁸ Ld. BROX: *id. m.* 184-185.

lényeges a dolog tulajdonságában való tévedés akkor, ha a dolog használhatóságára, életkorára, jogi tulajdonságaira vonatkozik.

A német jogelmélet és joggyakorlat ismeri az indokban való tévedés fogalmát is. A pusztán indokban történő tévedés általában irreleváns, kivéve, ha tulajdonságban való tévedésnek minősül.

A jogban való tévedést a BGB kifejezetten nem szabályozza, azonban – a tartalmi tévedés részeként – mégis jelentőséggel bírhat, ha a fél az általa kötött ügylet jogi természetével nincs tisztában. A jogban való tévedés speciális esete a jogkövetkezményekben történő tévedés, ilyenkor a fél az általa kötött ügylet joghatásaiban téved. Ez csak akkor releváns, ha a felek a szerződésben szabályozták azt a jogkövetkezményt, amelyben a fél tévedett.

Számítási hiba esetén a fél téved a szerződéses tárgy mennyiségében, kiterjedésében, súlyában, azért, mert helytelenül számol, vagy, mert számítása alapjául hibás tényeket vesz figyelembe. Ez csak akkor eredményezheti a szerződés érvénytelenségét, ha a számolás alapjául szolgáló körülmények értékelésében a másik szerződő fél is részt vett (nyílt számítási hiba).

A tévedés csak akkor jár a jogügylet érvénytelenségével, ha a megtámadásra jogosult azt határidőben megtámadja. Utóbbi határideje 10 év, amely jogvesztő határidő, egyébként az igényérvényesítés kezdete a tévedésről való tudomásszerzés, amely után haladéktalanul kell a megtámadást a másik féllel közölni.

A szerződés a tévedés miatti eredményes megtámadás esetén *ex tunc* hatállyal lesz érvénytelen, olyannak minősül, mintha azt a felek meg sem kötötték volna. A már teljesített szerződés sikeres megtámadása esetében a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint kell a feleknek egymással elszámolni.

V. fejezet:

A tévedés az osztrák jogban

„Der Irrtum ist wesentlich, wenn der Erklärende ohne ihn das Geschäft nicht geschlossen hätte.”⁵⁶⁹

Helmut Koziol – Rudolf Welser

1. § Az ABGB tévedésre vonatkozó eredeti normaszövege

Az osztrák *Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch* (a továbbiakban: ABGB) a maga 1811-es keltezésével a legrégebbi, még hatályban lévő polgári törvénykönyv a német nyelvű jogterületen. Mint ismeretes, a kódex megszületését számos tervezet előzte meg, az első 1753-as indíttatású, az őstervezet, az ún. *Urentwurf* – melynek atyja MARTINI – 1796-ban Galíciában hatályba is lépett, a végleges ABGB-szövegváltozat azonban már FRANZ VON ZEILER vezérletével készült el, a törvénytörvény 1811. június 1.-én került kihirdetésre, míg 1812-től lépett hatályba.⁵⁷⁰

Az ABGB-re a bécsi természetjogász, MARTINI nézetei erőteljesen hatottak. Az ALR-hez hasonlóan az ABGB is természetjogi szellemben született, azzal a nem elhanyagolható különbséggel, hogy míg az előbbi a wolffi természetjogi alapokon, addig utóbbi a kanti filozófia által is befolyásolt XIX. század eleji természetjogi téziseken nyugodott. A kódex a tévedést nem az általános részben szabályozta, hanem elszórtan, a dologi jogi, az öröklési jogi és a kötelmi jogi részekben.

A kötelmi jogi szerződéses ügyletek körében az ABGB eredeti szövege a tévedés vonatkozásában így szólt:

871. §: „Ha a fél a másik szerződő fél téves tájékoztatása alapján tévedésben van és a tévedés – a szerződő felek eredeti szándékából és nyilatkozataiból következően – a szerződés fő

⁵⁶⁹ HELMUT KOZIOL – RUDOLF WELSER: *Grundriß des bürgerlichen Rechts*, Band I., Allgemeiner Teil und Schuldrecht, Neunte, neu bearbeitete Auflage, Wien 1992, 126.

⁵⁷⁰ Az ABGB keletkezésének rövid történetét ld. LÁBADY: *id. m.* 61-63.

tárgyára vagy annak lényeges tulajdonságára vonatkozik, a tévedő fél terhére a szerződésből nem fakad semmiféle kötelezettség.”⁵⁷¹

872. §: „Amennyiben azonban a tévedés nem a szerződés fő tárgyára ill. annak nem valamely lényeges tulajdonságára irányul, hanem csak egy mellékkörülményre, akkor a szerződés érvényben marad, ha mindkét fél a szerződés fő tárgyát akarta és a mellékkörülményeket kifejezetten nem szándékozták az ügylet részévé tenni; ebben az esetben a tévedő fél csak kártérítést követelhet a tévedés okozójától.”⁵⁷²

873. §: „Ugyanezek a szabályok alkalmazandók a személyben való tévedés azon esetére is, amikor elszólás történt, ha a felek e nélkül a szerződést egyáltalán nem kötötték volna meg vagy azt nem ilyen tartalommal hozták volna létre.”⁵⁷³

876. §: „Ha a fél kizárólag egyedül hibáztatható az elszólásáért, a szerződés érvényes marad, kivéve, ha a másik félnek a tévedést a körülményekből következően nyilvánvalóan fel kellett volna ismernie.”⁵⁷⁴

A kódex 901. §-a szabályozza az indokban való tévedést is, amely szerint az csak akkor lényeges, ha az indok a jogügylet részének minősül, ellenkező esetben a másik fél számára rejtve maradó indok, ill. az ebben való tévedés irreleváns.

Az ABGB eredeti szabályozása abból a gondolatból indult ki, hogy a nyilatkozat címzettjének megvan az a „joga”, hogy a számára tett nyilatkozatot a nyilatkozattevő akaratával egyezőnek tartsa.⁵⁷⁵ Önmagában nem elegendő a téves akaratnyilatkozat az ABGB szerint ahhoz, hogy a tévedés lényegesnek minősüljön, hanem szükséges egy különleges körülménynek a fennállása is annak érdekében, hogy a tévedés a jogügylet érvénytelenségét eredményezze.⁵⁷⁶ Utóbbi körülmény két eltérő esetben valósulhat meg az ABGB szerint:⁵⁷⁷

⁵⁷¹ § 871: „Wenn ein Theil von dem anderen Theile durch falsche Angaben irregeführt worden, und der Irrthum die Hauptsache oder eine wesentliche Beschaffenheit derselben betrifft, worauf die Absicht vorzüglich gerichtet und erklärt worden; so entsteht für den Irregeführten keine Verbindlichkeit.”

⁵⁷² § 872: „Betrifft aber der Irrthum weder die Hauptsache, noch eine wesentliche Beschaffenheit derselben, sondern nur einen Nebenumstand, so bleibt der Vertrag, insofern beide Teile in den Hauptgegenstand gewilliget und den Nebenumstand nicht als vorzügliche Absicht erklärt haben, noch immer gültig; allein dem Irregeführten ist von dem Urheber des Irrthumes die angemessene Vergütung zu leisten.”

⁵⁷³ § 873: „Eben diese Grundsätze sind auf den Irrthum in der Person desjenigen, welchem ein Versprechen gemacht worden ist, anzuwenden, insofern ohne den Irrthum der Vertrag entweder gar nicht oder doch nicht auf solche Art errichtet worden wäre.”

⁵⁷⁴ § 876: „Wenn der versprechende Teil selbst und allein an seinem wie immer gearteten Irrthume Schuld ist, so besteht der Vertrag, es wäre denn, dass dem annehmenden Teil der obwaltende Irrthum offenbar aus den Umständen auffallen musste.”

⁵⁷⁵ Megjegyzem, mivel a nyilatkozó akarata a címzett számára a másik fél nyilatkozatából derül csak ki – lévén, az akarat mindaddig, míg ki nem nyilatkoztatják, látens –, ez az ABGB-beli felfogás teljességgel logikus.

⁵⁷⁶ PFERSCHÉ: *Die Irrtumslehre des Österreichischen Privatrechts*. Graz 1891, 16., hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 23., 84. lábjegyzet.

⁵⁷⁷ PFERSCHÉ: *id. m.* 160., hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 23., 85. lábjegyzet.

1. Abban az esetben, amikor a tévedés a másik fél téves tájékoztatásán (*falsche Angabe*) alapul (ABGB 871-872. §§).

Ilyenkor az volt mindössze eldöntendő – legalábbis PFERSCHÉ⁵⁷⁸ szerint –, hogy a nyilatkozat címzettjének tévedését a nyilatkozó fél téves tájékoztatása okozta-e vagy sem, ha igen, akkor a szerződés megtámadható (*anfechtbar*) és annak sikeressége esetén érvénytelen (*ungültig*). A szerződés érvénytelenítéséhez a kódex szövege alapján az is szükségeltetik, hogy a másik fél által okozott tévedés a szerződés fő tárgyára (*Hauptsache*) vagy annak lényeges minőségi körülményére vonatkozzon. Amennyiben a tévedés lényegtelen, akkor a szerződés érvényes lesz, legfeljebb a tévedő fél jogosult lesz kártérítést követelni a tévedés okozójától.

2. Akkor, ha a nyilatkozat címzettjének a tévedését a vele szerződő fél ismerte vagy a körülményekből következően ismernie kellett volna, a tévedő felet saját nyilatkozata nem köti (ABGB 876. § 2. félmondat). Ha azonban a fél egyedül saját magának köszönheti tévedését és nem állnak fenn a fent említett körülmények, akkor a szerződés érvényes marad.

OEBIKE⁵⁷⁹ szerint ez a törvényi megoldás a szerződő felek érdekkonfliktusának teljesen új megközelítését jelentette. A kódex szövegéből ugyanis egyértelmű, hogy előtérbe került a nyilatkozat címzettjének érdekvédelme, amely abban nyilvánul meg, hogy ha a tévedést nem maga okozta, akkor a felé megtett nyilatkozatot úgy kell interpretálni, ahogyan az a nyilatkozat tartalmából általában következik. Ebben az esetben a nyilatkozatot a szavak általános jelentése alapján – tekintet nélkül a nyilatkozó téves, látens belső akaratára – kell értelmezni.

2. § Az ABGB tévedésre vonatkozó hatályos normaszövege

Az ABGB 1915 és 1917 között három erős novelláris változtatáson esett át és a tévedésre vonatkozó szabályok is lényegesen megváltoztak. A kódex jelenleg hatályos normaszövege a következőképpen szól:

871. § (1) „Amennyiben a fél az általa vagy a másik fél által tett szerződéses nyilatkozatban téved és a tévedés a szerződés tárgyára vagy annak valamely, a felek által kiváltképpen

⁵⁷⁸ PFERSCHÉ: *id. m.* 163., hivatkozik rá: OEBIKE: *id. m.* 23., 86. lábjegyzet.

⁵⁷⁹ OEBIKE: *id. m.* 24.

jelentősnek tartott és kinyilvánított lényeges tulajdonságára vonatkozik, akkor a szerződésből nem fakad kötelező erő, feltéve, ha a tévedést a másik fél okozta vagy azt a körülményekből következően nyilvánvalóan fel kellett volna ismernie, vagy még idejében tájékoztatnia kellett volna arról a felet.”⁵⁸⁰

(2) „Ha a fél olyan körülményben tévedett, amely vonatkozásában a másik felet a hatályos jogszabályi előírások alapján tájékoztatási kötelezettség terhelte, a tévedés a szerződés tartalmában valónak fog minősülni és nem egyszerűen a szerződés indokában vagy céljában történőnek.”⁵⁸¹

872. § „Ha azonban a tévedés nem a dolog tárgyára és nem is annak valamely lényeges tulajdonságára, hanem valamely mellékkörülményére irányul, a szerződés érvényes marad addig, ameddig mindkét fél egyetért a szerződés fő tárgyában és a mellékkörülményt nem tartotta lényegesnek: ebben az esetben egyedül a tévedő fél követelhet kártérítést a tévedés okozójától.”⁵⁸²

873. § „Fenti rendelkezések alkalmazandók a személyben való tévedés azon esetére, amikor a tévedés egy elszólás eredményeképpen alakul ki, ha a felek a tévedés nélkül a szerződést egyáltalán nem vagy nem ilyen formában kötötték volna meg.

Személyben való tévedésnek minősül minden olyan eset, amikor a tévedés egy szolgáltatás nyújtásához szükséges közigazgatási jogi hatáskör létezésére irányul.”⁵⁸³

875. § „Amennyiben a felek bármelyikét egy harmadik személy ... tévedésbe ejti, a szerződés érvényes marad. Csak abban az esetben lehet a szerződést a 870-874. §§-ra való hivatkozással megtámadni, ha a másik szerződő fél a tévedésbe ejtő magatartás részese vagy arról nyilvánvalóan tudnia kellett volna.”⁵⁸⁴

⁵⁸⁰ § 871. (1) „War ein Teil über den Inhalt der von ihm abgegebenen oder dem anderen zugegangenen Erklärung in einem Irrtum befangen, der die Hauptsache oder eine wesentliche Beschaffenheit derselben betrifft, worauf die Absicht vorzüglich gerichtet und erklärt wurde, so entsteht für ihn keine Verbindlichkeit, falls der Irrtum durch den anderen veranlasst war, oder diesem aus den Umständen offenbar auffallen musste oder noch rechtzeitig aufgeklärt wurde.”

⁵⁸¹ (2) „Ein Irrtum eines Teiles über einen Umstand, über den ihn der andere nach geltenden Rechtsvorschriften aufzuklären gehabt hatte, gilt immer als Irrtum über den Inhalt des Vertrages und nicht bloss als solcher über den Bewegungsgrund oder den Endzweck.”

⁵⁸² § 872. „Betrifft aber der Irrtum weder die Hauptsache, noch eine wesentlich Beschaffenheit derselben, sondern einen Nebenumstand; so bleibt der Vertrag, insofern beide Teile in den Hauptgegenstand gewilligt, und den Nebenumstand nicht als vorzügliche Absicht erklärt haben, noch immer gültig; allein dem Irreführten ist von dem Urheber des Irrtumes die angemessene Vergütung zu leisten.”

⁵⁸³ § 873. „Ebendiese Grundsätze sind auch auf den Irrtum in der Person desjenigen, welchem ein Versprechen gemacht worden ist, anzuwenden; insofern ohne den Irrtum der Vertrag entweder gar nicht, oder doch nicht auf solche Art errichtet worden wäre.

Als Irrtum in der Person gilt jedenfalls der Irrtum über das Vorhandensein einer erforderlichen verwaltungsrechtlichen Befugnis zur Erbringung der Leistung.”

⁵⁸⁴ § 875. „Ist einer der Vertragschließenden von einem Dritten durch List oder durch ungerechte und gegründete Furcht zu einem Vertrage bewogen; oder zu einer irrtümlichen Erklärung veranlasst worden; so ist

Ha összevetjük az ABGB-nek a tévedésre vonatkozó eredeti normaszövegét a jelenleg hatályos szabályozással, akkor az alábbiak állapíthatók meg:

A korábbi szabályozás csak annyit írt, hogy a tévedést a másik fél téves tájékoztatásának kell okoznia, míg a jelenlegi úgy rendelkezik, hogy akkor is lehet tévedésre hivatkozni, ha nem a másik fél okozta a tévedést, de a körülményekből következően azt fel kellett volna ismernie, ill. arról tájékoztatnia kellett volna a felet.

Az ABGB jelenlegi szövege tartalmaz egy olyan új tévedési kategóriát, amelyet a korábbi nem ismert, nevezetesen azt az esetet, amikor a másik fél a hatályos jogszabályi rendelkezések alapján fennálló tájékoztatási kötelezettségének nem tesz eleget és a fél e körben téved. A jelenlegi ABGB szabálya értelmében ilyenkor ez a tévedés a szerződés tartalmában valónak fog minősülni.

Az elszólás (*Versprechen*) körében az új szövegbe nem került bele az a rendelkezés, amely alapján az elszólásra nem lehet hivatkozni, ha a fél egyedül felelős ezért.

A KOZIOL – WELSER-féle osztrák általános részi tankönyv behatóan tárgyalja a tévedés problematikáját.⁵⁸⁵ A szerzők a tévedés fogalmát is meghatározzák, értve ez alatt minden olyan helytelen elképzelést, amely a valósággal nem egyezik.⁵⁸⁶

Az osztrák jogtudomány a tévedésnek három⁵⁸⁷ fő fajtáját különbözteti meg:

- nyilatkozati tévedés (*Erklärungsirrtum*),
- ügyleti tévedés (*Geschäftsirrtum*),
- indokbeli tévedés (*Motivirrtum*).⁵⁸⁸

der Vertrag gültig. Nur in dem Falle, dass der andere Teil an der Handlung des Dritten teilnahm oder von derselben offenbar wissen musste, kommen die §§ 870 bis 874 zur Anwendung.”

⁵⁸⁵ Ld. KOZIOL – WELSER: *id.* m. 121-132.

⁵⁸⁶ „Unter Irrtum versteht Man die unzutreffende Vorstellung von der Wirklichkeit...”, ld. KOZIOL – WELSER: *id.* m. 121.

⁵⁸⁷ Ismeretes a három fő tévedési fajtán felül még a személyben való tévedés ill. a jogban való tévedés is.

⁵⁸⁸ Vö. KOZIOL – WELSER: *id.* m. 121-126.

3. § Tévedési fajták az osztrák jogban

a) A nyilatkozási tévedés (*Erklärungsirrtum*)

Nyilatkozási tévedésről beszélünk akkor, amikor a fél az általa közölt nyilatkozatnak más értelmet tulajdonít, mint amellyel az bír, ill. amikor ilyen tartalmú nyilatkozatot egyáltalán nem kívánt tenni.⁵⁸⁹ Az *Erklärungsirrtum* esetén tehát a fél magában a nyilatkozat tartalmában téved.

A nyilatkozási tévedésnek több esete lehetséges:⁵⁹⁰

- A fél egyáltalán nem tudja, hogy akaratnyilatkozatot tesz, ilyenkor a szerződéses akarata teljes mértékben hiányzik.
- A nyilatkozat megtételekor történik a tévedés (elszólás – *Versprechen*, elírás – *Verschreiben*).
- Közvetítő útján (küldönc, posta, stb.) tett szerződéses nyilatkozat esetében a hibás közvetítés során valósul meg a tévedés.
- A nyilatkozat jelentésében rejlik a tévedés.

A nyilatkozási tévedés iskolapéldája az az eset, amikor valaki anélkül ír alá egy okiratot, hogy elolvasta volna annak tartalmát.⁵⁹¹ Amennyiben a dokumentumot aláíró félnek egyáltalán nem volt elképzelése arról, hogy mi annak a tartalma, akkor nem is tévedésről beszélünk, hanem az okiratban foglaltak hallgatóságos elfogadásáról.⁵⁹² Ha viszont a félnek volt képzete arról, hogy mit ír alá, mert pl. az okirat írásba foglalása előtt a másik féllel szóban tárgyalt a szerződés tartalmáról, de az írásba foglalt dokumentum – tartalmát tekintve – eltér a szóban elhangzottaktól, akkor nyilatkozási tévedés alapján megtámadhatóvá válik az ügylet.⁵⁹³

Az el nem olvasott okirat aláírásától megkülönböztetendő az az eset, amikor a fél egy blankettát ír alá. Utóbbinak két válfaja van, az egyik az ún. „rejtett kitöltés” („*verdeckter*

⁵⁸⁹ „*Erklärungsirrtum liegt vor, wenn der Erklärende meint, etwas anderes zu erklären, als er wirklich erklärt oder ihn die Erklärung gar nicht als solche bewußt ist.*” Ld. KOZIOL – WELSER: *id. m.* 122.

⁵⁹⁰ Vö. KOZIOL – WELSER: *id. m.* 122.

⁵⁹¹ Vö. OGH in JBl 1988, 783.; JBl 1954, 335.; JBl 1963, 428.; HS 4358; SZ 42/121; SZ 58/69; SZ 53/128, hivatkozik rájuk: KOZIOL – WELSER: *id. m.* 122., 13. lábjegyzet ill. *Praxiskommentar zum Allgemeinen Bürgerlichen Gesetzbuch samt Nebengesetzen* (a továbbiakban: *ABGB-Praxiskommentar*), szerk.: MICHAEL SCHWIMANN, Band 4., 1. Halbband, §§ 859-1089 ABGB, bearbeitet von PETER APATHY, MARTIN BINDER, Wien 1988, 46.

⁵⁹² Ld. KOZIOL – WELSER: *id. m.* 122.

⁵⁹³ Vö. KOZIOL – WELSER: *id. m.* 122.

Blankettausfüllung”), a másik pedig a „nyílt kitöltés” (*„offener Blankettausfüllung*”).⁵⁹⁴ Az első esetben arról van szó, hogy a blankettát aláíró személy tudomása nélkül olyan tartalmi elemek kerültek az okiratra, amelyekhez nem járult hozzá a fél, ilyenkor a nyilatkozati tévedés szabályai szerint megtámadható az ügylet. A nyílt kitöltés esetén a harmadik személy által a blanketta részévé tett kikötések csak akkor válnak kötelezővé az aláíró félre nézve, ha ehhez ő külön hozzájárul.

Sem a nyilatkozati tévedés, sem pedig a többi tévedési fajta szempontjából relevanciával nem bír a *falsa demonstratio* esete, mert ilyenkor a szerződés nem a felek nyilatkozata szerinti, hanem a tényleges akaratuk szerinti tartalommal jön létre.⁵⁹⁵

b) Az ügyleti tévedés (*Geschäftsirrtum*)

Az ügyleti tévedés során a fél nyilatkozatát akaratának megfelelően nyilvánítja ki, de téved a jogügylet valamely lényeges tartalmi elemében. Attól függően, hogy tévedése az ügylet mely részére vonatkozik, beszélhetünk:

- a szerződés, ügylet jogi természetében való tévedésről (*error in negotio*);
- a szerződés tárgyában, ill. tartalmában való tévedésről (*error in corpore*);
- a másik szerződő fél személyében vagy annak valamely szerződéses tulajdonságában való tévedésről (*error in persona* ill. *error in qualitate*).⁵⁹⁶

A *Geschäftsirrtum*-ot a *Motivirrtum*-tól úgy tudjuk megkülönböztetni, hogy feltesszük a kérdést: Mit akar ténylegesen a fél?⁵⁹⁷ (*Geschäftsirrtum*) Miért akarja ezt a fél?⁵⁹⁸ (*Motivirrtum*) Az ügyleti tévedést úgy is el tudjuk határolni az indokban való tévedéstől, hogy megvizsgáljuk, hogy a tévedés kockázatát a tévedő félnek kell viselnie-e vagy sem.⁵⁹⁹ Amennyiben igen, akkor indokban való tévedésről van szó, ha pedig nem, akkor ügyleti tévedésről. Így pl., ha a vevő egy művészeti alkotást vesz, akkor annak a rizikóját, hogy az valódi-e vagy sem, neki kell viselnie, amennyiben az eladó kifejezetten nem vállalt szavatosságot annak eredetiségeért.⁶⁰⁰ Ha kifejezetten szavatol a másik fél a műtárgy

⁵⁹⁴ Ld. KOZIOL – WELSER: *id. m.* 123.

⁵⁹⁵ Vö. ABGB-Praxiskommentar, 45.; KOZIOL – WELSER: *id. m.* 123.

⁵⁹⁶ Vö. KOZIOL – WELSER: *id. m.* 123.

⁵⁹⁷ „Was will einer wirklich?“, ld. KOZIOL – WELSER: *id. m.* 124.

⁵⁹⁸ „Warum will einer wirklich?“, ld. KOZIOL – WELSER: *id. m.* 124.

⁵⁹⁹ Vö. ABGB-Praxiskommentar, 46.

⁶⁰⁰ SZ 11/255, hivatkozik rá: ABGB-Praxiskommentar, 46.

valódiságáért és az utóbb hamisnak bizonyul, akkor az ügyleti tévedésre vonatkozó szabályok szerint megtámadható lesz a szerződés.

Ha a felek valamelyike egy törvényes előírás tartalmában téved, akkor csak abban az esetben lesz megtámadható az ügylet az ügyleti tévedésre való hivatkozással, ha ezt a jogszabályi rendelkezést a felek kifejezetten a szerződés részévé tették.⁶⁰¹

A szerződéses tárgy tulajdonságában való tévedés szintén az ügyleti tévedéshez tartozik, mivel a szerződéses tárgy tulajdonsága a szerződés része és a szerződés tárgyában, ill. annak lényeges tulajdonságában való tévedést (*error in corpore*) az ABGB szabályozza. A KOZIOL – WELSER-féle tankönyv szerint a dolognak mint szerződéses tárgynak az értéke nem tartozik annak tulajdonságához, így az értékben való tévedés (*Wertirrtum*) nem minősül ügyleti tévedésnek.⁶⁰² A joggyakorlat⁶⁰³ is amellett érvel, hogy az *error in pretio* nem *Geschäftsirrtum*, hanem az ABGB-nek a *laesio enormis*-ra vonatkozó 934. §-a alapján támadható meg az ügylet. A bírói gyakorlat azért alakította ki ezt az álláspontot, hogy ne mosódjon el a felén túli sérelemnek a 934. §-ban rögzített szabálya az ügyleti tévedés 871. § (1) bek.-ben szabályozott rendelkezésével.

Geschäftsirrtum-nak minősül az ABGB 871. § (2) bek.-ben szabályozott azon eset is, amikor a fél olyan körülményben téved, amely tekintetében a vele szerződő másik felet a hatályos jogszabályok szerint tájékoztatási kötelezettség terheli. Itt nyilvánvalóan arról van szó, hogy a másik fél vagy egyáltalán nem tesz eleget jogszabályon alapuló tájékoztatási kötelezettségének és ezáltal hallgatólagosan okozza a fél tévedését, vagy informálja ugyan szerződéses partnerét, de a tájékoztatása téves volt, azaz tulajdonképpen félretájékoztat. A *Justizausschuß* úgy véli, hogy az ABGB 871. § (2) bek. csak olyan tájékoztatási kötelezettségre vonatkozik, amelyet a törvény pozitív, tevőleges tájékoztatási kötelezettségként („*gesetzlich positivierte Pflichten*”)⁶⁰⁴ ír elő.⁶⁰⁵

A számítási hiba (*Kalkulationsirrtum*) lehet nyilatkozáti, de lehet ügyleti tévedés is.⁶⁰⁶ Akkor nyilatkozáti tévedés, ha a fél nyilatkozata során elszólja, elszámolja, elírja magát. A számítási hiba *Geschäftsirrtum*-ot eredményez abban az esetben, ha a számolás alapjául szolgáló adatok és számok a szerződés tartalmát képezik.

⁶⁰¹ Ld. ABGB-Praxiskommentar, 46.

⁶⁰² Megjegyzendő, hogy az osztrák szerzőpáros itt LARENZ professzor által írt német tankönyvre hivatkozik. Vö. KOZIOL – WELSER: *id. m.* 125., ill. uo. 28. lábjegyzet.

⁶⁰³ Vö. OGH in SZ 23/272, EvBl 1964/317, JBl 1967, 620, hivatkozik rájuk: KOZIOL – WELSER: *id. m.* 125., 29. lábjegyzet.

⁶⁰⁴ Idézi: KOZIOL – WELSER: *id. m.* 124.

⁶⁰⁵ Ld. KOZIOL – WELSER: *id. m.* 124-125. ill. 124., 23. lábjegyzet, 125., 24. lábjegyzet.

⁶⁰⁶ Vö. KOZIOL – WELSER: *id. m.* 125.

c) Az indokban való tévedés (*Motivirrtum*)

KOZIOL – WELSER az indokban való tévedést – FLUME-ra való hivatkozással – úgy határozza meg, hogy ebben az esetben a tévedés olyan körülményre, ill. tényre vonatkozik, amely nem képezi a szerződés tartalmát, részét.⁶⁰⁷ A tévedő ilyenkor bizonyos körülmények tekintetében téves elképzeléssel bír.

Az indokban való tévedés körében az alábbi teoretikus példákat említi az osztrák tankönyv:⁶⁰⁸

- „A” vásárol egy drága parfümöt a barátnőjének, aki azonban ki nem állhatja annak illatát.
- „X” vesz egy festményt a lakásába, hazaérvén döbben csak rá, hogy a képet nagy terjedelme miatt nem tudja az ajtón keresztül a lakásba vinni.
- „Y” az egyik barátjának nászajándékot vásárol, azonban az esküvő elmarad, mert időközben a jegyesek különváltak.

Az indokban való tévedés csak akkor releváns, ha a felek az indokot kifejezetten a szerződés részévé tették. Minden egyéb más indokban, körülményben való téves feltételezés a szerződés érvényességét nem érinti.⁶⁰⁹ Azzal, hogy a felek az indokot a szerződés tartalmává teszik, az indokbeli tévedés ügyleti tévedéssé válik és így az ABGB 871. §-nak szabályai szerint megtámadható lesz.

A *Motivirrtum* élők közötti jogügyletek esetében – az ABGB 901. §-a alapján – még akkor is releváns lehet, ha az ügylet eredményeképpen a másik fél ingyenes juttatásban részesül.

Az indokban való tévedés több vitát is keletkeztetett az osztrák jogtudományban.⁶¹⁰ Felmerült a kérdés, hogy egyáltalán milyen alapon lehet jövőbeli, bizonytalan tények vonatkozásában tévedésben lenni, miért nem a tévedő fél kockázatára történik ilyenkor a tévedés? Az indokban való tévedés jogi relevanciájának az elismerése jogbizonytalanságot eredményezhet, a forgalom biztonságát áthatja alá.

A problémakörrel PISKO⁶¹¹ foglalkozott az osztrák tudósok közül részletesen és megállapította, hogy a *clausula rebus sic stantibus* szabályának az ABGB 901. §-ra analógia útján való alkalmazása általánosságban nem lehetséges. A szerző szerint a 901. §-ban

⁶⁰⁷ Ld. KOZIOL – WELSER: *id. m.* 124.

⁶⁰⁸ Ld. KOZIOL – WELSER: *id. m.* 124.

⁶⁰⁹ Vö. ABGB 901. §

⁶¹⁰ Vö. J. F. BAUR: *Die Anpassung langfristiger Verträge an veränderte Umstände*, Juristische Blätter 1987, 137.; KERSCHNER: *Zum Wegfall der Geschäftsgrundlage bei unwiderruflichen Sozialleistungen*, Wirtschaftsrechtliche Blätter 1988, 211.; RUMMEL: *Von durchschauten Irrtümern, falschen Bezeichnungen und aufzuklärenden Missverständnissen*, Juristische Blätter 1988, 1. Hivatkozik rájuk: KOZIOL – WELSER: *id. m.* 133., 77. lábjegyzet. Összefoglalóan ld. KOZIOL – WELSER: *id. m.* 133-136.

⁶¹¹ In: Klang II/2, 348., hivatkozik rá: KOZIOL – WELSER: *id. m.* 134-135., ill. 134., 80. lábjegyzet.

meghatározottak csak konkrét, egyedi esetekre lehetnek irányadók, és az abban foglaltak nem általánosan, hanem inkább kivétel-jelleggel kell, hogy érvényesüljenek. Ebből következően az indokban való tévedés csak ritkán nyerhet alkalmazást, ilyen esetekben általában a tévedő félnek kell tévedésének kockázatát viselni.

d) Egyéb tévedési kategóriák az osztrák jogban: személyben való tévedés, jogban való tévedés

A személyben való tévedést (*Personenirrtum*) az ABGB 873. § első és második mondata definiálja. A törvény értelmében a személyben való tévedés általában irreleváns, kivéve, ha a tévedés nélkül a felek a szerződést egyáltalán nem kötötték volna meg vagy más tartalommal hozták volna létre.

A személyben való tévedés általában lényeges akkor, ha a tévedés a fél valamilyen szerződéses tulajdonságára vonatkozik, pl. ha a vevő az eladót tévesen a termék gyártójának véli, holott ő csak nagykereskedő.⁶¹² Lényeges a személyben való tévedés rendszerint akkor is, ha a tévedés a másik fél teljesítőképességére vagy teljesítőkészségére vonatkozik.⁶¹³ Nem lényeges azonban a *Personenirrtum* pl. abban az esetben, amikor a bérbeadó téved a bérlő személyének feddhetetlenségében, ill. abban, hogy a bérlő házassági életközösségen kívüli kapcsolatban él.⁶¹⁴

A jogkövetkezményekben való tévedés az osztrák jog mai álláspontja szerint irreleváns,⁶¹⁵ ebben az esetben a nyilatkozónak helytelen elképzelése van az általa kötött ügylet jogkövetkezményeiről.

4. § Lényeges-lényegtelen tévedés, a tévedés okozása ill. felismerhetősége a másik fél által

Csak akkor eredményezi a tévedés az osztrák jog szerint is a szerződés érvénytelenségét, ha az lényeges volt. A tévedés akkor lényeges, ha a fél tévedése nélkül az ügyletet egyáltalán nem kötötte volna meg. Utóbbi szabályt szinte szó szerint tartalmazza az ABGB 873. §-a,

⁶¹² SZ 14/18, hivatkozik rá: *ABGB Praxiskommentar*, 51.

⁶¹³ Vö. *ABGB Praxiskommentar*, 51.

⁶¹⁴ Ld. *ABGB Praxiskommentar*, 51. ill. vö. EvBl 1961/76, hivatkozik rá: *ABGB Praxiskommentar*, 51.

⁶¹⁵ Ld. KOZIOL – WELSER: *id. m.* 126., ill. uo. 32. lábjegyzet.

amely ugyan a személyben való tévedés kapcsán rendezte ezen kérdést, de ez a jogtudomány⁶¹⁶ és a bírói joggyakorlat⁶¹⁷ értelmében kiterjesztést nyert a tévedés valamennyi esetére is.

A szerződés lényegességének megítéléséhez elsősorban a fél hipotetikus akaratából kell kiindulni, amennyiben ez nem megállapítható, akkor az ABGB 914. §-ban felállított értelmezési alapelv szerint kell felfedni, hogy mi lehetett a fél valós akarata a szerint, hogy egy átlagos személy a forgalomban milyen céllal kötött volna ügyletet.⁶¹⁸

Lényegtelen a tévedés, ha az a szerződés valamely olyan mellékkörülményére vonatkozik, amely nélkül a felek az ügyletet változatlan tartalommal megkötötték volna. Az európai nagy kódexek közül egyedülként az ABGB határozza meg, hogy mikor lényegtelen a tévedés. Az ABGB 872. § értelmében a mellékkörülményben való tévedés lényegtelen lesz, ha a felek a szerződés fő tárgyát továbbra is akarják és a mellékkörülményt nem tekintették lényegesnek.

Ahhoz, hogy a szerződés tévedés miatt érvénytelen legyen, nem elegendő annak lényegessége, hanem az ABGB megköveteli, hogy a tévedést a másik fél okozza vagy a körülményekből következően nyilvánvalóan fel kellett, hogy ismerje, ill. még idejében erről tájékoztatnia kellett volna a tévedő felet. A tévedés okozása megvalósulhat a másik fél aktív magatartásával vagy hanyagságával, amennyiben a szükséges és kötelező tájékoztatást elmulasztja megadni a fél részére.⁶¹⁹ Akkor beszélhetünk tévedés-okozásról, ha kifejezett ok-okozati viszony van a tévedésbe ejtő magatartás és annak eredménye, a tévedés között.

Tévedésre lehet érdemben hivatkozni akkor is, ha a másik fél nem okozta kifejezetten a fél tévedését, de az gondatlanságból nem tűnt fel neki. A tankönyvi példa erre az esetre⁶²⁰ úgy szól, hogy „A” tévedésből – 360 helyett – 660-at ígér „B”-nek. Utóbbinak fel kellett volna tűnnie, hogy „A” tévedett, mert ilyen extra magas árat rendes körülmények között senki sem adott volna részére. A „fel kellett volna tűnnie” esetben benne van – mint többen a kevesebb – az a lehetőség is, hogy a másik félnek fel is tűnt a fél tévedése, csak erről felróhatóan hallgatott. Ebben az esetben a szerződés a tévedő fél valós akarata szerinti tartalommal jön létre a felek között, mivel azt a másik fél ismerte, ill. ismerhette volna.⁶²¹

Megtámadható a szerződés akkor is, ha a másik félnek időben kellett volna tájékoztatnia a felet annak tévedéséről. Kérdés, hogy mit tekinthetünk időben történő tájékoztatásnak? Mind

⁶¹⁶ Vö.: KOZIOL – WELSER: *id. m.* 126.

⁶¹⁷ OGH in JBl 1981, 425; HS VI/3; SZ 43/123; SZ 53/13; SZ 53/108; SZ 55/2; JBl 1990, 321. Hivatkozik rájuk: KOZIOL – WELSER: *id. m.* 126., 34. lábjegyzet ill. *ABGB Praxiskommentar*, 47.

⁶¹⁸ Ld. *ABGB Praxiskommentar*, 47.

⁶¹⁹ Vö. KOZIOL – WELSER: *id. m.* 128.

⁶²⁰ Ld. KOZIOL – WELSER: *id. m.* 129.

⁶²¹ Vö. KOZIOL – WELSER: *id. m.* 129.

az elmélet,⁶²² mind pedig a gyakorlat⁶²³ szerint addig minősül a tájékoztatás annak, amíg a fél - a szerződés érvényességében bízva - még nem tett rendelkezést a szerződés tárgyára.

Ha a tévedés lényeges és a másik fél okozta azt vagy az egyéb feltételek alapján az ügylet megtámadható, csak akkor lesz a szerződés érvénytelen, ha a másik (nem tévedő) fél nem érdemel védelmet.⁶²⁴ Ha pl. mindkét fél ugyanabban a tévedésben volt, akkor nem lehet az ügyletet érvényteleníteni, mert a másik fél érdekeit is védeni kell.

5. § A tévedés osztrák bírói joggyakorlata

Ügyleti tévedésnek minősül, ha a tévedés a szerződés tárgyára vagy annak meghatározott tulajdonságára vonatkozik, így pl.:

- egy meghatározott korszakból származó festményre,⁶²⁵
- a gépjármű teljesítményére,⁶²⁶
- a jármű típusára,⁶²⁷
- az akna vízállóságára.⁶²⁸

Geschäftsirrtum lehet az árban való tévedés (*Preisirrtum*) is, úgy, mint:

- a vételár harmadik személyen keresztül történő téves meghatározása,⁶²⁹
- a kiló szerinti árnak a tonna szerinti árral való felcserélése,⁶³⁰
- téves feltételezés különleges kedvezmény biztosításában.⁶³¹

Általában véve ügyleti tévedésnek minősül a szerződéses kötelezettség terjedelmében, valamely értéket képviselő szerződéses tulajdonságban történő tévedés, ill. a szerződéses tárgy használhatóságában való tévedés is.⁶³²

Az osztrák bírói gyakorlat indokban való tévedésnek veszi azt az esetet, amikor a fél az általa megvett dolog értékesíthetőségében,⁶³³ a továbbértékesítés során felmerülő adó ill. vám

⁶²² Ld. KOZIOL – WELSER: *id. m.* 129.

⁶²³ Vö. OGH in SZ 42/121; WBl 1987, 62; JBl 1985, 88, hivatkozik rájuk: KOZIOL – WELSER: *id. m.* 129., 52. lábjegyzet.

⁶²⁵ Vö. KOZIOL – WELSER: *id. m.* 129.

⁶²⁶ EvBl 1966/352, hivatkozik rá: ABGB Praxiskommentar, 46.

⁶²⁷ ZVR 1966/114, hivatkozik rá: ABGB Praxiskommentar, 46.

⁶²⁸ JBl 1980, 316, hivatkozik rá: ABGB Praxiskommentar, 46.

⁶²⁹ WBl 1987, 62, hivatkozik rá: ABGB Praxiskommentar, 46.

⁶³⁰ SZ 7/265, hivatkozik rá: ABGB Praxiskommentar, 46.

⁶³¹ SZ 51/144, hivatkozik rá: ABGB Praxiskommentar, 46.

⁶³² JBl 1965, 318, hivatkozik rá: ABGB Praxiskommentar, 46.

⁶³³ Vö. ABGB Praxiskommentar, 46-47.

⁶³⁴ SZ 23/272, hivatkozik rá: ABGB Praxiskommentar, 47.

mértékében téved,⁶³⁴ vagy pl. amikor a tévedés az elvált feleség nyugdíjjogosultságában rejlik.⁶³⁵ Ugyancsak *Motivirrtum*-nak minősül az az eset, amikor a tévedés a lakás mellett elhelyezkedő termálfürdő közelségében,⁶³⁶ a házastársi hűségben,⁶³⁷ vagy a munkaviszony tartamában⁶³⁸ van.

Lényeges a tévedés a bírói joggyakorlat szerint, ha:

- az ingatlan térmértékére⁶³⁹ vagy fekvésére,⁶⁴⁰
- a szerződéses tárgy korára⁶⁴¹ vagy balesetmentességére,⁶⁴² futásteljesítményére,⁶⁴³ lóerejére,⁶⁴⁴ motorszámára,⁶⁴⁵
- a szerződéses dolog használhatóságára⁶⁴⁶

vonatkozik.

A tévedés okozása körében követett gyakorlat az, hogy a tévedést nemcsak a másik fél, hanem az ő képviselője vagy bizalmi embere is okozhatja, így pl. amikor a lízingbe adó a lízingbe vevő tévedésbe ejtését a közvetítő cégen keresztül valósítja meg,⁶⁴⁷ ill. amikor az ügylet ura az őt képviselő személy segítője útján ejti tévedésbe a másik felet.⁶⁴⁸ A tévedésbe ejtés lehet szándékos vagy gondatlan, ugyanakkor az osztrák bírói joggyakorlat értelmében az lényegtelen, hogy a fél tévedését elkerülhette volna,⁶⁴⁹ azaz hogy tévedése menthető volt-e vagy sem.

6. § A tévedés jogkövetkezménye az osztrák jogban

A tévedő fél számára az osztrák jog – hasonlóan a többi kontinentális jogrendszerhez – a szerződés megtámadhatóságát biztosítja, melynek eredményessége esetén a szerződés – *ex tunc* hatállyal – érvénytelen lesz. A megtámadást keresettel vagy kifogással kell bírósági úton

⁶³⁴ EvBl 1937/406, hivatkozik rá: *ABGB Praxiskommentar*, 47.

⁶³⁵ EF 48. 578: *Pensionsteilungsvereinbarung*, hivatkozik rá: *ABGB Praxiskommentar*, 47.

⁶³⁶ SZ 47/148, hivatkozik rá: *ABGB Praxiskommentar*, 47.

⁶³⁷ EF 24. 752, hivatkozik rá: *ABGB Praxiskommentar*, 47.

⁶³⁸ SZ 42/155, hivatkozik rá: *ABGB Praxiskommentar*, 47.

⁶³⁹ SZ 53/108, hivatkozik rá: *ABGB Praxiskommentar*, 47.

⁶⁴⁰ JBl 1956, 365, hivatkozik rá: *ABGB Praxiskommentar*, 47.

⁶⁴¹ SZ 39/131 ill. SZ 45/38, hivatkozik rá: *ABGB Praxiskommentar*, 47.

⁶⁴² JBl 1971, 258, hivatkozik rá: *ABGB Praxiskommentar*, 47.

⁶⁴³ EvBl 1965/302; JBl 1971, 258; RZ 1984/3, hivatkozik rá: *ABGB Praxiskommentar*, 47.

⁶⁴⁴ ZVR 1966/114, hivatkozik rá: *ABGB Praxiskommentar*, 47.

⁶⁴⁵ SZ 55/2, hivatkozik rá: *ABGB Praxiskommentar*, 47.

⁶⁴⁶ HS V/30, hivatkozik rá: *ABGB Praxiskommentar*, 47.

⁶⁴⁷ HS X/21; SZ 58/183, hivatkozik rá: *ABGB Praxiskommentar*, 47.

⁶⁴⁸ HS I/96, hivatkozik rá: *ABGB Praxiskommentar*, 47.

⁶⁴⁹ SZ 28/103; SZ 45/38, hivatkozik rá: *ABGB Praxiskommentar*, 47.

érvényesíteni,⁶⁵⁰ legkésőbb a szerződés megkötésétől számított 3 éven belül,⁶⁵¹ azonban van olyan jogirodalmi álláspont⁶⁵² is, melynek értelmében nem lenne feltétlenül szükséges a megtámadáshoz a bírói út igénybevétele. A bírói gyakorlat alapján nem kell a megtámadási kereset benyújtásához érdekeltséget igazolni.⁶⁵³

Az ABGB 877. §-a az érvénytelenség jogkövetkezményeként az eredeti állapot helyreállítását rendeli el, ellenkező esetben ugyanis a fél jogalap nélkül gazdagodna. Ennek a megoldásnak dogmatikailag az az oka, hogy a tulajdonátruházó ügyletek az osztrák jogban kauzális szerződések, azaz érvényes jogcím szükségeltetik a tulajdonjog megszerzéséhez, amennyiben viszont az ügylet érvénytelenné válik, akkor a félnek a dolog megtartásához nélkülözhetetlen jogcíme is megszűnik.⁶⁵⁴ A tartós jogviszonyok esetében azonban rendkívül nehéz ill. esetenként lehetetlen lenne az *in integrum restitutio*, ezért az osztrák jog⁶⁵⁵ ilyenkor *ex nunc* hatállyal érvényteleníti az ügyletet és a feleknek el kell számolniuk egymással.

A tévedőt megilleti az a lehetőség, hogy megtámadás helyett – az ABGB 872. § alapján – a szerződés módosítását kérje.⁶⁵⁶ Ebben az esetben arról van szó, hogy a szerződés a tévedő fél eredeti ügyleti akarata alapján lesz érvényes a felek között, azaz olyan tartalmú lesz, mintha a fél nem lett volna tévedésben. Ilyenkor a tévedésben lévő fél követelheti, hogy az őt terhelő szerződéses kötelezettséget arányosan, a másik fél szolgáltatására tekintettel kelljen teljesíteni.

A szerződés érvényes marad abban az esetben is, ha a felek – akár előzetesen, akár utólag – lemondanak a megtámadás jogáról. Nem minősül a megtámadás jogáról való utólagos lemondásnak az, amikor a fél nem érvényesíti rögtön megtámadási igényét – holott a megtámadás okáról tudomást szerez – hanem kívárja, hogy számára előnyös vagy előnytelen lesz-e az ügylet.⁶⁵⁷

⁶⁵⁰ EvBl 1958/160, SZ 44/59, hivatkozik rá: ABGB Praxiskommentar, 49.

⁶⁵¹ Vö. ABGB 1487. §

⁶⁵² Vö. KERSCHNER: *Irrtumsanfechtung insbesondere beim unentgeltlichen Geschäft*, 1984., 61., hivatkozik rá: ABGB Praxiskommentar, 49. Kritizálja ezt a felfogást a KOZIOL – WELSER-féle tankönyv is, vö. KOZIOL – WELSER: *id. m.* 132.

⁶⁵³ SZ 27/158, SZ 41/57, hivatkozik rájuk: ABGB Praxiskommentar, 49.

⁶⁵⁴ Ez a tévedés miatti megtámadásnak az ún. dologi hatálya (*dingliche Wirkung*). Vö. KOZIOL – WELSER: *id. m.* 130. ill. ABGB Praxiskommentar, 49.

⁶⁵⁵ Vö. HÄMMERLE: *Die faktische Gesellschaft*, JBl 1965, 385; FRANZ BYDLINSKI: *Privatautonomie und objektive Grundlagen des verpflichtenden Rechtsgeschäftes*, 1967, 147., hivatkozik rájuk: KOZIOL – WELSER: *id. m.* 130., 60. lábjegyzet.

⁶⁵⁶ Ez csak akkor követelhető, ha a megtámadás feltételei egyébként fennállnak.

⁶⁵⁷ Vö. JBl 1964, 88, hivatkozik rá: ABGB Praxiskommentar, 49.

7. § Összefoglalás

Az ABGB szerint tévedésre való hivatkozással csak akkor lehet az ügyletet megtámadni, ha egyrészről az a szerződés tárgyára vagy annak valamely lényeges tulajdonságára vonatkozik, másrészről, ha azt a másik fél okozta vagy a körülményekből következően fel kellett volna ismernie ill., ha tájékoztatnia kellett volna arról a felet. Az osztrák jogtudomány és joggyakorlat három fő tévedési fajtát különböztet meg: a nyilatkozási tévedést, az ügyleti tévedést, ill. az indokbeli tévedést.

Nyilatkozási tévedésnél arról van szó, hogy a fél téved a nyilatkozat megtétele során, ill. egyáltalán nem tudja, hogy akaratnyilatkozatot tesz, vagy esetleg a nyilatkozatának jelentését értelmezi félre.

Ügyleti tévedés esetén a fél nyilatkozatát akaratának megfelelően nyilvánítja ki, azonban téved a jogügylet valamely lényeges tartalmi elemében. Attól függően, hogy a tévedés a szerződés mely részére irányul, megkülönböztethetünk az ügylet jogcímében, a szerződés tárgyában ill. tartalmában, valamint a másik fél személyében vagy annak valamilyen szerződéses tulajdonságában való tévedést.

Az indokban való tévedésnél a fél olyan körülményben, ill. tényben téved, amely nem képezi a szerződés tartalmát, és mint ilyen, általában véve irreleváns.

A tévedés az osztrák jog szerint akkor lényeges, ha a fél tévedése nélkül az ügyletet egyáltalán nem kötötte volna meg, lényegtelen ellenben, ha olyan mellékkörülményre vonatkozik, amely nélkül a felek az ügyletet ugyanúgy megkötötték volna.

Az ABGB a tévedés jogkövetkezményeként a szerződés *ex tunc* hatályú érvénytelenségét írja elő. Az érvénytelenség megállapítása esetén – az eredeti állapot helyreállítása körében – a feleknek a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint kell egymással elszámolnia, tartós jogviszonyok esetében az ügylet *ex nunc* hatállyal válik érvénytelenné.

Ha összevetjük a BGB-nek és az ABGB-nek a tévedésre vonatkozó normaszövegét, akkor az alábbi következtetések vonhatók le:

- Mindkét törvénykönyv a tévedést megtámadhatósági okként tünteti fel.⁶⁵⁸
- A BGB nem követeli meg a tévedés miatti megtámadhatósághoz azt, hogy a másik fél okozza a tévedést vagy a másik fél ismerhette volna azt, míg az ABGB igen.⁶⁵⁹

⁶⁵⁸ Vö.: BGB 119. § (1) bek. ill. ABGB 875. §

⁶⁵⁹ Vö.: BGB 119. § (1) bek. ill. ABGB 871. § (1) bek.

- Mindkét kódex ismeri a lényeges tévedés fogalmát, azt a BGB úgy fogalmazza meg, hogy lényeges a tévedés, ha a valós tények ismeretében a fél egyáltalán nem tett volna szerződési nyilatkozatot (szubjektív alapú definíció), ill. akként, ha a forgalom azt lényegesnek minősíti (objektív alapú meghatározás), a másik fél tulajdonságában vagy a szerződés tárgyában való tévedés esetén.

Az ABGB szerint akkor lényeges a tévedés, ha a felek mindegyike azt annak tartotta, és ebbéli véleményüket ki is fejezték, ill. lényeges általában a szerződéses tárgyban és annak valamely lényeges tulajdonságában való tévedés. A személyben való tévedés az ABGB szerint akkor releváns, ha a tévedés nélkül a felek az ügyletet egyáltalán nem vagy nem ilyen formában kötötték volna meg.⁶⁶⁰

- A BGB tartalmaz egy speciális esetet, nevezetesen a közreműködő vagy más intézmény téves tájékoztatása miatti érvénytelenségi okot, míg az ABGB szabályoz olyan esetet, amikor a tájékoztatási kötelezettség megszegése eredményezi a tévedést.⁶⁶¹

Amennyiben összehasonlítjuk a német és az osztrák jogtudomány által kidolgozott tévedési kategóriákat, akkor megállapítható, hogy a német jogi tévedés-tan és tévedési esetek jóval kidolgozottabbak, mint az osztrák jogi dogmatikáé. Közös a nyilatkozati tévedés (*Erklärungsirrtum*) és az indokbeli tévedés (*Motivirrtum*) fogalmának használata, a szerződés tartalmában való tévedést azonban a német jogtudomány már *Inhaltsirrtum*-nak vagy *Irrtum im Erklärungsinhalt*-nak, míg az osztrák üzleti tévedésnek (*Geschäftsirrtum*) nevezi.

A szerződés tartalmában való tévedés a német jogászok által jóval kidolgozottabb és több részből tevődik össze, mint az osztrák *Geschäftsirrtum*, ugyanez állapítható meg az indokbeli tévedésre is.

⁶⁶⁰ Vö.: BGB 119. § (1) és (2) bek. ill. ABGB 871. § (1) bek. és 872-873. §§

⁶⁶¹ Vö.: BGB 120. § ill. ABGB 871. § (2) bek.

VI. fejezet:

A tévedés szabályozása a svájci jogban

„... die oberste Einteilung im schweizerischen Vertragsrecht richtet sich nach der Wesentlichkeit des Irrtums.”⁶⁶²

Jean-Pierre Lichti

1. § A svájci Kötelmi Jogi Törvény tévedésre vonatkozó hatályos normaszövege, a svájci tévedési kategóriákról általában

a) A Kódex normaszövege

Mint az köztudomású, a svájci polgári jog alapvetően két nagy kódexen nyugszik, amelyek egymást kölcsönösen kiegészítik, úgy, mint az eredetileg 1881-ben kiadott és 1911-ben alapvetően átdolgozott svájci Kötelmi Jogi Törvény (*Obligationenrecht* – OR) ill. az 1907-ből származó svájci Polgári Törvénykönyv (*Schweizerisches Zivilgesetzbuch* – ZGB).⁶⁶³

A svájci OR a 23-27. § ill. 31. §-aiban az alábbiak szerint szabályozza a szerződéses tévedést:

23. § „A szerződés arra nézve kötelező erővel nem bír, aki a szerződés megkötésekor lényeges tévedésben volt.”⁶⁶⁴

24. § „A tévedés különösképpen a következő esetekben lényeges:

1. ha a tévedő egy másik szerződést kívánt kötni, mint amit a beleegyező nyilatkozatával ténylegesen megkötött;

⁶⁶² JEAN-PIERRE LICHTI: *Der Rechtsirrtum, besonders im Schweizerischen Obligationenrecht*, Zürich 1950, 126.

⁶⁶³ A ZGB-nek a tévedésre vonatkozó rendelkezései témánk szempontjából irrelevánsak, ugyanis azok részben az öröklési jogba tartozóak (különösen ld. ZGB 469, 519 §§), amely a ZGB 3. része, részben pedig a családi jogban (vö. ZGB 124. §) bírnak jelentőséggel, ami a ZGB 2. része.

⁶⁶⁴ OR Art. 23 „Der Vertrag ist für denjenigen unverbindlich, der sich beim Abschluss in einem wesentlichen Irrtum befunden hat.”

2. ha a tévedő fél akarata egy másik dologra vagy egy másik személyre irányult, ellentétben azzal, amit nyilatkozott, a személyben való tévedés azonban csak akkor lényeges, ha a szerződést egy meghatározott személlyel kívánta a fél megkötni;

3. ha a tévedő fél egy szolgáltatásra jelentősen nagyobb kötelezettséget vállal vagy lényegesen kisebb mértékű ellenszolgáltatást kér az általa vállalt szolgáltatásért, mint amely a tényleges akarata volt;

4. ha a tévedés egy olyan meghatározott tényállásra vonatkozik, amelyet a tévedő fél a Treu und Glauben elve alapján a kereskedelmi forgalomban a szerződés lényeges elemének tartott. Amennyiben a tévedés a szerződés megkötésének indokára vonatkozik, akkor az nem lényeges. A pusztán számítási hiba a szerződés érvénytelenségét nem eredményezi, de annak módosítására ad lehetőséget.”⁶⁶⁵

25. § „Tilos a tévedésre való hivatkozás, ha az a Treu und Glauben elvével ütközik.

A szerződés érvényes marad, ha a másik fél a tévedő fél helyes szerződéses nyilatkozatát kész elismerni.”⁶⁶⁶

26. § „Amennyiben a fél tévedését saját gondatlanságából okozza és a szerződés érvénytelen lesz, köteles megtéríteni a másik félnek a szerződés érvénytelenségéből fakadó kárát, kivéve, ha a másik fél a tévedését ismerte vagy ismernie kellett volna.

Ha a fenti rendelkezés alkalmazása méltánytalan helyzetet eredményez, a bíró az egyéb károkért további kártérítést is megítélhet.”⁶⁶⁷

27. § „Ha a szerződéskötéskor az ajánlatnak vagy annak elfogadásának a másik személyhez történő eljuttatása megbízotthon keresztül vagy egyéb más módon, helytelenül történik, akkor a felek eredeti rendelkezései lesznek alkalmazandók.”⁶⁶⁸

⁶⁶⁵ OR Art. 24 „Der Irrtum ist namentlich in folgenden Fällen ein wesentlicher:

1. wenn der Irrtende einen anderen Vertrag eingehen wollte, als denjenigen, für den er seine Zustimmung erklärt hat;

2. wenn der Wille des Irrenden auf eine andere Sache, oder, wo der Vertrag mit Rücksicht auf eine bestimmte Person abgeschlossen wurde, auf eine andere Person gerichtet war, als er erklärt hat;

3. wenn der Irrtende eine Leistung von erheblich grösserem Umfange versprochen hat oder eine Gegenleistung von erheblich geringerem Umfange sich hat versprechen lassen, als es sein Wille war;

4. wenn der Irrtum einen bestimmten Sachverhalt betraf, der vom Irrenden nach Treu und Glauben im Geschäftsverkehr als eine notwendige Grundlage des Vertrages betrachtet wurde.

Bezieht sich dagegen der Irrtum nur auf den Beweggrund zum Vertragsabschlusse, so ist er nicht wesentlich.

Blosse Rechnungsfehler hindert die Verbindlichkeit des Vertrages nicht, sind aber zu berichtigen.”

⁶⁶⁶ OR Art. 25 „Die Berufung auf den Irrtum ist unstatthaft, wenn sie Treu und Glauben widerspricht.

Insbesondere muss der Irrende den Vertrag gelten lassen, wie er ihn verstanden hat, sobald der Andere sich hierzu bereit erklärt.”

⁶⁶⁷ OR Art. 26 „Hat der Irrende, der den Vertrag nicht gegen sich gelten lässt, seinen Irrtum der eigenen Fahrlässigkeit zuzuschreiben, so ist er zum Ersatz des aus dem Dahinfallen des Vertrages erwachsenen Schadens verpflichtet, es sei denn, dass der Andere den Irrtum gekannt habe oder hätte kennen sollen.

Wo es der Billigkeit entspricht, kann der Richter auf Ersatz weiteren Schadens erkennen.”

⁶⁶⁸ OR Art. 27 „Wird beim Vertragsabschluss Antrag oder Annahme durch einen Boten oder auf andere Weise unrichtig übermittelt, so finden die Vorschriften entsprechende Anwendung.”

31. § „Ha a tévedés által ... érintett szerződési részt egy éves határidőn belül a másik fél teljesíti, ill. a már teljesített szolgáltatást nem követelik vissza, akkor a szerződés jóváhagyottnak és ezáltal érvényesnek minősül.

A határidő kezdete tévedés esetén ... annak felfedése, ...”⁶⁶⁹

b) A svájci tévedési kategóriákról általában

A svájci jogtudomány – hasonlóan a némethez – különbséget tesz indokbeli tévedés és az ügylet lényeges elemében való tartalmi tévedés között, mindegyiknél megkövetelve azt, hogy a tévedés lényeges legyen.

LICHTI megállapítása szerint a svájci Kötelmi Jogi Törvény az egész tévedés-problémát egységes egészként kezeli,⁶⁷⁰ így különbséget sem tesz egyebek mellett ténybeli és jogban való tévedés között.⁶⁷¹

A fő klasszifikációs elve a svájci jognak a szerződéses tévedés körében az, hogy a tévedés lényeges vagy lényegtelen volt-e vagy sem,⁶⁷² ha igen, az jogilag releváns, ha nem, akkor pedig a szerződés érvényességét nem érinti.⁶⁷³

A Kódex 23. §-a egyértelműen lerögzíti, hogy csak abban az esetben hat ki a tévedés a szerződés érvényességére, amennyiben az lényeges, a 24. § pedig 1., 2. és 3. pontjában megjelöli, hogy mely eseteket minősít különösen lényeges tévedésnek. Ez alapján megállapítható, hogy a hármas, tradicionális klasszifikáció, mely szerint az ügyletben való tévedés (*error in negotio*), a szerződés tárgyában való tévedés (*error in corpore*) és a másik

⁶⁶⁹ OR Art. 31 „Wenn der durch den Irrtum ... beeinflusste Teil binnen Jahresfrist weder dem Anderen eröffnet, dass er den Vertrag nicht halte, noch eine schon erfolgte Leistung zurückfordert, so gilt der Vertrag als genehmigt.

Die Frist beginnt (im Falle des) Irrtums ... mit der Entdeckung, ...”

⁶⁷⁰ Ez a megállapítás legfeljebb a ténybeli és jogban való tévedés különbségtételének hiányára igaz, de maga a kódex a 23. és 24. §§ alapján elválasztja egymástól a lényeges és lényegtelen tévedést ill. a lényeges tévedésen belül felsorolja az *error in negotio*, az *error in corpore*, az *error in persona* és az *error in quantitate* esetkörét, továbbá a 24. § szabályozza még az indokbeli tévedést is.

⁶⁷¹ Ld. LICHTI: *id. m.* 124.

⁶⁷² GUHL szerint arra vonatkozóan, hogy a tévedés mikor minősül lényegesnek, nincsen – sem jogszabályi, sem jogirodalmi – általános érvényű meghatározás, azt az adott ügyben eljáró bíró dönti el esetről esetre, az ügy összes körülményeit mérlegelve. (Vö. THEO GUHL: *Das Schweizerische Obligationenrecht*, 8. Auflage, Zürich 1991, 130.) Ez a megállapítás teljességgel téves, ugyanis a kódex a már említett 24. §-ban kifejezetten felsorolja azokat az eseteket, hogy mikor minősül a tévedés lényegesnek, ill. több svájci jogtudós is úgy véli, hogy a tévedés lényegessége meghatározható.

⁶⁷³ Vö. FRIEDRICH SCHULIN: *Ueber den Irrtum nach Schweizerischem OR*, ZSR, NF IX, 1890, 74.; ANDREAS KUONI: *Die einseitige Unverbindlichkeit des unter Irrtum, Betrug und Furchterregung abgeschlossenen Vertrages nach dem Schweizerischen OR*, Dissertation Bern 1897, 7.; ARTHUR REISSNER: *Der Irrtum über die Geschäftsgrundlage nach deutschem Recht unter vergleichsweiser Berücksichtigung des schweizerischen Grundlagenirrtums*, Dissertation Basel 1936, 12., hivatkozik rájuk: LICHTI: *id. m.* 126., 10. lábjegyzet.

szerződő fél személyében való tévedés (*error in persona*) mellett a törvény szabályozza a 3. pont alatt a mértékben való tévedést (*error in quantitate*) is. Ugyanakkor a 24. § kizárja a tévedés lényegessége köréből azon eseteket, amikor pusztán számítási, számolási hiba merül fel a szerződés értelmezése kapcsán, ill. alapeset szerint lényegtelennek minősíti az indokban való tévedést.

Mindezeken felül a 24. § (4) bekezdése tartalmaz egy speciális tévedés-kategóriát, amely a jogtudományban⁶⁷⁴ „*Grundlagenirrtum*”⁶⁷⁵ néven vált ismeretessé.

A tévedés normaszövegének elemzése során a svájci jogirodalom nem volt egységes tekintetben, hogy a Kódex miként definiálja a lényeges tévedés fogalmát. JATON⁶⁷⁶ arra az álláspontra helyezkedett,⁶⁷⁷ hogy igazából a 24. § (4) bekezdése tartalmazza a lényeges tévedés valós definícióját.

Ez a felfogás azonban nyilvánvalóan helytelen,⁶⁷⁸ ugyanis maga a Kódex fogalmaz úgy a 24. § kezdetén, hogy a tévedés *különösképpen* lényeges az 1-4. bekezdésekben meghatározott esetekben, azaz a jogalkotó csak egy exemplifikatív felsorolást tesz, anélkül, hogy kimerítené az összes lényeges tévedés-esetet, amely nyilvánvalóan nem is lenne lehetséges. LICHTI szerint⁶⁷⁹ a 24. § (1)–(3) bekezdéseiben említett lényeges tévedési kategóriák a legtipikusabbak, ezért a jogalkotó ezeket vette alapesetként a tévedés lényegessége szempontjából, míg a (4) bekezdésben meghatározott *Grundlagenirrtum* megnyitja a lehetőséget a bírónak számára, hogy a tévedés lényegességét elismerje akkor is, amikor a forgalmi érdek úgy kívánja. A szerző végül lerögzíti,⁶⁸⁰ hogy az OR az alapvetően római jogi eredetű, de SAVIGNY által kidolgozott kazuisztika⁶⁸¹ alapján (*error in negotio, error in corpore, error in persona, error in quantitate*) dolgozta ki a tévedés lényegességének alapeseteit.

⁶⁷⁴ Vö. LICHTI: *id. m.* 128.

⁶⁷⁵ Magyar nyelvű fordítása kb. ennyit tesz: a szerződés alapján való tévedés.

⁶⁷⁶ ROLAND JATON: *L'article 24, chiffre 4 CO*, Thèse Lausanne 1939, 169., hivatkozik rá: LICHTI: *id. m.* 129., ill. 130., ill. uo. 11. lábjegyzet.

⁶⁷⁷ Nem magától, hanem SIMONIUS-ra való hivatkozással. Vö. AUGUST SIMONIUS: *Wandlung der Irrtumslehre in Theorie und Praxis, Aus der Praxis Schweiz*. Gerichte und Verwaltungsbehörden, Festgabe für Goetzinger, Basel 1935, 261., hivatkozik rá: LICHTI: *id. m.* 129., ill. uo. 9. lábjegyzet.

⁶⁷⁸ Erre a következtetésre jutott LICHTI is, vö. LICHTI: *id. m.* 130.

⁶⁷⁹ Ld. LICHTI: *id. m.* 131.

⁶⁸⁰ Vö. LICHTI: *id. m.* 132.

⁶⁸¹ LICHTI álláspontjával egyezően vö. FULTERER: *id. m.* 210. és GOLTZ: *id. m.* 61.

2. § Az ún. Grundlagenirrtum a svájci jogban

A klasszikus tévedési kategóriák (*error in negotio*, *error in corpore*, *error in persona*, *error in quantitate*) helyett, a törvényi sorrendet is megfordítva, a svájci tévedési kategóriák közül a *Grundlagenirrtumot* vetem elsőként vizsgálat alá, különös tekintettel arra, hogy ez a tévedési kategória a legnagyobb és legárnyaltabb, ez veti fel a legtöbb jogdogmatikai és gyakorlati problémát.

A *Grundlagenirrtum* az indokbeli tévedés része,⁶⁸² míg azonban az indokbeli tévedés általában irreleváns⁶⁸³ a szerződés érvényessége szempontjából, addig a *Grundlagenirrtum* lényeges tévedésnek⁶⁸⁴ minősül. A törvény értelmében a *Grundlagenirrtum* csak akkor bír jogi relevanciával, ha egy meghatározott tényállásra vonatkozik. Kérdés az, hogy melyik ez a tényállás? A jogirodalom megpróbálta ezt a tényállás-fogalmat definiálni, így pl. MERZ,⁶⁸⁵ aki szerint az egy olyan tényállás, amely előre meg nem határozható, a jövőre nézve jön létre. MERZ nézetét azonban gyengíti az a nem elhanyagolható jogi tény, hogy minden tévedésnél van egy időbeli korlát, amely a szerződés tévedés miatti érvényessége vagy érvénytelensége szempontjából kizárólagosan szóba jöhet: a szerződés megkötésének időpontja. Ez alapján egyértelmű, hogy nem lehet jövőbeli, esetlegesen megvalósuló tényállásról beszélni, még a fogalommeghatározás szintjén sem.⁶⁸⁶

A meghatározott tényállás mindazonáltal a szerződés részét kell, hogy képezze,⁶⁸⁷ enélkül az csak egy rejtett indok marad, amely a szerződés érvényessége szempontjából közömbös. A törvény szövege szerint a meghatározott tényállásnak olyannak kell lennie, amely a szerződés szükségképpen alapját („*notwendige Grundlage*”) képezi. Ebből következik az, hogy a téves elképzelés nem indokbeli tévedés, hanem egy olyan konkrétum, amely a tévedő fél akaratképzésével és a szerződés tartalmával szerves kapcsolatban van. Megfordítva, olyan lényeges tévedésről van itt szó, melynek értelmében, ha a tévedő fél tudta volna a tévedésével

⁶⁸² Vö. CHRISTOPH HEIZ: *Grundlagenirrtum*, Dissertation, Zürich 1985, 35-36.; DREXELIUS: *id. m.* 34.; GOLTZ: *id. m.* 66-67.

⁶⁸³ Vö. OR 24. § utolsó előtti mondata.

⁶⁸⁴ Vö. OR 24. § (4) bekezdése.

⁶⁸⁵ HANS MERZ: *Die Revision der Verträge durch den Richter in Verhandlungen des Schweizerischen Juristenvereins 1942*, Heft 3., Basel 1942., 421., hivatkozik rá: HEIZ: *id. m.* 36., ill. uo. 4. lábjegyzet.

⁶⁸⁶ Hasonlóan látja ezt HEIZ is, vö. HEIZ: *id. m.* 36-37.

⁶⁸⁷ Ezzel egybehangzó a svájci joggyakorlat is, vö. pl.: BGE 47 II.89., hivatkozik rá: HEIZ: *id. m.* 38., 10. lábjegyzet.

ellentétes, valós tényeket, akkor a szerződést ilyen tartalommal egyáltalán nem kötötte volna meg.⁶⁸⁸

A Kódex a *Grundlagenirrtum* megállapíthatóságához a fentiekén túl feltételül szabja, hogy a tévedő fél – a *Treu und Glauben* elve alapján – a forgalom szempontjából tekintse a szerződés szükségképpen alapjának azt a tény, amelyben tévedett. A tévedés lényegessége tehát nem csak a szerződő fél szubjektív nézőpontján, hanem objektív kritériumokon is, a forgalom megítélésén és a *Treu und Glauben* princípiumán alapul.⁶⁸⁹ A *Treu und Glauben* elvének alkalmazásával megoldhatóvá válik, hogy az indokbeli tévedés ezen fajtáját objektív kritériumok szerint bírálják el,⁶⁹⁰ figyelembe véve egyben a forgalmi érdekeket is.

A joggyakorlat szerint akkor állapítható meg a *Grundlagenirrtum*, ha az a tényállás, amelyre a tévedés vonatkozik, mind a tévedő fél szubjektív megítélése (szubjektív lényegesség), mind pedig a szerződés megkötése körüli objektív tények és körülmények (objektív lényegesség) alapján lényegesnek minősül, és a másik fél által felismert volt vagy legalább fel kellett volna azt neki ismernie (felismerhetőség).⁶⁹¹

A szubjektív lényegesség fogalma értelmében a téves feltételezésnek az akaratképzéssel – a szerződés tartalmának kialakításakor – olyan intenzív kapcsolatban kell lennie, hogy a téves feltevés nélkül a fél egyáltalán nem kötött volna szerződést, ill. ilyen tartalmú nyilatkozatot egyáltalán nem tett volna. Problémát okozhat a joggyakorlat számára annak a ténynek a megítélése, hogy szubjektív értelemben lényeges-e vagy sem az indokbeli tévedés ezen fajtája, az ugyanis sok esetben látens marad, mivel ez a kérdés általában a tévedő fél belső szférájában található.⁶⁹² Éppen ezért gyakran csak az objektív lényegességi kritériumok alapján lehet azt megítélni, hogy vajon a szerződő fél is lényegesnek tartotta-e az adott kérdést vagy sem.

Az objektív lényegesség kritériumával a bírói joggyakorlat azt kívánja megvizsgálni, hogy a szubjektíve lényegesnek tartott tévedés – a *Treu und Glauben* elve⁶⁹³ alapján – a forgalom szempontjából is lényegesnek minősül-e vagy sem. Különösen arra kell vigyázni, hogy az

⁶⁸⁸ Vö. GOLTZ: *id. m.* 73.; HEIZ: *id. m.* 39.; JATON: *id. m.* 146., 148., utóbbira hivatkozik: GOLTZ: *id. m.* 73-74., ill. uo. 107. lábjegyzet, valamint HEIZ: *id. m.* 39., 19. lábjegyzet.

⁶⁸⁹ Ld. HEIZ: *id. m.* 40.

⁶⁹⁰ Ezért is nevezi a svájci jogirodalom a *Grundlagenirrtum*-ot minősített indokbeli tévedésnek. (*qualifizierte Motivirrtum*)

⁶⁹¹ Vö. GAUCH / SCHLUEP / JÄGGI: *Schweizerisches Obligationenrecht Allgemeiner Teil*, Band I, 5. Auflage, Zürich 1991, 140-141.

⁶⁹² Vö. HEIZ: *id. m.* 44.

⁶⁹³ Az elv magas szintet állít fel ahhoz, hogy a tévedés objektíve is lényegesnek minősüljön. Általános rendező elvet nehéz lenne megállapítani a tekintetben, hogy a tévedés objektíve mikor lesz lényeges.

objektíve (és szubjektíve is) lényegesnek minősülő tévedéstől el lehessen különíteni az egyébként lényegtelen és éppen ezért irreleváns indokbeli tévedést.⁶⁹⁴

3. § A Grundlagenirrtum svájci bírói gyakorlata

A bírói gyakorlat mind a szubjektív, mind az objektív lényegesség szempontjából a jogesetek kimerítő tárházát tudja felmutatni a *Grundlagenirrtum* vonatkozásában. HEIZ művében összegyűjtötte ezeket a jogeseteket, és aszerint szisztematizálta őket, hogy azok szubjektíve vagy objektíve minősülnek lényegesnek.⁶⁹⁵

a) A *Grundlagenirrtum* esetei a szubjektíve lényeges tévedés alapján

A szubjektíve lényeges tévedések is több alcsoportra oszthatók, melyek közül az alábbiak emelendők ki:

Ide tartoznak azok az esetek, amikor a fél a szerződés megkötésekor olyan téves feltevésben van, amely a szerződés tárgyának bizonyos tulajdonságában rejlik. Így pl. az a jogeset, amelyben a fél tévesen egy festményt egy híres festőművésztől valónak vélt,⁶⁹⁶ vagy az az ügy, amikor a vásárló tévesen azt hitte, hogy az általa megvett hegedű egy jónevű hegedűkészítő produktuma.⁶⁹⁷ Mindkét esetben a bíróság úgy látta, hogy a vevő a szerződés megkötésekor szubjektíve lényeges szempontok miatt volt tévedésben. Ugyancsak a szerződéses tárgy tulajdonsága vonatkozásában volt lényeges a tévedés abban az esetben, amikor azon téves feltevésben vásárolt ingatlant a vevő, hogy arra majd építkezni tud, azonban kiderült, hogy a telek építési tilalom alatt állt.⁶⁹⁸

Ezekben az esetekben – ahogy HEIZ kitűnően megállapítja⁶⁹⁹ – a festménynek vagy a hegedűnek a valódisága, származása, ill. az ingatlan beépíthetősége a szerződéses tárgy lényeges kritériumához tartozik és a tévedő fél részéről az ellenszolgáltatás nyújtása értelmetlen lenne, mert ő csak valódi festményt, ill. hegedűt vagy csak beépíthető ingatlant vásárolt volna meg.

⁶⁹⁴ Ld. HEIZ: *id. m.* 56.

⁶⁹⁵ Vö. HEIZ: *id. m.* 45-54. ill. 57-69.

⁶⁹⁶ BGE 56 II 426, 82 II 424, ZR 62 (1963) Nr. 35., hivatkozik rá: HEIZ: *id. m.* 46., ill. uo. 13. lábjegyzet.

⁶⁹⁷ ZR 59 (1960) Nr. 122., hivatkozik rá: HEIZ: *id. m.* 46., ill. uo. 14. lábjegyzet.

⁶⁹⁸ BGE 91 II 278, 98 II 18, ZGBR 51 (1970) S. 81., hivatkozik rá: HEIZ: *id. m.* 46., ill. uo. 15. lábjegyzet.

⁶⁹⁹ Ld. HEIZ: *id. m.* 46-47.

A szubjektíve lényeges *Grundlagenirrtum* esetkörébe tartoznak azok az esetek is, amikor a téves elképzelés, feltételezés a szerződés céljával áll kapcsolatban. Így pl. az az ügy, amikor egy vendéglátó üzemet vásárolt meg a vevő, de az ügylet valós célja azon szabadalmi engedély megszerzése lett volna, amely a vendéglátó tevékenység továbbfolytatásához egyébiránt is szükségeltetik.⁷⁰⁰ Ebbe a kategóriába tartozik az a jogeset is, amikor egy építési területet a vevő azért vett meg, hogy később beépíti, azonban kiderült, hogy az ingatlan minősége olyan rossz, hogy a vásárló által tervezett beépítés csak egy különleges és drága cölöpözés árán lett volna megvalósítható.⁷⁰¹ Hasonló típusát jelenti a szubjektíve lényeges tévedésnek az az eset, amikor a szerző fél tévedésben volt egy szabadalom megvétele során annak értékesíthetősége, használhatósága vonatkozásában.⁷⁰² Az első ügyben, amikor a vevő valós ügyleti célja nem a vendéglő megszerzése, hanem az ahhoz kapcsolódó szabadalomnak a megvétele volt, ez számára olyan szubjektíve lényeges körülménynek minősült, amely alapvetően befolyásolta akaratképzését, anélkül a vendéglátóhelyiséget meg sem vásárolta volna.⁷⁰³ Ezzel szemben az építési telek megvétele során a vásárló célja egy olyan lehetőség jövőbeli megvalósítása volt, hogy beépítse a telket, amely cél teljesíthetetlensége esetén szintén nem vette volna meg az ingatlant.

Ezekben az esetekben a szubjektív alapokon álló tévedés nem a szerződés tartalmára, ill. tárgyára vonatkozik – szemben a korábbi esetcsoporttal – hanem annak céljával áll kapcsolatban. Közös azonban a két csoportban az, hogy a fél szubjektíve egy olyan téves elképzelésben van, amely lényegesen meghatározta szerződéskötési szándékát.

A szubjektíve lényeges tévedés újabb esetkörébe tartoznak azon jogesetek, amikor a tévedés a szerződés körüli jogi helyzetre vonatkozik.⁷⁰⁴ Ilyen eset volt az, amikor részvényeket vásároltak a vevők, bízva abban, hogy jogilag létezik az a részvénytársaság, amelynek a részvényeit megvették. Később kiderült, hogy ez a feltételezésük téves volt, ugyanis a részvénytársaság már megszűnt a részvények eladásakor.⁷⁰⁵ Egy másik ügy szerint az örökösök osztályos egyezséget kötöttek egy általuk érvényesnek tartott végrendelet alapján, amelyről azonban utóbb kiderült, hogy érvénytelen volt. A bíróság a végrendelet érvényességében való téves feltevést olyan lényeges szubjektív tévedésnek minősítette, amely alapján érvényteleníteni lehetett az osztályos egyezséget is.⁷⁰⁶ Egy újabb jogesetben két fél

⁷⁰⁰ BGE 53 II 154 f., 55 II 189. Hivatkozik rá: HEIZ: *id. m.* 47., ill. uo. 17. lábjegyzet.

⁷⁰¹ BGE 87 II 137., hivatkozik rá: HEIZ: *id. m.* 48., ill. uo. 18. lábjegyzet.

⁷⁰² BGE 50 II 308. Hivatkozik rá: HEIZ: *id. m.* 48., ill. uo. 19. lábjegyzet.

⁷⁰³ Ld. HEIZ: *id. m.* 48.

⁷⁰⁴ Ld. HEIZ: *id. m.* 49-50.

⁷⁰⁵ BGE 43 II 487, hivatkozik rá: HEIZ: *id. m.* 50., ill. uo. 21. lábjegyzet.

⁷⁰⁶ BGE 73 II 15, hivatkozik rá: HEIZ: *id. m.* 50., ill. uo. 22. lábjegyzet.

egyezséggel rendezte egy nem teljesített szerződés jogkövetkezményeit, azon feltevéssel, hogy az egyezségük alapját képező szerződés érvényes. Később kiderült, hogy a szóban forgó szerződés érvénytelen volt.⁷⁰⁷

Nem tartoznak a szubjektív tévedés körébe azok az ügyek, amelyekben a téves várakozást, feltételezést a tévedő fél eltitkolta a másik fél előtt.⁷⁰⁸ Ilyen eset volt pl. az, amikor a licencia jogosultja téves feltételezésben volt a találmány értékesíthetősége, felhasználhatósága szempontjából. A szerződés megkötését megelőző tárgyalások során a felek között nem került szóba olyan szerződéses kikötés, melynek értelmében a licencjog megszerzője jóval kevesebb ellenszolgáltatást adhatna a licenciáért abban az esetben, ha az nem lesz értékesíthető. Mivel ez a kikötés nem lett része a szerződésnek, éppen ezért irreleváns volt arra hivatkozni, hogy szubjektíve mi indította a licencia megszerzőjét az ügylet megkötésére.⁷⁰⁹ Amennyiben az értékesíthetőség, felhasználhatóság a szerződés tartalmát képezte volna, akkor – hasonlóan a korábban tárgyalt⁷¹⁰ jogesethez – ez eredményezhette volna az ügylet megtámadását. A jelen ügyben való döntés azonban azért lett más, mert a tévedő fél egyoldalú, szubjektív várakozása a másik fél számára ismeretlen volt, az nem volt sem a szerződéses tárgyalás, sem pedig a szerződés része, így indokolatlan és méltánytalan lett volna a másik félre nézve, ha az ügyletet a bíróság érvényteleníti.⁷¹¹

b) A *Grundlagenirrtum* esetei az objektíve lényeges tévedés alapján

Az objektíve lényeges tévedés akkor nyer alkalmazást, amennyiben az hatással van a szerződés tartalmára vagy annak teljesítésére. Azért lesz objektíve lényeges a tévedés ezen válfaja, mert annak ténye gazdasági következménnyel jár a szerződésre ill. annak teljesítésére.⁷¹² Az első ide irányadó jogeset szerint az adásvételi szerződés tárgya egy meghatározott műtárgy volt, melyet a felek valódinak tartottak. Miután kiderült, hogy az mégsem az, ez azt eredményezte, hogy az ügylet tárgyaként szolgáló műtárgy a szerződésben

⁷⁰⁷ BGE 80 II 152, hivatkozik rá: HEIZ: *id. m.* 50., ill. uo. 23. lábjegyzet.

⁷⁰⁸ Ld. HEIZ: *id. m.* 52-53.

⁷⁰⁹ BGE 53 II 140, hivatkozik rá: HEIZ: *id. m.* 52-53., ill. 53. 26. lábjegyzet.

⁷¹⁰ Vö. BGE 50 II 308

⁷¹¹ HEIZ szerint jelen ügyben azért irreleváns a szubjektíve lényeges tévedésre történő hivatkozás, mert a téves feltételezés a tévedő fél akaratképzése vonatkozásában nem állt ok-okozati viszonyban. (Vö. HEIZ: *id. m.* 53.) Lehetséges, hogy a kívülálló számára ez nem állt oksági összefüggésben, azonban a fél szempontjából biztosan ez volt a mozgatórugója az ügylet megkötésének. Éppen ezért véleményem szerint nem lehet azt kizárni, hogy ne lenne kauzalitás a fél téves feltételezése és az általa megkötött ügylet között, már csak azért sem, mert itt pontosan a szubjektíve lényeges tévedésről van szó, azaz arról, hogy a szerződő fél maga mit tart lényeges körülménynek.

⁷¹² Ld. HEIZ: *id. m.* 57.

megjelölt értékhez képest jóval csekélyebb értéket képviselt és ezzel megbontotta a szolgáltatás és ellenszolgáltatás értékegyensúlyát is. A bíróság megállapította, hogy a vevő a képet nem vette volna meg, ha tudta volna, hogy a kép nem eredeti.⁷¹³

Egy már korábban említett ügy⁷¹⁴ nemcsak a szubjektíve lényeges tévedésre, hanem egyben az objektív indokok miattira is kiváló példát szolgáltat, hasonlóan más jogesetekhez.⁷¹⁵ Ezen ügyek tényállásai szerint a vásárló azért vesz építési telket, hogy azt beépítse, azonban ez a várakozása tévesnek bizonyul, mivel a valóságban a megvásárolt ingatlan nem beépíthető építési tilalom vagy egyéb más akadály miatt. Objektíve azért lesz lényeges a tévedés ezen ügyekben, mert a *Treu und Glauben* elve alapján a forgalmi érdekekbe ütközne az olyan adásvételi szerződés léte, amelyben a megvásárolt telek egyrésztől nem képes a szerződés célját betölteni, másrésztől az ingatlanért fizetett vételár nem áll arányban annak tényleges értékével. Szintén szubjektív és egyben objektív szempontok alapján lényegesnek minősült a tévedés abban a már korábban említett jogesetben,⁷¹⁶ amikor a vevő az ingatlan talajminőségében téved, mely nem alkalmas arra, hogy külön cölöpözés nélkül rá lakóházat emeljenek. A bíróság szerint ez azért objektíve is lényegesnek minősülő tévedés, mert a rosszminőségű talaj miatt gazdaságilag nem ésszerű az ingatlan beépítése.

Amennyiben a tévedés a szerződés tárgyát képező gép működőképességére vagy használhatóságára vonatkozik, ez objektíve lényeges körülménynek fog minősülni, ha a gép hibája annak teljes elértéktelenedéséhez vagy a szerződéses célok megghiúsulásához vezet.⁷¹⁷

Ha a tévedés arra vonatkozik, hogy egy kávéfőzőgép biztonsága ellenőrzött-e vagy sem, ez vezethet objektíve lényeges tévedéshez.⁷¹⁸

Objektíve lényegesnek minősülnek azon esetek is, amikor a téves feltételezés a szerződés jogi vagy ténybeli alapjával kapcsolatos.

Ilyen ügy volt pl. az az eset, amikor is az örökösársak egy olyan végrendelet alapján kötöttek osztályos egyezséget, amelyet ők maguk érvényesnek tartottak, azonban később kiderült, hogy az érvénytelen.⁷¹⁹ Objektíve lényeges tévedésnek minősül az a már említett jogeset is,⁷²⁰ amikor a felek egy nem teljesített szerződés megszegésének következményeit egy új egyezséggel rendezték, megegyezésüket tehát egy általuk érvényesnek vélt szerződésre alapították, amely viszont érvénytelen volt.

⁷¹³ BGE 82 II 424, hivatkozik rá: HEIZ: *id. m.* 58., ill. uo. 41. lábjegyzet.

⁷¹⁴ Vö. BGE 91 II 278

⁷¹⁵ BGE 98 II 15, 95 II 21, 91 II 271. Hivatkozik rájuk: HEIZ: *id. m.* 58., ill. uo. 42. lábjegyzet.

⁷¹⁶ Vö. BGE 87 II 137

⁷¹⁷ BGE 83 II 18, 84 II 515. Hivatkozik rájuk: HEIZ: *id. m.* 59., ill. uo. 46. lábjegyzet.

⁷¹⁸ BGE 106 II 32. Hivatkozik rá: HEIZ: *id. m.* 59., ill. uo. 46. a) lábjegyzet.

⁷¹⁹ Vö. BGE 73 II 15

⁷²⁰ Vö. BGE 80 II 152

Mindkét esetben azért tartotta a svájci joggyakorlat objektív szempontból is lényegesnek a tévedést, mert a *Treu und Glauben* elvével nem lenne összeegyeztethető a kereskedelmi forgalomban az, hogy a felek olyan osztályos egyezséget, ill. megállapodást kötnek, amelynek az alapját képező végrendelet vagy szerződés érvénytelen.

Fenti esetekhez hasonlatos az az ügy, amelyben egy autóbaleset résztvevői a baleset következményeinek rendezése körében egyezséget kötöttek, amelyben az egyik felet azonos téves akaratképzése vezérelte, hogy egyedül ő okozta a balesetet. Utóbb kiderült, hogy a baleset bekövetkezése a másik félnek volt felróható.⁷²¹ A bíróság úgy találta, hogy jelen esetben sem felel meg a megállapodás a *Treu und Glauben* elvének, így az objektíve lényeges tévedésnek minősül.

Az objektíve lényegesnek minősülő tévedés esetkörébe nem tartoznak azok az esetek, amikor a téves feltételezés egy szerződéses felelősséget kizáró klauzulára irányul.⁷²² Ilyen eset pl. az, amikor valamelyik szerződő fél a szerződésben előre kizárja felelősségét az általa szolgáltatott dolog esetleges hibáiért. Ilyen ügy⁷²³ volt pl. az, amikor egy vendéglátóipari egység adásvétele kapcsán az eladó kizárta szavatossági felelősségét. A szerződés megkötése után bebizonyosodott, hogy a vevő tévedett a vendéglő üzemeltetéséből elérhető hozam mértéke vonatkozásában. A bíróság megállapította, hogy nem minősül objektíve lényegesnek ez a tévedés, mert az eladó eleve kizárta a szavatossági felelősségét az ügylet során, és ebbe beletartozott az is, hogy felelősséget nem vállalt azért, hogy az üzlethelyiség milyen hozamot képes termelni.

A svájci bírósági judikatúra ugyancsak kizárta az objektíve lényeges kérdések köréből azon eseteket, amikor a tévedés a szerződés által kiváltott jogkövetkezményekben rejlett. Ezen esetek közé tartozott az az ügy,⁷²⁴ amikor egy szövetkezeti tag egy másik taggal közösen készfizető kezességet vállalt a szövetkezet javára. A fél azzal a téves feltételezéssel kötötte meg a kezesi ügyletet, hogy ezzel a szerződéssel a szövetkezeti tagsági viszonyából fakadó felelőssége alól mentesül, természetesen a kezesi szerződés ilyen jogkövetkezményekkel nem járt. A bíróság a kezesi ügylet vonatkozásában megállapította, hogy a fél tévedése nem minősül objektíve lényegesnek. Hasonlóan az előbbi ügryhöz, nem lesz objektíve lényeges a tévedés akkor, amikor a fél abban a téves feltevésben volt, hogy nem követelhető vissza a

⁷²¹ BGE 96 II 25., hivatkozik rá: HEIZ: *id. m.* 61., ill. uo. 52. lábjegyzet.

⁷²² Ld. HEIZ: *id. m.* 61-62.

⁷²³ BGE 53 II 153., hivatkozik rá: HEIZ: *id. m.* 62., ill. uo. 54. lábjegyzet.

⁷²⁴ BGE 79 II 275., hivatkozik rá: HEIZ: *id. m.* 64., ill. uo. 58. lábjegyzet.

teljesített szolgáltatás az olyan szerződés alapján, amelynek egyik mellékkikötése semmis volt.⁷²⁵

4. § Az egyéb tévedési kategóriák és annak gyakorlata a svájci jogban

A *Grundlagenirrtum*hoz képest az egyéb tévedési kategóriák a svájci jogban, mind az elmélet, mind a joggyakorlat számára kisebb jelentőséggel bírnak. Erre figyelemmel, ill. arra tekintettel, hogy a *Grundlagenirrtum* egy speciális sajátossága a svájci szerződési jognak, az egyéb tévedési kategóriákat csak röviden mutatom be ezen szakaszban.⁷²⁶

Ahogy arról már korábban volt szó, az OR 24. §-a példálózó felsorolással megemlíti a lényeges tévedés eseteit, elsőként az ügylet jogcímében való tévedést (*error in negotio*). Akkor beszélhetünk erről, amennyiben a tévedő fél egy másik szerződést kívánt kötni, mint amelyet ténylegesen megkötött. Az *error in negotio* vetődött fel abban a konkrét ügyben,⁷²⁷ amikor a fél egyszerű kezességet kívánt vállalni, azonban a valóságban az egész kötelezettségre nézve tartozásátvállaló nyilatkozatot tett. A jogcímében való tévedést állapította meg a svájci bíróság abban az esetben,⁷²⁸ amikor a fél azt hitte, hogy a nyilatkozat okiratba foglalása során azt tanúként írja alá, a valóságban azonban kezességet vállalt, ill. akkor, amikor a szerződő fél az ingatlanát kívánta elzálogosítani, de ténylegesen készfizető kezességet vállalt.⁷²⁹ Ha a fél a szerződés tárgyát képező dolgot bérbe kívánta adni, azonban tévedésből úgy nyilatkozott, hogy a dolgot eladja ill. elajándékozza, akkor ugyancsak az ügylet jogcímében tévedett.⁷³⁰ Abban az esetben azonban, ha a fél a szerződés jogi minősítésében tévedett, pl. azt gondolta, hogy az általa kötött szerződés munkaszerződés, a valóságban azonban megbízási szerződést kötött, a tévedése irreleváns lesz.⁷³¹

Amennyiben a tévedés a szerződés tárgyára vonatkozik (*error in corpore*), azaz a fél más dologra kívánt szerződni, mint amit ténylegesen nyilatkozott, ez a kódex 24. § (2) bek.-e

⁷²⁵ BGE 75 II 369., hivatkozik rá: HEIZ: *id. m.* 64., ill. uo. 59. lábjegyzet.

⁷²⁶ Egyben megtöröm az eddig egységesen követett szisztémát, ugyanis itt nem külön ismertetem a jogelmélet és a joggyakorlat megállapításait, hanem egy helyen, már csak azért is, mert általában a jogirodalom is így teszi. Vö. DREXELIUS: *id. m.* 33-34., 37-39.; HARALD KOCH: *Bereicherung und Irrtum*, Berlin 1973, 98-103; GOLTZ: *id. m.* 63-66.

⁷²⁷ BGE 34 II 530. Hivatkozik rá: DREXELIUS: *id. m.* 33., ill. uo. 30. lábjegyzet.

⁷²⁸ Praxis I Nr. 106., hivatkozik rá: DREXELIUS: *id. m.* 33., ill. uo. 31. lábjegyzet.

⁷²⁹ BGE 49 II 167., hivatkozik rá: DREXELIUS: *id. m.* 33., ill. uo. 32. lábjegyzet.

⁷³⁰ Ld. GAUCH-SCHLUEP: *Schweizerisches Obligationenrecht – Allgemeiner Teil*, Band I, 5. Auflage, Zürich 1991, 148/822.

⁷³¹ Ld. GAUCH-SCHLUEP: *id. m.* 148/822.

alapján általában lényeges tévedés. A Svájci Legfelsőbb Bíróság egy ilyen esetet⁷³² bíralt el érdemben, melynek tényállása alapján a fél kálisalétromot kívánt műtrágyázás céljából vásárolni, azonban egy olyan tiszta anyagösszetételű kálisalétromot rendelt meg, amely százszor drágább volt, mint az általa eredetileg megvásárolni kívánt anyag ára. A megrendelt anyag ugyanis száz kilogramm tiszta kálisalétromot tartalmazott a megvásárolni kívánt anyag egy kilogrammos összetételével szemben.

A személyben való tévedés (*error in persona*) esetét – az *error in corpore*-vel együtt – ugyancsak a 24. § (2) bek.-e tartalmazza a jogszabálynak. Itt az *error in persona* gyakorlatilag a másik fél identitásában való tévedést rejti, tehát azt az esetet,⁷³³ amikor valaki azt hiszi, hogy A-val köt ügyletet, miközben ténylegesen B-vel szerződik. Míg a másik fél személyazonosságában való tévedés általában releváns, addig a személy tulajdonságaiban való tévedés rendszerint nem hat ki a szerződés érvényességére, legfeljebb a Kódex 24. § (4) bek. alapján vehető figyelembe.⁷³⁴

Az értékben való tévedés (*error in pretio*) a törvény 24. § (3) bek.-e alapján csak akkor minősül lényegesnek, ha a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás közötti értékkülönbség különösen nagy mértékű ahhoz képest, amekkora ellenszolgáltatást a fél szeretett volna kapni a szolgáltatásáért. Nem egyszerű az *error in pretio* elméleti és gyakorlati megítélése a svájci jogban. A pusztán árban / értékben való tévedés általában lényegtelen indokban való tévedésnek minősül, amely jogi relevanciával nem bír a szerződés érvényessége tekintetében.⁷³⁵

Abban az esetben azonban, ha a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás közötti értékkülönbség jelentős, akkor ez a tévedés lényeges lehet az OR 24. § (3) bek.-e alapján. Meg kell említeni azt, hogy ez az érvénytelenségi ok nem csak objektív kritériumokra támaszkodik, mint a *laesio enormis* vagy a magyar Ptk. szerinti feltűnő értékaránytalanság. A svájci jog alapján ugyanis nem elegendő az értékkülönbség jelentős mértéke a sikeres megtámadáshoz, hanem az igényt érvényesítő félnek igazolnia kell azt is, hogy tévedett nyilatkozattétele során (szubjektív elem), azaz jelentősen kisebb mértékű ellenszolgáltatást kívánt a szolgáltatásért adni vagy lényegesen nagyobb mértékű ellenszolgáltatást szeretett volna az általa nyújtott szolgáltatásért kapni, mint amekkorára a tényleges nyilatkozata irányult. Az, hogy mi minősül a svájci joggyakorlat alapján jelentős értékkülönbségnek, a bírói mérlegelés tárgykörébe

⁷³² BGE 45 II 433., hivatkozik rá: DREXELIUS: *id. m.* 33-34., ill. 34. 35. lábjegyzet.

⁷³³ A példát lásd: GOLTZ: *id. m.* 64.

⁷³⁴ Vö. GOLTZ: *id. m.* 64., ill. DREXELIUS: *id. m.* 33., 34. lábjegyzet ill. 34.

⁷³⁵ Vö. GUHL: *id. m.* 131., ill. GAUCH-SCHLUEP: *id. m.* 149/824.

tartozik, esetről esetre változik, függ a konkrét ügy körülményeitől, a felek szerződési nyilatkozataitól, stb.

VON TUHR szolgáltatott eseti, teoretikus példát az *error in pretio*-ra, melynek lényege szerint egy kereskedő száz mázsa árut kívánt értékesíteni, azonban elszámolta magát az ügylet során és ezer mázsát kínált megvételre száz mázsa áráért, vagy az eladó ötszáz frank helyett – elírási hiba miatt – csak ötven frankot kér az általa értékesített áruért.⁷³⁶ A példák alapján a fél helyes akarata száz mázsa eladására, ill. ötszáz frank ellenértékre irányult, ezt pusztán félreolvasás ill. elírás miatt helytelenül fejezte ki, azaz szerződéses nyilatkozata tartalmában tévedett. VON THUR azonban azt is megjegyzi, hogy az alapesetben nyilatkozati tévedésnek minősülő árban / értékben való tévedés lehetséges, hogy indokbeli tévedés formájában jelenik meg. A szerző újabb elméleti példát hoz erre az esetre, amelyet azonban konkrét bírósági jogeset ihletett. Az eset lényege szerint a fél értékesíteni kívánta faárúját egy meghatározott összegért, azonban az általa becslés útján megjelölt ár csak a fele volt annak az értéknek, amellyel a fakészlet bírt. Ilyenkor a fél nem a nyilatkozatában téved, hanem már az akaratképzése is hibás volt. Nyilatkozati tévedésről itt azért sem beszélhetünk, mert a helytelen akaratát a fél helyesen fejezte ki, így tulajdonképpen az ügylet indítékában, motívumában tévedett.⁷³⁷

A bírósági joggyakorlat egyébként az árban / értékben való tévedés tekintetében meglehetősen szűkmarkú, mindezidáig összesen két ilyen tárgyú jogesetet döntött el. Az első ügy⁷³⁸ tényállása szerint a fél apróhirdetést kívánt feladni és számára tévedésből kétszer akkora árengedményt adtak a hirdetés árából, mint amellyel a kiadó rendelkezhetett. A Legfelsőbb Bíróság megállapította a tévedés lényegességét, anélkül azonban, hogy állást foglalt volna, hogy ez a nyilatkozat tartalmában való tévedésnek vagy indokbeli tévedésnek minősül-e. A másik eset⁷³⁹ lényege szerint a felperes egy paraszttudvar haszonbérletje volt, és azt kívánta igazolni az ügyben, hogy az általa bérelt udvar 1/3-dal kisebb alapterületű, mint amely után ténylegesen a haszonbérleti díjat fizette. A klasszikus iskola tanítása szerint az eset nem nyilatkozati tévedésnek, hanem indokban való tévedésnek minősül. A bíróság ezt a kérdést megkerülte, mert úgy vélte, teljesen mindegy, hogy a törvény 24. § (3) bek.-e vagy a 24. § (4)

⁷³⁶ Ld. ANDREAS VON THUR: *Allgemeiner Teil des Schweizerischen Obligationenrechts*, 1. Halbband, Tübingen 1924, 255., ill. VON TUHR-SIEGWART: *Allgemeiner Teil des Schweizerischen Obligationenrechts*, 2. Ergänzte Auflage, Herausgegeben von A. Siegwart, 1. Halbband, Zürich 1942, 273., hivatkozik rájuk: GOLTZ: *id. m.* 64., ill. uo. 59. lábjegyzet.

⁷³⁷ GOLTZ joggal teszi fel a kérdést, hogy vajon nem lenne-e jobb helyen az árban / értékben való tévedés ezen esete a Kódex 24. § (4) bek.-ben. Vö. GOLTZ: *id. m.* 64.

⁷³⁸ BGE 40 II 53. Hivatkozik rá – BACHMANN-ra való hivatkozással – : GOLTZ: *id. m.* 65., ill. uo. 62. lábjegyzet.

⁷³⁹ Hivatkozik rá – az eset pontos bírósági számának, fellelhetőségi helyének megjelölése nélkül – : GOLTZ: *id. m.* 65.

bek.-e alapján állapítja meg a szerződés érvénytelenségét, mivel mindkét jogszabályhely alapján a tévedés lényegesnek minősül.⁷⁴⁰

A jogban való tévedés kapcsán ismételten le kell szögezni, hogy a svájci OR nem tesz különbséget ténybeli és jogi tévedés között, a tévedés problematikáját egységes egészként kezeli, jelentősége csupán annak van, hogy a tévedés lényeges-e vagy sem. LICHTI szerint ebből nem lehet azt a következtetést levonni, hogy az *error iuris nocet* elve érvényesülne a svájci jogban.⁷⁴¹ A bíróság egy konkrét eseti döntésében⁷⁴² kifejezetten le is rögzítette, hogy a törvény nem ismeri a római jogi *error iuris nocet* elvének általános érvényességét a kódex egészére nézve. SCHULIN⁷⁴³ is rámutat arra, hogy a svájci jog a jogban való tévedés értékelése során a *bona fides*-ből indul ki, azaz egyáltalán nem zárja ki a jogban való tévedés érvényesíthetőségét.

A jogban való tévedés bizonyos eseteit felöleli a korábbiakban már tárgyalt *Grundlagenirrtum* néhány esete, így pl. az,⁷⁴⁴ amikor jogszabályi tilalom miatt nem lehetett beépíteni a vevő által megvásárolt építési telket. A jogban való tévedés megállapíthatóságát elutasította a Svájci Legfelsőbb Bíróság a következő jogesetben:⁷⁴⁵ a fél kezességet vállalt másvalaki tartozásáért, abban a hiszemben, hogy a főkötelezettség egyben dologi biztosítékokkal is terhelve van, azonban később kiderült, hogy ez nem így volt. A bíróság úgy döntött, hogy a kezesnek kell viselnie azt a veszélyt, hogy nem lett ellátva dologi biztosítékokkal a főkötelezettség, ugyanis neki kellett volna arról meggyőződnie, hogy tényleg biztosítva van-e dologi biztosítékokkal a főkötelelem, avagy sem. Ha nem tette meg, akkor ez a saját mulasztása, amely az ő terhére esik. A bírói döntés értelmében a kezes tévedése egyszerű indokban való tévedés, amely figyelembe nem veendő.

Később a bíróság egy más tartalmú döntést hozott egy másik esetben.⁷⁴⁶ Itt a *Grundlagenirrtum* alapján lett megállapítva a szerződés érvénytelensége, nem pedig pusztán a jogban való tévedésre történő hivatkozással. Egy másik jogeset⁷⁴⁷ szerint a vásárló egy megközelíthetetlen földterületet vett, és mivel nem volt feljáró a telekhez, nem kapott rá építési engedélyt, emiatt nem tudta az ingatlant beépíteni. A döntés értelmében a vevő azonban sem jogban való tévedésre, sem *Grundlagenirrtumra* érdemben nem hivatkozhat, egyrésztől azért, mert tudnia kellett volna, hogy építési engedélyt anélkül nem kap, hogy ne

⁷⁴⁰ Vö. GOLTZ: *id. m.* 65.

⁷⁴¹ Ld. LICHTI: *id. m.* 125.

⁷⁴² BGE 40 II 257., hivatkozik rá: LICHTI: *id. m.* 125., 5. lábjegyzet.

⁷⁴³ Ld. SCHULIN: *id. m.* 109., hivatkozik rá: LICHTI: *id. m.* 125., ill. uo. 6. lábjegyzet.

⁷⁴⁴ Vö. BGE 91 II 278

⁷⁴⁵ BGE 56 II 96, hivatkozik rá: GOLTZ: *id. m.* 84., ill. uo. 158. lábjegyzet.

⁷⁴⁶ BGE 80 II 152.

⁷⁴⁷ BGE 95 II 407, hivatkozik rá: GOLTZ: *id. m.* 84., 159. lábjegyzet.

tenné megközelíthetővé az ingatlant, másrésről a felperes nem tudta azt bebizonyítani, hogy nem lehetett volna a telekhez feljárót nyitni.

5. § A lényeges tévedés jogkövetkezményei a svájci jogban, a tévedésre vonatkozó reformjavaslatok az OR revíziója kapcsán

A svájci jogi tévedés jogkövetkezményeinek jogdogmatikai értékelése kapcsán éles tudományos vita⁷⁴⁸ bontakozott ki a különféle szerzők között a vonatkozásban, hogy a lényeges tévedés a szerződés semmisségét vagy annak csupán megtámadhatóságát eredményezi-e. A kódex 23. §-a a tévedés jogkövetkezményeként úgy rendelkezik, hogy a szerződés a tévedő felet nem köti, azaz a szerződésből fakadó jogkövetkezmények a tévedő fél vonatkozásában (tehát relatíve) kötelező erővel nem bírnak.⁷⁴⁹ A tévedés jogkövetkezményének a megítélése azért nehéz, mert a 23. §-ban szabályozott jogintézmény (*einsitige Unverbindlichkeit* – egyoldalú kötelezettség-nélküliség) jogi értékelése nem egyértelmű. Az elméletek egy része azt tanítja, hogy a terminus tartalmilag mindenképpen kevesebb, mint az abszolút hatályú semmisség, már csak azért is, mert lényegét tekintve relatív, azaz csak a tévedő fél szempontjából van relevanciája. A másik nézet szerint azonban az *einsitige Unverbindlichkeit* több mint pusztán megtámadhatóság, mivel tévedés esetén olyan akarati hiányról van szó, amely az eredetileg célzott joghatás megtagadását eredményezi.⁷⁵⁰ Van olyan álláspont is, amely értelmében a tévedés miatt érvényteleníteni kívánt jogügylet *negotium claudicans*-nak minősül, a korlátozottan cselekvőképes személyek szerződéseire hasonlóan.

BECKER⁷⁵¹ szerint a tévedés, mint akarathiba feltételként jelentkezik a szerződés érvényessége szempontjából, ha ugyanis a megtámadásra jogosult nem támadja meg az ügyletet vagy a megtámadásra nyitva álló határidő (1 év) eltelik, akkor a szerződés feltétlenül érvényes marad.

⁷⁴⁸ Vö. OSER-SCHÖNENBERGER: *Das Obligationenrecht*, Band V, 1. Halbband von EGGER-ESCHER-HAAG-OSER, Kommentar zum Schweizerischen Zivilgesetzbuch, 2. Auflage, Zürich 1929, a 31. §-hoz fűzött indokolás. Hivatkozik rá: DREXELIUS: *id. m.* 39., 71. lábjegyzet.

⁷⁴⁹ A svájci jogirodalom ezt a jogintézményt *einseitige Unverbindlichkeit*-nek nevezi. Vö. MYRON KRON: *Wille und Vertrauensschutz beim Vertragsschluss*, Dissertation, Zürich – Riga 1928, 42. Hivatkozik rá: GOLTZ: *id. m.* 85., ill. uo. 164. lábjegyzet.

⁷⁵⁰ Utóbbi nézetet vallja BECKER, vö. BECKER: *Obligationenrecht*, Band IV, 1. Abteil des Kommentars zum Schweizerischen Zivilgesetzbuch, begründet von Gmür, herausgegeben von Becker, 2. Auflage, Bern 1941, a 23. §-hoz fűzött kommentárok.

⁷⁵¹ Ld. BECKER: *id. m.* a 23. §-hoz fűzött megjegyzések, hivatkozik rá: GOLTZ: *id. m.* 85., ill. uo. 165. lábjegyzet.

KUONI⁷⁵² nézete egészen más, véleménye szerint a lényeges tévedés jogkövetkezményeként jelentkező *einsitige Unverbindlichkeit* egy olyan akarathiba, amely a szerződés semmisségét eredményezi, mert a tévedő felet a szerződéses kötelezettségek nem kötik. Mivel minden visszerthes szerződéseknél a kötelezettséggel szemben jogosultság áll, éppen ezért a másik (nem tévedő) félre nézve is érvénytelen lesz a szerződés, mert nem lesz, mit követeljen.

A bírói joggyakorlat a tévedést megtámadhatósági okként kezeli,⁷⁵³ anélkül azonban, hogy az *einsitige Unverbindlichkeit* fogalmát meghatározná. Legutóbb AERNI⁷⁵⁴ foglalkozott a problémával és megállapította, hogy a lényeges tévedés jogkövetkezménye a svájci jogban a szerződés megtámadhatósága, azaz egy olyan függő jogi helyzet elismerése, hogy amíg az ügyletet meg nem támadják, addig érvényes marad. Bármely olyan jogcselekmény elegendő, amellyel a fél kifejezésre juttatja abbéli szándékát, hogy a szerződéses kötelezettségét nem kívánja teljesíteni.⁷⁵⁵ Az OR 31. §-a értelmében a megtámadásra nyitva álló határidő egy év, amely a tévedés felismerésétől, felfedésétől kezdődik. Amennyiben a megtámadás eredményre vezet, a szerződés – megkötésének idejére visszamenőleges (*ex tunc*) hatállyal – érvénytelenné válik. Ha esetleg teljesítések történtek a szerződés alapján, akkor az ellenszolgáltatás nélkül maradó szolgáltatás a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint visszajár.

Arra is lehetőség van, hogy a felek módosítsák a szerződést a valós tényhelyzetnek megfelelően, feltéve, ha ennek tudatában is megkötnék a szerződést.

A tévedésre való hivatkozás kizárt akkor, ha a tévedő fél a jogügylet érvényességéhez hozzájárult, pl. tudott a szerződés megtámadhatóságáról, ennek ellenére teljesítette szerződéses kötelezettségét.⁷⁵⁶ A törvényszöveghez fűzött kommentárok szerint beleegyezésnek minősül az is, ha a fél a tévedésről való tudomásszerzéstől számítottan számára nyitva álló egy éves határidőn belül nem támadja meg az ügyletet.⁷⁵⁷ Az azonban vitatott, hogy a tévedésben nem lévő fél le tudja-e rövidíteni a megtámadásra nyitva álló

⁷⁵² KUONI: *id. m.* 47., hivatkozik rá: GOLTZ: *id. m.* 85., 166. lábjegyzet.

⁷⁵³ Ld. BGE 41 II 574, 56 II 100, hivatkozik rá: GOLTZ: *id. m.* 86., ill. uo. 167. lábjegyzet.

⁷⁵⁴ KURT AERNI: *Die Rechtsfolgen bei Vorhandensein von Willensmängeln*, Dissertation, Bern 1944, 26., hivatkozik rá: GOLTZ: *id. m.* 86., ill. uo. 168. lábjegyzet.

⁷⁵⁵ Vö. AERNI: *id. m.* 44. ill. BECKER: *id. m.* a 31. §-hoz fűzött kommentárok, hivatkozik rájuk: GOLTZ: *id. m.* 86., ill. uo. 170. lábjegyzet.

⁷⁵⁶ Ld. BGE 27 II 517., hivatkozik rá: DREXELIUS: *id. m.* 40., 84. lábjegyzet.

⁷⁵⁷ Vö. BECKER: *id. m.* a 31. §-hoz fűzött megjegyzések, hivatkozik rá: DREXELIUS: *id. m.* 40., ill. uo. 86. lábjegyzet.

határidőt azzal, hogy a tévedő féltől nyilatkozatot kér arra vonatkozóan, hogy elismeri-e a szerződés érvényességét vagy sem.⁷⁵⁸

A svájci OR módosítása kapcsán készültek reformelképzelések, amelyek közül a legfontosabb TITZE reformjavaslata volt. TITZE síkra szállt amellett, hogy a tévedés körében az üzleti tévedést és a szerződés indokában való tévedést válasszák el ill., hogy az egyes tévedésfajtákat tisztán jogi alapokon, a forgalom számára is egyértelműen felismerhetően különböztessék meg egymástól.⁷⁵⁹ A szerző azt javasolta, hogy ne hivatkozhasson az a személy érdemben a tévedésre, akinek az ügylet megkötése során az ezzel járó kockázatokkal számolnia kellett, ugyanis az üzlet rizikóját nem lehet kiiktatni azzal, hogy utóbb a fél a szerződést megtámadja.⁷⁶⁰ Ebből következően ilyenkor a tévedő félnek kell viselnie a szerződés megkötésével járó kockázatot.

TITZE szövegváltozata alapján a szerződéses tévedésre vonatkozó szabályok a svájci jogban a következőképpen módosulnának:

Az támadhatná meg a szerződést, aki az akaratnyilatkozatát tévedés hatása alatt tette. A megtámadás kizárt volna, ha

- a jogügylet „felbontása” közérdeket sértene,
- a tévedés olyan körülményre vonatkozik, amely a forgalmi szokványok szerint is az üzleti kockázat körébe tartozik,
- a tévedő fél számára – a szerződés érvénytelenítésén túl – az őt ért sérelem kiküszöbölésére más jogorvoslatok is rendelkezésre állnak,
- a tévedő fél szerződéses partnere kész arra, hogy a jogügyletet a tévedő által meghatározott tartalommal érvényben tartsa,
- a tévedés jelentéktelen körülményre vonatkozik,
- a tévedésre való hivatkozás a *Treu und Glauben* elvét egyéb más okból sértené.⁷⁶¹

A titzei javaslat azt az elképzelést tűzte maga elé célul, hogy egy olyan rendszert állítson fel a tévedés szabályozása körében, amellyel a végeláthatatlan kontraverzióknak, mint pl. a ténybeli és jogi tévedés, a nyilatkozási és az indokban való tévedés elválasztási problémáinak mindörökre véget vet. Kevésbé volt szerencsés Titze javaslata annyiban, hogy további bizonytalansági elemeket tartalmazott, így pl. annak a kérdését, hogy mi minősül üzleti vagy

⁷⁵⁸ Emellett van: BECKER: *id. m.* a 31. §-hoz fűzött megjegyzések, GUHL: *id. m.* 120., ellene: OSER-SCHÖNENBERGER: *id. m.* a 31. §-hoz fűzött kommentárjaik, hivatkozik rájuk: DREXELIUS: *id. m.* 40., 87. lábjegyzet.

⁷⁵⁹ Vö. TITZE: *Motivirrtum* 98-99., hivatkozik rá: LICHTI: *id. m.* 138., ill. uo. 36., 37. lábjegyzet.

⁷⁶⁰ Ld. TITZE: *Motivirrtum* 99., hivatkozik rá: LICHTI: *id. m.* 138., ill. uo. 38. lábjegyzet.

⁷⁶¹ Vö. TITZE: *Motivirrtum* 105-106., hivatkozik rá: LICHTI: *id. m.* 138-139., ill. 139. 39. lábjegyzet.

ügyleti kockázatnak, teljes egészében a bírói joggyakorlatra bízta volna, amely nyilvánvalóan újabb nehézségeket vetett volna fel.

Lichti azon az állásponton van,⁷⁶² hogy nem szerencsés a szerződéses rizikó tanát (*Lehre des Vertragsrisikos*) a tévedés körébe vonni, ugyanis minden ügyletnek van egyfajta kockázata, és ezen az alapon semmilyen ügyletet nem lehetne tévedésre való hivatkozással megtámadni.

6. § Összefoglalás

A svájci jog alapvetően aszerint differenciál a szerződéses tévedési kategóriák között, hogy a tévedés lényeges volt-e vagy sem. Az OR szerint akkor lényeges a tévedés, ha az az ügyletben, a szerződés tárgyában, annak mértékében, ill. a másik fél személyében történik. Speciális lényegességi kategóriaként tartalmazza a svájci kódex az ún. *Grundlagenirrtum*-ot, amely az indokbeli tévedés része. Megállapíthatóságához az szükséges, hogy olyan tényállásra vonatkozzon, amelyet a tévedő fél – a *Treu und Glauben* elve alapján – a kereskedelmi forgalomban a szerződés lényeges alapjának tart.

A *Grundlagenirrtum* esetében a bírói gyakorlat szubjektíve lényegesnek tekinti a tévedést akkor, ha az a szerződés tárgyának tulajdonságára (annak valódisága, származása, beépíthetősége) vonatkozik, ha a szerződés céljával kapcsolatos, ha a szerződés körüli jogi helyzetre irányul. Objektíve lényeges lesz a tévedés azokban az esetekben, amikor az a szerződés tárgyára, annak használhatóságára, hasznosíthatóságára, működőképességére vonatkozik, ill. ha a téves feltételezés a szerződés jogi vagy ténybeli alapjával van összefüggésben.

A tévedés jogkövetkezménye a svájci bírói joggyakorlat alapján az ügylet megtámadhatósága. A megtámadási határidő 1 év, amely a tévedés felismerésétől kezdődik. Az eredményes megtámadás következménye a szerződés *ex tunc* hatállyal történő érvénytelenítése. A teljesített szolgáltatások, amennyiben esetlegesen ellenszolgáltatás nélkül maradtak, a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint visszajárnak.

Az OR-nek a BGB-vel és az ABGB-vel való összehasonlítása kapcsán az alábbiak állapíthatók meg:

- Az OR – egyezően a fenti két kódexszel – a tévedést megtámadhatósági okként szabályozza.⁷⁶³

⁷⁶² Ld. LICHTI: *id. m.* 139.

⁷⁶³ Vö.: BGB 119. § (1) bek. ill. ABGB 875. §, valamint OR 31. §

- Az OR – hasonlóan a BGB-hez – nem igényli a tévedés megállapíthatóságához azt, hogy a másik fél okozza a tévedést, vagy, hogy a másik fél felismerhette volna azt, míg az ABGB igen.⁷⁶⁴
- A lényeges tévedés fogalmát az OR egy négyes felsorolással határozza meg, szemben a BGB részben szubjektív, részben pedig objektív alapú definíciójával, ill. az ABGB szubjektív jellegű meghatározásával és példálózó felsorolásával.⁷⁶⁵
- A svájci OR – hasonlóan a BGB-hez – szabályozza azt az esetet, amikor a tévedés a közvetítő útján helytelenül eljuttatott nyilatkozat alapján valósul meg. A különbség annyi a két szabályozás között, hogy míg a BGB értelmében a közreműködő vagy más intézmény téves tájékoztatása az ügylet érvénytelenségét eredményezi, addig az OR alapján ez azzal a jogkövetkezéssel jár, hogy a szerződés a felek eredeti akarata szerint érvényes marad.⁷⁶⁶

Ha a svájci jogi tévedési kategóriákat nézzük, akkor megállapítható, hogy a svájci jogirodalom – hasonlóan a némethez és az osztrákhhoz – ismeri a nyilatkozat tartalmában való tévedést és az indokbeli tévedést is, de alapvetően a lényeges tévedés alapján alakította ki a maga tévedési kategóriáit. A lényeges tévedésen belül tárgyalja a hagyományos felosztás szerint az *error in negotio*-t, az *error in corpore*-t, az *error in persona*-t, továbbá az *error in quantitate*-t is.

Mindezekon felül a svájci jogtudomány a *Grundlagenirrtum* fogalmi körébe vesz minden olyan tévedési kategóriát, amelyek nem illeszthetők be a fenti tévedési esetek körébe.

⁷⁶⁴ Vö.: BGB 119. § (1) bek. ill. ABGB 871. § (1) bek., valamint OR 23. §

⁷⁶⁵ Vö.: BGB 119. § (1) és (2) bek. ill. ABGB 871. § (1) bek. és 872-873. §§, valamint OR 24. §

⁷⁶⁶ Vö.: BGB 120. § ill. OR 27. §

VII. fejezet:

A tévedés szabályai az angol jogban

„In simplest terms to be mistaken is to be wrong: wrong, first about a matter of fact, usually past or present fact, to think that something is what it is not; and wrong, secondly, about the fact that matters, one that may influence action, not a fact about which nobody cares.”⁷⁶⁷

S. J. Stoljar

1. § A common law-ról általában, a tévedés fogalma és kategóriái az angol jogban

Az angolszász jog – mind történeti kialakulását, mind pedig belső szervezeti tagolását tekintve – gyökeresen különbözik a kontinentális vagy romanista jogrendszerektől, jogcsaládoktól. Az angolszász jogrendszerekre olyannyira jellemző kazuisztika, a törvényi jog viszonylagos hiánya, ill. a más jogi terminusok használata felveti azt a kérdést, hogy egyáltalán összehasonlíthatók-e az angolszász jognak a tévedésre vonatkozó szabályai a kontinentális jogokéval. Valószínűleg teljes mértékben nem, hiszen sem az Egyesült Államokban, sem pedig a *common law* őshazájának számító Angliában nincs civiljogi kódex, így a törvénykönyvi szintű összehasonlítás lehetetlen.

Ugyanakkor a rendkívül nagyszámú eseti példák kiváló alkalmat nyújtanak arra, hogy a tévedés tárgyalása kapcsán a gyakorlatias szemléletmódú angolszász joglogikát megértsük és megismerjük ill., hogy összevegyük az európai jogrendszerek bírói joggyakorlatával az angol *case law*-t. Az összehasonlítás ugyanakkor arra is remek alapot nyújt, hogy az alapvetően kazuisztikus szemléletű római joggal hasonlítsuk össze az angol jogi megoldásokat.

Mindezek alapján döntöttem úgy, hogy külön fejezetben foglalkozom az angol jognak a tévedésre vonatkozó szabályaival, a tárgyalási mód azonban itt más lesz, hiszen nem lehet

⁷⁶⁷ STOLJAR: *id. m. 2.*

elkülöníteni az elméletet és a gyakorlatot egymástól, ugyanis a kettő szerves korrelációban van egymással, azt lehet mondani, hogy a gyakorlat egyenlő az elmélettel.

Az angol szerződési jog a tévedés jogintézményére a *mistake*⁷⁶⁸ szót használja. STOLJAR a tévedést, mint emberi-mentális jelenséget az alábbiak szerint határozza meg: tévedni annyi, mint hibázni (*to be wrong*).⁷⁶⁹ A tévedés egy múltbeli vagy jelenbeli tényre kell, hogy irányuljon, a tévedő tudomása a valóságot nem fedi és tévedése olyan körülményre vonatkozik, amely a szerződés megkötésének elhatározásában jelentős szerepet játszott. Másképpen fogalmazva, tévedésről akkor beszélhetünk, ha a tévedő fél máshogyan cselekedett volna (ti. nem köt szerződést), amennyiben ismerte volna a valóságot.

Stoljar megkülönbözteti a tudáshiányt és a hibás akaratot egymástól, utóbbi alatt értve azt, amikor a fél cselekedetét a tények teljes vagy jelentős figyelmen kívül hagyása irányítja.

EWAN MCENDRICK a tévedés fogalmát úgy definiálja, hogy „néha megesik a szerződő felekkel, hogy olyan feltevés alapján kötnek szerződést, amely később hamisnak bizonyul”.⁷⁷⁰

A tévedés angol jogi kategorizálása – hasonlóan a német jogtudományéhoz – rendkívül összetett, szinte ahány szerző, annyiféle felosztással találkozhatunk.⁷⁷¹

A híres LORD ATKIN mondta, hogy amennyiben a tévedés egyáltalán hatással bír a szerződés érvényességére, akkor az úgy történik, hogy a felek közötti konszenzust meggátolja vagy érvényteleníti.⁷⁷² Az első esetben a felek között olyan nagy a disszenzus, hogy a szerződés létre sem jön, pl. mindegyik fél egy másik szerződéses tárgyra gondolt az ügyletkötés során; a másodikban pedig van szerződés ugyan a felek között, azonban az érvénytelen lesz, mert a felek alapvető, lényeges tévedésben voltak, pl. akkor, amikor mindkét fél egy olyan személy portréjának megfestésére kívánt szerződést kötni, akiről tévesen azt hitték, hogy él, de valójában már meghalt.⁷⁷³

Mindezekből következően adódik az alapvető különbségtétel az angol szerződési jogban a tévedés két fő kategóriája között: a szerződés létre nem jöttét, ill. annak érvénytelenségét előidéző tévedés.

⁷⁶⁸ A szó főnévi alakja „hiba” jelentéssel is bír, ugyanakkor igeiként általában már „tévedni” tartalommal használják. Mindenesetre a tévedés és a hibázás fogalmai hasonló jelentéstartalommal bírnak, különbség közöttük jogilag az, hogy a hibázás a fél valamilyen szintű felróhatóságát feltételezi.

⁷⁶⁹ Ld. STOLJAR: *id. m. 2.*

⁷⁷⁰ „Parties occasionally enter into a contract on the basis of a common assumption which they later discover was false.”, ld. EWAN MCKENDRICK: *Contract Law*, London 1990, 175.

⁷⁷¹ Az angol jogi tévedési kategóriákról részletesebben ld. MENYHÁRT ÁDÁM: *A tévedés fogalma és kategorizálása az angol szerződési jogban*, Magyar Jog 2003/7, 424-432.

⁷⁷² „If mistake operates at all, it operates so as to negative or in some cases to nullify consent.” Idézi: G. H. TREITEL: *The Law of Contract*, Ninth Edition, London 1995, 262. LORD ATKIN ezt a megállapítását a *Bell v. Lever Bros. Ltd.* ([1932] A. C. 161, 217) ügy kapcsán tette.

⁷⁷³ A példát ld. TREITEL: *id. m. 262.*

A magam részéről az angol tévedési fajtákat az alábbiak szerint csoportosítom:

- a szerződés létre nem jöttét eredményező tévedés;
 - a) a személyben való tévedés (*error in persona*);
 - b) a szerződés tárgyában való tévedés (*error in corpore*);
 - c) a szerződés tartalmában való tévedés;
- a szerződés érvénytelenségét eredményező tévedés;
 - a) a szerződéses tárgy létében, identitásában való tévedés;
 - b) a szerződés teljesíthetőségében való tévedés;
 - c) minőségbeli tévedés (*error in qualitate*);
 - d) mennyiségbeli tévedés (*error in quantitate*);
- az *equity*-beli tévedés;
- tévedésből aláírt okiratok (*non est factum*).

2. § A szerződés létre nem jöttét eredményező tévedés

a) A személyben való tévedés

A tévedés, amikor azt eredményezi, hogy a szerződés nem jön létre a felek között, többféle lehet: a másik szerződő fél személyében való tévedés (*error in persona*), a szerződés tárgyában való tévedés (*error in corpore*), a szerződés tartalmi jegyeiben, feltételrendszerében való tévedés.

A személyben való tévedés (*mistake as to the person*) akkor lesz lényeges (*fundamental*), ha a fél a másik fél személyazonosságában téved.

A *Cundy v. Lindsay*⁷⁷⁴ ügyben felperesek megrendelést kaptak zsebkendők eladására egy bizonyos Blenkarn nevezetű személytől, aki nevét úgy írta alá a megrendelésen, hogy azt a látszatot keltette, hogy a Blenkiron and Co. nevű, meglehetősen jó reputációval rendelkező cég nevében jár el. Ráadásul a cégnek és a csalónak is ugyanabban az utcában volt a székhelye, ill. a lakása, csak más házszám alatt, a zsebkendők megérkeztek Blenkarn címére, aki azokért nem fizetett és később eladta őket az alpereseknek. A bíróság azt állapította meg, hogy felperesek és Blenkarn között nem jött létre szerződés, mivel a felperesek nem vele

⁷⁷⁴ (1878) 3 App. Cas. 459, hivatkozik rá: TREITEL: *id. m.* 274., ill. uo. 97. lábjegyzet.

kívántak szerződni, emiatt Blenkarn nem szerezte meg a zsebkendők tulajdonjogát, így ő érvényesen nem adhatta tovább azokat az alpereseknek.

Nem minden személyben való tévedés eredményezi azt, hogy nincs szerződés a felek között, így pl. a *Kings Norton Metal Co. Ltd. v. Edridge, Merrett & Co. Ltd.*⁷⁷⁵ ügyben sem. Az eset tényállása szerint a felperesek megrendelést kaptak dróthuzal szállítására a *Hallan & Co.* társaságtól, amelyet a megrendelőlevél fejlécében egy sheffieldi nagy üzemként tüntettek fel. Ténylegesen azonban a cég egy közönséges csaló, bizonyos Wallis által irányított társaság volt, aki átvette az árut, elmulasztva kifizetni az ellenértékét és eladta azt alpereseknek.

A bíróság azt állapította meg, hogy a szerződés érvényes, mivel a felperesek a levél írójával, azaz Mr. Wallissel kötötték meg az ügyletet, aki így az árut érvényesen továbbadhatta alpereseknek. Rögzítésre került az a tény az ítélet indokolásában, hogy Wallis és a Hallan & Co. egy és ugyanazon személy volt, így a felperesek gyakorlatilag nem tévedtek a másik fél személyazonosságában, hanem csupán csak annak fizetőképességében ill. fizetési készségében, ez azonban nem eredményezi a szerződés létre nem jöttét ill. érvénytelenségét.⁷⁷⁶

A *Lake v. Simmons*⁷⁷⁷ ügyben egy Esmé Ellison nevű hölgy azt mondta a felperesnek, hogy házasságban él egy Van der Borgh nevezetű úriemberrel, akinek azonban ténylegesen csupán a házvezetőnője volt. A hölgy rávette a felperest arra, hogy küldjön el egy nyakláncot a részére, de Van der Borgh számlájára, megtekintés szerinti vételre, Esmé Ellison azonban megszökött a nyakláncsal. A bíróság azt állapította meg, hogy a felek között – konszenzus hiányában – nem volt szerződés, mivel a felperes azt gondolta, hogy egy másik személlyel, Van der Borgh feleségével köt ügyletet, és soha nem kötött volna szerződést a kérdéses hölgygel.

Felperes tévedésének természete ebben az ügyben kétféleképpen is értelmezhető: elsőként akként, hogy a felperes a hölgy teljesítőképességében tévedett, amikor tévesen azt hitte, hogy ő egy férjezett asszony, másodsorban pedig úgy, hogy a hölgy személyazonosságában tévedett, ugyanis őt tévesen Van der Borgh feleségként azonosította. A bíróság utóbbi értelmezést fogadta el, amikor megállapította, hogy a szerződés nem jött létre a felek között, ugyanis az előbbi interpretációval a szerződés érvényes maradt volna.

Még bonyolultabbá teszi a személyben való tévedés jogi megítélését az az eset, amikor a felek egymás jelenlétében (*inter praesentes*) kötik meg az ügyletet.

⁷⁷⁵ (1897) 14 T. L. R. 98., hivatkozik rá: TREITEL: *id. m.* 274-275., ill. 274., 99. lábjegyzet.

⁷⁷⁶ Sok esetben tehát azon múlik, hogy létre jön-e érvényes szerződés a felek között vagy sem, hogy a fél a másik szerződő fél személyazonosságában vagy annak valamely tulajdonságában téved-e vagy sem.

⁷⁷⁷ (1927) A. C. 487., hivatkozik rá: TREITEL: *id. m.* 277-278., ill. 277., 26. lábjegyzet.

*A Phillips v. Brooks Ltd.*⁷⁷⁸ esetben egy North nevű csaló bement a felperes boltjába és megkérte őt arra, hogy mutasson neki gyöngyöket és gyűrűket, majd kiválasztott egy gyűrűt 450 font értékben és kiállított egy csekket Sir George Bullough nevére, aki egy, a felperes által hírből ismert vagyonos ember volt. A csaló megadta Sir Bullough címét, a felperes azt leellenőrizte, majd odaadta North-nak a gyűrűt, cserébe a csekkért, amely azonban fedezet nélküli, be nem váltható volt. North később eladta a gyűrűt az alperesnek. A felperes azzal érvelt az ügyben, hogy soha sem volt közte és North között szerződés és ennek hiányában nem volt jogcíme a csalónak arra, hogy a gyűrűt megtartsa, ill. továbbbruházza az alperesnek. HORRIDGE bírő azonban úgy ítélte meg, hogy a felperes azzal a személlyel szerződött, aki bement a boltjába, igaz, hogy őt tévesen Sir George Bulloughként azonosította. Felperes tévedése nem identitásbeli tévedés, ugyanis ő azzal a személlyel kötött ügyletet, aki a boltban nála volt. LORD HALDANE más indokolást fűzött a döntéshez, annak ellenére, hogy azzal egyetértett. Véleménye szerint a szerződés már megkötött az előtt, mielőtt bármilyen utalás történt volna Sir George Bullough személyére és a felperes tévedése csak megerősítette azon szándékát, hogy eladja North-nak a gyűrűt a csekk ellenében.⁷⁷⁹

Fentihez hasonló tartalmú döntés született a *Lewis v. Averay*⁷⁸⁰ ügyben. Az eset tényállása szerint felperes eladásra hirdette meg gépjárművét, amelyre jelentkezett egy csaló, valótlanul Richard Greene-nek kiadva magát, aki egy híres, ismert színész volt. A csaló rávette a felperest arra, hogy adja oda a kocsiját csekk ellenében, amely fedezet nélküli volt, az autót jóhiszeműen alperes vette meg a csalótól.

Felperes keresetét a bíróság elutasította és megállapította, hogy a szerződés érvényes a felperes és a csaló között. A bíróság ítéletének indokolása során ugyanarra hivatkozott, mint a *Phillips v. Brooks Ltd.* ügyben, nevezetesen, hogy a felperes tévedésben volt ugyan, de nem a másik fél személyének azonosságában tévedett, hanem annak teljesítőképességében, és ez az ügylet érvényessége szempontjából irreleváns.

Mindezekből azonban nem következik az, hogy ne lehetne a másik szerződő fél személyében tévedni akkor, amikor az ügylet *inter praesentes* kötöttik.

Az *Ingram v. Little*⁷⁸¹ ügyben felperesek eladásra hirdették autójukat és egy csaló kereste fel őket a gépjármű megvétele érdekében, magát hamisan egy másik személynek kiadva. A felek megállapodtak abban, hogy a vevő csekkel fog fizetni, de csak azután, miután a

⁷⁷⁸ (1919) 2 K. B. 243., hivatkozik rá: TREITEL: *id. m.* 276-277., ill. 276., 10. lábjegyzet.

⁷⁷⁹ Ez a ténybeli megállapítása Lord Haldane-nek azonban nem következik a bírósági jegyzőkönyvekből, ugyanis egyértelműen nem derült az ki a felek előadásaiból, hogy North az ügylet megkötése előtt vagy után említette volna Sir George Bullough nevét.

⁷⁸⁰ (1972) 1 Q. B. 198; A. L. G. 88 L. Q. R. 161, hivatkozik rá: TREITEL: *id. m.* 276-277., ill. 276., 17. lábjegyzet.

⁷⁸¹ (1961) 1 Q. B. 31., hivatkozik rá: TREITEL: *id. m.* 277., ill. uo. 23. lábjegyzet.

telefonkönyvben a nevét és címét leellenőrizték. A szerződést megkötötték, a csaló fedezetlen csekkel fizetett, majd röviddel ezután eladta az autót alpereseknek.

A bíróság ebben az esetben azonban máshogy döntött, mint a többi ügyben, ugyanis azt állapította meg, hogy a felperesek azzal a személlyel kívántak szerződni, akinek a csaló kiadta magát, és akinek személyazonosságát, nevét és címét ők a telefonkönyvből leellenőrizték, nem pedig a csalóval.

b) A szerződés tárgyában, ill. tartalmában való tévedés

A szerződés tárgyában való tévedés alapesete az ún. *Peerless*-ügy.⁷⁸² Felperes megállapodott alperessel abban, hogy 125 bála ún. surat-gyapotot értékesít alperes részére, amelyet a *Peerless* nevű hajón fognak Bombayból szállítani. Az áru a meghatározott hajón Liverpoolba megérkezett, azonban alperes mind az áru átvételét, mind pedig az ellenérték kifizetését megtagadta, felperes pedig beperelte őt szerződésszegésre való hivatkozással. A problémát az okozta, hogy két *Peerless* nevű hajó is létezett, ráadásul mindegyik gyapotbálákat szállított, az egyik októberben, a másik pedig decemberben érkezett volna meg a liverpooli kikötőbe. Alperes az októberi szállítmányra gondolt, a felperes viszont a decemberivel hozta el azt számára. A per folyamán alperes felperes keresetével szemben pergátló kifogást terjesztett elő, tévedésre való hivatkozással kérte az ügylet érvénytelenségének megállapítását.

A bíróság úgy döntött, hogy felperes keresete megalapozatlan és – a pergátló kifogásnak helyt adva – megállapította, hogy a felek között nem jött létre szerződés, mivel a felek egyezsége sem jutottak egymással („*no consensus ad idem*”), ugyanis alperes más *Peerless*-re gondolt, mint felperes. A bíróság ítélete indokolásához még hozzáfűzte azt, hogy ugyan nem szignifikáns kérdés az, hogy az áru milyen hajón érkezik, az viszont már igen, hogy mikor.

Az *error in corpore* másik fontos esete a *Smith v. Hughes*⁷⁸³ ügy. Felperes farmerként dolgozott és egy meghatározott mennyiségű zabot ajánlott megvételre alperesnek, aki versenylovakat tenyésztett. Az alperes képviselője megvizsgálta a mintaként bemutatott árut és ezt követően megrendelte a teljes mennyiséget. Mikor az első szállítmány megérkezett, alperes észlelte, hogy a zab zöld színű, tehát idei termés, így azokat nem tudja takarmánnyként az állatainak adni, így megtagadta a fizetést, ill. a többi szállítmány átvételét. Felperes a

⁷⁸² *Raffles v. Wichelhaus* (1864) 2 H. & C. 906, hivatkozik rá: STOLJAR: *id. m.* 16-19., ill. 16., 21. lábjegyzet; ld. még: H. G. BEALE – W. D. BISHOP – M. P. FURMSTON: *Contract – cases and materials*, London 1990; TREITEL: *id. m.* 279., ill. uo. 37. lábjegyzet.

⁷⁸³ (1871) L. R. 6 Q. B. 597., hivatkozik rá: TREITEL: *id. m.* 279-280., ill. 279. 38. lábjegyzet; BEALE – BISHOP – FURMSTON: *id. m.*

leszállított áru ellenértéke és az elmaradt szállítmányokból fakadó kárainak megtérítése iránt indított pert alperessel szemben, a tárgyaláson a két fél előadása között ellentmondás keletkezett, mivel alperes azon állítását, mely szerint ő régi zabot kívánt venni, felperes tagadta.

Az esküdszék a felperes keresetét elutasította, a fellebbviteli fórum azonban az ítéletet hatályon kívül helyezte és a megismételt új eljárás során az elsőfokú bíróság a felperes keresetének helyt adott.

Több kérdés felmerült az ügy érdemi elbírálása során, így pl. az, hogy létrejött-e egyáltalán a felek között szerződés vagy sem. A válasz igenlő volt, mivel a vétel tárgyában, annak ellenértékében, ill. a teljesítési határidőben megegyezés született, mindösszesen csak az áru egy meghatározott jellemzőjében, nevezetesen annak korában volt disszenzus a felek között.

A bíróság szerint lehetséges, hogy felperes tudott alperes tévedéséről, de ennek különösebb relevanciája nincsen, mivel felperesnek nincs abban az esetben tájékoztatási kötelezettsége a másik fél felé, amikor annak tévedését nem ő okozza.⁷⁸⁴

A szerződés tárgyában való tévedéshez tartozik a *Falck v. Williams*⁷⁸⁵ ügy is, melynek tényállása szerint a peres felek két fuvarbérleti szerződést kötöttek, az egyik alapján palát kellett volna Sydneyből Barcelonába szállítani, míg a másik értelmében kókuszbelet (koprát) Fidzsiből Barcelonába eljuttatni. Felperesek ügynöke egy kódolt táviratot küldött annak érdekében, hogy megerősítse az utóbbi ügyletet, azonban a távirat többféleképpen volt értelmezhető és az alperesek azt úgy értették, hogy a pala-ügyletre vonatkozott. A bíróság megállapította, hogy a peres felek között nem jött létre szerződés.

Amennyiben a felek az ügylet meghatározott, lényeges tartalmi elemében tévednek, az is eredményezheti azt, hogy nem jön létre közöttük szerződés. Így pl. a *Woodhouse A. C. Israel Cocoa Ltd. v. Nigerian Produce Marketing Co.*⁷⁸⁶ ügyben a peres felek között nem jött létre megegyezés az eladni kívánt áruknak az ellenértéke vonatkozásában, mivel annak mértéke ugyan egyértelmű volt, azonban az egyik fél font-sterlingre, míg a másik egy másfajta font-pénznemre gondolt.

Fenti esethez hasonló a jogkövetkezménye a *Hartog v. Colin & Shields*⁷⁸⁷ ügynek, melynek tényállása alapján a peres felek megállapodtak abban, hogy nyúlőrre vonatkozóan fognak

⁷⁸⁴ A bíróság ítéletéből STOLJAR két további következtetést vont le: egyrésztől lényegtelen, hogy a tévedés jelen esetben egyoldalú vagy kölcsönös volt-e. Másrésztől viszont közömbös az is, hogy egyszerű elírásról vagy elszámolásról van szó, az ügyletet minden ilyen vagy ehhez hasonló tényállású esetben nem lehet érvénytelenné nyilvánítani, legfeljebb utólag lehet a szerződés egyes rendelkezéseit módosítani. Ld. STOLJAR: *id. m.* 35-36.

⁷⁸⁵ (1900) A. C. 176., hivatkozik rá: TREITEL: *id. m.* 279., ill. uo. 40. lábjegyzet.

⁷⁸⁶ (1972) A. C. 741, 768., hivatkozik rá: TREITEL: *id. m.* 280., ill. uo. 45. lábjegyzet.

⁷⁸⁷ (1939) 3 All E. R. 566., hivatkozik rá: TREITEL: *id. m.* 280., ill. uo. 46. lábjegyzet.

egymással adásvételi ügyletet kötni, meghatározták annak fix árát, azonban az egyik fél ezt darabárnak vélte, míg a másik azt fontonként értette, mely két álláspont lényegesen eltért egymástól, ugyanis 3 db nyúlörnek kb. 1 font volt a tömege. A bíróság úgy döntött, hogy a felek között nem jött létre szerződés.

3. § A szerződés érvénytelenségét eredményező tévedés

a) A szerződéses tárgy létében, identitásában való tévedés

Általánosságban megállapítható, hogy a tévedés akkor eredményezi a szerződés érvénytelenségét, ha mindkét fél alapvető (*fundamental*) ténybeli tévedésben volt.⁷⁸⁸ A szerződés érvénytelenségét eredményező tévedési szubkategóriák első helyére a szerződés tárgyának létezésében való tévedés kívánczik.

A *Galloway v. Galloway*⁷⁸⁹ ügyben egy férfi és egy nő közösen készítettek válóokiratot abban a téves hiszemben, hogy ők érvényes házasságban élnek egymással. Tévedésüket az a tény okozta, hogy azt hitték, a férjnek a korábbi házastársa már nem él, azonban később, már a házasságkötésük után kiderült, hogy ő mégis életben van, így az utóbb kötött házasság nem létezőnek minősült. A bíróság megállapította, hogy a válóokirat semmis, mert olyan házasságon alapult, amely jogilag nem is létezett.

A *Couturier v. Hastie*⁷⁹⁰ ügy meghatározó jelentőségű a szerződés tárgyának létezésében való tévedés vonatkozásában. Az eset tényállása szerint a felek egy rakomány (1180 quarter mennyiségű) kukorica adásvételében állapodtak meg, mely vélekedésük szerint éppen úton volt Szalonikiból Anglia felé. Valójában még az ügylet megkötése előtt az árut kipakolták Tunéziában, mivel túlmelegedett és a további károsodás megelőzése érdekében eladták azt. A vevő azzal érvelt, hogy nem köteles az áruért fizetni, mivel a szerződés megkötésekor az már nem is létezett. Az eladó azonban azzal replikázott, hogy a szerződés értelmében a vevő viseli annak veszélyét, hogy az áru megérkezik-e a célállomásra, avagy sem. A *House of Lords*

⁷⁸⁸ Vö. TREITEL: *id. m.* 262. Ez a megállapítás azonban csak a *common law*-tárgyú ügyekre áll, nem érvényesül az *equity*-beli tévedés körében.

⁷⁸⁹ (1914) 30 T. L. R. 531., hivatkozik rá: TREITEL: *id. m.* 262., ill. uo. 5. lábjegyzet; STOLJAR: *id. m.* 147., 9. lábjegyzet; F. R. DAVIES: *Contract*, Fifth Edition, London 1986, 129.

⁷⁹⁰ (1856) 5 H. L. C. 673., hivatkozik rá: ANSON: *id. m.* 289., ill. uo. 2. lábjegyzet; TREITEL: *id. m.* 271., ill. uo. 76. lábjegyzet; STOLJAR: *id. m.* 37., ill. uo. 7. lábjegyzet.

megállapította, hogy a vevő nem köteles a szállítmányt kifizetni, ugyanis a szerződés megkötésekor az gyakorlatilag már nem létezett.⁷⁹¹

A *McRae v. Common Wealth Disposals Commission*⁷⁹² esetben alperesek tendert írtak ki egy olajtanker-hajóroncs értékesítésére, amely Új-Guineában, Samaraitól 100 mérföldre északra, a Jourmand-zátonynál feküdt. Felperesek ajánlatát alperesek elfogadták, ezért egy mentőexpedíciót indítottak az elsüllyedt hajó rakományának (olaj) kiemelése érdekében, jelentős költséggel. Ténylegesen a megadott térségben nem volt olajtanker, sőt, az ún. Jourmand-zátony nem is létezett. Felperesek kártérítésre perelték be alpereseket az általuk szervezett expedíció költségeinek megtérítése érdekében. Alperesek azzal védekeztek a keresettel szemben, hogy a szerződés *ab initio* semmis, és többek között hivatkoztak a *Couturier v. Hastie*-ügyre.

Az Ausztrál Legfelsőbb Bíróság az alperesi érvelést elutasította és megállapította, hogy alperesek kötelesek felperesek felmerült kárát megtéríteni, ugyanis ők kifejezetten azt állították, hogy a térségben egy tankerhajó volt, azonban ezen állításuk utólag valótlannak bizonyult, így gyakorlatilag alperesek szerződést szegtek. A Legfelsőbb Bíróság azzal érvelt, hogy alperesek egyértelműen szerződésben rögzítették azt a tényt, hogy a meghatározott helyen van egy elsüllyedt tanker és mivel ez a megállapításuk utóbb hamisnak bizonyult, ezért felelősek az általuk tett nyilatkozatért. Az ügyben annak pedig nincs jelentősége, hogy érvényes vagy érvénytelen volt-e a felek közötti szerződés, mivel annak esetleges érvénytelensége esetén is köti alpereseket az általuk tett nyilatkozat.⁷⁹³

A *McRae*-ügy annyiban különbözik a *Couturier v. Hastie*-ügytől, hogy utóbbi esetben valóban létezett a kukoricaszállítmány, azonban az később értéktelenné vált és gazdasági értelemben megsemmisült, míg előbbiben a tankerhajó sosem létezett.⁷⁹⁴

A *Barrow, Lane & Ballard Ltd. v. Phillip Phillips and Co. Ltd.*⁷⁹⁵ ügyben a szerződés tárgya 700 zsák dió volt, amelyről a felek kölcsönösen azt hitték, hogy egy raktárban fekszik. Ténylegesen 109 zsáknyi áru – már a szerződés megkötésekor – eltűnt, feltételezhetően

⁷⁹¹ Sem COLERIDGE bíró, sem pedig CRANWORTH lordkancellár nem említette ténylegesen az ítélet indokolásakor a tévedés szót, csupán a szerződés értelmezése alapján döntöttek el az ügyet.

⁷⁹² (1951) 84 C. L. R. 377., hivatkozik rá: ANSON: *id. m.* 290-291., ill. 290., 1. lábjegyzet; TREITEL: *id. m.* 271-272., ill. 271., 80. lábjegyzet; DAVIES: *id. m.* 130.; STOLJAR: *id. m.* 48-49., ill. 48., 49-50. lábjegyzet.

⁷⁹³ A döntés ezen részével sokan nem értettek egyet, így pl.: STOLJAR: *id. m.* 48., 50. lábjegyzet.

⁷⁹⁴ Ennek a különbségnek jogilag más szempontból is van jelentősége, ugyanis a *Couturier v. Hastie*-ügyre alkalmazható az 1979-es *Sale of Goods Act* 6. szakasza, melynek értelmében, ha az adásvétel tárgyát képező meghatározott dolog a szerződés megkötésekor elpusztult és erről a vevő nem tud, akkor a szerződés semmis lesz. Ez a rendelkezés azonban a *McRae*-ügyre nem irányadó, mivel az áru nem elpusztult, hanem sohasem létezett.

⁷⁹⁵ (1929) 1 K. B. 574, 582., hivatkozik rá: TREITEL: *id. m.* 272., ill. uo. 82. lábjegyzet; DAVIES: *id. m.* 129; CHITTY: *On Contracts*, Twenty-sixth Edition, Volume I, General Principles, London 1989, 234., ill. uo. 44. lábjegyzet;

ellopták őket. A bíróság megállapította, hogy a szerződés semmis, mivel a 700 zsák diót oszthatatlan szolgáltatásnak tekintette, ennél fogva az ügyet nem mennyiségi tévedésnek, hanem a szerződés tárgyának létezésében való tévedésnek minősítette.

Az ügy kapcsán WRIGHT bíró megjegyezte, hogy amennyiben a szerződés olyan meghatározott tárgyra irányul, amely annak megkötésekor már nem létezik, akkor ez nem értelmezhető úgy, mintha az eladó felelősséget vállalt volna a meghatározott áru létezéséért, hanem akként kell tekinteni, hogy a szerződés megkötésekor a felek tévedésben voltak.⁷⁹⁶

Amennyiben a szerződő felek a szerződéses tárgy identitásában tévednek, az általában azt eredményezi, hogy a szerződés létre sem jön közöttük,⁷⁹⁷ ha azonban mindkét fél tévedésben van, mert mindegyik fél más szerződéses tárgyra gondol, akkor létrejön közöttük szerződés, csak az érvénytelen, semmis lesz. Ilyen ügy volt a *Diamond v. British Columbia Thoroughbred Breeders' Society*⁷⁹⁸ eset, melynek tényállása szerint egy árverésen az árverező és az árverési vevő összekevert két lovat. A bíróság megállapította, hogy a tévedés csak *in qualitate*, nem pedig *in corpore* volt.⁷⁹⁹

b) A szerződés teljesíthetőségében való tévedés

A szerződés teljesíthetőségében való tévedés – hasonlóan a lehetetlen szerződések jogi kategorizálásához – feloszlik fizikai, jogi és gazdasági teljesíthetetlenségi kategóriákra.⁸⁰⁰

A szerződés fizikai teljesíthetőségében történő tévedés alapesete a *Sheikh Bros. Ltd. v. Ochsner*⁸⁰¹ ügy, melyben az egyik fél egy kenyai területet vett haszonbérbe a másiktól, amin kendert termesztett, vágott le és használt fel. A peres felek közötti szerződés értelmében a fél arra vállalt kötelezettséget, hogy havonta legalább 50 tonna kender-rostszálat termel a másik fél részére, azonban később kiderült, hogy a haszonbérelt földterület ténylegesen – minőségi hibái miatt – objektíve nem volt képes ekkora mennyiségű kender előállítására, mely tényről

⁷⁹⁶ „Where a contract relates to specific goods which do not exist, the case is not to be treated as one in which the seller warrants the existence of those specific goods, but as one in which there has been failure of consideration and mistake.” Idézi: TREITEL: *id. m.* 272. Megjegyzem, hogy ezen értelmezés alapján az Ausztrál Legfelsőbb Bíróságnak is meg kellett volna állapítania az ügylet semmisségét a *McRae*-ügyben

⁷⁹⁷ Ld. korábban: *Raffles v. Wichelhaus* (1864) 2 H. & C. 906, *Falck v. Williams* (1900) A. C. 176, *Smith v. Hughes* (1871) L. R. 6 Q. B. 597. Lásd ezen fejezet 4-5. oldalait.

⁷⁹⁸ (1966) 52 D. L. R. (2 d) 146, hivatkozik rá: TREITEL: *id. m.* 263., 9. lábjegyzet; MCKENDRICK: *id. m.* 180.

⁷⁹⁹ Több más esetben is, ahol a szerződéses tárgy minőségében való tévedés merül fel, ez összefüggésben van a szerződéses tárgy identitásában való tévedéssel.

⁸⁰⁰ Vö. TREITEL: *id. m.* 263-264.; MCKENDRICK (TREITELre való hivatkozással): *id. m.* 180-181. Megjegyzem, hogy a jogi lehetetlenségről később lesz csak szó, mivel az egyben a jogban való tévedést is eredményezi.

⁸⁰¹ (1957) A. C. 136, hivatkozik rá: TREITEL: *id. m.* 263., ill. uo. 11. lábjegyzet; MCKENDRICK: *id. m.* 180-181.; DAVIES: *id. m.* 133.; CHITTY: *id. m.* 240., ill. uo. 88. lábjegyzet; ANSON: *id. m.* 297., ill. uo. 6. lábjegyzet.

egyik fél sem tudott. A *Privy Council* megállapította, hogy a felek közötti szerződés semmis, mert mindkét fél a szerződés alapját képező lényeges körülmény tekintetében tévedésben volt és egyiküket sem terhelheti annak kockázata, hogy a földterület ténylegesen nem képes a meghatározott mennyiség produkálására.⁸⁰²

A kereskedelmi szempontból lehetetlen és ezért tévedés miatt is érvénytelen esetek *leading-case*-e az ún. koronázási-ügy⁸⁰³ (*Coronation-case*), melynek tényállása szerint 1902. június 24.-én délelőtt 11 órakor a felek szerződést kötöttek, mely alapján a bérlő kibérelte a bérbeadó helyiségét abból a célból, hogy VII. Edward király 1902. június 26. napján tartandó koronázási ceremóniáját kedvező helyről nézhesse. Azonban már a szerződéskötés napján, délelőtt 10 órakor úgy határozott az uralkodó orvosa, hogy sürgősen meg kell operálni az királyt, és emiatt elrendelték a koronázási ünnepség elhalasztását, mely döntésről természetesen egyik fél sem tudott. A bíróság megállapította, hogy a szerződés semmis, mert ugyan az mind fizikailag, mind jogilag teljesíthető volt, azonban gazdasági-kereskedelmi jelentőségét elvesztette a ceremónia elhalasztása miatt.⁸⁰⁴

c) Minőségbeli tévedés

A minőségbeli tévedés angol jogi megítélése nem egyértelmű. Sokan azt is vitatják, hogy általános érvényű regula lenne-e az, hogy a minőségbeli tévedés alapján véve nem eredményezi a szerződés érvénytelenségét. Így pl. a LORD ATKIN által felhozott eset⁸⁰⁵ alapján: A megveszi B lovát abban a hiszemben, hogy a ló egészséges, és a valóságban kiderül, hogy beteg, A pedig nem vette volna meg akkor, ha ezt tudja. Amennyiben B kifejezetten nem állította, ill. a szerződésben nem garantálta, hogy a ló egészséges, akkor A nem követelheti vissza a vételárat. Ha viszont B kifejezetten szavatolt azért, hogy a ló

⁸⁰² A bíróság döntésének meghozatala során egyébként az 1872-es *Indian Contract Act* 20. szakaszára hivatkozott, melynek értelmében, ha mindkét fél az ügylet megkötésekor annak alapját képező lényeges tényben téved, a szerződés semmis. („Where both the parties to an agreement are under a mistake as to a matter of fact essential to the agreement, the agreement is void.” Idézi: ANSON: *id. m.* 297.)

⁸⁰³ *Griffith v. Brymer* (1903) 19 T. L. R. 434, hivatkozik rá: TREITEL: *id. m.* 263-264., ill. 263., 15. lábjegyzet; MCKENDRICK: *id. m.* 181.; DAVIES: *id. m.* 132.; CHITTY: *id. m.* 239., ill. uo. 85. lábjegyzet.

⁸⁰⁴ Érdekességgént megemlítendő, hogy DAVIES az esetet minőségbeli tévedésnek (*mistake as to quality*) minősíti, nem biztos, hogy helyesen. Vö.: DAVIES: *id. m.* 132. (Megjegyzendő, hogy ezen minősítési lehetőségről TREITEL is ír, vö. TREITEL: *id. m.* 264.)

⁸⁰⁵ A híres bíró ezt a hipotetikus példát a *Bell v. Lever Bros. Ltd.* ügy kapcsán fejtette ki, ld. ANSON: *id. m.* 293., ill. uo. 4. lábjegyzet; CHITTY: *id. m.* 237., ill. uo. 66. lábjegyzet.

egészséges, akkor A érvényteleníttetheti az ügyletet a bíróságon és visszakövetelheti a pénzét.⁸⁰⁶

A minőségbeli tévedés körében az egyik legjelentősebb ügy a *Leaf v. International Galleries*⁸⁰⁷ volt, mely alapján felperes alperesektől a Salisbury Katedrális című képet vásárolta, amelyről mindkét fél azt hitte, hogy Constable festette. 5 évvel később kiderült, hogy ez nem tőle származik. Felperes, amint a valóság kiderült, rögtön keresetet nyújtott be alperesekkel szemben a vételár visszafizetése iránt, igényét megtévesztésre (*misrepresentation*) alapította, azonban a bíróság azt állapította meg, hogy a felperes tévedése nem volt olyan alapvető (*fundamental*),⁸⁰⁸ amely a szerződés semmisségét eredményezné. A bíróság továbbá úgy ítélte meg, hogy az ügyletkötés óta eltelt 5 év jóval meghaladja azt az ésszerű időt (*reasonable time*), amely alapján az eredeti állapot helyreállítását lehetne kérni.⁸⁰⁹

A *Solle v. Butcher*⁸¹⁰ eset szerint alperes – bizonyos strukturális átalakítások után – bérbe adta felperesnek a lakását 7 évre, évi 250 font bérleti díjért. Mindegyik fél az ügylet megkötésekor abban a téves hiszemben volt, hogy az átalakítások eredményeképpen a lakás új lakóháznak fog minősülni és ebből következően nem vonatkoznak rá a lakásbérleti törvény (*Rent Act*) rendelkezései. Ténylegesen azonban az ingatlan a törvény hatálya alá tartozott, emiatt legfeljebb 140 fontot lehetett volna évente lakásbérleti díjként felszámítani. Két évvel az ügylet megkötését követően mindkét fél felfedezte tévedését, felperes alperessel szemben keresetet nyújtott be az általa éves szinten túlfizetett 110 font visszafizetéséért, a bérbeadó azonban viszontkeresetében azzal érvelt, hogy a szerződés semmis kölcsönös tévedés (*mutual mistake*) miatt.

A Court of Appeal megállapította, hogy a felek tényleg tévedésben voltak a lakás minősítését illetően, ugyanakkor a *common law* értelmében a bérleti szerződés nem semmis (*void*), viszont az *equity* alapján megtámadható (*voidable*). Éppen erre való hivatkozással végül is a bíróság a szerződést érvénytelenné nyilvánította, és azt az opcionális lehetőséget biztosította a bérlőnek, hogy vagy elhagyja a bérleményt és ezzel gyakorlatilag megszünteti a bérleti

⁸⁰⁶ Vö. még: *Smith v. Hughes* ((1871) L. R. 6 Q. B. 597) ill. *Leaf v. International Galleries* ((1950) 2 K. B. 86)

⁸⁰⁷ (1950) 2 K. B. 86., hivatkozik rá: TREITEL: *id. m.* 266., ill. uo. 39. lábjegyzet; ANSON: *id. m.* 293., ill. uo. 6. lábjegyzet; MCKENDRICK: *id. m.* 181.; STOLJAR: *id. m.* 105., 31. lábjegyzet ill. 106-107.; DAVIES: *id. m.* 132.

⁸⁰⁸ Ezzel szemben ANSON annak véli, vö. ANSON: *id. m.* 293.

⁸⁰⁹ Vö. STOLJAR: *id. m.* 106.

⁸¹⁰ (1950) 1 K. B. 671., hivatkozik rá: TREITEL: *id. m.* 266., ill. uo. 41. lábjegyzet; ANSON: *id. m.* 294., ill. uo. 3. lábjegyzet; DAVIES: *id. m.* 133-134.; MCKENDRICK: *id. m.* 181-182.; CHITTY: *id. m.* 235., ill. uo. 51. lábjegyzet; STOLJAR: *id. m.* 44-46., ill. 44., 39. lábjegyzet.

szerződést, vagy pedig az eredetileg megállapított bérleti díjat fizeti. Ebből következően a felperesnek a túlfizetésre vonatkozó keresetét a bíróság elutasította.⁸¹¹

Az *error in qualitate* és több más tévedési kategória meghatározó esetének számít a *House of Lords* által elbírált *Bell v. Lever Bros. Ltd.*⁸¹² ügy. Az eset tényállása a következő volt: a Lever Brothers Ltd.-nek nagy érdekeltségei voltak Afrikában, azért, hogy ellenőrizze azokat, alapított 1923-ban egy újabb céget, a Niger Co.-t. Alperesek tagjai voltak a Niger Co. igazgatóságának, Bell volt az ügyvezetője a cégnek, a másik alperes, Snelling pedig Bell helyettese volt. A Lever Brothers-sal kötött munkaszerződésük alapján nagy összegű munkabért kaptak tevékenységükért.⁸¹³ 1926-ban a cég az alperesek munkaszerződését újabb 5 évvel meghosszabbította, a szerződés egyik pontja értelmében alperesek nem folytathattak olyan gazdasági tevékenységet, amelyből saját profitjuk lett volna, mindaddig, amíg a céggel munkaviszonyban álltak. Ténylegesen azonban az alperesek végeztek ilyen tevékenységet, amelyről a társaság nem tudott. A cég, mivel üzleti érdekeltségei Afrikában megváltoztak, 1929-ben elhatározta, hogy megszünteti az alperesekkel kötött munkaszerződéseket azok lejárta előtt, és ennek keretében megállapodott alperesekkel abban, hogy 30.000 ill. 20.000 fontot⁸¹⁴ ad nekik végkielégítésként a munkaviszony megszüntetése miatt. Miután kifizette a Lever Bros. Ltd. az alpereseket, tudomást szerzett arról, hogy alperesek megszegték a munkaszerződésben foglalt rendelkezéseket, melyből következően a cégnek lehetősége lett volna azonnali hatállyal felmondani alperesek munkaviszonyát, anélkül, hogy végkielégítést kellett volna fizetniük.

A cég keresetet nyújtott be az általa kifizetett pénzösszegek visszafizetése iránt alperesekkel szemben, arra való hivatkozással, hogy a kompenzációs megállapodás megkötésekor tévedésben volt a tekintetben, hogy a munkaszerződést csak az alperesek beleegyezésével lehet megszüntetni, holott a valóságban – a helyes tények ismeretében – annak egyoldalú felmondására is lehetőség lett volna.

A bírósági tárgyalás eredményeképpen az esküdszék megállapította, hogy nincs arra bizonyíték, hogy az alperesek tudatosan, csalárd (*fraud*) módon megtévesztették volna a felperest, ugyanis amikor alperesek a végkielégítésről szóló megállapodást felperessel

⁸¹¹ A bírósági döntés nem volt egységes, az egyik bíró úgy vélte, hogy az eset jogban való tévedésnek minősül, míg két másik bíró azt az álláspontot foglalta el, hogy a tévedés ténybeli volt.

⁸¹² (1932) A. C. 161., hivatkozik rá: TREITEL: *id. m.* 265-266., ill. 265., 26. lábjegyzet; ANSON: *id. m.* 285-288., ill. 285., 3. lábjegyzet, 296., ill. uo. 2. lábjegyzet; CHITTY: *id. m.* 229-232., ill. 229., 16. lábjegyzet; DAVIES: *id. m.* 131-133; MCKENDRICK: *id. m.* 177-178; STOLJAR: *id. m.* 43-44., ill. 43., 36. lábjegyzet.

⁸¹³ Bell fizetése évi 8.000, Snellingé pedig 6.000 font volt.

⁸¹⁴ Bellnek 30.000-t, Snellingnek 20.000-t.

megkötötték, akkor maguk is „elfeledkeztek” arról, hogy korábbi, munkaszerződésükbe foglalt kötelezettségüket megszegték.⁸¹⁵

A bíróság ugyanakkor úgy döntött, hogy a kompenzációs szerződés tévedés miatt semmis, ugyanis mindkét fél abban a téves hiszemben volt a megállapodás megkötésekor, hogy az alperesek munkaszerződését csak végkielégítés alkalmazásával, közös megegyezéssel lehet megszüntetni. (A döntést a Court of Appeal is helybenhagyta.)

Az újabb fellebbezés eredményeképpen azonban a House of Lords megváltoztatta az első- és másodfokú ítéletet, és megállapította, hogy a szerződés nem semmis, ugyanis a tévedés csak lényegtelen minőségbeli tévedés volt.⁸¹⁶ A House of Lords döntése jogilag nem egyértelmű, többféleképpen is értelmezhető. Az első interpretáció szerint az ítéletből arra lehet következtetni, hogy nincsen olyan általános szabály az angol jogban, amelynek értelmében minden, lényeges és kölcsönös tévedés feltétlenül a szerződés semmisségét eredményezné.⁸¹⁷

Egy másik magyarázat szerint az angol jog ismeri és használja a lényeges minőségbeli tévedés esetét, azonban jelen ügyben nem volt megállapítható, hogy a minőségben való tévedés olyan fokú lett volna, amely a szerződés érvénytelenségét eredményezné.⁸¹⁸

Egy újabb interpretációs variáns szerint pedig egyáltalán nem létezik olyan doktrína az angol jogban, mely elismerné a lényeges minőségbeli tévedést, mint érvénytelenségi okot.⁸¹⁹ Végül van olyan értelmezés is, mely alapján egy szerződés semmisségét csak akkor lehet megállapítani, ha nincs olyan szerződéses tárgy, amelyre a felek ügyletet kötnének, azaz ilyenkor a semmisség alapja nem a tévedés, hanem a dolog (*res*) hiánya.⁸²⁰

Az *Associated Japanese Bank International Ltd. v. Credit du Nord SA*⁸²¹ ügy tényállása szerint a felperesek egy harmadik személlyel adásvételi és visszlízingszerződést kötöttek, akinek a lízingszerződésből eredő kötelezettségeiért az alperesek jótálltak. Később kiderült, hogy az adásvétel és a lízingügylet tárgyát képező gépek nem is léteztek és a szerződések

⁸¹⁵ Megjegyzem, ez nem tűnik túl életszerűnek, az ember általában nem szokott olyan kötelezettségszegésről „elfelejtkezni”, amely súlyosan érinti a szerződéses rendelkezéseket. Vagy ha mégis, akkor nem lehet elfelejtésre hivatkozni, mert az írásos szerződésben ez a rendelkezés szerepel, így azt csak elő kellett volna venni és meg kellett volna tekinteni.

⁸¹⁶ A Legfelsőbb Bíróság döntése meghozatalakor az öttagú bírói tanácsból három bíró döntött úgy, hogy a szerződés nem semmis, míg kettőjük ellenvéleményét fogalmazta meg ezzel kapcsolatosan. A három bíró egyike, LORD BLANESBURGH arra alapozta álláspontját, hogy a tévedésre mint semmisségi okra való hivatkozás hivatalosan nem történt meg az eljárás során, a másik két, többségi nézetet képviselő bíró, LORD ATKIN és LORD THANKERTON azon a véleményen volt, hogy a tévedés nem volt olyan alapvető (*fundamental*), amely a szerződés semmisségét eredményezné.

⁸¹⁷ Vö. CHITTY: *id. m.* 230.

⁸¹⁸ Ld. DAVIES: *id. m.* 132.

⁸¹⁹ Vö. DAVIES: *id. m.* 132.

⁸²⁰ Ld. CHITTY: *id. m.* 231.

⁸²¹ (1989) 1 W. L. R. 255., hivatkozik rá: CHITTY: *id. m.* 232-233., ill. 232., 33. lábjegyzet; TREITEL: *id. m.* 267., ill. uo. 52. lábjegyzet; MCKENDRICK: *id. m.* 177-178.

megkötésére a harmadik személy csalárd magatartása vezetett. Ennél fogva az alapügyletek megtámadhatóvá váltak, megtévesztésre való hivatkozással. A bíróság megállapította, hogy alperesek nem felelősek az általuk vállalt garanciáért, amely kifejezetten csak akkor terhelte volna őket, ha a gépek léteztek volna. Az eljáró bíró az alperesi kötelezettségvállalást semmisnek minősítette közönséges tévedés (*common mistake*) okából.

Általában a pusztán minőségbeli tévedés nem eredményezi a szerződés érvénytelenségét, így pl. a *Scott v. Littledale*⁸²² ügyben sem, melyben a fél teát vásárolt szerződéses partnerétől, később azonban kiderült, hogy az áru rosszabb minőségű, mint amelyre szerződni kívánt. A bíróság ebben az ügyben úgy találta, hogy a szerződés érvényes.

Fenti, általánosnak mondható elv alól vannak azonban kivételek, tehát elképzelhető olyan eset, hogy az *error in qualitate* a szerződés semmisségét eredményezi. A *Kennedy v. Panama, etc., Royal Mail Co.*⁸²³ ügy tényállása alapján felperes abban a hiszemben szerzett részesedést az alperesi társaságban, hogy a cég szerződéses viszonyban áll Új-Zéland Kormányával, mely azonban nem bizonyult igaznak. Felperes teljes mértékben jóhiszemű volt, ugyanis alperes az új tőke-bevonás érdekében kibocsátott prospektusában feltüntette azt a valótlan tényt, hogy az új-zélandi Kormánnyal levélszállítási szerződésben áll.

Felperes, miután megtudta a valós helyzetet, keresetet nyújtott be az általa fizetett pénzösszeg visszakövetelésére, arra való hivatkozással, hogy az üzletrész, amelyet az alperesi társaságban vásárolt, jóval kevesebb értékkel bír, mert ténylegesen a cég nem állt szerződéses viszonyban a Kormánnyal. A bíróság úgy döntött, hogy csalárd megtévesztés semmiképpen sem állapítható meg az alperes terhére, mivel a tévedésbe ejtés vétlen (*innocent*) volt alperes részéről, az alperesi cég ténylegesen kötött ilyen szerződést az új-zélandi Kormánnyal, azonban azt a Kormány részéről egy olyan képviselő írta alá, aki erre felhatalmazással nem rendelkezett, ezért a Kormányzat nem fogadta el a szerződést érvényesnek.

A bíróság tehát érvényesnek minősítette az alperes és a felperes közötti kontraktust, az ítélet indokolása során BLACKBURN bíró meghivatkozta a híres római jogi *error in substantia* terminust, mely alapján az angol jog szerint is csak akkor lesz a szerződés minőségben való tévedés miatt semmis, ha a minőségi hiba a szerződés tárgyának lényegét (szubsztanciáját) érinti. Az adott ügyben tehát felperes keresetét elutasította a bíróság, azonban maga

⁸²² (1858) 8 E & B 815, hivatkozik rá: TREITEL: *id. m.* 264., ill. uo. 19. lábjegyzet; STOLJAR: *id. m.* 26-27., ill. 27., 62. lábjegyzet.

⁸²³ (1867) L. R. 2 Q. L. R. 2. Q. B. 580., hivatkozik rá: TREITEL: *id. m.* 264-265., ill. 264., 22. lábjegyzet; STOLJAR: *id. m.* 77-78., ill. 77., 25. lábjegyzet; CHITTY: *id. m.* 237., ill. uo. 64. lábjegyzet; ANSON: *id. m.* 292-293., ill. 292., 5. lábjegyzet.

Blackburn bíró is elismerte, hogy lehetséges olyan minőségbeli tévedés, amely, ha érinti a dolog lényegét, a szerződés érvénytelenségével jár.

Az *Oscar Chess Ltd. v. Williams*⁸²⁴ ügy tényállása szerint a szerződő felek egy autóra kötöttek adásvételi szerződést, mindketten abban a téves hiszemben, hogy a gépjármű 1948-as évjáratú, holott az ténylegesen 1939-es modell volt és így jóval kevesebbet ért, mint amennyit a vevő fizetett érte. A bíróság úgy találta, hogy az autóra kötött adásvételi szerződés érvényes, ugyanis a szerződés tárgyának minőségbeli hibája önmagában nem érvénytelenítheti az ügyletet. Ugyanakkor az is megállapítást nyert, hogy szavatossági felelősség sem terheli az eladót, mert az általa közölt információt a gépkönyvre alapozta, így az egy tőle független, objektív körülmény volt. Így az eladó tényközlése nem minősült olyan szándékos állításnak, amely a felperest az ügyletkötésre indította volna.

d) Mennyiségbeli tévedés

A mennyiségbeli tévedésre jó példa a *Henkel v. Pape*⁸²⁵ ügy, melyben a vevő három darab karabélyt szeretett volna venni, az ajánlatát távíró útján tette meg, és abban már nem szerepelt mennyiség, hanem csak annyi, hogy puskákat szeretne vásárolni. Az eladó ebből arra következtetett, hogy a vásárló ötven karabélyt kíván venni, ugyanis a korábbi tárgyalásaik során a vevő kifejezésre juttatta felé, hogy legalább ötven ilyen puskára lenne szüksége.

A per során az volt a kérdés, hogy alperest köti-e a felperesi értelmezés alapján az ötven karabély megrendelése vagy csak az eredeti szándéka szerinti három darab megvásárlására kötelezhető, alperes ugyanis kész volt a három karabély árának megfizetésére. A bíróság végül is úgy döntött, hogy az ötven karabélyra tekintettel nem jött létre szerződés a felek között, csupán csak az alperes által eredetileg megvásárolni kívánt három darabra.

A *Cox v. Prentice*⁸²⁶ ügy tényállása szerint egy ezüstrudat adtak el akként, hogy a rúd súlyát tévesen határozták meg a vevő hátrányára. Felperes keresetet nyújtott be alperessel szemben azon kárának megfizetése iránt, amely az ezüstrúd szerződött és tényleges súlya közötti különbségből adódott. A bíróság úgy ítélkezett, hogy felperes visszakövetelheti azt a

⁸²⁴ (1957) 1 W. L. R. 370., hivatkozik rá: ANSON: *id. m.* 294., ill. uo. 2. lábjegyzet; TREITEL: *id. m.* 266-267., ill. 267., 45. lábjegyzet; CHITTY: *id. m.* 237-238., ill. 238., 69. lábjegyzet; STOLJAR: *id. m.* 138., ill. uo. 77. lábjegyzet; MCKENDRICK: *id. m.* 181.

⁸²⁵ (1870) L. R. 6 Ex. 7., hivatkozik rá: POLLOCK: *id. m.* 523., ill. uo. k. lábjegyzet; STOLJAR: *id. m.* 14., ill. uo. 16. lábjegyzet.

⁸²⁶ (1815) 3 M. & S. 344., hivatkozik rá: TREITEL: *id. m.* 270., ill. uo. 66. lábjegyzet; STOLJAR: *id. m.* 41., 30. lábjegyzet;

vételárat, amelyet a rúdért fizetett, mely ítéleti rendelkezés egyben nyitva hagyta annak a kérdését, hogy a szerződés érvényes volt-e vagy sem.

4. § Az equity-beli tévedés

a) Az equity-ről általában, a tévedés általános szabályai az equity-ben

Az *equity*, bár szó szerint méltányosságot jelent, nem azonos és nem egyenlő azzal, hanem a *common law* mellett a későbbiek során párhuzamosan kialakult és kifejlesztett önálló joganyaggal azonos.

Az *equity* és a *common law* kapcsolatára 1873-ig az volt a jellemző, hogy külön bírósági szervezeti rendszer foglalkozott az *equity*-vel és a *common law*-val, így voltak *equity* bíróságok (*Courts of Equity*) és *common law* bíróságok (*Courts of Common Law*).⁸²⁷ Ebből következően mindegyik különbíróság a saját joganyagát alkalmazta egészen 1873-ig, amikor is az új *Judicature Act* hatályba lépett, mely a bírósági különválasztást szervezeti szinten megszüntette és a két joganyag is valamelyest közeledett egymáshoz. Ennek eredményeképpen, ha a szerződés érvénytelenségének kérdése egy adott perben felmerült, először azt kellett eldönteni, hogy vajon a szerződés a *common law* alapján érvényes-e vagy sem. Ha az volt, akkor a bíróságnak tovább kellett vizsgálódnia, hogy esetlegesen milyen alapokon nyújthat jogvédelmet a félnek az *equity* szabályai szerint.⁸²⁸

A szerződéses tévedés szempontjából az *equity* annyiban különbözik a *common law* megoldásaitól, hogy bizonyos esetekben akkor is jogi segítséget nyújt a tévedő félnek, ha ő a *common law* alapján igényt nem támaszthatna.⁸²⁹ Ha a szerződés érvényes (*valid*) a *common law* értelmében és ennél fogva nem semmis (*void*), attól még elképzelhető, hogy az *equity* alapján megtámadható (*voidable*) lesz. Mindemellett az *equity* a jogkövetkezmények terén rugalmasabb megoldási lehetőségeket kínál, mint a *common law*, ugyanis míg előbbi alapján a tévedés hátrányos jogkövetkezményei mindig valamelyik felet terhelik, még akkor is, ha mindkét fél egyaránt vétlen, addig az *equity*-nél lehetőség van az arányosításra.⁸³⁰

⁸²⁷ Ld. CHITTY: *id. m.* 253.

⁸²⁸ Vö. CHITTY: *id. m.* 253. Általános szabály az, hogy az *equity* a *common law*-t követi a szerződéses tévedés vonatkozásában, azaz, ha a szerződés tévedés miatt semmis a *common law* alapján, akkor az *equity* szerint is az lesz.

⁸²⁹ Vö. TREITEL: *id. m.* 287.

⁸³⁰ Ld. TREITEL: *id. m.* 287.

b) Ténybeli és jogi tévedés az *equity*-ben

Ahogy már az előzőekben is szó volt arról, az *equity* olyan esetben is jogi eszközt nyújt a tévedés miatt hátrányba kerülő fél számára, amikor a *common law* nem, pl. azért, mert a tévedés a *common law* alapján nem lenne alapvető (*fundamental*), lényeges. Erre példa a *Hitchcock v. Giddings*⁸³¹ ügy, melyben a vevő tévedett az eladás jogcímében.⁸³²

Amennyiben az eladó a tulajdonában álló tárgyat akként kívánja értékesíteni, hogy az különféle jogokkal (pl. jelzálogjoggal), kötelezettségekkel van terhelve, a vevő viszont azt hiszi, hogy tehermentes tulajdont szerez,⁸³³ az ügylet a *common law* értelmében érvényes lesz, míg az *equity* alapján ténybeli (!) tévedésre való hivatkozással megtámadható.

Ellenben akkor, ha az eladó a tulajdonát képező dolgot több joggal ruházza át, mint amellyel ténylegesen a dolog tudomása szerint rendelkezik, az *equity* itt az eladó segítségére fog sietni. Ilyen esetre példa a *Colyer v. Clay*⁸³⁴ ügy, melynek tényállása szerint az eladó azt hitte, hogy az eladott dolog csak felerészben áll tulajdonában, azonban az ténylegesen teljes egészében az övé volt.

Ténybeli tévedés valósul meg az *equity* alapján akkor, amikor az eladó az eladott dolog értékében van tévedésben. A *Re Garnett*⁸³⁵ ügyben az örökhagyó ingatlanának felét nővérére, míg másik felét egyenlő arányban unokahúgaira hagyta, akik a nővérevel éltek. Az örökhagyó unokahúgai később átruházták tulajdonrészüket a nővérré 10.500 font értékben. Később kiderült, hogy a tulajdonrészek értéke 15.000 font körüli volt. A bíróság úgy döntött, hogy a tulajdonátruházás az *equity* alapján érvénytelen, ugyanis értékben való tévedés történt.⁸³⁶

Az *equity* csak és kizárólag azon ténybeli tévedések esetén nyújt segítséget a sérelmet szenvedett félnek, amelyek már a szerződés megkötésekor fennállottak, akkor viszont nem, amikor a tévedés a felek jövőbeli, bizonytalan várakozásaival kapcsolatos. Erre jó példa az *Amalgamated Investment & Property Co. Ltd. v. Walker C Sons Ltd.*⁸³⁷ ügy, melynek tényállása szerint a felek közötti adásvételi szerződés tárgya egy olyan londoni raktár volt,

⁸³¹ (1817) 4 Price 135., hivatkozik rá: TREITEL: *id. m.* 288., 11. lábjegyzet; STOLJAR: *id. m.* 45., 44. lábjegyzet;

⁸³² A tényállás alapján megkérdőjelezhető, hogy miért minősül az eset ténybeli tévedésnek, a jogcímbe való tévedés ugyanis nyilvánvalóan jogban való tévedés. TREITEL mindazonáltal az *equity*-ben való ténybeli tévedésnek tekinti az ügylet.

⁸³³ Ilyen és ehhez hasonló tényállású jogesetek az alábbiak: *Manser v. Back* (1848) 6 Hare 433, *Torrance v. Bolton* (1872) L. R. 8 Ch. App. 118., hivatkozik rájuk: TREITEL: *id. m.* 288., ill. uo. 13. lábjegyzet.

⁸³⁴ (1843) 7 Beav. 188., hivatkozik rá: TREITEL: *id. m.* 288., ill. uo. 14. lábjegyzet.

⁸³⁵ (1885) 31 Ch. D. 1, hivatkozik rá: TREITEL: *id. m.* 288-289., ill. 288., 17. lábjegyzet.

⁸³⁶ Megjegyzendő azonban, hogy amennyiben a szerződéses vételár értékét harmadik fél határozza meg, akkor az *equity* alapján sem lehet tévedésre hivatkozni, függetlenül attól, hogy az értékmeghatározás túl alacsony vagy túl magas volt.

⁸³⁷ (1977) 1 W. L. R. 164, 172., hivatkozik rá: TREITEL: *id. m.* 289., ill. uo. 20. lábjegyzet.

amelyet a vevő felújítani szándékozott. A szerződés megkötése előtt egy kormányzati hivatalnok elhatározta, hogy a raktárépület kerüljön fel egy olyan hivatalos listára, amely különleges építészeti vagy történeti értékkel bíró építményeket tartalmazott. Az épület tényleges listára kerülése a szerződés megkötése után megtörtént, mely azt eredményezte, hogy nem lehetett (vagy csak aránytalanul nagy költségekkel, nehézségekkel lehetett volna) engedélyt szerezni az építmény felújítására. Ha a hozzájárulást a hivatalok megtagadják, akkor az épület értéke 1.500.000 font körülire esne, míg a szerződés szerinti vételár 1.710.000 font volt.

A Court of Appeal úgy döntött, hogy az equity sem nyújthat segítséget ilyen esetben. Nem kétséges az, hogy amennyiben a felek tudták volna a szerződés megkötésekor, hogy az ingatlan felkerül erre a hivatalos listára, akkor ez befolyásolta volna a szerződéses tárgyalásokat, azonban a hivatalos döntés a kérdésben a szerződés megkötésekor még meg sem született, ezért akkor az ingatlan ténylegesen annyit ért, amennyire a felek szerződtek.

A *common law* értelmében tévedésre csak ténybeli tévedés esetén lehet hivatkozni, szemben az *equity*-vel, ahol a jogban való tévedés is releváns lehet.⁸³⁸

Az alanyi jogban való tévedés (*mistake as to private right*) érvénytelenítheti a szerződést, de csak akkor, ha azzal az eredménnyel jár, hogy a fél a saját tulajdonát vásárolja meg.⁸³⁹ Ez a jogban való tévedés ténybeli tévedésen alapul, ugyanis a vásárló nem tudja, hogy a saját dolgát veszi meg, nemtudása a tények helytelen ismeretén alapul. Hasonlóan ténybeli tévedés vezet jogban való tévedéshez azon esetekben, amikor a tévedés a szerződő fél életkorában van, és később kiderül, hogy a tényleges életkora alapján a fél szerződésképeséssel nem is rendelkezett vagy az csak korlátozott volt.

Tisztán jogban való tévedés valósult meg az *Allcard v. Walker*⁸⁴⁰ ügyben, melyben egy férjezett asszony egymaga vállalt arra kötelezettséget, hogy egy később tulajdonába kerülő vagyontárgyát elidegeníti. Az angol jogi szabályok értelmében azonban férjes asszony ilyen kötelezettségvállalást egyedül nem tehetett volna. A bíróság megállapította, hogy mind a megállapodás, mind az azon alapuló szerződéses kötelezettség az *equity* alapján érvénytelen, jogban való tévedés miatt. STIRLING bíró arra az értelmezésre helyezkedett, hogy a tévedés itt a hölgy alanyi jogára vonatkozott.

Az *equity* akkor is segítséget nyújt a jogban való tévedéskor, ha csak az egyik fél értelmezte félre a szerződéses rendelkezést. Önmagában az a tény, hogy A tévesen magyarázza a

⁸³⁸ Vö. TREITEL: id. m. 289.

⁸³⁹ Vö. *British Homophone Ltd. v. Kunz* (1932) 152. L. T. 589., hivatkozik rá: TREITEL: id. m. 289., ill. uo. 26. lábjegyzet.

⁸⁴⁰ (1896) 2 Ch. 369., hivatkozik rá: TREITEL: id. m. 290., ill. uo. 29. lábjegyzet.

szerződést, nem jogosítja őt fel arra, hogy *B*-vel szemben a szerződés általa való értelmezése alapján igényt támasszon, ugyanígy a bíróság diszkrecionális jogkörében elutasíthatja *B*-nek az *A*-val szembeni teljesítési igényét, amennyiben *A* félreértelmezte az ügyletet.⁸⁴¹ Amennyiben *A* tévedését – akár csak vétkesen – *B* okozta, akkor előbbi kérheti a szerződés érvénytelenítését.⁸⁴²

Vannak végül olyan ügyek, amelyek a common law értelmében ténybeli tévedésnek minősülnek, azonban járhatnak olyan másodlagos következményekkel, amelyek jogban való tévedést eredményeznek, így az equity értelmében relevánsak. A már hivatkozott *Solle v. Butcher* ügyben⁸⁴³ a Court of Appeal megállapította, hogy a tévedés elsődlegesen ténybeli,⁸⁴⁴ azonban a következmények alapján jogban történő tévedésnek is minősül.

5. § Tévedésből aláírt okiratok (non est factum)

Általános szabályként megállapítható, hogy az a személy, aki egy írásos dokumentumot aláírásával ellát, kötve van az okirat tartalmához, akár elolvasta, ill. megértette annak tartalmát, akár nem.⁸⁴⁵

Fentiektől függetlenül érvelhet a fél érvénytelenségi okkal, pl. azzal, hogy az aláíráskor csalárd módon (*fraud*) vagy egyéb úton megtévesztették (*misrepresentation*) ill. akár tévedésre (*mistake*) is hivatkozhat.⁸⁴⁶

A XVI. század végére kialakult egy új jogintézmény a sérelmet szenvedett felek számára, amelyet a híres *Thoroughgood*-ügy⁸⁴⁷ alapozott meg. Ezen jogeset tényállása⁸⁴⁸ szerint a felperesnek, aki nemcsak laikus, de egyben írni-olvasni nem tudó személy is volt, felajánlottak egy okiratot aláírásra, és azt mondták neki, hogy az csupán bérleti díj-hátralék iránti igényről való lemondó nyilatkozatot tartalmaz. Az okiratot végül is nem olvasták fel neki, értelemszerűen ő sem olvasta azt el. Felperes azt válaszolta, hogy amennyiben mást nem tartalmaz az írásos nyilatkozat, mint amelyről őt szóban tájékoztatták, akkor ő azzal egyetért

⁸⁴¹ Vö. *Wattson v. Marston* (1853) 4 D. M. & G. 230., hivatkozik rá: TREITEL: *id. m.* 291., ill. uo. 37. lábjegyzet.

⁸⁴² Vö. *Widing v. Sanderson* (1897) 2 Ch. 534., hivatkozik rá: TREITEL: *id. m.* 291., ill. uo. 38. lábjegyzet.

⁸⁴³ Ld. jelen fejezet 9. oldal, ill. uo. 43. lábjegyzet.

⁸⁴⁴ TREITEL – helytállóan – megjegyzi, hogy a felek elsődleges „tévedése” nem nevezhető ténybelinek, sőt, egyáltalán tévedésnek sem, ugyanis a tekintetben a felek nem voltak tévedésben, hogy a szerződés tárgyát képező lakást fel kell újítani. Vö. TREITEL: *id. m.* 291.

⁸⁴⁵ „As a general rule, a person is bound by his signature to a document whether he reads it or understands it or not.” Hivatkozik rá és idézi: TREITEL: *id. m.* 302.

⁸⁴⁶ Vö. DAVIES: *id. m.* 136.

⁸⁴⁷ *Thoroughgood v. Cole* (1584) 2 Co. Rep. 9a, hivatkozik rá: TREITEL: *id. m.* 302., ill. uo. 63. lábjegyzet; STOLJAR: *id. m.* 2., 1. lábjegyzet; ANSON: *id. m.* 313., 2. lábjegyzet; POLLOCK: *id. m.* 500., z. lábjegyzet.

⁸⁴⁸ Ld. POLLOCK: *id. m.* 500.

majd alá is írta az okiratot. A valóságban azonban az okiratban az állt, hogy a felperes mindennemű igényéről lemond, nem csak a bérleti díj-hátralékkal kapcsolatosról.

A bíróság megállapította, hogy az ilyen körülmények között aláírt dokumentum egyáltalán nem minősül a felperes nyilatkozatának, és általánosságban lefektette azt az elvet, hogy amennyiben egy írni-olvasni nem tudó személy számára helytelen tájékoztatást adnak az okirat tartalmáról, akkor az nem minősül az ő okiratának, még akkor sem, ha azt kézjeggyével ellátta. A kivétel-szabály értelmében az aláíró személy nincs kötve a fenti körülmények között aláírt okirat tartalmához, hivatkozni tud az ún. *non est factum*⁸⁴⁹-kifogásra, mely alapján az okirat nem minősül tőle származónak (*it is not my deed*). Az okirat nem egyszerűen megtámadható lesz az azt felolvasó személytől eredő csalárd megtévesztésre (*fraud*) való hivatkozással, hanem annak egésze semmisnek (*void*) fog minősülni, ami azzal jár, hogy még a harmadik, jóhiszemű személyek sem alapíthatnak jogot az ilyen körülmények között tett írásbeli nyilatkozatra.⁸⁵⁰

A *non est factum* doktrínája az idők folyamán továbbfejlesztést nyert, elsősorban a *Foster v. Mackinnon*-ügynek köszönhetően.⁸⁵¹ A jogeset szerint⁸⁵² Mackinnon-t, aki egy korosodó úriember volt,⁸⁵³ csalárd megtévesztés eredményeképpen rávették arra, hogy töltsön ki egy váltót 3000 font értékben, és azt mondták neki, hogy az okirat egy korábban általa vállalt kötelezettség biztosítására fog szolgálni. Mackinnon, anélkül, hogy megnézte volna a váltót, aláírta azt, bízva a kapott tájékoztatásban. Később a váltót hátrattal látták el Foster javára, aki azt jóhiszeműen elfogadta. A Mackinnon által vállalt kötelezettség nem az általa korábban tett jognyilatkozatához kapcsolódott, hanem egy attól független, 3000 font értékű, új kötelezettséget keletkeztetett a számára.

Foster beperelte Mackinnon-t a 3000 font kifizetése céljából, az alperes azzal védekezett, hogy ő soha sem akart ilyen tartalmú kötelezettségvállalást tenni. A bíróság megállapította, hogy alperest nem terheli az általa írásban tett kötelezettségvállalás, ugyanazon az alapon, ahogyan a vak vagy írni-olvasni nem tudó személyt nem köti az olyan okirat, amelynek természetével nincs tisztában. BYLES bíró véleménye szerint a Mackinnon úr által eszközölt aláírás olyan, mintha a nevét egy női emlékkönyvbe vagy egy könyvnek a belső borítójába

⁸⁴⁹ A regula teljes, latin nyelvű elnevezése: *Scriptum predictum non est factum suum*. Hivatkozik rá és idézi: ANSON: *id. m.* 313., 2. lábjegyzet.

⁸⁵⁰ Vö. DAVIES: *id. m.* 136-137. A *non est factum* jogintézménye kifejezetten a tévedésből aláírt okiratok esetében nyújt segítséget a sérelmet szenvedett fél számára, és az e körben kialakult angol szokásjog egy külön joganyagot ill. joggyakorlatot képez, kissé elszeparálódva a megtévesztés és a tévedés általános joganyagától.

⁸⁵¹ (1869) L. R. 4 C. P. 704, 711, hivatkozik rá: TREITEL: *id. m.* 303., 64. lábjegyzet; ; POLLOCK: *id. m.* 501., ill. uo. d. lábjegyzet; STOLJAR: *id. m.* 72., ill. uo. 3. lábjegyzet; ANSON: *id. m.* 315., ill. uo. 4. lábjegyzet.

⁸⁵² Ld. ANSON: *id. m.* 315-316.; POLLOCK: *id. m.* 501-503.

⁸⁵³ „a gentleman far advanced in years”, idézi: ANSON: *id. m.* 315.

írta volna bele, anélkül, hogy arról tudott volna, hogy a lap másik oldalán egy váltóról szóló nyilatkozat áll.⁸⁵⁴

A bíróság arra hivatkozott, hogy alperes sohasem kívánt váltón alapuló kötelezettséget vállalni, hanem egy más természetű szerződést kívánt kötni, nevezetesen a korábbi kötelezettségéért kívánt szerződéses biztosítékot vállalni. Vizsgálták azt is, vajon az alperest terhelte-e valamiféle hanyagság a körben, hogy – bízván a hamis állításban – elolvasás nélkül aláírta a váltót, és arra az álláspontra helyezkedtek, hogy alperes nem volt gondatlan.

A *Foster v. Mackinnon*-ügy eredményeképpen a XIX. századra kialakult a tévedésből aláírt okiratok körében az az általános rendező elv, hogy nemcsak az írni-olvasni nem tudó személyekre alkalmazandó a *non est factum* szabálya, hanem más esetekben is, nevezetesen akkor, ha a személy, aki aláírja az okiratot, nincs tisztában az általa ellenjegyzett dokumentum jogi természetével.⁸⁵⁵ Az ily módon aláírt okiratok esetében az aláíró személyt nem köti az okirat tartalma, mivel az aláíró akarata nem egyezik az okirat tartalmával,⁸⁵⁶ sőt, gyakorlatilag nincs *consensus ad idem* a szerződéses okirat vonatkozásában.

Később a *non est factum*-ra való hivatkozás a bírói joggyakorlat értelmében, olyan ügyekben is megengedetté vált, amelyeknél az aláíró személy elolvashatta volna az okiratot, de nem tette meg. A doktrína ezen fejlődési szakaszában az rendkívül széles kiterjesztést nyert, és ez jogbizonytalanságot eredményezett, ezért az angol bíróságok elkezdtek az elvet szokásjogi úton ésszerűbb korlátok közé szorítani. Ennek köszönhetően a *non est factum*-ra történő hivatkozás nem járt eredménnyel akkor, ha a tévedés csak pusztán az okirat tartalmára (*content*) vonatkozott, nem pedig annak jellegére (*character*) vagy típusára (*class*), ill. akkor sem, ha az aláíró fél gondatlan (*negligent*) volt eljárása során.⁸⁵⁷

Utóbbi kivétel-szabály a *Carlisle and Cumberland Banking Co. v. Bragg*-ügy kapcsán nyert kifejtést.⁸⁵⁸ Az ügy tényállása szerint bizonyos *Rigg* nevezetű személy megkérte az alperest, hogy írjon alá egy olyan okiratot, amely állítása szerint egy olyan biztosítási ügylettel kapcsolatos, amely vonatkozásában ők közösen üzleteltek. Alperes aláírta azt anélkül, hogy elolvasta volna és később kiderült, hogy ez nem más volt, mint *Rigg* felperesi banknál fennálló hitelkeretének a túllépéséért nyújtott biztosíték-adás. A pénzügyintézet

⁸⁵⁴ „... as if he had written his name ... in a lady's album, or on an order for admission to the Temple Church, or in the fly-leaf of a book, and there had already been, without his knowledge, a bill of exchange ... on the other side of the paper.” Idézi: ANSON: *id. m.* 315-316.

⁸⁵⁵ Tehát itt is egy jogban való tévedésről van szó.

⁸⁵⁶ „the mind of the signer did not accompany the signature” – vö.: *Foster v. Mackinnon*, idézi: TREITEL: *id. m.* 303.

⁸⁵⁷ Vö. DAVIES: *id. m.* 137.

⁸⁵⁸ (1898) 67 L. J. Q. B. 224., hivatkozik rá és idézi: ANSON: *id. m.* 316., ill. uo. 1. lábjegyzet.

engedélyezte *Rigg*-nek a hitelkeret-meghaladást, abban a hiszemben, hogy alperes úgysis garanciát vállalt érte.

Az esküdszék úgy találta, hogy alperes *Rigg*-nek a csalárd (*fraud*) megtévesztő magatartása miatt írta alá a biztosíték-adásról szóló kötelezvényt, anélkül, hogy tudta volna, hogy *Rigg* hitelkeret-túllépéséért vállalt garanciát, de ugyanakkor az is bizonyítást nyert, hogy az okirat aláírásakor az alperes gondatlan (*negligent*) volt. Azt is megállapította a *Court of Appeal*, hogy alperes nem felelős az általa vállalt garanciáért, ugyanis nem az ő hanyagsága, gondatlansága eredményezte a felperes kárát, hanem azt *Rigg* csalárd magatartása okozta, ebből következően az alperesi gondatlanság irreleváns, mivel gondos eljárásra való kötelezettsége (*duty of care*) nem volt a felperesi bank felé.

A bíróság azt is megjegyezte, hogy azokban az esetekben, amikor az ügy tárgya forgatható értékpapírokkal kapcsolatos, akkor ezen okiratok kiállítója, elfogadója, ill. forgatmányozója gondossági kötelezettséggel bír az értékpapírok értékéért minden jóhiszemű (*bona fide*) birtokossal szemben. Éppen ezért ahhoz, hogy ezekben az ügyekben az aláíró személy eredménnyel tudjon a *non est factum* kifogására hivatkozni, nem elegendő pusztán azt bizonyítania, hogy az ügyleti akarata és a ténylegesen aláírt dokumentum tartalma nem egyezik, hanem még azt is igazolnia kell, hogy saját tévedése tekintetében nem terheli gondatlanság.⁸⁵⁹

A *Saunders v. Anglia Building Society*⁸⁶⁰ ügyben a felperes, egy 78 éves özvegy hölgy, *Mrs. Gallie* a házáról kiállított tulajdoni lapot átadta unokaöccsének, *Wally Parkin*-nak, abból a célból, hogy ajándékozási szerződést kössenek az ingatlanra, amely alapján megajándékozná unokaöccsét a házzal, aki így kölcsönt tudna felvenni és az ingatlan tulajdonjoga lenne a kölcsön biztosítéka. Az ajándékozási szerződés egyik pontjában az szerepelt volna, hogy *Parkin* biztosítaná az özvegy élete végéig történő bentlakását az ingatlanban. *Parkin*-nek volt egy *Lee* nevezetű barátja, az unokaöcs és *Lee* közösen elmentek *Mrs. Gallie* házához, és megkérték, hogy írja alá az időközben elkészült okiratot. Az özvegynek az volt a benyomása, hogy az aláírandó dokumentum révén mind *Parkin*, mind pedig *Lee* kölcsönt tud felvenni a biztosítékul lekötött házra tekintettel, és abban a hiszemben írta alá azt, hogy ajándékozási szerződést köt az unokaöccsével, *Parkin*-nal. Az özvegy aláírta az okiratot anélkül, hogy el tudta volna olvasni, mert eltörte a szemüvegét.

⁸⁵⁹ Az összes egyéb más ügytípusban azonban a fél gondatlansága, hanyagsága nem eredményezi azt, hogy az okirat tartalmáért felelősséggel kell tartoznia, amennyiben bizonyítja, hogy a valós szerződéskötési szándéka és az okirat tényleges tartalma között eltérés van.

⁸⁶⁰ (1971) A. C. 1004., hivatkozik rá és idézi: DAVIES: *id. m.* 137-138; ANSON: *id. m.* 315., ill. uo. 1. lábjegyzet; CHITTY: *id. m.* 251., ill. uo. 49. lábjegyzet; TREITEL: *id. m.* 303., 69. lábjegyzet (*Gallie v. Lee*-ként való hivatkozással, vö. jelen munka következő lábjegyzete).

Az írásos dokumentum ténylegesen arról szólt, hogy az özvegy értékesíti az ingatlant *Lee* részére 3000 fontért, azonban valójában az ingatlanért sem az özvegynek, sem pedig unokaöccsének nem fizetett *Lee* egy pennyt sem, hanem jelzálogjoggal megterhelte azt, és a felvett pénzt saját céljaira használta fel, anélkül, hogy részesítette volna az összegből *Parkin*-t. Ráadásul még a kölcsönt sem fizette vissza a hitelezőnek, aki így követelte az ingatlan birtokba adását.

Mrs. Gallie keresetet nyújtott be *Lee*-vel, mint I. r. alperessel, ill. az *Anglia Building Society*-vel, mint II. r. alperessel szemben, amelyben arra hivatkozott, hogy az általa tett nyilatkozat semmis a *non est factum* alapján. Az I. fokú bíróság az özvegy keresetének helyt adott, azonban a *Court of Appeal* egyhangú határozatával megváltoztatta az I. fokú ítéletet.⁸⁶¹ A bíróság a felperes *non est factum*-ra vonatkozó hivatkozását elutasította. *RUSSEL* bíró a II. fokú ítélet indokolásában kihangsúlyozta azt, hogy a felperes, *Mrs. Gallie* mindenképpen el kívánta idegeníteni ingatlanát, annak érdekében, hogy a szerző fél pénzt vehessen fel rá, és mivel úgy tudta az özvegy, hogy unokaöccse és barátja közösen kívánták ezt a kölcsönügyletet lebonyolítani, ezért lényeges különbség a két ügylet jogi természete és joghatása között nincs.

Az özvegy a II. fokú ítélettel szemben újabb jogorvoslattal élt, így került az ügy a *House of Lords*-hoz, amely a II. fokú ítéletet teljes egészében hatályában fenntartotta. A *House of Lords* álláspontja szerint a ténylegesen aláírt és az aláírni szándékozott okiratok között nincs lényeges különbség az okiratok jogi természetét illetően, ezért az alperes jelzálogjoga továbbra is fennmaradt az ingatlanon.⁸⁶²

A *House of Lords* ítéletének indokolását – *DAVIES* szerint – az alábbi három fő pontban foglalta össze.⁸⁶³

- A *non est factum*-ra való hivatkozás csak akkor lehet sikeres, ha az arra hivatkozó fél bizonyítja azt, hogy döntő (*radical*) vagy alapvető (*fundamental*) ill. lényegi (*substantial*) különbség volt az általa aláírni kívánt és ténylegesen aláírt nyilatkozat tartalma között. Ezzel a *House of Lords* a korábbi elvet hatályon kívül helyezte, melynek lényege szerint a különbségnek a ténylegesen aláírt, ill. aláírni szándékozott dokumentumok között azok

⁸⁶¹ Az I. fokú eljárás során az ügy *Gallie v. Lee and Another* néven futott, a *House of Lords* elé azonban már *Saunders v. Anglia Building Society* elnevezéssel jutott, mivel *Mrs. Gallie* meghalt, mielőtt az ügy a *House of Lords* elé került volna és az örökösét *Saunders*-nek hívták, ill. *Lee* az I. fokú ítélet után már nem volt peres fél. Vö. *Gallie v. Lee and Another* (1969) 2 Ch. 17, hivatkozik rá: *ANSON: id. m. 315., 2. lábjegyzet.*

⁸⁶² Vö. *ANSON: id. m. 315., 3. lábjegyzet.* Nyilvánvalóan az ilyen tartalmú döntés meghozatalához hozzájárult az a tény is, hogy alperes nem kívánta a felperest kilakoltatni az ingatlanból.

⁸⁶³ Ld. *DAVIES: id. m. 138.*

tartalmában (*content*) és karakterében (*character*) vagy osztályában (*class*) kellett lennie.⁸⁶⁴

- A *non est factum*-ra való hivatkozás nem megengedett és nem fog sikerre vezetni azon fél számára, aki gondatlan (*careless*) volt aláírása során. A *House of Lords* szerint a gondatlan (*careless*) szó használata javasolt ezen esetben a szintén ezen tartalommal bíró *negligent* szó helyett, mivel utóbbinak van olyan technikai jelentése – a bizonyítási kötelezettség megsértése –, amely jelen szövegkörnyezetben nem használható.
- A *House of Lords* döntésével felülbírálta a korábbi, ún. *Bragg*-ügyet,⁸⁶⁵ ugyanis azt állapította meg, hogy teljesen közömbös, hogy a hanyagságból aláírt okirat forgatható értékpapír volt-e vagy sem, önmagában csak az számít, hogy a fél gondatlan vagy hanyag volt-e az aláíráskor, ha igen, akkor nem tud a *non est factum*-ra eredménnyel hivatkozni. Ennek a magyarázata pedig azon ősi jogelven alapul, hogy senki nem szerezhet előnyöket a saját felróható magatartásával.⁸⁶⁶

A *House of Lords* álláspontja szerint *Mrs. Gallie* örököse nem tudta igazolni az első feltétel értelmében azt, hogy radikális különbség volt a ténylegesen aláírt, ill. az aláírni kívánt okiratok között. Ezen a ponton egyébiránt a *House of Lords* két főbírája (*Lord*-ja) kifejezetten egyetértett a másodfokú *Court of Appeal* döntése során *Russell* bíró által megfogalmazott azon állásponttal, hogy az ügylet céljában *Mrs. Gallie* nem tévedett (ti. hogy pénzkölcsönt kívántak felvenni a felek és ezért kívánták az özvegy ingatlanát elzálogosítani).

A *non est factum* kifogást nem lehet olyan esetekben felhasználni, amikor a fél azért nem olvasta el az okiratot, mert pusztán túl lusta, vagy éppen ellenkezőleg, túl elfoglalt volt, ill. akkor sem, ha az okiratban foglaltak joghatásaival nincs tisztában az aláíró.⁸⁶⁷ Így önmagában annak nemtudása (*ignorance*), hogy mit ír alá a fél, nem eredményezheti a *non est factum*-ra történő sikeres hivatkozást. A *Gillman v. Gillman*-ügyben⁸⁶⁸ a feleség, röviddel azelőtt, hogy férje elhagyta volna, aláírt egy okiratot, melyről nem tudta, mit tartalmaz, azt sem, hogy azt mikor írta alá. A dokumentum ténylegesen a válásról szóló egyezség volt. A bíróság azt állapította meg, hogy a hölgyet köti az általa aláírt okirat tartalma, mert gondatlan volt.

⁸⁶⁴ Vö. jelen munka 165. oldala.

⁸⁶⁵ *Carlisle and Cumberland Banking Co. v. Bragg* (1898) 67 L. J. Q. B. 224., vö. jelen munka 165. oldalát, 859. lábjegyzet.

⁸⁶⁶ Vö. CHITTY: *id. m.* 252.

⁸⁶⁷ Ld. ANSON: *id. m.* 314.

⁸⁶⁸ (1946) 174 L. T. 272., hivatkozik rá és idézi: TREITEL: *id. m.* 305., ill. uo. 88. lábjegyzet.

Ahogy DONOVAN⁸⁶⁹ bíró a *Muskham Finance, Ltd. v. Howard*-ügyben⁸⁷⁰ kifejtette, a *non est factum* hivatkozását szűk tartományi korlátok közé kell szorítani, ugyanis a bizonytalanság a szerződések kötelező erejébe és a forgalmi biztonságába vetett hitet ásná alá.

Amennyiben egy személy előre aláír egy üres (*in blank*) okiratot, meghagyva annak a lehetőségét, hogy később a másik fél kitöltse azt a szóbeli megállapodásuk szerinti tartalommal, akkor elvileg alkalmazhatónak tűnik a *non est factum* kifogása, ha a szerződési feltételek, amelyekben szóban megegyeztek a felek, más tartalommal kerülnek írásba foglalásra. Azonban ekkor főszabály szerint viselnie kell azon kockázatot, hogy akár csalárd megtévesztés, akár tévedés miatt, de az írásos okiratban más kerül rögzítésre, mint amely a megbeszéltek szerinti tartalom volt. Ennek megfelelően – általában – az üres okiratot előre aláíró személy nem tudja harmadik, jóhiszemű személyekkel szemben eredménnyel felhozni a *non est factum* kifogását.⁸⁷¹

6. § A tévedés jogkövetkezményei az angol jogban

a) A *common law*-beli tévedés jogkövetkezményei

A *common law* értelmében semmis szerződés azzal a jogkövetkezménnyel jár, mintha a felek azt meg sem kötötték volna, ugyanis az ügylet a szerződés megkötésének idejére visszamenőleges hatállyal (*ex tunc*), *ab initio* érvénytelen lesz. Ebből egyben az is következik, hogy az érvénytelen szerződés alapján további újabb megszerzés nem lehetséges, még akkor sem, ha a harmadik fél jóhiszemű volt és ellenértéket adott a dologért. Amennyiben a szerződés a *common law* értelmében semmis (*void*), akkor egyértelmű, hogy az ilyen szerződés alapján nem lehet teljesítést követelni, a már teljesített szolgáltatások pedig visszajárnak.⁸⁷²

⁸⁶⁹ Vö. ANSON: *id. m.* 314.

⁸⁷⁰ (1963) 1 Q. B. 904., hivatkozik rá: ANSON: *id. m.* 314., ill. uo. 1. lábjegyzet.

⁸⁷¹ Vö. ANSON: *id. m.* 318.

⁸⁷² Vö. TREITEL: *id. m.* 292.

b) Az *equity*-beli tévedés jogkövetkezményei I.: a szerződés teljesítésére irányuló igény elutasítása

Az *equity* egyik jogi eszköze a meghatározott szerződéses kötelezettség teljesítése iránti igény elutasítása. Ha a *common law* alapján a szerződés érvényes (*valid*), mert a tévedés nem ténybeli vagy nem alapvető (*fundamental*) vagy egyéb okból relevanciával nem bír, akkor az *equity* szerint még lehetőség van a teljesítésre irányuló követelés visszautasítására.⁸⁷³ Ez a jogi lehetőség azonban csak az alperest illeti meg, abban az esetben, ha a felperes a kérdéses szerződésre való hivatkozással kér a bíróságtól teljesítést. Ekkor a bíróság – mérlegelési jogkörében – határozhat úgy, hogy az alperes tévedése miatt elutasítja a felperesi teljesítésre irányuló követelést.⁸⁷⁴

A *Webster v. Cecil*⁸⁷⁵ ügy tényállása szerint alperes felajánlotta felperesnek, hogy néhány földterületét értékesíti számára, 1.250 fontért. Mihelyt elküldte alperes felperes felé ajánlatát, rögtön észrevette, hogy tévedésből helytelen árat jelölt meg a telkek ellenértékeként, ugyanis ténylegesen 2.250 fontért akarta azokat értékesíteni. Azonnal, késedelem nélkül informálta felperest tévedéséről, amely azonban már felperes elfogadó nyilatkozata után érkezett meg a másik félhez.⁸⁷⁶ Felperes keresetében arra kérte kötelezni alperest, hogy értékesítsen számára földeket a szerződésben meghatározott 1.250 fontért. A bíróság a felperes teljesítésre irányuló keresetét – az *equity* alapján – elutasította.

A *Malins v. Freeman*⁸⁷⁷ ügyben felperes árverésen egy telek öt különböző parcelláját kínálta eladásra, alperes részt vett a liciten és ajánlatot tett a 3. számú parcellára, amelyet végül az árverező neki ítelt meg. Az árverés után alperes felfedezte, hogy rossz parcellára licitált, ugyanis eredeti szándéka egy másik ingatlan megvételére irányult.

Felperes keresetet nyújtott be alperessel szemben, hogy vásárolja meg – kinyilvánított üzleti akaratának megfelelően – a 3. számú parcellát. A bíróság elutasította a keresetet, miközben megállapította, hogy ugyan alperes tévedése saját gondatlanságából fakadt és vétkesség nem terheli a felperest, mégis méltánytalan lenne olyan parcella megvételére kötelezni az alperest, amelyet ténylegesen nem is akart megvásárolni.⁸⁷⁸

⁸⁷³ Ld. TREITEL: *id. m.* 292.

⁸⁷⁴ CHITTY: *id. m.* 254.

⁸⁷⁵ (1861) 30 Beav. 62., hivatkozik rá: ANSON: *id. m.* 319., ill. uo. 2. lábjegyzet.

⁸⁷⁶ A tényállásból kiderült még az is, hogy felperesnek tudnia kellett volna a tévedésről, mivel alperes korábban visszautasított egy 2.000 fontos ajánlatot ugyanezen telkek vonatkozásában.

⁸⁷⁷ (1837) 2 Keen 25., hivatkozik rá: ANSON: *id. m.* 320., ill. uo. 1. lábjegyzet; TREITEL: *id. m.* 292., ill. uo. 53. lábjegyzet.

⁸⁷⁸ Mindemellett megjegyezte a bíróság, hogy felperes a *common law* szabályai szerint kártérítési keresetet nyújthat be alperessel szemben.

A *Tamplin v. James*⁸⁷⁹ eset tényállása szerint alperes ajánlatot tett a felperesi vendéglő és annak, melléképületeinek megvételére, abban a téves hiszemben, hogy az ingatlanhoz hozzátartozik két kert is. A Court of Appeal elrendelte a felperes keresete alapján a szerződés teljesítését, arra való hivatkozással, hogy alperes felelős a saját tévedéséért, ugyanis az eladásra kerülő ingatlan térképkivonata ki volt állítva az árverés során, amin egyértelműen látszott, hogy az ingatlanhoz nem tartozik hozzá a kerthelyiség.

A fenti két ügyben való döntés homlokegyenest ellentétes egymással, holott hasonló tényállású esetekről van szó. Az ítéletek közötti eltérés indokai abban rejlenek, hogy míg az első esetben alperes egyáltalán nem akarta megvásárolni a vétel tárgyát képező ingatlant, addig a másodikban igen, csak azt hitte, hogy az ingatlan kiterjedése nagyobb, mert hozzátartozik a kerthelyiség is.⁸⁸⁰

A *Day v. Wells*⁸⁸¹ ügyben alperes megbízott egy árverezőt, hogy értékesítse nyaralóját az általa meghatározott kikiáltási áron, ezzel szemben az árverési értékesítő az ingatlant a kikiáltási ár alatt adta el. A bíróság megállapította, hogy az alperes nem kényszeríthető teljesítésre, mivel az eredeti megbízása az árverési értékesítő felé arról szólt, hogy az általa megjelölt kikiáltási áron alul nem adhatja el a hétvégi házat.

Az itt felsorolt esetekben – kivéve a *Tamplin v. James* ügyet – az alperesek az *equity* alapján jogvédelmet kaptak a felperesi keresetekkel szemben, és tévedésük miatt egyáltalán nem kellett a szerződéses kötelezettségüket teljesíteniük. A teljesítésre irányuló keresetek ezen ügyekben tehát teljes mértékben el lettek utasítva, ez az ún. abszolút visszautasítás (*absolute refusal*).

Lehetőség van azonban arra is, hogy csak egyes kötelezettségek teljesítésére irányuló követelést utasítson el a bíróság. Így pl. a *Baskcomb v. Beckwith*⁸⁸² ügyben, melyben egy ingatlant parcellánként felosztva árusítottak, olyan feltételekkel, hogy a vevő mindegyik parcella vonatkozásában kötelezettséget kell, hogy vállaljon, hogy nem épít rájuk kocsmát. Az eladó megtartott magának egy parcellát és azon kocsmát szándékozott létesíteni, de a parcellákra vonatkozó tervekből ez nem derült ki egyértelműen. A bíróság ítéletében azt állapította meg, hogy az eladó érvényesítheti a szerződéses kötelezettség teljesítésére irányuló igényét, de csak akkor, ha ő szintén kötelezettséget vállal arra, hogy a számára megmaradt parcellán nem épít kocsmát.

⁸⁷⁹ (1880) 15 Ch. D. 215., hivatkozik rá: ANSON: *id. m.* 320., ill. uo. 2. lábjegyzet; TREITEL: *id. m.* 292., ill. uo. 55. lábjegyzet.

⁸⁸⁰ Vö. TREITEL: *id. m.* 292.

⁸⁸¹ (1861) 30 Beav. 220., hivatkozik rá: TREITEL: *id. m.* 292., ill. uo. 50. lábjegyzet.

⁸⁸² (1869) L. R. 8 Eq. 100., hivatkozik rá: TREITEL: *id. m.* 293., ill. uo. 60. lábjegyzet.

c) Az *equity*-beli tévedés jogkövetkezményei II.: a szerződés érvénytelenítése

Az *equity* alapján megtámadható (*voidable*) szerződés a megtámadásig érvényes lesz, és az ügylet alapján átruházott dolog tulajdonjoga nem követelhető vissza a *bonae fidei* vevőtől.⁸⁸³

Az *equity* szerinti érvénytelenítés – hasonlóan az előző, b) pont alatt tárgyalt jogi lehetőséghez – a bíróság mérlegelési jogkörébe tartozik. Az érvénytelenítés némely esetekben akadályokba ütközik: ha túl hosszú idő telt el, ha sérülnének harmadik személyek jóhiszeműen megszerzett jogai, ha lehetetlen az eredeti állapot helyreállítása, ill. ha már a szerződést teljesítették.⁸⁸⁴

A *Solle v. Butcher* ügy kapcsán már szó volt arról, hogy az *equity* alapján érvényteleníteni lehet az ügyletet, annak ellenére, hogy a *common law* szerint az érvényes. A bíróság az *equity* alkalmazásával úgy döntött, hogy felajánlja a bérlő számára azt a lehetőséget, hogy bent maradjon a bérleményben, azzal a feltétellel, hogy fizeti az eredetileg megállapított szerződéses bérleti díjat a bérbeadó felé, amennyiben túlságosan hátrányos lenne számára a bérlemény elhagyására való kötelezés.⁸⁸⁵

A *Cooper v. Phibbs*⁸⁸⁶ ügyben egy ingatlan jog szerinti tulajdonosa A volt, a területet ő maga hasznosította, és később elhatározta, hogy haszonbérbe adja azt B-nek egyéb más földekkel együtt. A haszonbérlet célja az volt, hogy B lazacokat telepíthessen a tóba, amelyről mindkét fél azt hitte, hogy A tulajdonában áll. Később azonban kiderült, hogy a halastóra vonatkozóan ténylegesen B is bérleti joggal rendelkezett, így szükségtelen volt azt külön A-tól bérbe vennie. A bíróság megállapította, hogy mindkét fél közös, kölcsönös tévedésben (*mutual mistake*) volt, és ennek eredményeképpen az ügyletet érvénytelenítette, azonban B-nek meg kellett térítenie A beruházásait, ill. egy ésszerű bérleti díjat kellett fizetnie azon földrészletért, amelyet szintén bérelt és amelyre vonatkozóan ténylegesen nem volt bérleti joga.⁸⁸⁷

A *Huddersfield Banking Co., Ltd. v. Henry Lister & Son, Ltd.*⁸⁸⁸ esetben egy társaság fizetéseképtelen lett és csődeljárás indult vele szemben. A cég gyárában 33 szövőszék volt,

⁸⁸³ Ld. CHITTY: *id. m.* 264.

⁸⁸⁴ Ld. TREITEL: *id. m.* 296-297.

⁸⁸⁵ Vö. TREITEL: *id. m.* 293.

⁸⁸⁶ (1867) L. R. 2 H. L. 149., hivatkozik rá: TREITEL: *id. m.* 293-294., ill. 293., 66. lábjegyzet; ANSON: *id. m.* 323., ill. uo. 1. lábjegyzet; CHITTY: *id. m.* 265., ill. uo. 75. lábjegyzet.

⁸⁸⁷ Későbbi ítéletek az ügyet úgy értelmezték, hogy a felek közötti szerződés semmis a *common law* szerint is. Emiatt kialakult egy olyan nézet, hogy az *equity* alapján is lehet érvényteleníteni azon ügyletet, amely már a *common law* értelmében is *void* volt. Megjegyzendő, hogy az ítéletből nem derül ki, hogy a szerződés a *common law* értelmében semmis (*void*) lenne, hanem csak az következik belőle, hogy az az *equity* alapján érvénytelen, azaz tulajdonképpen csak megtámadható (*voidable*).

⁸⁸⁸ (1895) 2 Ch. 273., hivatkozik rá: ANSON: *id. m.* 323-324., ill. 323., 3. lábjegyzet; CHITTY: *id. m.* 266., ill. uo. 83. lábjegyzet.

amelyeket – amennyiben az ingatlan jogi sorsát osztják – a felperesi bank jelzálogjoga terheli, ha nem, akkor a csődgondnok jogosult rendelkezni felettük. A pénzügyintézet képviselői és a csődgondnok átvizsgálták az üzemet és úgy találták, hogy a szövőszékek nincsenek szorosan az ingatlanhoz kapcsolva, azaz önálló jogi léttel bírnak, így nem terjed ki rájuk a banki jelzálogjog. Ez alapján a pénzügyintézet olyan egyezséget kötött, hogy hozzájárul a szövőszékek értékesítéséhez, később azonban kiderült, hogy azok rosszul voltak rögzítve és ezért meglazultak, amely lehetővé tette, hogy azokat az ingatlantól állagsérelem nélkül el lehessen mozdítani.

A bank a fenti tényállás alapján keresetet nyújtott be az általa megkötött egyezség érvénytelenítése iránt, a bíróság pedig megállapította, hogy a felek mindegyike nyilvánvaló és kölcsönös (*common and mutual*) tévedésben volt, ezért az egyezséget érvénytelenítette.

Amennyiben a tévedés egyoldalú (*unilateral*), akkor kérdéses, hogy milyen körülmények között lehet az equity alapján érvényteleníteni a szerződést. Az egyik nézet szerint ilyenkor a másik félnek csalárd megtévesztési szándékkal kell rendelkeznie ahhoz, hogy az equity segítséget nyújtson a vétlen, egyoldalúan tévedő félnek. Egy másik álláspont szerint elegendő, hogy a tévedésben nem lévő fél magatartása valamelyest közrehasson a tévedésben vagy esetlegesen azt egyenesen okozza.⁸⁸⁹

A *Torrance v. Bolton*⁸⁹⁰ ügy tényállása szerint egy ingatlan tévesen akként lett árverésre bocsátva, hogy mindenféle tehertől mentes. A licit során azonban az árverési értékesítő szóban megjegyezte, hogy az ingatlant három jelzálogjog terheli. A felperes azonban – mivel süket volt – erről nem szerzett tudomást és abban a hiszemben, hogy tehermentesen vásárol, megtette rá ajánlatát, és az ingatlant az árverési eladó neki értékesítette.

Miután kiderültek a valós tények, felperes keresetet nyújtott be a szerződés érvénytelenítésére. Önmagában a hirdetés megtévesztőnek tűnt, azonban azzal, hogy az árverési értékesítő feltárta a valóságot, a csalárd megtévesztés (*fraud*) kizárható volt, ugyanakkor az is egyértelmű, hogy a felperes nem tudta, milyen ingatlant vásárol. JAMES bírő rámutatott arra, hogy nemcsak akkor lehet érvényteleníteni egyoldalú tévedés miatt egy szerződést, ha a másik fél csalárd módon megtévesztette a tévedő felet, hanem minden olyan ügyben, amelyben a fél méltánytalanul jutna illetéktelen előnyökhöz a tévedő fél kárára.⁸⁹¹

⁸⁸⁹ Vö. ANSON: *id. m.* 324.

⁸⁹⁰ (1872) L. R. Ch. App. 118., hivatkozik rá: ANSON: *id. m.* 324., ill. uo. 4. lábjegyzet.

⁸⁹¹ Ld. ANSON: *id. m.* 324.

*A Garrard v. Frankel*⁸⁹² ügyben felperes tulajdonosa volt egy ingatlannak, és tárgyalásokba bocsátkozott alperessel arra vonatkozóan, hogy azt bérbe adja számára. A bérleti díjnál meghatározó volt, hogy a körzetben 230-240 fontig terjedtek az éves díjak. Felperes tévedésből 230 font helyett 130 fontot jelölt meg a szerződéses ajánlata során, a bérleti szerződés létrejött a kisebb összegre anélkül, hogy bármelyik fél észrevette volna a tévedést. Felperes bírósághoz fordult a bérleti szerződés érvénytelenítése iránt, másodlagosan pedig azt kérte, hogy a jövőre nézve szüntessék meg a szerződést annak felmondása miatt. A bíróság megállapította, hogy alperesnek tudnia kellett volna felperes tévedéséről, tekintettel a szerződés megkötését megelőző tárgyalások tartalmára, és nem húzhatott volna hasznot felperes egyoldalú tévedéséből. Az ítélet szerint alperes választási lehetőséget kapott: vagy tovább bérlő az ingatlant évi 230 fontért vagy érvénytelenné nyilvánítja a bíróság az ügyletet.

*A Pagett v. Marshall*⁸⁹³ eset tényállása szerint a felperes felajánlotta alperesnek egy három házból álló, egyenként négyemeletes ingatlanblokknak a bérletét, 500 fontos bérleti díj fejében, melyet alperes elfogadott és a bérleti szerződés a felek között ezekkel a feltételekkel létre is jött. Felperes azonban azt állította, hogy tévedésből az egyik háznak az első szintje is bekerült a szerződésbe, holott ő azt valójában mindig is magának akarta fenntartani, saját használat céljából.

Ezek után felperes az ügylet érvénytelenítése iránt nyújtott be keresetet. A bíróság megállapította, hogy amennyiben kölcsönös tévedésről lenne szó, akkor egyértelműen érvényteleníteni lehetne a szerződést, de ebben az esetben – hasonlóan az előzőhöz – csak a felperes volt tévedésben. BACON bíró úgy találta, hogy alperes vonatkozásában nem bizonyítható a csalárd megtévesztési szándék, ugyanakkor valószínűleg tudhatott felperes tévedéséről. Ebből következően a bíróság úgy döntött, alperes választhat, vagy módosítja felperessel közösen a szerződést vagy elhagyja a bérleményt és a felek között a jövőre nézve megszűnik a jogviszony.

*A Grist v. Bailey*⁸⁹⁴ ügyben egy ingatlant értékesítettek 850 font vételárért, mindkét szerződő fél abban a téves hiszemben volt, hogy az ingatlan egy bérlő birtokában van. Ténylegesen azonban a bérlő még az ügylet megkötése előtt meghalt, így az ingatlan megüresedett, emiatt jóval többet ért az eredetileg szerződésbe foglalt vételárnál, hozzávetőlegesen 2.250 fontot. A bíróság megállapította, hogy a szerződés a *common law* alapján nem semmis, de

⁸⁹² (1862) 30 Beav. 445., hivatkozik rá: ANSON: *id. m.* 325., ill. uo. 2. lábjegyzet; CHITTY: *id. m.* 260., 29. lábjegyzet.

⁸⁹³ (1884) 28 Ch. D. 255., hivatkozik rá: ANSON: *id. m.* 325., ill. uo. 3. lábjegyzet; CHITTY: *id. m.* 260., 32. lábjegyzet.

⁸⁹⁴ (1967) Ch. 532., hivatkozik rá: TREITEL: *id. m.* 295., ill. uo. 79. lábjegyzet; CHITTY: *id. m.* 267., ill. uo. 93. lábjegyzet.

érvényteleníthető az *equity* értelmében, azzal, hogy az eladónak meg kell adnia a vevő számára azt a lehetőséget, hogy megfelelő, méltányos árért megvásárolhassa az ingatlant.

d) Az *equity*-beli tévedés jogkövetkezményei III. : a bírósági szerződésmódosítás

Köztudomású, hogy minden végleges szerződés – tartalmát tekintve – a felek közötti előzetes egyeztetések, tárgyalások eredményeképpen jön létre. Amennyiben a végleges, írásba foglalt szerződés némely pontban – tévedés miatt – eltér az eredeti, szóbeli megegyezéstől, akkor lehetőség van az *equity* alapján arra, hogy a bíróság a felek tényleges, valós szerződési akarata alapján módosítsa a végleges írásbeli szerződés szövegét (*rectification*).⁸⁹⁵ A szerződésmódosításra az *equity* körében is csak akkor van lehetőség, ha az eredeti, előzetes szóbeli megállapodásokhoz képest az írásba foglalt szerződéses dokumentum tévedés miatt más, eltérő tartalmi elemeket foglal magába, azaz a *rectification* csak írásba foglalt szerződések esetében merülhet fel.

A szerződésmódosítás úgy történik, hogy a bíróság határozatában megváltoztatja az írásos szerződést annak megfelelően, ahogy a felek eredeti szóbeli megállapodása hangzott, de lehetséges úgy is, hogy – formális szerződésmódosítás nélkül – a bíróság a szerződés tartalmát a leírtakhoz képest akként értelmezi, ahogyan a felek eredeti egyezsége szólt. A szerződésmódosítás, mint minden *equity*-beli jogsegély, diszkrecionális lehetőség, és csak akkor van rá mód, ha a szerződés írásos rögzítése során állt fenn a tévedés.

Ahhoz, hogy az *equity*-beli szerződésmódosításra a tévedés kapcsán eredménnyel lehessen hivatkozni, szükséges egyrésztől az, hogy a felek előzetes, szóbeli megállapodása teljeskörű és végleges legyen, másrésztől a tévedésre hivatkozó félnek bizonyítania kell, hogy a szóbeli megállapodás eltér attól, ami írásba lett rögzítve, mert nem volt megfelelő az írásba foglalás, harmadrésztől pedig az, hogy a feleknek az eredeti szerződéses szándéka - amely a végleges szóbeli egyezségben kifejeződött - változatlanul fennálljon, legalább a szóbeli egyezség írásba foglalásának időpontjáig.⁸⁹⁶

A *rectification* alkalmazásához az angolszász joggyakorlat szerint továbbá az is kell, hogy mindkét fél tévedésben legyen vagy a fél tévedéséről a másik fél az okirat aláírásakor tudjon

⁸⁹⁵ A *rectification*-ről általában ld. TREITEL: *id. m.* 297-298; CHITTY: *id. m.* 255-256; ANSON: *id. m.* 320-321; POLLOCK: *id. m.* 554-555; STOLJAR: *id. m.* 20-22.

⁸⁹⁶ Vö. ANSON: *id. m.* 321. A *rectification* nem megengedhető akkor, ha a feleknek pusztán az a célja, hogy az írásba foglalt okiratot utóbb módosítsák, vagy ha az egyik fél később másként szeretne valamely szerződéses rendelkezést értelmezni. Vö. STOLJAR: *id. m.* 21.

ill. megtévesztő módon járjon el. Ebből következően az esetek többségében az egyoldalú tévedés irreleváns.⁸⁹⁷

A *Farraday v. Tanworth Union*⁸⁹⁸ tényállása szerint A kötelezettséget vállalt arra, hogy kiadja a házát B-nek, és mindketten látszólag megegyeztek abban, hogy a bérleti díj 200 font lesz havonta, azonban az írásos szerződésbe 100 font került. A tényállásból kiderült az is, hogy csak A-nak volt olyan a szándéka, hogy 200 fontos bérleti díj-igényt érvényesítsen B-vel szemben, míg B eredetileg is csak 100 fontot kívánt a bérleményért fizetni. A bíróság elutasította A keresetét, arra való hivatkozással, hogy sohasem volt olyan megállapodás B-vel, melynek értelmében 200 font lett volna a bérleti díj havonta. Amennyiben a bíróság helyt adott volna A keresetének, akkor gyakorlatilag A szerződéses akaratát, szándékát kellett volna B-re kényszeríteni. A szerződés módosításának csak akkor lett volna helye, ha B, amikor megkötötte az írásos ügyletet A-val, tudott volna annak tévedéséről vagy egyenesen csalárd módon tévesztette meg A-t.

Speciális esetben arra is van lehetőség, hogy akkor legyen módosítva egy írásos szerződés, ha az írásbeli dokumentumból kimaradt egy olyan szerződési pont, amelynek a kereskedelmi szokások szerint benne kell lennie.⁸⁹⁹ Ilyen esetre példa a *Caraman, Rowley & May v. Aperghis*⁹⁰⁰ ügy, melyben eladók arra vállaltak kötelezettséget, hogy a vevőnek mazsolát értékesítenek. A szerződésbe bekerült egy „*force majeure*” (*vis maior*) klauzula, amely alapján azonban az eladók nem mentesültek volna kötelezettségük alól arra az esetre, ha háború tör ki. Később azonban ez történt, amely miatt az eladók nem tudták szerződésben vállalt szállítási kötelezettségüket teljesíteni és a felek vitája bíróság elé került.

A bíróság úgy döntött, hogy a „*force majeure*” klauzulába beletartozik és beleértendő a háború esete is, hiszen ez a kereskedelmi szokványok és a közvélekedés alapján is *vis maior*, még akkor is, ha kifejezetten nem lett ez a szerződésbe foglalva.

Kivételes esetben a bíróság akkor is módosíthatja az írásos szerződés tartalmát, ha a felek között nem jött létre korábbi szóbeli megállapodás, de szerződéses szándékuk alapján megállapítható, hogy közel voltak a végleges szerződés megkötéséhez, még ha az nem is

⁸⁹⁷ Néhány esetben döntött úgy a bíróság, hogy amikor csak az egyik fél szerződéses szándéka lett helytelenül írásba foglalva, akkor a másik fél választhat a szerződés érvénytelenítése vagy annak módosítása között. Vö. *Harris v. Pepperrell* (1867) L. R. 5 Eq. 1; *Paget v. Marshall* (1884) 28 Ch. D. 255., hivatkozik rájuk: TREITEL: *id. m.* 298., 19. lábjegyzet.

⁸⁹⁸ (1917) 86 L. J. Ch. 436, hivatkozik rá: TREITEL: *id. m.* 298., ill. uo. 16. lábjegyzet.

⁸⁹⁹ Még akkor is lehet ilyenkor *rectification*-t alkalmazni, ha nem bizonyítható, hogy a feleknek egyáltalán szándékában állt-e az adott szerződéses rendelkezésnek az írásba foglalása.

⁹⁰⁰ (1923) 40 T. L. R. 124., hivatkozik rá: TREITEL: *id. m.* 299., ill. uo. 26. lábjegyzet.

valósult meg teljesen. Erre az ügýtípusra példa a *Joscelyne v. Nissen*⁹⁰¹ eset, mely alapján a felek, apa és lánya adásvételi szerződést kötöttek egymással egy vállalkozás és annak üzlethelyisége átruházására, az ügyletet pedig úgy értelmezték, hogy az apa továbbra is bent fog lakni az ingatlanban akként, hogy a lánya fogja az ő gáz-, és áramszámláit is fizetni. A végleges, írásos szerződésbe azonban utóbbi kikötés nem került be.

A bíróság elrendelte a „szerződés” módosítását annak ellenére, hogy a perben igazolható volt, hogy a felek közötti megállapodásnak nem volt kötőereje, ugyanis a felek végső szerződéses szándékukat gyakorlatilag az írásos szerződésben fejezték ki.

A *rectification* mindig csak az írásba foglalt okirat módosítására irányulhat, ebből következően nincs lehetőség a szerződés módosítására akkor, hogyha a felek közötti szóbeli megállapodás során történt a tévedés, nem pedig a helyes megállapodás téves írásba foglalásával.

Az *F. E. Rose (London) Ltd. v. W. H. Pim, Jnr. & Co. Ltd.*⁹⁰² ügyben felperesek megrendelést kaptak egy vásárlótól 500 tonna marokkói babra, amelynek három fajtája van, az ún. *feves*, *feveroles* és *fevettes*. Az eredeti megrendelés *feveroles*-re szólt és a felperesek, mivel nem értették, hogy mi az a *feveroles*, még egyszer rákérdeztek alpereseknél (akik az árut szállították volna felpereseknek) arra, hogy mit értenek *feveroles* alatt. Alperesek azt válaszolták, hogy ez egyszerűen babot jelent és szóban abban egyeztek meg a felperesekkel, hogy babot adnak el nekik. Amikor a szóbeli egyezséget írásba foglalták, akkor a szerződés tárgyát babként írták körül, alperesek pedig a szerződés teljesítésekor nem *feveroles*-t, hanem *feves*-t szolgáltatottak, amely jóval kisebb értéket képviselt, mint a *feveroles*.

Felperesek keresetet nyújtottak be a szerződés módosítása iránt, melyet azonban a Court of Appeal elutasított arra való hivatkozással, hogy az utolsó szóbeli megegyezés babra szólt és az írásos okiratba is bab került megnevezésre a szerződés tárgyaként, ezért nem történt elírás, tévedés. Az üggyel kapcsolatosan DENNING bíró megjegyezte, hogy a *rectification* alkalmazási köre szerződésekre és dokumentumokra vonatkozik, nem pedig a felek szándékára.⁹⁰³ A szerződés módosításához azt kell bizonyítani, hogy a felek az általuk megkötött megállapodásukat tévesen foglalták írásba, nem alkalmazható annak kiderítésére, hogy vajon mi lehetett a felek eredeti szándéka az ügylet megkötése során.

⁹⁰¹ (1970) 2 Q. B. 86., hivatkozik rá: TREITEL: *id. m.* 300., ill. uo. 37. lábjegyzet; CHITTY: *id. m.* 257., ill. uo. 1. lábjegyzet.

⁹⁰² (1953) 2 Q. B. 450., hivatkozik rá: TREITEL: *id. m.* 300., ill. uo. 41. lábjegyzet; CHITTY: *id. m.* 258-259., ill. 258., 11. lábjegyzet; ANSON: *id. m.* 321-322., ill. 321., 5. lábjegyzet.

⁹⁰³ „Rectification is concerned with contracts and documents, not with intentions.” Hivatkozik rá és idézi: ANSON: *id. m.* 322.

7. § Összefoglalás

Az angol jog alapvetően aszerint tesz különbséget a tévedési fajták között, hogy a tévedés a szerződés létre nem jöttét vagy érvénytelenségét eredményezi-e. A szerződés létre nem jöttével jár a személyben való tévedés, amennyiben a fél a másik fél személyazonosságában téved. Ezt eredményezheti a szerződés tárgyában, ill. tartalmában való tévedés is, ha a felek egyezsége sem jutnak az ügylet fő tárgyában, ill. annak lényeges tartalmi elemében. A szerződés érvénytelenségével jár a tévedés akkor, ha az a szerződéses tárgy létre, identitására, minőségére, mennyiségére, a szerződés teljesíthetőségére irányul.

Speciális tévedési fajta az angol jogban az *equity*-beli tévedés, mely lehet ténybeli vagy jogi. A tévedésből aláírt okiratok nem kötik az aláírókat, ha a fél bizonyítja, hogy alapvető, lényeges különbség volt az általa aláírni kívánt és ténylegesen aláírt nyilatkozatának tartalma között.

A tévedés *common law*-beli jogkövetkezménye az, hogy az ügylet semmis, olyannak minősül, mintha a felek meg sem kötötték volna, a szerződés *ex tunc* hatállyal érvénytelen lesz. Az ügylet alapján nem lehet teljesítést követelni, a már teljesített szolgáltatások pedig visszajárnak.

A tévedés az *equity*-ben azzal a jogkövetkezménnyel jár, hogy a bíróság a szerződés teljesítésére irányuló igényt elutasíthatja, az ügyletet érvénytelenítheti, ill. azt módosíthatja.

Ha összevetjük az angol jogi tévedési kategóriákat a kontinentális, európai jogrendszerek (német, osztrák, svájci) tévedési fajtáival, akkor megállapítható, hogy vannak közös nevezők az egyes kategóriák vonatkozásában, úgy, mint: személyben való tévedés; tárgyban való tévedés; a szerződés tartalmában való tévedés; minőségbeli tévedés; mennyiségbeli tévedés. Mindazonáltal – az angol jog természetéből is fakadó – különbségek is fellelhetők, így sajátos kategória az *equity*-beli tévedés és a szerződéses kötelezettség teljesíthetőségében való tévedés. Vannak azután olyan tévedési csoportok is, amelyeket az angol jog nem ismer, míg a kontinentális jogrendszerek igen, ilyenek: indokban való tévedés; nyilatkozati tévedés; az ügylet jogcímében, típusában való tévedés (*error in negotio*).

Az angol jog a szerződés létre nem jöttéhez vagy érvénytelenségéhez nem követeli meg – szemben az osztrák joggal –, hogy a tévedést a másik fél okozza vagy felismerhesse, hanem megelégszik azzal, hogy az alapvető, lényeges körülményre vonatkozzon.

Érdekes párhuzam vonható a római jog és az angol jog között a tekintetben, hogy az angol jogot is alapvetően foglalkoztatja az a kérdés, hogy van-e szerződés a felek között a tévedés eredményeképpen vagy sem? Itt az angol esetjog gyakorlatilag továbbfejlesztette a római jogi tradíciókat és a maga tévedési kategóriáit is akként osztotta fel elsősorban, hogy a tévedés

következtében van-e konszenzus a felek között vagy esetleg disszenzusban vannak. A római jog és az angol *common law* kapcsolata bizonyára nem véletlen, hiszen mindegyik az egyeditől az általánosság felé történő építkezéssel funkcionál, kazuisztikus jellegűek, esetjogias szemléletűek.

VIII. fejezet:

A tévedés szabályozása a magyar jogban

„... mi a tévedés? Hiányos képzet valamiről.
 Vagy a külvilág benyomásai nem tükröződnek
 hűen vissza, a bennünket környező
 körülmények és viszonyok hiányosan tárulnak
 lelki szemeink elé, mi okon nem helyes képet,
 képzetet alkotunk magunknak róluk és ez téves
 kiindulásul szolgál az akarat kijelentésére,
 ...”⁹⁰⁴

Katona Mór

1. § A tévedés fogalma és lényegessége a magyar magánjogtudományban

A tévedésre vonatkozó elméleti munkák már meglehetősen korán megjelentek és nagy teret kaptak a magyar jogirodalomban.⁹⁰⁵ A tárgyban született első összefoglaló mű⁹⁰⁶ KATONA MÓR tollából íródott, aki a tévedést úgy fogalmazta meg, hogy az nem más, mint hiányos képzet valamiről.⁹⁰⁷

A tévedés fogalmát a magánjogi jogtudomány képviselői közül mások is megpróbálták definiálni, így RAFFAY FERENCZ szerint a tévedés akkor áll fenn, ha „valaki, mások

⁹⁰⁴ KATONA MÓR: *A tévedés tana a magánjogban*, Magánjogi Dolgozatok Gyűjteménye, Budapest 1905, 414.

⁹⁰⁵ A teljesség igénye nélkül:

- BIERMANN MIHÁLY: *Vajjon a ténytévedés feltétlenül vonja-e maga után a jogügylet érvénytelenségét?* Magyar Igazságügy, XIV. kötet, 68.
- NAGY FERENCZ: *Telefon jog*, Jogtudományi Közlöny, 1885. évf., 169.
- SCHWARCZ GUSZTÁV: *Az akarat a szerződésben*, Magyar Igazságügy, XXXVII. kötet, 33-117.
- KATONA MÓR: *A tévedés tana a magánjogban*, Jogtudományi Közlöny, 1898. évf., 51-52. ill. 1899. évf., 1. számai.
- METCZNER SÁNDOR: *A tévedésből alkotott jogügyletek*, Sárospatak 1901.
- NIZSALOVSKY ENDRE: *Fogyatékos jogügyletek*, Magyar Jogászegyleti Értekezések és egyéb tanulmányok, I. évf., 2. szám, 1933.
- NIZSALOVSKY ENDRE: *Uzsora – tévedés – forgalmi jóhiszem.*
- SCHWARCZ GUSZTÁV: *Akaratlan szerződés*, Ujabb magánjogi fejtegetések, Budapest 1901.
- ÁGOSTON PÉTER: *A jogügyleti akaratról*, Jogállam, 1905. évf.

⁹⁰⁶ KATONA: *id. m.* 412-427.

⁹⁰⁷ KATONA: *id. m.* 414.

közreműködése nélkül előállott hamis képzele következtében meglevő tényeket meg nem levőknek, vagy meg nem levőket meglevőknek tekint”.⁹⁰⁸ KOLOSVÁRY BÁLINT szerint a tévedés nem más, mint „helytelen alapokon megindult gondolatfolyamat, a valóságnak meg nem felelő megítélése, tehát egy oly lelkiállapot, mely jogi szempontból a nemtudással egyenlő”.⁹⁰⁹ Ha valamelyik fél téved, akkor gyakorlatilag olyan akaratkijelentést tesz, amely egyáltalán nem egyezik azzal, amit a tévedése nélkül kijelentett volna, ill. a másik szerződő fél tulajdonít az akaratnyilatkozatnak olyan értelmet, amely tartalommal az ténylegesen nem bír. Tévedés esetén nincs is igazi, jogügyletet eredményező akarat, és ebből azt a következtetést lehetne levonni, hogy minden tévedésből alkotott ügylet semmis.⁹¹⁰

ZACHÁR GYULA⁹¹¹ nézete alapján tévedésről akkor beszélhetünk, ha a szerződő felek valamelyike másként fogja fel a jogügylet alapjául szolgáló tényeket, mint ahogyan azok a valóságban léteznek, a tévedés tehát nem más, mint helytelen fogalomképzés, melynek eredményeképpen a létező viszonyokat a fél helytelenül mérlegeli. SZLADITS KÁROLY⁹¹² szerint tévedés akkor áll fenn, ha a nyilatkozó nem azt jelentette ki, amit akart, ebben az esetben a tévedés a nyilatkozat tartalmára vonatkozik, és ez az akarat hiányát eredményezi. Amennyiben pedig a fél az akaratelhatározásának indokaiban téved, akkor ugyan azt nyilatkozta, amit akart, de nem nyilatkozta volna ezt, ha nincs tévedésben. A szerző szerint az ilyen indokbeli tévedés során „az ügyleti akarat megvan ugyan, de hibás”.⁹¹³

A lényeges tévedés fogalma különösen foglalkoztatta a magyar jogtudósokat. Így ZLINSZKY IMRE mindenfajta tévedésnél szükségesnek tartja, hogy a tévedés lényeges legyen. E körben⁹¹⁴ kifejti, hogy a lényeges tévedés a régebbi doktrína szerint azonos az *error in persona*, *error in corpore* és az *error in negotio*⁹¹⁵ eseteivel, és kritizálja ezt a felfogást. Rámutat arra, hogy elképzelhető olyan eset, amikor a személyben, a tárgyban, ill. az ügylet természetében való tévedés lényegtelen, pl. a portréfestésnél, valamely mű megírásánál, ill. hitelezésnél lényeges a festőnek, az írónak ill. az adósnak a személye, azonban az ún. „készpénzvételnél” főszabály

⁹⁰⁸ RAFFAY FERENCZ: *A magyar magánjog kézikönyve*, Első Kötet: Általános Rész, Személyjog és Családjog, Harmadik Kiadás, Győr, 1909., 130.

⁹⁰⁹ KOLOSVÁRY BÁLINT: *A Magyar Magánjog Tankönyve*, I. Kötet, Harmadik, Átdolgozott Kiadás, Budapest 1911, 95.

⁹¹⁰ Ld. KOLOSVÁRY: *id. m.* 95. Azonban maga a szerző is elismeri azt, hogy ez a jogdogmatikailag helyes következmény nagy méltánytalanságokkal járna, és ezért a magyar jog is azon az állásponton van, hogy a tévedés pusztán az ügylet megtámadására nyújt alapot, azaz nem semmisségi, hanem megtámadhatósági ok.

⁹¹¹ ZACHÁR GYULA: *A Magyar Magánjog Alaptanai*, Negyedik Kiadás, Budapest 1928, 53.

⁹¹² SZLADITS KÁROLY: *A Magyar Magánjog Vázlata*, Negyedik, Átdolgozott Kiadás, I. Rész, Budapest 1933, 145. (a továbbiakban: SZLADITS: *Magánjog I.*)

⁹¹³ Ld. SZLADITS: *Magánjog I.*, 145.

⁹¹⁴ ZLINSZKY IMRE: *A magyar magánjog mai érvényében*, Hetedik Kiadás, kiegészítette és az általános részt átdolgozta: REINER JÁNOS, Budapest 1899, 200.

⁹¹⁵ Ezek viszont már önálló tévedési kategóriák.

szerint nem az (*error in persona* esetei). Valamilyen műtárgy esetén lényeges a tárgy azonossága, ezzel szemben a helyettesíthető dolgoknál vagy fajlagos szolgáltatásoknál nem az (*error in corpore*), az ügylet természetében való tévedésnél pedig lényegtelen, ha a tévedés csak az ügylet elnevezésére vonatkozik (*error in negotio*).⁹¹⁶

RAFFAY szerint lényeges minden olyan tévedés, amely a tévedő fél akaratelhatározására döntő befolyással bírt, ha ezt a másik fél „az általános *bona fides* szerint”⁹¹⁷ felismerhette. A lényeges tévedés eseteit nem lehet kimerítően felsorolni, azt mindig az ügylet minőségéhez és az adott körülményekhez képest kell eldönteni, és vizsgálendő, hogy az a tény, amelyre nézve hamis tudattartalma volt a szerződő félnek, olyan döntő körülmény-e, hogy a valós tények helyes ismerete nélkül megkötötte volna-e a fél az ügyletet vagy sem, azaz: „a tévedés kizárja-e az akaratot”.⁹¹⁸

KATONA is foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy mi minősül lényeges tévedésnek,⁹¹⁹ ugyanis csak akkor lehet az ügylet érvénytelen, ha a tévedés a szerződés lényeges elemére vonatkozott. E körben megállapítja, hogy objektíve lényeges az a tévedés, amit a jogi közfelfogás annak tart, így mindenképpen az az ügyletben és a szerződés tartalmában való tévedés. Lényeges lehet azonban a tévedés szubjektíve is, amikor a fél kifejezetten lényegesnek minősít egy adott tényt, vagy az eset körülményeiből következően, ill. a fél gazdasági helyzetéből fakadóan annak kell azt tekinteni.⁹²⁰

SZLADITS különbséget tesz lényeges és lényegtelen tévedés között, még hozzá akként, hogy a tévedés akkor lényeges, ha az egész nyilatkozatra terjed ki, lényegtelen viszont abban az esetben, ha a nyilatkozatnak csupán valamely részére vonatkozik.⁹²¹ A szerző szerint a tévedés akkor lényeges, ha az a tárgy azonosságára (*error in objecto*), ill. olyan tulajdonságára irányul, „amelynek a megléte vagy hiánya a tárgyat a forgalomban mássá teszi” (*error in substantia* vagy *qualitatis*)⁹²².⁹²³ A jogtudós ugyanakkor megjegyzi, hogy a személyazonosságban való tévedés (*error in persona*) vagyoni ügyletekben nem mindig

⁹¹⁶ Vö. ZLINSZKY: *id. m.* 200-201.

⁹¹⁷ Ld. RAFFAY: *id. m.* 131.

⁹¹⁸ Vö. RAFFAY: *id. m.* 131.

⁹¹⁹ Ld. KATONA: *id. m.* 420-424.

⁹²⁰ Vö. KATONA: *id. m.* 420.

⁹²¹ SZLADITS: *Magánjog II.* 313. Nem túl találó Szladitsnak a lényegtelen és lényeges tévedés megkülönböztetése során a rész-egész elválasztásának alapul vétele, ugyanis – nézetem szerint – lehet lényeges a tévedés akkor is, ha az csak a nyilatkozat egy részére vonatkozik, de anélkül a fél nem kötötte volna meg a szerződést, ill. lehet lényegtelen a tévedés abban az esetben is, ha az egész nyilatkozatra irányul. Valószínűnek tűnik, hogy a szerző itt a rész-egész viszonylatban nem a tévedés terjedelmére gondolt, hanem annak a nyilatkozatra történő érdemi hatására.

⁹²² SZLADITS téved akkor, amikor az *error in qualitatis*-t akként határozza meg, hogy annak eredményeképpen a szerződéses tárgy a forgalomban másnak minősül, az ilyen volumenű tévedés ugyanis már *error in substantia*-t eredményez.

⁹²³ Ld. SZLADITS: *Magánjog II.* 313. A szerző itt példát is hoz: kópia az eredeti kép helyett.

lényeges,⁹²⁴ ill. nem lényeges a szerződéses tárgy terjedelmében, súlyában való mennyiségi tévedés (*error in quantitate*), kivéve, ha a kötelezettségvállalás mennyiség szerint történik. Lényeges továbbá a tévedés akkor is, ha a szerződés olyan körülményére irányul, amelyet a közfelfogás az adott ügylet esetében fontosnak tart.⁹²⁵

2. § Az egyes tévedési kategóriák a magyar magánjogtudományban

A magánjogi jogtudósok szinte mindegyike önálló tévedési kategóriarendszert állított fel a tévedés tárgyalása során.

KATONA MÓR szerint az alábbi két fő tévedési fajta van:⁹²⁶

- belső tévedés (indokban való tévedés),
- külső tévedés (a fél helytelen tudattartalma a valóság tekintetében).

A jogtudós a külső tévedést újabb részekre osztja, úgy mint:

- *aberratio*,
- tartalmi tévedés,
- kölcsönös tévedés (disszenzus).

SUHAYDA JÁNOS művében⁹²⁷ a tévedést három kategóriára osztja:

- tévedés a szerződő fél részéről akkor, ha a tévedést nem más okozza, hanem maga;
- a másik fél személyében való szerződés;
- a szerződés tárgyában történő tévedés.

A tévedési fajtákat ZLINSZKY⁹²⁸ a következőképpen csoportosítja:

- indokban való tévedés;
- a nyilatkozat megtétele során előálló tévedés;
- lényeges tévedés.

RAFFAY FERENCZ⁹²⁹ az alábbi kategóriákat használja:

- a szerződés tárgyában való tévedés (*error in corpore*),

⁹²⁴ Ld. SZLADITS: *Magánjog II.*, 313. Példaként hozza fel a jogtudós itt a vevőnek ill. az eladónak a személyét az adásvételi ügyleteknél, azzal a megjegyzéssel, hogy a vevő személye csak akkor közömbös, ha készpénzben fizet. Vö. SZLADITS: *Magánjog II.*, 313., 22. lábjegyzet.

⁹²⁵ Ld. SZLADITS: *Magánjog II.*, 313. Itt Szladits kiemeli azt, hogy csak akkor lényeges a közfelfogás által annak tartott tévedés, ha az adott ügylettípusban bír relevanciával. Szemben tehát a korábbi szerzőknél látottakkal, nem elégszik meg – helyesen – a jogtudós azzal a felfogással, hogy a közfelfogás lényegesnek tartsa a tévedést, hanem annak az adott ügylettípus tekintetében kell lényegesnek minősülnie.

⁹²⁶ Ld. KATONA: *id. m.* 414-415.

⁹²⁷ SUHAYDA JÁNOS: *A magyar polgári anyagi magánjog rendszere*. Buda 1869, 250-251.

⁹²⁸ Ld. ZLINSZKY: *id. m.* 191-201.

⁹²⁹ Vö. RAFFAY: *id. m.* 130-132.

- a szerződés típusában való tévedés (*error in negotio*),
- személyben való tévedés (*error in persona*),
- indokban való tévedés,
- jogban történő tévedés (*error iuris*),
- ténybeli tévedés,
- kölcsönös tévedés,
- a szerződés tartalmában való tévedés.

KOLOSVÁRY BÁLINT⁹³⁰ az alábbi kategóriákat különbözteti meg egymástól:

- lényeges ill. lényegtelen tévedés,
- indokban való tévedés.

A szerző a lényeges tévedésen belül tovább differenciál:

- személyben való tévedés (*error in persona*),
- az ügylet tárgyában, ill. annak lényeges tulajdonságaiban való tévedés (*error in objecto*),
- az ügylet jogi természetében való tévedés (*error in negotio*).

SZLADITS KÁROLY⁹³¹ az alábbi tévedési fajtákat ismeri:

- lényeges–lényegtelen tévedés,
- tartalmi tévedés,
- indokbeli tévedés,
- jogban való tévedés,
- a közvetítő útján történő tévedés.

A tartalmi tévedésen belül megkülönbözteti:

- eltévesztés,
- félreértés.

Összefoglalóan megállapítható, hogy a magyar magánjogtudomány jeles képviselőinek a legtöbbje az alábbi tévedési fajtákat különbözteti meg:

- lényeges tévedés (korábban: *error in corpore*, *error in persona*, *error in negotio*);
- indokban való tévedés;
- a nyilatkozat megtétele során előálló tévedés;
- jogban való tévedés.

⁹³⁰ Ld. KOLOSVÁRY: *id. m.* 96-99.

⁹³¹ Vö. SZLADITS: *Magánjog II.* 312-317.

a) A szerződés tárgyában és a másik fél személyében való tévedés (*error in corpore, error in persona*)

Az *error in corpore* körében SUHAYDA különbséget tesz a szerződés fő tárgyában, ill. annak lényeges tulajdonságaiban való tévedés ill. a mellékes vagy az egyértelműen meg nem határozott tulajdonságokban való tévedés között. Előbbi esetén még az is elképzelhető, hogy mindkét fél kölcsönös tévedésben van, pl. a dolgot mindegyikük aranyrak vagy ezüstnek véli, pedig nem az, és ilyenkor a felek közötti akarategység a szerződés tárgyára nézve hiányzik, ezért „jogos szerződés létre nem jöhetett”.⁹³² A melléktulajdonságban való tévedés – hacsak az egyértelműen a szerződés részét nem képezte, ill. a fél akaratnyilatkozatából ez kifejezetten nem következett – a szerződést nem érvényteleníti,⁹³³ legfeljebb „kártalanításra” ad lehetőséget. A szerző ilyen tévedésnek tartja a szerződéses tárgy mértékében, súlyában, minőségében való tévedést.

A személyben való tévedés kapcsán Suhayda kifejti, hogy amennyiben a szerződés ingyenes, akkor az a szerződést „megrontja”,⁹³⁴ mert az ilyen szerződések mindig a másik fél személyére tekintettel jönnek létre. A jogtudós szerint azonban a visszerthes szerződéseknél a személyben való tévedés irreleváns, mivel azok esetében nem a másik fél személye, hanem a „viszonos teljesítés”⁹³⁵ lényeges. KOLOSVÁRY⁹³⁶ az újabb felfogás értelmében azt vallja, hogy az *error in persona* nem minden esetben lényeges, pl. nem az készpénzvétel esetén, de releváns lehet pl. a munkaszerződéseknél.

b) Az indokban való tévedés

Az indokban való tévedés kapcsán ZLINSZKY IMRE rögzíti azt, hogy annak megítélése azért problematikus, mert a félnek a valóságos akarata jut ténylegesen kifejezésre. Éppen ezért az indokban való tévedés csak akkor releváns, ha a fél kijelentéseiből, ill. az ügylet körülményeiből egyértelműen az következik, hogy az indok a szerződés megkötésének

⁹³² Ld. SUHAYDA: *id. m.* 251. Megjegyzendő, hogy a szerző ezen jogi következtetése nyilvánvalóan téves, mivel itt konszenzus van a felek között az aranyra ill. az ezüstre vonatkozóan, azonban ez az akarategyezőség tévedésen alapul. Ennek jogi hatása pedig a szerződésre nézve nem más, mint az, hogy a szerződés ugyan létezik, de sikeres és eredményes megtámadás esetén érvénytelenné válik.

⁹³³ Ahogyan SUHAYDA fogalmaz: „fel nem bontja”, ld. SUHAYDA: *id. m.* 251.

⁹³⁴ Ld. SUHAYDA: *id. m.* 251. Megjegyzendő, hogy az akkor használt ezen terminus mai értelmét tekintve az érvénytelenítéssel egyenlő.

⁹³⁵ Ld. SUHAYDA: *id. m.* 251.

⁹³⁶ Vö. KOLOSVÁRY: *id. m.* 96.

kifejezett vagy hallgatólagos feltétele volt.⁹³⁷ Példaként az indokbeli tévedésre a szerző azt az esetet hozza, amikor a fél valamilyen híres festménynek a másolatát veszi meg, amelyről mind ő, mind pedig az eladó azt hiszi, hogy eredeti, és ennek megfelelő árért is kerül az értékesítésre.⁹³⁸ Az indokban való tévedés ajándékozás esetén akkor is releváns, ha az ajándékozó tévedésben volt olyan tények tekintetében (pl. rokonsági fok),⁹³⁹ amelyek őt a szerződés megkötésére indították.

Mindezekon felül az indokban való tévedés releváns lesz akkor, ha a másik fél a tévedést ismerte vagy nagyobb körütekintés tanúsítása mellett ismerhette volna, ill. „az a forgalmi felfogás objectiv mértéke szerint szembetűnő volt”.⁹⁴⁰

Az indokban való tévedés kapcsán RAFFAY⁹⁴¹ kifejti, hogy az általában közömbös a jogügylet érvényessége szempontjából (*falsa causa non nocet*), kivételesen akkor lehet megtámadni erre való hivatkozással az ügyletet, ha a fél a szerződés indítóokát ügyleti feltétellé teszi, pl. úgy nyilatkozik, hogy akkor veszi meg a képet, ha az Munkácsytól való.

KOLOSVÁRY is ír az indokban való tévedésről,⁹⁴² és azt – a jogellenes fenyegetéshez hasonlóan – az ügyleti akarat szabadságát befolyásoló tényezőként tekinti. Véleménye szerint az indokban való tévedés általában azért nem eredményezi az ügylet érvénytelenségét, mert ilyen esetben az ügyleti akarat valóságos akarat.⁹⁴³ Ugyanakkor a jogtanár is elismeri azt a tényt, hogy az indokban való tévedés némely esetben eredményezheti az ügylet érvénytelenségét, amennyiben az „az ügyletet teljesen deformálja”.⁹⁴⁴ Ezekben az esetekben arról van szó, hogy az ügylet megkötésének indoka a szerződés egyetlen és kizárólagos oka volt, ennek megállapíthatóságához természetesen az eset összes körülményeit kell megvizsgálni.

Az indokban való tévedés kapcsán ZACHÁR GYULA azt az álláspontot képviseli, hogy ilyenkor alakilag kifogástalan módon jön létre az akaratnyilvánítás, azonban az ingyenes jogügyleteknél, ill. a végrendeleteknél mégis érvénytelenítési okként szolgálhat az efféle

⁹³⁷ Ld. ZLINSZKY: *id. m.* 198-199.

⁹³⁸ Nézetem szerint ez nem csak és nem is elsősorban indokban való tévedés, hanem *error in corpore* vagy *error in qualitate*, ugyanis a festmény másolata nyilvánvalóan nem azonos az eredeti művel, ill. nem olyan minőségű.

⁹³⁹ Ld. ZLINSZKY: *id. m.* 199.

⁹⁴⁰ Ld. ZLINSZKY: *id. m.* 200.

⁹⁴¹ Vö. RAFFAY: *id. m.* 132.

⁹⁴² Ld. KOLOSVÁRY: *id. m.* 99. Figyelemre méltó tény, hogy rendszertanilag nem a tévedés körében tárgyalja az indokban való tévedést a szerző, hanem a félelem, kényszer után mint az akarat szabadságát korlátozó okot. Álláspontom szerint ez az elhelyezés hibás, mivel az indokban való tévedés a tévedés egyik faja és nem rokonítható semmiképpen sem a félelemmel, ill. a kényszerrel, amelyek külső körülmények hatására, jogellenes módon befolyásolják a fél szabad akaratelhatározását, az indokban való tévedésnél viszont ilyen külső, kényszerítő erők nincsenek.

⁹⁴³ Megjegyzendő, hogy sok esetben az ügyleti akarat valóságos akarat, legfeljebb tévedés befolyásolja, ill. árnyalja. Ha teljességgel akarathányos a szerződés, akkor általában az nem is létezik.

⁹⁴⁴ Ld. KOLOSVÁRY: *id. m.* 99.

tévedés is, ill. kivételesen a forgalmi ügyleteknél akkor, ha a másik szerződő fél felismerhette a tévedést, vagy ha az adott esetben a fél az indokot a szerződés részévé tette.⁹⁴⁵

SZLADITS KÁROLY szerint az indokban való tévedés⁹⁴⁶ – attól függően, hogy a jelenre vagy a múltra vonatkozik – téves feltételezést, ill. meghíúsult várakozást jelent. Akármelyik fajtájáról is legyen szó az indokban való tévedésnek, általában véve egyik sem befolyásolja a szerződés érvényességét, ugyanis: „hogy az ügyletkötő fél mi okból tette nyilatkozatát, az a másik félre nem tartozik”.⁹⁴⁷

A fenti alapelv alól két eltérést enged meg Szladits szerint a jog, nevezetesen:⁹⁴⁸

- Ha a felek a feltételezést nyíltan⁹⁴⁹ vagy hallgatólagosan a szerződésbe foglalják, utóbbi alatt azt értve, hogy a mindkét fél által ismert feltevés szolgált a szerződés alapjául. Az első esetben a feltétel szabályai az irányadóak, míg a másodikban a feltevés meghíúsulása miatt a szerződést bármelyik fél megtámadhatja.
- Megtámadhatja továbbá az ügyletet az a fél is, akit a másik személy a szerződés megkötésére csalárd megtévesztéssel vett rá.⁹⁵⁰

c) A nyilatkozat megtétele során előálló tévedés

KATONA MÓR szerint nyilatkozati tévedés esetén a fél nem akarja azt, amit nyilatkozott, ez az ún. *aberratio* esete.⁹⁵¹ ZLINSZKY IMRE úgy véli, hogy amennyiben a kinyilvánított akarat nem felel meg a fél valódi akaratának, akkor ez több okra vezethető vissza, részben lehetséges ez a fél által akart és tudatos okok miatt (pl. színlelt jogügylet), de elképzelhető a fél szándékától függetlenül, öntudatlanul előállott okok miatt is (pl. tévedés, megtévesztés, kényszer ill. félelem hatása alatt kötött ügyletek).⁹⁵² A szerző megjegyzi azt is, hogy azokban az esetekben, amikor a nyilatkozat és az akarat között eltérés van, akkor az ügylet hiányos ill. „nem tökéletes”,⁹⁵³ azonban ezek a szerződések nem semmisek, hanem csak megtámadhatók.

⁹⁴⁵ Vö. ZACHÁR: *id. m.* 56.

⁹⁴⁶ Ld. SZLADITS: *Magánjog II.*, 317.

⁹⁴⁷ Ld. SZLADITS: *Magánjog II.*, 317.

⁹⁴⁸ Ld. SZLADITS: *Magánjog II.*, 317.

⁹⁴⁹ Nézetem szerint ebben az esetben a tartalmi tévedésre vonatkozó általános szabályok szerint is megtámadható az ügylet, ugyanis a felek a feltevést a szerződés részévé tették.

⁹⁵⁰ Ebben az esetben azonban nem tévedésről, hanem megtévesztésről van szó!

⁹⁵¹ Vö. KATONA: *id. m.* 414.

⁹⁵² Ld. ZLINSZKY: *id. m.* 191.

⁹⁵³ Ld. ZLINSZKY: *id. m.* 193.

SZLADITS szerint akkor beszélhetünk nyilatkozási tévedésről, ha „a külső tényekben (szó, írás, cselekvés) megjelenő nyilatkozat *nem fedi a nyilatkozó akaratát*”.⁹⁵⁴ A szerző az ügyleti akaratnak a nyilatkozattól való eltéréseit két fő részre osztja, úgy mint a tudatos akarathiány ill. a nem tudatos akarathiány esetei.⁹⁵⁵ A tévedéstől megkülönbözteti a félreértés esetét, amikor is a felek nyilatkozatai nem egyezőek, köztük rejtett vagy nyílt disszenzus van és ebből következően szerződés nem is jön létre.⁹⁵⁶ Ha a disszenzus rejtett, akkor a felek azt hiszik, hogy megegyeztek, de ténylegesen nincs konszenzus közöttük.⁹⁵⁷ Félreértés alatt tehát Szladits azt érti, amikor a fél „azt írta vagy mondta ugyan, amit akart, de nem volt tisztában nyilatkozatának értelmével”.⁹⁵⁸

d) A jogban való tévedés

A jogban való tévedésnél RAFFAY arról ír, hogy ez vagy úgy valósul meg, hogy a jogszabályok létét nem tudja a fél, vagy pedig olyképpen, hogy a jogszabály alá tartozó tényállásokról „hamis képze van”.⁹⁵⁹ Álláspontja szerint a tévedés, amennyiben az a hazai jogra vonatkozik, sohasem menthető.

SZLADITS szerint általában közömbös a jogi tévedés (*error iuris*), kivéve azt az esetet, amikor a szerződő fél csekély szellemi-értelmi szintje vagy iskolázottságának alacsonyabb foka, ill. esetleg fiatal kora miatt a jogszabályokban nem kellően jártas, és nem képes azokat megfelelően értelmezni.⁹⁶⁰ Különösképpen akkor lehet releváns a jogban való tévedés, ha az értelmileg fejletlenebb, alulképzett személy ügyletkötésénél jogban járatos harmadik személy (tipikusan jogász) működött közre, akinek az lett volna a feladata, hogy a felet a szükséges szakmai felvilágosítással ellássa.⁹⁶¹

⁹⁵⁴ Ld. SZLADITS: *Magánjog II.* 305.

⁹⁵⁵ Vö. SZLADITS: *Magánjog II.*, 305.

⁹⁵⁶ Ld. SZLADITS: *Magánjog II.*, 316.

⁹⁵⁷ Ld. SZLADITS: *Magánjog II.*, 316. Itt a szerző azt a példát hozza, hogy az egyik fél megtekintésre küld a másiknak egy könyvet és az ajándékként tartja azt meg.

⁹⁵⁸ Ld. SZLADITS: *Magánjog II.*, 313. A félreértéshez az alábbi példát hozza fel Szladits: a fél aláír egy okiratot, amelynek tartalmát nem helyesen értelmezi.

⁹⁵⁹ Ld. RAFFAY: *id. m.* 130., 2. lábjegyzet. Ez az eset viszont akkor már ténybeli tévedés!

⁹⁶⁰ Ld. SZLADITS: *Magánjog II.*, 313-314.

⁹⁶¹ Vö. SZLADITS: *Magánjog II.*, 314.

3. § A tévedésre vonatkozó magánjogi normaszöveg-tervezetek

Mint ismeretes, az első magyar polgári törvénykönyv megalkotására egészen 1959-ig kellett várnunk, azonban 1900-tól 1928-ig bezárólag öt⁹⁶² szövegváltozata készült el a tervezett polgári törvénykönyvnek, a legelső Magyar Általános Polgári Törvénykönyv Tervezete címmel, 1900-ban. Ezt követte a Magyar Polgári Törvénykönyv Második (1913), Harmadik (1914) ill. Negyedik (1915) Tervezete, majd a bírói szokásjogi joggyakorlat mérföldkövének számító 1928-as Magyarország Magánjogi Törvénykönyvének törvényjavaslata (Mtj.). Mindegyik szövegtervezetnek volt a tévedésre vonatkozó szabálya, ezekről lesz szó a következőkben.

a) A Magyar Általános Polgári Törvénykönyv Tervezete. Első Szöveg⁹⁶³

987. § „A ki a szerződés megkötésénél lényeges tévedésben volt, az megtámadhatja szerződési nyilatkozatát, ha tévedését a másik fél okozta, vagy felismerhette, vagy ha a másik félre a szerződésből ingyenes előny vagy aránytalan nyereség hármozódna.”

988. § „Lényeges a tévedés, ha a szerződés minőségére, tárgyára vagy tartalmának egyéb oly részére vonatkozik, a melyet a közfelfogás hasonló szerződéstől jelentékenynek tekint, kivéve, ha bebizonyul, hogy az az adott esetben a tévedő akaratelhatározására befolyással nem volt. Egyéb körülmény iránti tévedés lényegesnek csak akkor tekintetik, ha a másik fél felismerhette, hogy az az adott esetben a tévedőnek akaratelhatározására döntő befolyással van.”

989. § „Tévedés miatt a szerződési nyilatkozat csak úgy támadható meg, ha a tévedő a tévedés felismerése után a másik felet ebbéli szándékáról haladéktalanul értesíti.

Ha a másik fél távol van, az értesítés elküldése a jogfenntartáshoz elegendő.

Az értesítés elmaradhat, ha a másik fél a tévedést a szerződés megkötésekor ismerte.”

990. § „Ha távirat vagy szóbeli üzenet útján tett szerződési nyilatkozat elferdítve közöltetik a címzettrel, küldője azt a tévedésre vonatkozó szabályok szerint megtámadhatja.

A másik fél, ha ő kívánta a távirati közlést, vagy ő választotta az üzenetvivő személyt, olyannak tekintetik, mint a ki a tévedést okozta.”

⁹⁶² Amelyből kettő, a Második és a Harmadik Tervezet ugyanaz, ezért több szerző nem is öt, hanem négy tervezetről ír. Ebből következően a Harmadik Tervezet szabályait külön nem tartalmazza jelen munka.

⁹⁶³ A Magyar Általános Polgári Törvénykönyv Tervezete. Első Szöveg, Budapest 1900. (a továbbiakban: Első Tervezet)

Az Első Tervezet a Negyedik, kötelmi jogi részében, annak első címe alatt tárgyalja a szerződéseket, és a Hatodik Fejezet foglalkozik a jognyilatkozatok értelmezésével és a szerződéskötés hiányaival, utóbbi tartalmazza a tévedést. Kiderül a normatervezet szövegéből, hogy a jogalkotó csak a lényeges tévedést tekinti érvénytelenségi oknak, még hozzá megtámadhatósági okként aposztrofálva azt. Csak akkor lehet azonban lényeges tévedés esetén is eredményesen megtámadni az ügyletet, ha a tévedést a másik fél okozta vagy felismerhette, ill. ha a szerződés ingyenes volt vagy esetleg aránytalan előnyt juttatott a félnek.

A lényeges tévedés körében az Első Tervezet 988. §-a meghatározza a lényeges tévedés kritériumait, nevezetesen, ha a tévedés a szerződés minőségére, tárgyára, vagy tartalmának olyan részére vonatkozik, amelyet a közfelfogás hasonló ügyleteknél jelentős körülménynek tekint. Kivétel utóbbi alól az az eset, ha bebizonyosodik, hogy a tévedő akaratelhatározását nem befolyásolta a tartalomra vonatkozó tévedése.

A 989. § a megtámadás közlésének a határidejéről, ill. annak technikai módjáról rendelkezik, a 990. § pedig a tévedés speciális eseteként tárgyalja a szóbeli üzenet útján tett, de elferdítve megérkezett szerződési nyilatkozat megtámadását.

Összességében az alábbi következtetések vonhatók le az Első Tervezet tévedésre vonatkozó szabályaiból:

- A Tervezet a tévedés fogalmát nem határozza meg, mivel az olyan pszichológiai-jogtudományi fogalom, amely sem a jogalkalmazó, sem a jogkereső számára jelentőséggel nem bír.
- A lényeges tévedés eseteit *expressis verbis* felsorolja a Tervezet, nyitva hagyva egyben – a tartalmi tévedés vonatkozásában – a lényegesség terjedelmi határainak és eseteinek kibővítését, tehát a felsorolás csak exemplifikatív jellegű.
- A tévedés lényegessége nem elegendő ahhoz, hogy az ügylet megdőljön, hanem szükséges az is, hogy a tévedést a másik fél okozza, vagy esetleg felismerhette, ill., hogy a szerződés ingyenes legyen vagy esetlegesen aránytalan nyereséggel járjon a sérelmet nem szenvedett fél javára.
- Az Első Tervezet analógia útján a tévedés szabályait rendeli alkalmazni a szóbeli üzenet útján tett, de elferdítve érkezett szerződési nyilatkozat megtámadására.

b) A Magyar Polgári Törvénykönyv Tervezete. Második Szöveg⁹⁶⁴

774. § „Aki szerződéseinek nyilatkozatának tételénél lényeges tévedésben van, az megtámadhatja nyilatkozatát, ha tévedését a másik fél okozta vagy felismerhette, vagy ha a másik félre a szerződésből ingyenes előny vagy aránytalan nyereség hármolna.

Lényeges a tévedés, ha a szerződés tartalmát érintő oly körülményre vonatkozik, amelyet a közfelfogás ily szerződés kötésnél fontosnak tart, hacsak ki nem tűnik, hogy az adott esetben a tévedő nem tartotta annak. Más körülményre vonatkozó tévedés lényeges, ha a másik fél felismerhette, hogy a tévedő akaratelhatározására döntő befolyással van.”

775. § „A 774. § szabályai megfelelően állanak, ha távirat útján tett szerződési nyilatkozat lényegesen elferdítve érkezik a címzetthez. Ez utóbbit, ha a távirati közlésre ő adott okot, olyannak kell tekinteni, mint aki a tévedést okozta.

Szóbeli üzenet útján tett szerződési nyilatkozat elferdítése esetére az 1. bekezdés szabályai csak abban az esetben állanak, ha a nyilatkozattevő a másik felet arról biztosította, hogy az üzenetvivő szavában megbízhatik. Más esetben az üzenetvivőtől elferdített nyilatkozatot lényeges tévedés miatt a 774. § 1. bekezdésében meghatározott további előfeltételek nélkül is meg lehet támadni.”

776. § „Aki szerződési nyilatkozatát a tartalomra vonatkozó lényeges tévedés miatt megtámadhatja, az, ha a másik fél a megtámadás megtörténte után azonnal kijelenti neki, hogy a szerződésnek a tévedő által feltett tartalmához hozzájárul, a szerződést ily értelemben állani köteles.”

777. § „Ha mindkét fél ugyanazon téves feltevésben kötötte meg a szerződést s a tévedés a 774. § 2. bekezdése értelmében lényeges, a jogviszonyt akként kell elbírálni, mintha a feltett körülmény valótlanúsága a szerződés bontó feltételeként volna kikötve.”

A Második Tervezetben a tévedésre vonatkozó szabályozás alapkoncepciója nem változott:⁹⁶⁵

- a tévedésnek lényegesnek kell lennie;
- a tévedést a másik félnek kell okoznia vagy felismernie, ill. a másik félre nézve ingyenes előnynek vagy aránytalan nyereségnek kell származnia a szerződésből;
- a tévedés a szerződés megtámadhatóságát eredményezi.

⁹⁶⁴ A Magyar Polgári Törvénykönyv Tervezete. Második Szöveg, Budapest 1913. (a továbbiakban: Második Tervezet).

⁹⁶⁵ Megjegyzendő, hogy nemcsak a Második Tervezetben, hanem az összes többi tervezetben – az Mtj.-t is beleértve – sem.

Ugyanakkor, ha figyelmesebben megvizsgáljuk a két tervezet szövegét, apróbb változások is megfigyelhetők. Ilyen nüanszyninak tűnő különbség az, hogy míg az Első Tervezetben a szerződés megkötésekor kell a lényeges tévedésnek fennállnia, addig a Második Tervezet ezt akként pontosítja,⁹⁶⁶ hogy a lényeges tévedésnek a szerződési nyilatkozat megtételénél kell fennforognia. Ez egy nem elhanyagolható mértékű korrekció, ugyanis nem feltétlenül esik egybe a nyilatkozattétel a szerződés megkötésével és lehet, hogy a tévedés már korábban, a nyilatkozat megtételekor keletkezett, ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy ez a szerződés megkötésekor fennáll.

A Második Tervezet a lényeges tévedést másképpen definiálja, mint az Első, ugyanis a szerződés minőségében, ill. tárgyában való tévedés kikerült a lényegességi okok közül, tehát győzedelmeskedett az a jogirodalmi felfogás, amelyet a Második Tervezet születése körüli időben ZLINSZKY és KOLOSVÁRY képviselt, melynek értelmében az *error in corpore* ill. az *error in negotio* nem minden esetben minősül lényegesnek.

A Második Tervezet szerint lényeges tévedésről akkor beszélhetünk, ha a szerződés tartalmára irányul a tévedés, méghozzá annak olyan elemére, amelyet a közfelfogás a szerződéskötésnél lényegesnek tart. Ugyanakkor ellenbizonyításnak van helye, amennyiben az adott esetben a tévedő nem tartotta ezt a körülményt lényegesnek, akkor a tévedés sem lesz lényeges. A jogalkotó a tévedés lényegességének fogalmát egyrésztől megpróbálja objektivizálni azzal, hogy a közfelfogásra bízta annak megítélését, mi minősül lényeges körülménynek, másrésztől pedig szubjektív elbírálási szempontoknak is teret ad, amikor nyitva hagyja az ellenbizonyítás lehetőségét a vonatkozásban, ha a tévedő fél nem tartotta az adott körülményt lényegesnek. Ugyancsak szubjektív elemet tartalmaz a Második Tervezet 774. §-nak utolsó mondata, mely szerint ha olyan körülményre nézve téved a fél, amelyet ugyan a közfelfogás nem tart lényegesnek, de a másik fél felismerhette, hogy ezen körülmény a tévedő akaratelhatározására döntő befolyással bírt, akkor az ilyen tévedés is lényeges lesz.

A Második Tervezet 775. §-a a távirati úton tett szerződési nyilatkozat megtámadása körében tovább pontosítja annak szabályait, ugyanis míg az Első Tervezet csak annyit írt, hogy elferdítve kell, hogy a nyilatkozat megérkezzen a címzett személyéhez, addig a Második Tervezet – igazodván a tévedés fő szabályához – hozzáfűzi, hogy a nyilatkozatnak lényegesen elferdítve kell megérkeznie a címzett személyhez.

A 776. § – új elemként – a tévedés miatt érvénytelen szerződés orvosolhatóságát szabályozza, melynek értelmében, ha a másik fél a megtámadás után azonnal kijelenti, hogy a szerződésnek a tévedő fél által értelmezett tartalmához hozzájárul, akkor a szerződés érvényes marad.

⁹⁶⁶ A pontosítást pedig átveszi a Harmadik és a Negyedik Tervezet ill. az Mtj. is.

Ugyancsak novum a 777. § azon rendelkezése, amely új tévedési kategóriaként a kölcsönös közös tévedést szabályozza akként, hogyha mindkét fél ugyanabban a lényeges, téves feltevésben kötötte meg az ügyletet, akkor a jogviszonyt úgy kell elbírálni, mintha a feltételezett körülmény valótlansága a szerződés bontó feltételül szolgált volna.⁹⁶⁷

A Második Tervezet lényeges újításai az alábbiakban foglalhatók össze:

- Pontosul a tévedés időbeli kritériuma azzal, hogy annak a szerződéses nyilatkozat megtételénél kell fennállnia.
- A lényeges tévedés fogalma újradefiniálást nyert, objektív és szubjektív szempontokat vegyesen tartalmazva.
- Lehetőség nyílt a tévedés miatti érvénytelenségi ok orvoslására.
- A közös téves feltevés vagy kölcsönös tévedés terminusával új tévedés-fajta került a normatervezet szövegébe.

c) A Magyar Polgári Törvénykönyv Tervezete. Negyedik szöveg⁹⁶⁸

776. § „Aki szerződési nyilatkozatának tételénél lényeges tévedésben volt, az megtámadhatja nyilatkozatát, ha tévedését a másik fél okozta vagy felismerhette vagy ha a másik félre a szerződésből ingyenes előny vagy aránytalan nyereség hármolna.

Lényeges a tévedés, ha a szerződés tartalmát érintő oly körülményre vonatkozik, amelyet a közfelfogás ily szerződés kötésénél fontosnak tart, hacsak ki nem tűnik, hogy az adott esetben a tévedő nem tartotta annak. Más körülményre vonatkozó tévedés lényeges, ha a másik fél felismerhette, hogy a tévedő akaratelhatározására döntő befolyással van.”

777. § „A 776. § szabályai megfelelően állanak, ha távirat útján tett szerződési nyilatkozat elferdítve érkezik a címzetthez. Ez utóbbit, ha a távirati közlésre ő adott okot, olyannak kell tekinteni, mint aki a tévedést okozta.

Szóbeli üzenet útján tett szerződési nyilatkozat elferdítése esetére az 1. bekezdés szabályai csak abban az esetben állanak, ha a nyilatkozattevő a másik felet arról biztosította, hogy az üzenetvivő szavában megbízhatik. Más esetekben az üzenetvivőtől elferdített szóbeli nyilatkozatot lényeges tévedés miatt a 776. § 1. bekezdésében meghatározott további előfeltételek nélkül is meg lehet támadni.”

⁹⁶⁷ Ezzel a tulajdonképpeni *analogia legis*-el a jogalkotó a szerződést nem érvénytelenné, hanem az érvényes ügyletet utóbb hatálytalanná nyilvánítja.

⁹⁶⁸ A Magyar Polgári Törvénykönyv Tervezete. Negyedik Szöveg, Budapest 1915. (a továbbiakban: Negyedik Tervezet).

778. § „Ha mindkét fél ugyanazon téves feltevésben kötötte meg a szerződést s a tévedés a 776. § 2. bekezdése értelmében lényeges, bármelyik fél a 776. § 1. bekezdésében meghatározott további előfeltételek nélkül is megtámadhatja szerződési nyilatkozatát.”

779. § „Aki szerződési nyilatkozatát a tartalomra vonatkozó lényeges tévedés miatt jogosítva van megtámadni, az, ha a másik fél a megtámadás megtörténte után, vagy ha a megtámadási szándékról előbb értesült, az értesülés után azonnal kijelenti neki, hogy a szerződésnek a tévedő által feltett tartalmához hozzájárul, a szerződést ily értelemben állani köteles.”

A Negyedik Tervezet a Második, ill. az azzal megegyező tartalmú Harmadik Tervezethez képest tényleg csekély módosításokat tartalmaz. Az egyik ilyen változtatás az, hogy a 777. § értelmében nem szükséges, hogy a távirati közlés útján tett szerződési nyilatkozat lényegesen „elferdülve” érkezzon meg a címzetthez. Ezzel a jogalkotó gyakorlatilag visszatért az Első Tervezet megoldásához, nem biztos, hogy dogmatikailag helyes módon.

A Negyedik Tervezet 778. §-ában módosításra került a kölcsönös közös tévedés, ugyanis ilyen esetekre azt mondja a tervezet, hogy bármelyik fél megtámadhatja a kölcsönös tévedés útján megkötött szerződéseket, még hozzá bármely további, a 776. § 1. bekezdésében meghatározott főszabályban lefektetett előfeltételek nélkül. Azaz kölcsönös tévedés esetében akkor is megtámadhatja bármelyik fél a szerződést, ha a tévedés nem volt lényeges, ill. ha a tévedést nem a másik fél okozta vagy az nem ismerhette fel, ill. ha a szerződés nem ingyenes volt vagy nem járt aránytalan előnnyel a fél számára. Ettől kezdődően a kölcsönös tévedés tehát nem bontó feltételként nyert szabályozást, hanem kifejezetten érvénytelenségi ok lett.

A Negyedik Tervezetben a tévedés miatti orvosolhatóság szabályai is némiképpen módosultak és pontosítva lettek.

A Negyedik Tervezet az alábbi változásokat hozta a tévedésre vonatkozó normatervezet szövegében:

- Visszakerült az Első Tervezet eredeti szabályozási koncepciója a távirati úton történő elferdített közlés megtámadhatósága vonatkozásában.
- Új jogkövetkezményt kapott a kölcsönös téves feltevés esete, az immáron nem hatálytalanságot, hanem érvénytelenséget eredményez.
- A tévedés miatti érvénytelenségi ok orvosolhatóságának tényállása pontosításra került.

d) Magyarország Magánjogi Törvénykönyvének törvényjavaslata⁹⁶⁹

1002. § „Aki szerződési nyilatkozatának megtételekor lényeges tévedésben volt, megtámadhatja nyilatkozatát, ha tévedését a másik fél okozta vagy felismerhette, vagy ha a másik félre a szerződésből ingyenes előny vagy aránytalan nyereség háramolnék.

Lényeges a tévedés, ha a szerződés tartalmát érintő oly körülményre vonatkozik, amelyet a közfelfogás ily szerződés kötésénél fontosnak tart, hacsak ki nem tűnik, hogy az adott esetben a tévedő fél nem tartotta annak. Más körülményre vonatkozó tévedés akkor lényeges, ha a másik fél felismerhette, hogy a tévedő fél akaratelhatározására döntő hatása van.”

1003. § „A tévedésre alakított megtámadás szabályai megfelelően állanak abban az esetben, ha távirat útján tett szerződési nyilatkozat elferdítve érkezik a címzetthez. A címzettet, ha a távirati közlésre ő adott okot, úgy kell tekinteni, mint aki a tévedést okozta.

Szóbeli üzenet útján tett szerződési nyilatkozat elferdítése esetére az 1. bekezdés szabályai csak abban az esetben állanak, ha a nyilatkozattevő a másik felet arról biztosította, hogy az üzenetvivő szavában megbízhatik. Más esetben az üzenetvivőtől elferdített szóbeli nyilatkozatot lényeges tévedés miatt a megtámadás további előfeltételei /1002. § 1. bekezdése/ nélkül is meg lehet támadni.”

1004. § „Ha mind a két fél ugyanabban a téves feltevésben kötötte meg a szerződést s a tévedés lényeges, bármelyik fél a megtámadás további előfeltételei /1002. § 1. bekezdés/ nélkül is megtámadhatja a szerződési nyilatkozatát.”

1005. § „Aki szerződési nyilatkozatát a tartalomra vonatkozó lényeges tévedés miatt jogosult megtámadni, köteles a szerződést abban az értelemben állani, amint azt maga értette, ha a másik fél a megtámadás után, vagy ha a megtámadási szándékról előbb értesült, az értesülés után a szerződés tartalmához akként járul hozzá, amint azt a tévedő fél értette.”

Az Mtj. a tévedést a Harmadik, kötelmi jogi részben, annak első címében, az ötödik fejezetben, a szerződés értelmezése, ill. a szerződési akarat hiányai alatt tárgyalja. Ha összevetjük az Mtj.-nek a tévedésre vonatkozó szabályait a Negyedik Tervezet ezirányú rendelkezéseivel, akkor megállapítható, hogy az Mtj.-ben pusztán megfogalmazásbeli, nyelvtani eltéréseket tapasztalhatunk a Negyedik Tervezet megszövegezéséhez képest, mely különbségek nyilvánvalóan adódnak a magyar nyelvnek a mintegy 13 év alatt bekövetkezett modernizálódásából, módosulásából.

⁹⁶⁹ Magyarország Magánjogi Törvénykönyvének törvényjavaslata. Budapest 1928. (a továbbiakban: Mtj.)

4. § A tévedés korábbi, magánjogi bírói joggyakorlata⁹⁷⁰

a) A tévedés lényegessége a korábbi magyar bírói joggyakorlatban

Az egyik legelső, a megtévesztés lényegessége körében (és ezáltal a tévedés lényegessége vonatkozásában is) irányadó jogeset⁹⁷¹ érdemi megállapítása szerint az eredeti festményeknél a festő neve a kép értékét befolyásolja, és ezáltal ez olyan lényeges tulajdonságát képezi a szerződés tárgyának, melyre vonatkozóan a vevő célzatos megtévesztése az adásvételi ügylet érvénytelenítésére alapul szolgálhat.

Egy másik esetből⁹⁷² az derült ki, hogy a vétel tárgyát képező gépnek a kora lényeges körülménynek minősülhet, és éppen ezért az ebben való tévedés is lényeges lesz. A tényállás szerint a vevő cséplőgépet vásárolt, tudván azt, hogy használt és hogy milyen hiányosságokkal bír, az ügylet megkötésekor az eladó azt állította, hogy a gép kb. 12 éves. Később kiderült, hogy a valóságban legalább 33-34 éves volt a szerkezet, és igazolható volt, hogy az eladó a szerződés megkötésekor a vevőt a szerződés tárgyának kora tekintetében tévedésbe ejtette, ebből következően sikeresen támadhatta meg a vevő tévedésre való hivatkozással az ügyletet.

Egy későbbi, de a tévedés lényegessége körében igen releváns ügy⁹⁷³ tényállása szerint a felperes által készített magnézium fotólámpa a kísérletek közben felrobbant, melynek következtében a felperes két ujját elveszítette. Ennek ellenére felperes alperessel a szóban forgó lámpa szabadalmaztatása és értékesítése érdekében szerződéses viszonyt létesített, mely ügylet megkötésekor alperes abból a lényeges téves feltevésből indult ki, hogy a lámpa teljesen veszélytelen és annak forgalomba hozatala különösebb problémák nélkül megtörténhet.

Felperes a szerződés nemteljesítése címén kártérítésre irányuló keresetet nyújtott be alperessel szemben, amely keresetet mind a fellebbviteli bíróság, mind pedig az Ítéltábla elutasította. Az ügyben eljáró bíróságok döntésüket azzal indokolták, hogy felperes az alperesnek az ügylet megkötésekor tett nyilatkozataiból kétségtávol felismerhette, hogy alperest az ügylet

⁹⁷⁰ Értve ezalatt az 1900-as évektől egészen 1945-ig bezárólag keletkezett bírói eseti döntéseket.

⁹⁷¹ C. 1886. jan. 26., 6222, in: GRECSÁK KÁROLY (szerk.): *Új Döntvénytár* (a továbbiakban: *Új Döntvénytár 1911*) II. Kötet, Magánjog II (Kötelmi jog, Öröklési jog), Budapest 1911, 76., 293. számmal jelölt jogeset.

⁹⁷² C. 1905. jan. 25., G. 496/1904., in: *Új Döntvénytár 1911*, 83., 320. szám alatt jelölt jogeset.

⁹⁷³ P. IV. 6081/1929., 1931. jan. 7., in: *Grill-féle Új Döntvénytár* (a továbbiakban: *Új Döntvénytár 1931*), XXIV. Kötet, 1930-1931. (lezárva: 1931. június 30.), szerk.: ISAÁK GYULA – PETROVAY ZOLTÁN – NIZSALOVSKY ENDRE – TÉRFY BÉLA, Budapest 1932, 268-269., 565. sz. alatt jelölt jogeset.

megkötésére az a lényeges téves feltevés indította, hogy a lámpa veszélytelen és minden különösebb gond nélkül forgalomba hozható, ennél fogva alperes jogszerűen támadta meg a szerződést. A szerződés érvénytelenségéből fakadóan a felperes jogokat nem szerezhette a szerződésből, így eredménnyel nem perelhetett szerződésszegés és kártérítés jogcímén sem. Véggonklúziójában a bíróság kifejtette, hogy az egyébként feltétlenül és érvényesen létrejött ügylet érvénytelenné válik, ha azt a felek olyan lényeges feltétel mellett kötötték meg, amely utóbb tévesnek bizonyult, és amely feltevés nélkül a szerződést meg sem kötötték volna.

Egy másik ügy⁹⁷⁴ tényállása szerint a felperesnek a szolgálatba való felvételéhez meghatározott érettségi bizonyítvánnyal kellett volna rendelkeznie. Felperes külön írásbeli nyilatkozatban a szolgálati jogviszonya létesítésekor nyilatkozott arról, hogy a szolgálati rendtartásnak a rendelkezéseit magára nézve kötelezőnek ismeri el és kifejezte az alperes irányába a szolgálatba lépése iránti készségét. Felperes ugyan rendelkezett kereskedelmi iskolai érettségivel, azonban az erről kiállított bizonyítvány érvénytelen volt.

Alperes a fenti körülményekre tekintettel felbontotta felperes szolgálati jogviszonyát, emiatt felperes a felmondási időre járó illetményeit, ill. végkielégítést követelt alperessel szemben. Az ügyben eljáró bíróságok – mind a fellebbviteli bíróság, mind pedig az Ítéletábla – azt állapították meg, hogy a szolgálati szerződés érvénytelen, mert az alperes olyan lényeges tévedésben volt (a felperes végzettsége tekintetében), amely tévedést a felperes okozta, ezért alperes eredményesen támadta meg tévedésre való hivatkozással a szerződést. Az Ítéletábla leszögezte, hogy az ügyletkötő akaratelhatározását döntően befolyásoló körülmény tekintetében való tévedés olyan lényeges tévedés, amely a szerződési nyilatkozat megtámadását eredményezheti. Az alkalmazottnak az iskolai végzettsége döntő és lényeges körülmény akkor, ha az iskolai végzettséget a munkáltató szolgálati szabályzatában az alkalmazás feltételéül köti.

A szolgálati szerződés az eredményes megtámadás következtében – annak megkötésének idejére visszamenőleges hatállyal – érvénytelenné vált, azt úgy kell tekinteni, mintha meg sem kötötték volna a felek. Ebből következik, hogy felperes alperessel szemben az érvénytelen szerződés alapján semmilyen igényt nem támaszthat, így a felperes keresete megalapozatlan volt.

⁹⁷⁴ P. II. 7834/1929., 1931. nov. 3., in: *Grill-féle Új Döntvénytár* (a továbbiakban: *Új Döntvénytár 1932*), XXV. Kötet, 1931-1932. (lezárva: 1932. június 30.), szerk.: NIZSALOVSKY ENDRE – PETROVAY ZOLTÁN – TÉRFY BÉLA – ZEHERY LAJOS, Budapest 1933, 321-323., 628. sz. alatt jelölt jogeset.

Fenti esethez hasonlóan foglalt állást a Kúria egy ügyben,⁹⁷⁵ és általában véve megállapította, hogy a szolgálati jogviszonyban a munkavállaló személyes tulajdonságai – feltéve, hogy a szolgáltatás értéke az alkalmazott személyében fennálló különleges tudástól vagy szakmaiságtól függ – kétségtelenül az ügylet lényegéhez tartoznak, az e körülményekben való tévedés jogot ad a munkáltatónak a szerződés megtámadására.

Arra is találunk példát a korabeli joggyakorlatból, hogy adott esetben nem állapították meg, hogy a tévedés lényeges lett volna. A jogeset⁹⁷⁶ szerint a felperesnek jelentős tartozása volt alperes felé, ezt az elszámolási viszonyt akarták a peres felek egyezség során rendezni. Ennek érdekében hosszas tárgyalásokat folytattak és a felperes csak olyan módon tudta tartozását rendezni alperes felé, hogy a tárolótelepének tulajdonjogát az abba befektetett beruházásokkal együtt átruházta alperes részére. A beruházások értékét a felek kölcsönös becslés és alkudozás eredményeképpen állapították meg. Felperes később keresetet nyújtott be alperessel szemben, arra való hivatkozással, hogy az általa szolgáltatott beruházások értéke már az ügylet megkötésekor jóval magasabb volt, mint az alperes felé fennálló tartozása és így tulajdonképpen alperes a beruházások ellenértékével jogalap nélkül gazdagodott. Felperesnek a keresetét az ügyben eljáró bíróságok elutasították azzal, hogy hiányzik a lényeges tévedés, mint a megtámadás alapvető feltétele, ugyanis a beruházások értékének megállapítása a kölcsönös értékelés és egyeztetés következtében született meg, nem pedig a felperesi tartozásra tekintettel, és egyáltalán nem bizonyítható az, hogy az alperes felismerte vagy legalább felismerhette volna azt, hogy a felperes akaratelhatározását döntően befolyásolta, hogy mekkora az átruházás időpontjában az alperes követelése.

A Kúria általános élel leszögezte, hogy a tévedésnek alapfeltétele a lényegesség, amely csak akkor állapítható meg, ha a szerződés tartalmát érintő olyan körülményre vonatkozik, amelyet a közfelfogás az adott típusú szerződés megkötésénél fontosnak tart, más körülményre vonatkozó tévedés pedig csak akkor lényeges, ha a másik fél felismerhette, hogy a tévedő fél akaratelhatározására a tévedés döntő hatással bírt.

A Kúria egy másik ügy⁹⁷⁷ kapcsán szintén elvi jelleggel megállapította, hogy lényeges a tévedés akkor, ha a szerződés tartalmát érintő olyan körülményre vonatkozik, amelyet a

⁹⁷⁵ P. II. 413/1933., K. 1933. dec. 1., in: *Grill-féle Új Döntvénytár* (a továbbiakban: *Új Döntvénytár 1934*), XXVII. Kötet, 1933-1934. (lezárva: 1934. június 30.) szerk.: KACSÓH BÁLINT – NIZSALOVSKY ENDRE – PETROVAY ZOLTÁN – TÉRFY BÉLA – ZEHERY LAJOS, Budapest 1935, 354., 569. sz. alatt jelölt jogeset.

⁹⁷⁶ P. IV. 90/1935., 1935. máj. 24., in: *Grill-féle Új Döntvénytár* (a továbbiakban: *Új Döntvénytár 1935*), XXVIII. Kötet, 1934-1935. (lezárva: 1935. június 30.), szerk.: KACSÓH BÁLINT – NIZSALOVSKY ENDRE – PETROVAY ZOLTÁN – TÉRFY BÉLA – ZEHERY LAJOS, Budapest 1936, 364-365., 563. sz. alatt jelölt jogeset.

⁹⁷⁷ P. IV. 2927/1936., 1936. szept. 1., in: *Grill-féle Új Döntvénytár* (a továbbiakban: *Új Döntvénytár 1937*), XXX. Kötet (lezárva: 1937. június 30.), szerk.: NIZSALOVSKY ENDRE – ZEHERY LAJOS – PETROVAY ZOLTÁN – TÉRFY BÉLA – BACSÓ FERENC – PUSZTAI JÁNOS, Budapest 1938, 431-433., 835. sz. alatt jelölt jogeset.

közfelfogás az adott típusú szerződéseknél lényegesnek tart, hacsak az adott esetben a tévedő fél nem tartotta annak.

b) A jogban való tévedés korábbi magyar bírói joggyakorlata

A jogban való tévedés élénken foglalkoztatta a korabeli magyar magánjogi bírói joggyakorlatot, annak ellenére, hogy a Tervezetek egyikében sem szerepelt *expressis verbis* annak szabályozása.

Az egyik legkorábbi eseti döntés⁹⁷⁸ szerint, amennyiben a felek az ingatlan hitbizományi jellegére tekintettel voltak tévedésben, akkor az egyezség nem támadható meg erre való hivatkozással, ha az érdekeltek a valós tényállásról a telekkönyv megtekintése útján meggyőződhetnek volna.

Egy másik, szintén korán született határozat⁹⁷⁹ szerint, az egyezség „jogmegszüntető hatályát” akkor veszítheti el, ha a sérelmet szenvedett fél bizonyítja, hogy az egyezség megkötésekor az őt megillető jogra nézve lényeges tévedésben volt. Ha azonban csak az öneki járó kártérítés összegének mértékében tévedett, akkor ez önmagában nem eredményezi az ügylet érvénytelenségét.

Hasonló ügyben⁹⁸⁰ – igaz, jóval később – másként döntött a Kúria. Az ügy tényállása szerint a felperes az alperes vasúti üzemében súlyos balesetet szenvedett, melynek következtében egyik lábát elvesztette. Alperes elismerte kártérítési felelősségét, és okiratban vállalta, hogy egy összegben megfizet felperesnek 500 pengőt, ill. felperes jogosult lesz élete végéig havi 70 pengő járadékra 1928. június 1. napjától kezdődően, és a nélkülözhetetlen mulát is megkapja alperestől. Alperes 1929. szeptember 17.-ig teljesítette a havi járadékokat, ekkor a felek egy újabb megállapodást kötöttek, amelyben az alperes megváltotta a havi járadékfizetési kötelezettségét, egy összegben, 3000 pengővel, és a felperes cserébe mind az akkor fennálló, mind a jövőben esetlegesen keletkező összes igényéről alperessel szemben lemondott.

Később felperes utóbbi megállapodást tévedésre való hivatkozással támadta meg, amelyet végső soron a felülvizsgálati bírósággént eljáró Kúria megalapozottnak talált, annak ellenére, hogy a jogerős ítélet felperes keresetét elutasította. A felperes 1929 szeptemberében, tehát amikor a második megállapodás kötött, mindössze még csak 26 éves volt, és lehetett –

⁹⁷⁸ C. 1907. okt. 11., 7167/1906., in: *Uj Döntvénytár 1911*, 74., 276. sz. alatt jelölt jogeset.

⁹⁷⁹ C. 1905. nov. 8., 3584/1905., in: *Uj Döntvénytár 1911*, 82-83., 316. sz. alatt jelölt jogeset.

⁹⁸⁰ P. VII. 2044/1932., 1933. máj. 24., in: *Uj Döntvénytár 1934*, 347-348., 565. sz. alatt jelölt jogeset.

fiatal életkorára tekintettel – azzal számolni, hogy több évtizedig fog élni, ebből következően a járadék iránti igénye is ilyen hosszú ideig állt volna fenn. A 3000 pengő azonban a felperesnek járó járadék körülbelül 3 és fél évi mértékének felel meg, amely rendkívül aránytalan ahhoz képest, hogy milyen járadék-összegre számíthatott volna élete végéig.

A Kúria szerint a peres felek közötti megállapodás csak és kizárólag a felperes részéről megvalósuló tévedés eredményeképpen jöhetett ilyen tartalommal létre, és itt figyelembe kell venni, hogy a felperes egyszerűbb képességű és alacsonyabb műveltségű asszony volt, aki nem tudta alappal felmérni azt, hogy a jog szerint milyen összegű járadék-megváltásban részesülhetne.

Egy másik ügyben⁹⁸¹ ugyancsak a jogban való járatlanság miatt nyert megállapítást a jogban való tévedés és ennek eredményeképpen az ügylet érvénytelensége. Az eset tényállása szerint Dr. Z. A. ügyvéd valótlán tényállítást tett a peres felek egyezségének megkötését megelőző napon az alperes előtt, melynek lényege szerint K. J. örökhagyó olyan tudatállapotban tett végrendeletet a halálát megelőző napon, mely alapján nem volt végrendelkezési képessége és erre vonatkozóan kórházi orvosi bizonyítvánnyal is rendelkezik. Egyben az ügyvéd olyan jogi véleményt nyilvánított alperes előtt, hogy az örökhagyónak az alperes javára tett végrendelete azért is érvénytelen, mert az alperes csak rövid ideig élt együtt az örökhagyóval, az alperest özvegyi joga alapján csak a hagyaték ¼ részére illeti meg haszonélvezeti jog, és amennyiben a felperesek örökösödési pert indítanak, akkor ők meg tudják azt akadályozni, hogy az alperes az ¼ rész haszonélvezetéhez hozzájusson. Ezen felül azt is nyilatkozta az ügyvéd, hogy ha még a végrendelet egyébként érvényes volna, akkor sem kapná meg az örökhagyó vagyonát az alperes, mert az az örökhagyó vérrokonait illeti meg. A fenti tájékoztatások eredményeképpen alperes egyezséget kötött felperesekkel.

A Kúria kimondta, hogy a jogszabályokban való tévedésre nem lehet rendszerint hivatkozni, de az adott esetben megállapítható, hogy a jogban teljesen járatlan és fiatal koránál fogva egyébként is tapasztalatlan alperes tévedését az ügyvédjétől nyert téves felvilágosítás okozta, akitől a jogszabályok vonatkozásában joggal várható helyes tájékoztatást. Megállapítást nyert továbbá a Kúria által az is, hogy a jogi tévedés az egyezség érvénytelenítése körében azonos elbírálás alá esik a ténybeli tévedéssel, de egyébiránt ténybeli tévedésben is volt az alperes, amikor az ügyvéd valótlánul állította azt, hogy az örökhagyó szabad akaratelhatározási képességének hiányát orvosi bizonyítvánnyal tudják a felperesek igazolni.

A Kúria érvénytelenítette az egyezséget, az alperes tévedésbe ejtése ugyanis a felperesek tudtával és a velük való előzetes megállapodás eredményeképpen történt, és az egyezségből a

⁹⁸¹ P. I. 227/1933., 1933. nov. 24., in: *Uj Döntvénytár 1934*, 348-351., 566. sz. alatt jelölt jogeset.

felperesekre aránytalan nyereség háramolt volna. Az egyezségek megtámadása tekintetében érvényesül ugyan az a korabeli magánjogi joggyakorlat, hogy az egyezés érvényét nem érinti az egyezkedő feleknek olyan körülményre vonatkozó tévedése, amelyre a vita vagy a bizonytalanság kiterjed. Az adott ügyben azonban azt állapította meg a Kúria, hogy a felperesek nem lehettek bizonytalanságban a vonatkozásban, hogy van-e a birtokukban orvosi bizonyítvány vagy sem, amellyel igazolni tudnák azt, hogy az örökhagyó végrendelkezési képessége hiányzott.

Egy másik ügyben⁹⁸² szintén a jogban való tévedés kérdése merült fel. A tényállás szerint felperes elhunyt férjének hagyatéki tárgyalásán ügyvédi képviselőt nélkül jelent meg, és az ügyvéd által képviselt volt anyósával és testvérével olyan egyezséget kötött, mely alapján hozzájárult ahhoz, hogy a hagyatéki tárgyat képező ingatlanok ági öröklés címén utóbbiak részére legyenek átadva. A hagyatéktárgyalási jegyzőkönyvből az derült ki, hogy az örökhagyó a szüleitől örökölte és kapta ajándékba azt a pénzt, amelyet az ingatlanok megvételére fordított, így azok ági vagyonnak minősülnek.

Felperes keresetet nyújtott be annak megállapítására, hogy az egyezés jogban való tévedés miatt érvénytelen, mert a szülők által a gyermekük részére ingatlan vétele céljából adott pénz ugyan ági vagyonnak minősül, azonban az ezen a pénzen vett ingatlan maga szerzeményi vagyon, és csak a vételárra adott pénz térítendő meg a szerzeményi örökös által az ági örökösök felé. A Kúria úgy döntött, hogy az egyezés érvénytelen, mert a jogban járatlan fél nem kapott jogi felvilágosítást az ügylet megkötése során köz megbízatásban eljáró személytől, jelen esetben a királyi közjegyzőtől, és a jogban nem jártas felet nem is képviselte ügyvéd vagy ezzel egy tekintet alá eső jogász. A felvilágosítás megtörténtének tényét a hagyatéki tárgyalási jegyzőkönyv nem tartalmazza, maga a felperes sem állította, hogy ez megvalósult, és a bíróság szerint az a körülmény, hogy a felperes a tárgyalás előtt ügyvédi és rokoni tanácsot is igénybe vett, a hagyatéki tárgyaláson való felvilágosítást nem tette volna mellőzhetővé. Megállapítást nyert az is, hogy felperes tévedését az ellenérdekű felek – tekintettel arra, hogy ügyvéd képviselte őket – felismerhették, de – ettől függetlenül is – az ügylet révén ingyenes előnyhöz jutottak.

Elvi éllel döntött úgy a Kúria egy másik határozatában,⁹⁸³ hogy a jogban való tévedés általában nem lehet ok az ügyleti nyilatkozat „hatálytalanítására”, akár a jogszabály nemtudásán vagy félreértésén (*ignorantia juris*), akár annak helytelen jogi megítélésén (*error*

⁹⁸² P. I. 2355/1935., 1935. okt. 9., in: *Grill-féle Új Döntvénytár* (a továbbiakban: *Új Döntvénytár 1936*), XXIX. Kötet, 1935-1936. (lezárva: 1936. június 30.), szerk.: NIZSALOVSKY ENDRE – ZEHERY LAJOS – PETROVAY ZOLTÁN – TÉRFY BÉLA – BACSÓ FERENC – PUSZTAI JÁNOS, Budapest 1937, 435-436., 734. sz. alatt jelölt jogeset.

⁹⁸³ K. 1936. márc. 26., P. II. 10 1936., in: *Új Döntvénytár 1936*, 436., 735. sz. alatt jelölt jogeset.

juris) alapul. Egy másik döntés⁹⁸⁴ szerint az ügylet megtámadása jogban való tévedés címén nem lehetséges akkor, ha a jogügylet megkötésében közreműködő harmadik személy a jogban járatlan féllel szemben a részére kötelező felvilágosítást nem mulasztotta el.

c) A tévedés felróhatóságának korábbi magyar bírói joggyakorlata

A korabeli magyar magánjogi bírói joggyakorlat teljesen egyöntetű volt a tekintetben, hogy a tévedést a másik félnek kellett okoznia vagy legalább felismernie, illetve a tévedésnek a tévedő fél tekintetében menthetőnek kellett lennie. A tévedés és felróhatóság közötti kapcsolat tehát két irányú, egyrésztől szükségeltetik a felróhatóság a másik fél részéről annyiban, hogy a tévedést ő okozza, vagy legalább felismerhesse, másrésztől viszont az vizsgálandó a tévedő fél szemszögéből is, ugyanis amennyiben ő maga is felróhatóan járt el, akkor tévedésére alappal nem hivatkozhat.

Az első határozatainak egyikében⁹⁸⁵ a Kúria leszögezte, hogy a tévedés mentségül sikerrel csak akkor hozható fel, ha az menthető volt. A tévedés és felróhatóság viszonyát jól mutatja az a kúriai döntés⁹⁸⁶ is, melynek értelmében az egyik fél nyilvánvaló tévedését a másik a maga javára nem használhatja ki. A Kúria megállapította azt is egy ügyben,⁹⁸⁷ hogy ha a felperest igazolt tévedése tekintetében saját gondatlansága nem terheli, akkor a tévedés alapján a jogügylet „hatálytalanítandó”. Amennyiben pedig a szerződő fél a másik félnek a tévedésbe ejtő vagy tévedésben tartó ténykedése nélkül volt tévedésben, akkor tévedése nem vonhatja maga után a szerződés érvénytelenségét.⁹⁸⁸

A Kúria a tévedés menthetőségével kapcsolatosan az alábbi tényállású ügyet⁹⁸⁹ tárgyalta: A felperes azt állította, hogy alperes őt a keresetben említett festmény megvételénél azzal tévesztette meg, hogy a festményt Daffinger M. M. festő által készített eredeti műként adta el részére. Azt nem mondta felperes sohasem, hogy alperes rosszhiszemű volt, tehát annak tudatában adta volna el részére a művet, hogy az hamis, ebből kifolyólag a tudatos megtévesztés szóba sem jöhetett.

⁹⁸⁴ P. I. 3617/1937., 1937. nov. 2., in: *Grill-féle Új Döntvénytár* (a továbbiakban: *Új Döntvénytár 1938*), XXXI. Kötet, 1937-1938. (lezárva: 1938. június 30.), szerk.: NIZSALOVSKY ENDRE – ZEHERY LAJOS – PETROVAY ZOLTÁN – TÉRFY BÉLA – BACSÓ FERENC – PUSZTAI JÁNOS, Budapest 1939, 354-355., 638. sz. alatt jelölt jogeset.

⁹⁸⁵ C. 1905. nov. 17., I. G. 573., in: *Új Döntvénytár 1911*, 73., 274. sz. alatt jelölt jogeset.

⁹⁸⁶ C. 1908. márc. 20., 1282/1907., in: *Új Döntvénytár 1911*, 74., 280. sz. alatt jelölt jogeset.

⁹⁸⁷ C. 1900. jún. 6., 1767., in: *Új Döntvénytár 1911*, 76., 291. sz. alatt jelölt jogeset.

⁹⁸⁸ Vö.: C. 1900. márc. 7., G. 21., in: *Új Döntvénytár 1911*, 76., 292. sz. alatt jelölt jogeset.

⁹⁸⁹ K. 1914. márc. 18., 3552/913. P. sz. V. pt., in: *Grill-féle Új Döntvénytár* (a továbbiakban: *Új Döntvénytár 1915*), XVI. Kötet, II. Kiadás, 1914-1915., Budapest 1927, 134-135., 737. sz. alatt jelölt jogeset.

A bíróság azt állapította meg, hogy a felperesi tévedés nem az adásvétel tárgyára vonatkozik, mivel a kérdéses festmény a szerződés megkötésekor a szerződő felek rendelkezésére állt, és az ügylet az adott műre jött létre. Ebből következően a tévedés csakis a festmény azon tulajdonságára irányult, hogy azt a felperes eredetinek tartotta, pedig nem volt az. A Kúria megállapította azt is, hogy mivel arra nincsen semmilyen bizonyíték, hogy az adásvétel során alperes tudta volna, hogy az nem Daffinger műve, ebből az is következik, hogy arról sem lehetett tudomása alperesnek, hogy a felperes tévedésben volt. A tényálláshoz hozzátartozik, hogy a felperes szakértelemmel bíró képszakértő és egyben nagykereskedő volt, ő maga is eredetinek tartotta a művet, annak tüzetes megvizsgálása után.

Mind a II. fokú bíróság, mind pedig a Kúria a felperes keresetét elutasította, arra való hivatkozással, hogy a felperes a saját hibájából tévedett, amikor a festményt eredetinek hitte, ez a tévedése kizárólag az ő nem menthető gondatlanságából fakad, amelyből következően a jóhiszemű ellenérdekű féllel szemben az ügylet megtámadására nem jogosult.⁹⁹⁰

A tévedés és felróhatóság közötti kapcsolat vonatkozásában későbbi jogesetek is rendelkezésre állnak a magyar magánjogi bírói joggyakorlatból. Az egyik ilyen eset⁹⁹¹ tényállása szerint az alperes már az áru elküldése napján, 1925. május 27-én rájött tévedésére, és ezen az alapon a szállítványozóját ugyan utasította az áru visszatartására, de a felperest nemcsak, hogy nem értesítette erről a tényről, hanem a szállítás akadályát eleinte el is hallgatta. Hetekkel később történt meg csak a felperes tájékoztatása, amely levélben alperes a felperestől csak türelmet kért a szállítás vonatkozásában, de a szerződést nem támadta meg.

A Kúria úgy foglalt állást, hogy csak az támadhatja meg a szerződéses nyilatkozatát, aki annak megtételénél lényeges és menthető tévedésben volt, feltéve, ha a másik felet a megtámadásról a tévedés felismerése után haladéktalanul értesíti. Mivelhogy ez az adott ügyben elmaradt, ezért érdemben nem hivatkozhatott tévedésre a bíróság álláspontja szerint az alperes.⁹⁹²

Egy másik ügy⁹⁹³ tényállása szerint az érdekelt felek magánalkalmazottak voltak, és a felperes joglemondó nyilatkozatot tett a nyugdíjának jövőbeli felértékelésére vonatkozóan. Később a

⁹⁹⁰ Megjegyzem, hogy egyébként sem lett volna rá jogosult, ugyanis alperes felperes tévedését nem ismerte fel.

⁹⁹¹ P. IV. 5696/1927., 1928. febr. 23., in: *Grill-féle Új Döntvénytár* (a továbbiakban: *Új Döntvénytár 1928*), XXI. Kötet, 1927-1928. (lezárva: 1928. június 30.), szerk.: TÉRFY GYULA, Budapest 1929, 386-387., 668. sz. alatt jelölt jogeset.

⁹⁹² Ezen fenti jogeset ugyan a megtámadási értesítés haladéktalan közlésének hiánya miatt zárja ki a tévedésre való hivatkozás lehetőségét, de ez is áttételesen kapcsolódik a felróhatósághoz, hiszen az alperesnek az adott ügyben felróható volt, hogy annak ellenére, hogy tudomással bírt már az áru elküldésének napján tévedéséről, ezt nyomban nem közölte a felperessel.

⁹⁹³ P. II. 6329/1936., 1937. ápr. 15., in: *Grill-féle Új Döntvénytár* (a továbbiakban: *Új Döntvénytár 1939*), XXXII. Kötet, 1938-1939. (lezárva: 1939. június 30.), szerk.: NIZSALOVSKY ENDRE – ZEHERY LAJOS – TÉRFY

felperes ezt a jognyilatkozatot perben támadta meg, azt állítva, hogy tévedésben volt, ill., hogy a nyilatkozat megtételére azon téves feltevése vezette, hogy az alperes teljesítőképességét gyengének tartotta. Mindezekon felül felperes hivatkozott az ügylet kizsákmányoló voltára is.

A bíróság ítéletében azt állapította meg, hogy a felperes keresete megalapozatlan, mivel tudomással kellett volna bírnia a lemondó jognyilatkozat megtételekor már kialakult bírói nyugdíjvalorizációs joggyakorlatról. Különösen azért igaz ez a megállapítás a felperesre, mert jogász volt, ráadásul az alperes jogi osztályán, mint igazgatóhelyettes dolgozott korábban. Nem találta megalapozottnak a téves feltevésre való hivatkozást sem a bíróság, mert a felperes a közönséges gondosság tanúsítása mellett meggyőződhetett volna arról, hogy az alperesnek nincsenek teljesítőképességi gondjai, ugyanis a francia hitelezőivel már korábban megállapodott alperes az adósság kiegyenlítése vonatkozásában. A kizsákmányolásra való felperesi utalást azért ítélte alaptalannak a fellebbviteli bíróság és a Kúria is, mert az ezen a címen előterjesztett igény elkésett.

A Kúria végső megállapításaiban arra a következtetésre jutott, hogy a jognyilatkozatát megtámadó fél nem hivatkozhat a tévedésre akkor, ha a tévedését olyan tényre vonatkoztatja, amelynek mibenlétéről a saját ügyében mindenkitől elvárható gondosság kifejtése mellett megfelelő tájékoztatást szerezhetett volna, de azt elmulasztotta.

d) Az indokban való tévedés korábbi magyar bírói joggyakorlata

Az indokban való tévedés körében a Kúria egy korai határozatában⁹⁹⁴ kifejti, hogy a szerződés megkötésének indító oka és célja a felek jogviszonyára csak akkor bírhat befolyással, ha az állítólagosan elérni kívánt cél a szerződés megkötésénél feltételként ki lett kötve. Az adott perbeli esetben azonban nem tartalmazott a szerződés olyan kikötést, hogy az ügylet érvénytelenné válna (a korabeli szóhasználat: hatályát vesztené), ha az átruházott követelések behajthatatlanoknak bizonyulnának, ebből következően a szerződés nem érvénytelen.

BÉLA – BACSÓ FERENC – PUSZTAI JÁNOS – CZIFFRA ANDRÁS, Budapest 1940, 430-431., 833. sz. alatt jelölt jogeset.

⁹⁹⁴ C. 1907. máj. 15., 8465/1906., in: *Uj Döntvénytár 1911*, 74., 278. sz. alatt jelölt jogeset.

Az indokban való tévedésre utal az alábbi ügy⁹⁹⁵ tényállása is: Felperes mint autókat gyártó ill. értékesítő cég, eladott alpereseknek egy autót iparszerű fuvarozás céljából. Az akkor hatályos 87745/925. K. M. sz. rendelet szerint a gépkocsival való iparszerű fuvarozásra vonatkozóan engedélyt kell beszerezni, és ugyanezen rendelet az áru fuvarozás gyakorlására kifejezetten hazai gyártmányú gépkocsi kötelező beszerzését írja elő, az esetleges külföldi gépkocsi használatba vételét nem engedélyezi. Az ügyben eljáró hatóságok alpereseknek a fuvarozás folytatása iránti engedély-kérelmét elutasították, ebből kifolyólag a felperestől beszerzett autó arra a célra, amelyre azt az alperesek szánták, alkalmatlanná vált. Az elutasítás indoka az volt, hogy a rendelet értelmében csak a hazai gyártmányú gépkocsik használhatók fel áru fuvarozásra, a felperestől megvett autó azonban külföldi gyártmányú volt. Az alperesek az autót bizományi eladás céljából visszaszállították felpereshez.

Felperes az alperesekkel szemben keresetet nyújtott be a vételár megfizetése iránt, alperesek pedig megtámadták az ügyletet tévedésre való hivatkozással. Az ügyben eljáró bíróság megállapította, hogy a szerződés érvénytelen, mert az eladó – mint autókat gyártó és értékesítő cég – tudta a vétel célját és azt, hogy a külföldi gyártmányú gépkocsik ipari áru fuvarozásra való használatba vételét nem engedélyezik. Az alperesek tévedéséről ebből következően a felperes tudott, az lényeges volt, mert az ügylet megkötésének célja az volt, hogy a megvett autót iparszerű fuvarozásra használják az alperesek.

Egy másik eset⁹⁹⁶ tényállása szerint alperes polgári fiúiskolát kívánt létesíteni, ennek érdekében megbízást adott felperesnek arra, hogy az épülethez szükséges terveket elkészítse. A megbízás során közölte felperessel, hogy neki az építkezés céljára egyáltalán nincs pénze és az iskola megépítését egyedül a vallás- és közoktatásügyi miniszter által kilátásba helyezett állami segélyből tudja finanszírozni. Tájékoztatta továbbá a felperest, hogy a tervezési díjat csak akkor tudja kifizetni, ha az építkezés tényleg megkezdődött. Felperes a megbízást a fenti tartalommal fogadta el. Az építkezés időben nem kezdődött el, sőt, bizonytalanná vált, hogy egyáltalán valaha elkezdődhet, ugyanis az illetékes miniszter közlése szerint a kilátásba helyezett állami segély nem volt folyósítható.

Felperes keresetet nyújtott be alperessel szemben a tervezési díj megfizetése iránt, melyet az ügyben eljáró bíróság megalapozatlannak talált. Felperes az ügyben tévedésre hivatkozott, melynek értelmében ő a tervezési díj esedékességére vonatkozó kikötést abban a feltevésben fogadta el, hogy az építkezés rövid időn belül megkezdődik. A bíróság azt állapította meg,

⁹⁹⁵ P. VII. 1649/1931., 1932. nov. 22., in: *Grill-féle Új Döntvénytár* (a továbbiakban: *Új Döntvénytár 1933*), XXVI. Kötet, 1932-1933. (lezárva: 1933. június 30.), szerk.: NIZSALOVSKY ENDRE – PETROVAY ZOLTÁN – TÉRFY BÉLA – ZEHERY LAJOS, Budapest 1934, 336-337., 596. sz. alatt jelölt jogeset.

⁹⁹⁶ P. IV. 1627/1933., 1934. febr. 1., in: *Új Döntvénytár 1934*, 346-347., 564. sz. alatt jelölt jogeset.

hogy ez az indokban való tévedésre történő hivatkozás irreleváns, ugyanis az alperes az ügylet megkötésekor nem ismerhette fel a felperes ezen állítólagos indokát. Ebből következően a feltevésre, mint ki nem nyilvánított akaratra, érdemben hivatkozni nem lehet. Mindezek alapján nem volt esedékes a felperes követelése, mivel az építkezés még nem kezdődött meg, és annak elmaradása nem vezethető vissza az alperes mulasztására. A felperesnek számolnia kellett volna azzal, hogy az építkezés megkezdése hosszabb, esetlegesen bizonytalanul hosszú időre is kitolódhat és az ilyen szerződéseknél előállható kockázatot a felperesnek magának kell viselnie.

A Kúria elvi élel állapította meg, hogy a feltevés, mint a jognyilatkozat indoka, forgalmi ügyleteknél csak akkor jöhet számításba, ha azt a felek kifejezetten az ügylet tartalmává tették vagy a másik szerződő fél a feltevést ismerte, ill. a kellő gondosság tanúsítása mellett ismernie kellett volna.

e) A közös téves feltevés korábbi magyar bírói joggyakorlata

A kölcsönös tévedés (másképpen: közös téves feltevés) vonatkozásában a korabeli magyar magánjogi bírói joggyakorlat meglehetősen szűkmarkú volt, kevés jogeset áll rendelkezésre. Az egyik ilyen eset⁹⁹⁷ tényállása szerint felperes kifejezetten lemondott az M. Á. Takarékpénztár Rt. ill. annak jogutódja javára bizonyos ingatlanokra vonatkozóan a számára fennálló utóöröklési jogáról, ill. kifejezetten beleegyezését adta ahhoz, hogy a Takarékpénztár Rt. ill. annak jogutódja ezen ingatlanokból az őket megillető követelések és azok járulécai erejéig igényüket – tekintet nélkül felperes utóöröklési jogára – kielégíthessék. Felperes a lemondás ellenértékeként kikötötte, hogy a fenti követelések erejéig egyes meghatározott ingatlanokra a telekkönyvi nyilvántartásba a Takarékpénztár javára bejegyzett zálogjogok törölve legyenek. Az ügyből egyértelműen kiderül az, hogy mind a felperes, mind pedig alperes ugyanabban a téves feltevésben volt, hogy a felperest a peres ingatlanok vonatkozásában utóöröklési jog illeti meg.

A tényállás szerint azonban megállapítható, hogy az utóöröklési jog a 263/8. hrsz. alatt felvett ingatlan vonatkozásában nem állt fenn felperes javára, és a felek közösen tévedtek akkor, amikor abban a hiszemben kötötték meg az egyezséget, hogy utóöröklési joggal rendelkezik felperes a fenti ingatlanra. A Kúria ezt a tévedést lényegesnek tartotta, és megállapította, hogy az alperes megtámadási nyilatkozata folytán a tárgybeli egyezség érvénytelen és ennek

⁹⁹⁷ P. V. 2224/1932., 1933. máj. 8., in: *Uj Döntvénytár 1934*, 354-355., 570. sz. alatt jelölt jogeset.

alapján nem követelhető annak teljesítése sem alperestől. Ebből következően mind a II. fokú bíróság, mind pedig a Kúria elutasította a felperesnek a jelzálogjog törlésére irányuló keresetét.

Egy másik ügy⁹⁹⁸ tényállása alapján a peres felek olyan tartalmú jogügyletet kötöttek, mely szerint fennállott 8.500 pengő vételártartozás az egyik fél terhére, amely úgy nyert kiegyenlítést, hogy egy ingatlanra fennálló 13.500 pengő tartozásból lett átvállalva 8.500 pengő. A tartozásátvállalás és a tartozás rendezése körében a felek 3-4 éves határidőt tűztek ki, amely azonban eltelt a hitelező vonakodása miatt, az alperesek hibáján kívüli okból. Időközben az eladott felperesi ingatlanra újabb jelzálogjogok lettek bejegyezve. A bíróságok megállapították, hogy a perbeli jogügyletnek lényeges feltétele volt az, hogy a tartozásátvállalás és az adósság rendezése legfeljebb 3-4 éves határidő alatt bekövetkezzen, azonban ez nem valósult meg. A bíróság úgy rendelkezett, hogy mindkét fél a jogügylet lényeges feltételeire vonatkozóan kölcsönös, közös tévedésben volt, az ügyletet ez alapján kötötték meg, melyre való hivatkozással bármelyik fél megtámadhatja a szerződést, ill. attól elállhat.

Fentiekből következően a bíróság I. r. alperesnek a jogügylettől való elállását megalapozottnak tekintette, a felperesnek a szerződés teljesítése iránt indított keresetét elutasította és az I. r alperesnek a jogügylet hatálytalanítására irányuló viszontkeresetének helyt adott.

A Kúria általánosságban leszögezte azt is, hogy az ügylet megtámadására, ill. az attól való elállásra megfelelő alapot szolgáltat az, ha a felek a szerződést abban a téves feltevésben kötötték meg, hogy az ügylet tartozásátvállalás útján lebonyolítható lesz.

5. § A tévedés fogalma és a tévedési kategóriák a magyar polgári jog tudományában

A tévedésnek a magyar polgári jogi irodalma – talán éppen a magyar magánjog bőséges irodalmának és joggyakorlatának köszönhetően – meglehetősen szűkös,⁹⁹⁹ sok esetben csak a különféle egyetemi tankönyvekben, jegyzetekben találkozhatunk a kérdés tárgyalásával.

EÖRSI szerint „tévedésről ... akkor van szó, ha a szerződés tartalma értelmezés útján megállapítható, de az egyik fél vagy mindkettő azt másképpen értette”.¹⁰⁰⁰ A szerző

⁹⁹⁸ P. V. 4173/1935., 1936. jan. 10., in: *Uj Döntvénytár 1936*, 437., 737. sz. alatt jelölt jogeset.

⁹⁹⁹ Kivételként ld. WEISS EMILIA: *id. m.*, MENYHÁRD ATTILA: *id. m.*

¹⁰⁰⁰ EÖRSI: *Tévedés* 734.

különbséget tesz tehát disszenzus és tévedés között, előbbi esetben nem jön létre a szerződés, utóbbinál pedig – a speciális feltételek fennállta esetén – érvénytelenné válik.

CSILLAG JÓZSEF¹⁰⁰¹ véleménye szerint a tévedés „a valóság félreismerését, a valóság és a tudat egymástól való eltérését, a létezőnek hamis tudati tükröződését” jelenti.¹⁰⁰² Éppen ezért a szerző értelmezésében a tévedés kizárólag a szubjektív tudattól függetlenül létező objektív ténnyel¹⁰⁰³ összefüggésben fordulhat elő. Csillag használja még a félreértés szót is, szerinte akkor beszélünk erről, ha a tartalom helyesen tükröződik a tudatban, de a nyilatkozó valós akaratát nem megfelelően fejezi ki.¹⁰⁰⁴ A tévedést és a félreértést a „tudati ferdülés” két jogilag alapvetően különböző esetének tartja, mert a tévedés álláspontja szerint általában menthető, a helytelen akaratkifejezés miatti félreértés azonban olyan hibás magatartás, amely a nyilatkozónak felróható.

MENYHÁRD ATTILA monográfiájában a tévedés fogalmát a következőképpen határozza meg: „Tévedésről beszélünk egyrészt akkor, ha a szerződő fél nyilatkozata nem tényleges akaratát tükrözi, másrészt pedig akkor, ha a szerződő fél akarata és nyilatkozata egymást fedi ugyan, de a szerződéses akarat kialakítása, ill. a nyilatkozattétel során a nyilatkozattevő valamilyen körülményben tévedett, azaz információhiányos (tévesen informált) helyzetben volt.”¹⁰⁰⁵

A szerződéses tévedés fogalma nézetem szerint azonos azzal, amikor a szerződést kötő félnek az ügylet valamely lényeges körülményére irányuló akarata nem egyezik a valós tényekkel, vagy ha igen, akkor azt helytelenül juttatja kifejezésre, és ebből eredően a felek között szerződés nem jön létre (disszenzus) vagy létrejön ugyan, de megtámadhatóvá válik (érvénytelenség).

A Ptk. Magyarázata¹⁰⁰⁶ – melynek a tévedésre vonatkozó részét Eörsi Gyula írta – foglalkozik az akarathiányokkal, felosztva azokat tudatosakra és nem tudatosakra.¹⁰⁰⁷ Míg a tudatos akarathiányok esetében a fél tisztában van azzal, hogy nyilatkozata nem fejezi ki valós szerződéses akaratát, addig a nem tudatos akarathiánynál erről nincsen szó.

Eörsi a Ptk. Magyarázatában foglalkozik az akarati és nyilatkozási elv harcával is és megállapította, hogy teljesen vegytisztán sem az akarati, sem a nyilatkozási elv nem jelenik meg az egyes nemzeti jogokban.¹⁰⁰⁸

¹⁰⁰¹ CSILLAG JÓZSEF: *A megtámadható jognyilatkozási tévedés nyomában*, Magyar Jog 1975/3-4., 201-203.

¹⁰⁰² Ld. CSILLAG: *id. m.* 202.

¹⁰⁰³ Vagy joggal kapcsolatosan, amennyiben a tévedés nem tényre, hanem jogra irányul.

¹⁰⁰⁴ Vö. CSILLAG: *id. m.* 202.

¹⁰⁰⁵ Ld. MENYHÁRD: *id. m.* 16.

¹⁰⁰⁶ *A Ptk. Magyarázata*, Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1981, 1. Kötet 994-1006. (a továbbiakban: *Magyarázat*.)

¹⁰⁰⁷ Vö.: *Magyarázat*. 994.

¹⁰⁰⁸ Ld.: *Magyarázat*. 995.

WEISS EMÍLIA monográfiájában kritizálja az akarathiányok körében azok szándékos és nem szándékos akarathiányokra való csoportosítását.¹⁰⁰⁹ Véleménye szerint ennek a kategorizálásnak sem elméleti, sem gyakorlati szempontból nincs túl nagy relevanciája.

Weiss kitűnően rámutat arra, hogy a tévedésnél van a legnagyobb jelentősége annak, hogy az egyes jogrendszerek ezt a jogintézményt az akarati vagy a nyilatkozási elv alapján ítélik-e meg.¹⁰¹⁰ Ebből következően helyesen ismeri fel a szerző, hogy a tévedés jogi értékelésének az az alapvető kérdése, hogy a tévedés önmagában, minden további, egyéb körülmény hozzájárulása nélkül eredményezi-e az ügylet érvénytelenségét vagy ehhez szükségeltetnek egyéb tényezők is?¹⁰¹¹

Egyszerűbben fogalmazva: a tévedést az akarati vagy a nyilatkozási elv figyelembevételével értékeljük-e? Ezen felül Weiss szintén felismeri azt a tényt, hogy relevanciával bír annak az eldöntése is, hogy minden tévedés vagy csak a lényeges tévedés eredményezhesse-e a szerződés érvénytelenségét, illetve utóbbi esetben az is, hogy mi minősül lényeges tévedésnek.¹⁰¹²

A szerző könyvében az alábbi tévedési fajtákat említi: lényeges-lényegtelen tévedés, tartalmi tévedés, indokbeli tévedés, közös téves feltevés, jogban való tévedés.¹⁰¹³

A VILÁGHY–EÖRSI-féle tankönyv¹⁰¹⁴ – alapos dogmatikájának és nyilván az elődök tiszteletének is köszönhetően – a tévedés eseteit a jogügylettani részben, a jogügyletek érvénytelensége és hatálytalansága körében tárgyalja.¹⁰¹⁵

A tévedést ekképpen csoportosítják: személyben való tévedés, tárgyban való tévedés, tartalomban való tévedés, indokban való tévedés, jogi kérdésben való tévedés.

A KENYERES – LOVÁSZY – PÉTERFALVI – SÁRKÖZY – TÖRÖK-féle főiskolai jegyzet¹⁰¹⁶ a tévedést, mint „az akaratban fellelhető megtámadási okot”¹⁰¹⁷ elemzi. A szerzők különbséget tesznek: ténybeli tévedés, jogi kérdésben való tévedés, közös téves feltevés között.

A JOBBÁGYI – FAZEKAS szerzőpáros nevéhez fűződő tankönyv¹⁰¹⁸ az alábbi tévedési kategóriákat említi: a szerződés alanyában való tévedés, a szerződés tárgyában történő

¹⁰⁰⁹ Ld. WEISS: id.m. 350.

¹⁰¹⁰ Vö.: WEISS: id. m. 355.

¹⁰¹¹ Ld. WEISS: id.m. 355.

¹⁰¹² Vö.: WEISS: id. m. 355.

¹⁰¹³ Ld. WEISS: id. m. 358-363. ill. 366-373.

¹⁰¹⁴ Ld. VILÁGHY MIKLÓS – EÖRSI GYULA: *Magyar Polgári Jog*, I. Kötet, Második, változatlan kiadás, Budapest 1965.

¹⁰¹⁵ Ld. VILÁGHY – EÖRSI: id. m. 242-244.

¹⁰¹⁶ KENYERES JÁNOS, LOVÁSZY CSABA, PÉTERFALVI ATTILA, SÁRKÖZY SZABOLCS, TÖRÖK GÁBOR: *A magánjog alapjai*, Budapest 2002. A kötelmi jog általános része SÁRKÖZY SZABOLCS munkája.

¹⁰¹⁷ Ld. KENYERES – LOVÁSZY – PÉTERFALVI – SÁRKÖZY – TÖRÖK : id. m. 193.

¹⁰¹⁸ JOBBÁGYI GÁBOR – FAZEKAS JUDIT: *Kötelmi jog*, Budapest 2004, 63-64. A kötelmi jog általános része JOBBÁGYI GÁBOR műve.

tévedés, a szerződés tartalmában való tévedés, indokbeli tévedés, közös téves feltevés, jogi tévedés.

A BÍRÓ GYÖRGY-féle kötelmi jogi egyetemi tankönyv¹⁰¹⁹ az alábbi tévedési fajtákat különbözteti meg: a szerződés alanyában való tévedés, a szerződés tárgyában történő tévedés, a szerződés tartalmában való tévedés,¹⁰²⁰ indokban való tévedés, jogban való tévedés, közös téves feltevés.

MENYHÁRD ATTILA művében az alábbi tévedési kategóriákat állítja fel:

- közös tévedés;¹⁰²¹
- releváns tévedés;¹⁰²²
- a szerződéses akarat hiánya (kommunikációs hiba)¹⁰²³
 - a.) szerződési nyilatkozat szerződéskötési szándék nélkül;¹⁰²⁴
 - b.) elírás, elszólás, félreértés;¹⁰²⁵
 - c.) olvasatlan vagy üres dokumentum aláírása;¹⁰²⁶
- a szerződés tartalmában való tévedés;¹⁰²⁷
 - a.) a szerződés tárgyában való tévedés (*error in corpore*);¹⁰²⁸
 - b.) személyben való tévedés (*error in persona*);¹⁰²⁹
 - c.) jogban való tévedés (*error iuris*);¹⁰³⁰
 - d.) az ügylet természetében való tévedés (*error in negotio*);¹⁰³¹
 - e.) számítási hiba;¹⁰³²
- minőségben / tulajdonságban való tévedés (*error in substantia*);¹⁰³³
- árban (értékben) való tévedés;¹⁰³⁴
- indokbeli tévedés.¹⁰³⁵

¹⁰¹⁹ BÍRÓ GYÖRGY: *A kötelmi jog és a szerződés tan közös szabályai*, Miskolc 2000.

¹⁰²⁰ Névumként megjelenik a tartalomban való tévedés körében a szolgáltatás minőségében való tévedés is.

BÍRÓ: *id. m.* 331.

¹⁰²¹ Ld. MENYHÁRD: *id. m.* 23. ill. 93.

¹⁰²² Ld. MENYHÁRD: *id. m.* 34.

¹⁰²³ Ld. MENYHÁRD: *id. m.* 48.

¹⁰²⁴ Ld. MENYHÁRD: *id. m.* 49.

¹⁰²⁵ Ld. MENYHÁRD: *id. m.* 50.

¹⁰²⁶ Ld. MENYHÁRD: *id. m.* 54.

¹⁰²⁷ Ld. MENYHÁRD: *id. m.* 60.

¹⁰²⁸ Ld. MENYHÁRD: *id. m.* 61.

¹⁰²⁹ Ld. MENYHÁRD: *id. m.* 64.

¹⁰³⁰ Ld. MENYHÁRD: *id. m.* 67.

¹⁰³¹ Ld. MENYHÁRD: *id. m.* 68.

¹⁰³² Ld. MENYHÁRD: *id. m.* 70.

¹⁰³³ Ld. MENYHÁRD: *id. m.* 71.

¹⁰³⁴ Ld. MENYHÁRD: *id. m.* 87.

¹⁰³⁵ Ld. MENYHÁRD: *id. m.* 89.

Élesen megkülönböztetendő a tévedés rendszerezése körében annak törvényi, tankönyvi-didaktikai és tudományos rendszere. Ezen hármas felosztás egyben meghatározza a tévedési fajták számát is, olyképpen, hogy a Ptk. törvényi rendszere tartalmazza a legkevesebb, míg a jogtudományi felsorolás a legtöbb tévedési nemet.

A Ptk. törvényi struktúrája alapján az alábbi tévedési fajtákat különböztethetjük meg: a tévedés alapesete (egyoldalú, ténybeli tévedés – Ptk. 210. § (1) bek.); jogban való tévedés (Ptk. 210. § (2) bek.); kölcsönös tévedés (Ptk. 210 § (3) bek.); a tévedés speciális esete ingyenes szerződés esetén (Ptk. 210. § (5) bek.).

A tankönyvi-didaktikai rendszer a tévedési fajtákat az alábbiak szerint csoportosítja: személyben való tévedés, tárgyban való tévedés, tartalomban való tévedés, indokban való tévedés, jogban való tévedés, közös téves feltevés.

Jómagam a tévedést az alábbi kategóriákra osztom:

- egyoldalú és kölcsönös tévedés;
- a szerződés tartalmában és a szerződés indokában való tévedés;
- a nyilatkozattétel során megvalósuló tévedés;
- a szerződés lére nem jöttét, ill. annak érvénytelenségét eredményező tévedés;
- jogban való tévedés.

Mindezekben belül természetesen tovább lehet differenciálni és a tartalmi tévedés körében megkülönböztethető:

- személyben való tévedés (*error in persona*);
- tárgyban való tévedés (*error in corpore*);
- az ügylet természetében való tévedés (*error in negotio*).

A szerződés tárgyában való tévedés (*error in corpore*) még tovább klasszifikálható:

- a szerződéses tárgy tulajdonságában, minőségében való tévedés (*error in qualitate*);
- a szerződéses tárgy mennyiségében való tévedés (*error in quantitate*);
- a szerződéses tárgy értékében való tévedés (*error in pretio*).

6. § A tévedés szabályozása a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvében¹⁰³⁶

210. § (1) *Aki a szerződés megkötésekor valamely lényeges körülmény tekintetében tévedésben volt, szerződési nyilatkozatát megtámadhatja, ha tévedését a másik fél okozta vagy felismerhette.*

(2) *Jogi kérdésben való tévedés címén a szerződési nyilatkozatot akkor lehet megtámadni, ha a tévedés lényeges volt, és munkakörében eljáró jogi szakértő a feleknek együttesen adott a jogszabályok tartalmára nézve nyilvánvalóan téves tájékoztatást.*

(3) *Ha a felek a szerződéskötéskor ugyanabban a téves feltevésben voltak, a szerződést bármelyikük megtámadhatja.*

211. § *Ingyenes szerződés esetében tévedés, megtévesztés vagy fenyegetés címén a szerződést akkor is meg lehet támadni, ha e körülményeket a másik fél nem ismerhette fel.*

235. § (1) *A megtámadható szerződés a megtámadás következtében megkötésének időpontjától kezdődő hatállyal érvénytelenné válik.*

(2) *Megtámadásra a sérelmet szenvedett fél és az jogosult, akinek a megtámadáshoz törvényes érdeke fűződik.*

236. § (1) *A megtámadást egy éven belül írásban kell a másik féllel közölni, majd a közlés eredménytelensége esetében haladéktalanul a bíróság előtt érvényesíteni.*

(2) *A megtámadási határidő megkezdődik*

a) a tévedés, megtévesztés felismerésekor;

...

(3) *A megtámadási határidőre az elévülés nyugvásának és megszakadásának szabályai megfelelően irányadók. A megtámadásra jogosult a szerződésből eredő követeléssel szemben kifogás útján megtámadási jogát akkor is érvényesítheti, ha a megtámadási határidő már eltelt.*

(4) *A megtámadás joga megszűnik, ha a megtámadásra jogosult a megtámadási határidő megnyílta után teljesít, a szerződést írásban megerősíti, vagy a megtámadásról egyébként írásban lemond.*

¹⁰³⁶ 1959. évi IV. törvény a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvéről, hatályos: 1960. május 1.-től (a továbbiakban: Ptk.)

A fent idézett Ptk.-szöveg az eredeti, 1959-es normaszöveg, amely 1960. május 1.-vel lépett hatályba. Ehhez képest a jelenleg hatályos Ptk. mindösszesen annyit módosult az elmúlt közel ötven év során, hogy – technikai jellegű változtatásként – az akkori Ptk. 211. §-ból – ugyanezen tartalommal – a normaszöveg-részlet a jelenleg hatályos 210. § (5) bek.-be került.

A Ptk.-nak a törvényjavaslati formájához fűzött miniszteri indokolás¹⁰³⁷ elég részletesen foglalkozik a tévedés problémakörével.¹⁰³⁸ Az Indokolás szerint „a javaslat a nyilatkozási elv elfogadása mellett sem zárkózik el attól, hogy bizonyos körben a tévedést megtámadási okként engedje érvényesülni”,¹⁰³⁹ megjegyezvén azonban azt, hogy a kiindulópont a forgalom biztonságának elve, a forgalomban résztvevő személyek védelme. Nyilvánvalóan ez az elv azon szabályban testesül meg, hogy nem elegendő a tévedés lényegessége az ügylet sikeres és eredményes megtámadásához, hanem szükségeltetik, hogy a tévedést a másik fél okozza vagy legalább, hogy azt a másik fél felismerhette.

Az Indokolás szerint a lényegességet azért szükséges a tévedés egyik fő kritériumaként kezelni, mert egyrészt a már „lebonyolított jogviszonyok megbolygatására”¹⁰⁴⁰ csak akkor legyen lehetőség, ha ehhez valamelyik félnek fontos érdeke fűződik, másrészt azért, hogy ne legyen joggal való visszaélészerű a megtámadási jog gyakorlása, azaz a fél, aki esetlegesen utóbb a szerződés tartalmát megbánta, utólag ne hivatkozhatson valamely lényegtelen tévedésre.¹⁰⁴¹ A lényegesség megítéléséhez mindenesetre polgári törvénykönyvünk nem nyújt támpontot, az indokolás szerint azt a bírósági gyakorlatnak kell kialakítania, és itt, ezen a ponton szakít a kódexünk a korábbi tervezetek, ill. az Mtj. által klasszikusan követett megoldási móddal, mely alapján mindegyik tervezet – beleértve az Mtj.-t is – meghatározta, hogy mi minősül lényeges tévedésnek.

Az Indokolás értelmében az a körülmény, hogy a törvényjavaslat (ill. a végleges Ptk.-szöveg is) akkor engedi meg érdemben a tévedésre való hivatkozást, hogyha a másik fél okozta vagy felismerhette a tévedést, arra utal, hogy a tévedésnek menthetőnek kell lennie.¹⁰⁴² Úgy vélem, hogy kissé összemosódik ez a vagylagos feltétel és a tévedés menthetőségének fogalma az

¹⁰³⁷ Az 1959. évi IV. törvény és a törvény javaslatának miniszteri indokolása, Budapest 1960. (a továbbiakban: *Indokolás*)

¹⁰³⁸ Ld. *Indokolás*, 164-166.

¹⁰³⁹ Ld. *Indokolás*, 164.

¹⁰⁴⁰ Ld. *Indokolás*, 164. Megjegyzem, egyáltalán nem biztos, hogy a tévedés csak a már teljesedésbe ment jogviszonyokat „bolygatná” meg, ugyanis számos szerződést – a megkötéshez képest – csak később teljesítenek, így lehet, hogy a megtámadott szerződés még nincs teljesítve, sőt, elképzelhető, hogy pont a tévedésre való hivatkozás miatt nem teljesítik azt.

¹⁰⁴¹ Megjegyzendő, az a körülmény, hogy esetleg utóbb a fél „megbánja”, hogy bizonyos tartalommal szerződést kötött, az nem kizárólag és nem csak elsősorban joggal való visszaélésre teremt lehetőséget, hanem egyenesen a kötelmi jog alapvető elvét, a *pacta sunt servanda*-t, és ebből következően a forgalom biztonságát is aláássa, amely megvalósulhat joggal való visszaélés nélkül is.

¹⁰⁴² Ld. *Indokolás*, 164.

Indokolás szerinti párhuzamba állítással, ugyanis nem biztos, hogy feltétlenül menthető, ha a másik fél okozza a fél tévedését, hiszen még ebben az esetben is terhelheti a tévedő felet tévedése tekintetében felróhatóság. Abból pedig, hogy a másik fél felismerhette a tévedést, egyáltalán nem következik, hogy ezáltal a tévedés menthetővé válik. A jogalkotó itt nyilvánvalóan a célból és azért ilyen tartalommal szabályozta a tévedést, mert a forgalom biztonságának követelménye ezt követelte meg.

A Ptk. szövegéből és az Indokolásból¹⁰⁴³ is kitűnik, hogy nem kell, hogy a másik fél okozza vagy felismerhesse a tévedést akkor, hogyha a szerződés ingyenes ill., ha jogi tévedésről van szó vagy ha mindkét fél azonos téves feltevésben van. A tévedés okozása körében az Indokolás¹⁰⁴⁴ leszögezi, hogy az nem azonos a megtévesztéssel, ugyanis a tévedést lehet jóhiszeműen is, vagy akár hanyagságból is okozni, anélkül, hogy a tévedést okozó félnek csalárd szándéka lenne.

Érdekes párhuzamot von az Indokolás¹⁰⁴⁵ a tévedés és a feltűnő értékaránytalanság közötti érvénytelenségi ok egymáshoz való viszonyára. Abban az esetben ugyanis, hogyha a tévedés mennyiségi tévedés, akkor felmerül a kérdés, hogy melyik érvénytelenségi ok nyerhet alkalmazást, és míg a feltűnő értékaránytalanság objektív alapú megtámadhatósági ok, addig a tévedésre való hivatkozás – tekintettel annak okozására, ill. felismerhetőségére – szubjektív elemeket is tartalmaz. Ebből az is következik egyben az Indokolás szerint, hogy egyrészt előfordulhat, hogy az ellenszolgáltatás mennyiségében való tévedésre a 210. § (1) bek.-t nem lehetne alkalmazni, másrészt ez azzal járna, hogy a tévedés ezen fajtája „nagyobb jogvédelemben részesülne, mint a tévedés nyilvánvalóbb esetei”.¹⁰⁴⁶ Az Indokolás¹⁰⁴⁷ szerint a feltűnő értékaránytalanság és a tévedés közötti különbség a tévedés mértékében található, ugyanis a feltűnően nagy értékkülönbség az egy olyan objektív ismérv, amelyet mindenki felismerhet, ebből következően nem kell azt külön bizonyítani, hogy a tévedő féllel szerződő fél felismerhette-e azt vagy sem. Ha a tévedés lényeges, de a kívülállók számára nem feltűnő, akkor a 210. § nyer alkalmazást, ha pedig nem lényeges, akkor a tévedés jogilag is irreleváns. Az Indokolás itt is logikailag hibás következtetéseket tartalmaz, ugyanis nem azért lesz feltűnően nagy az értékkülönbség, mert az mindenki számára az, hiszen akkor soha nem

¹⁰⁴³ Ld. *Indokolás*, 164.

¹⁰⁴⁴ Ld. *Indokolás*, 164.

¹⁰⁴⁵ Ld. *Indokolás*, 165.

¹⁰⁴⁶ Ld. *Indokolás*, 165. Az Indokolás itt megint logikailag hibás, ugyanis ha a tévedés szabályai nem alkalmazandók az adott esetre, akkor az nem minősül – jogi értelemben véve – tévedésnek, éppen ezért nem kapna ez a fajta „tévedés” nagyobb jogvédelmet, mivel ez nem tévedés, hanem feltűnő értékaránytalanság. A logikai bukfcnc ott is megmutatkozik, hogy feltűnő értékaránytalanság esetén nagyfokú az eltérés a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás között, így nem minősülhet lényegtelennek a „tévedés”.

¹⁰⁴⁷ Ld. *Indokolás*, 165.

fordulhatna elő, hogy ilyen tartalmú szerződést kössenek a felek egymással. Nyilvánvalóan a sérelmet szenvedő fél számára – legalábbis a szerződés megkötésének idején – nem tűnt feltűnően nagy az értékkülönbség, hiszen akkor nem kötötte volna meg a szerződést. Az igaz ugyan, hogy a feltűnő értékaránytalanság objektív alapú érvénytelenségi ok, ugyanakkor annak a kérdésnek az eldöntése, hogy mikor feltűnően nagy az értékkülönbség, sok esetben külön speciális szakismeretet igényel – attól függően, hogy mi a szerződés tárgya –, ebből következik az is, hogy mindenki számára nem lehet nyilvánvaló az értékkülönbség feltűnően nagy volta.

Az Indokolás¹⁰⁴⁸ foglalkozik a jogban való tévedéssel is, melynek körében külön tárgyalja a korábban a Legfelsőbb Bíróság által hatályon kívül helyezett 949. számú elvi határozatot. Rámutat¹⁰⁴⁹ arra, hogy a korábbi elvi határozathoz képest a jogban való tévedésre történő hivatkozás lehetősége részben bővül, részben pedig szűkül, bővül azáltal, hogy nemcsak az ügyvédtől és a közjegyzőtől kapott téves tájékoztatás szolgálhat a megtámadás alapjául, hanem bármely munkakörében eljáró jogi szakértőtől kapott felvilágosítás. Szűkül viszont azáltal, hogy a jogi szakértőnek kifejezetten hivatása körében, munkakörében eljárva kell a téves tájékoztatást adnia, a szívességi, baráti tájékoztatás nem adhat alapot a jogi tévedésre való hivatkozásra.

A munkakörben való tájékoztatás nem feltétlenül jelenti azt az Indokolás szerint, hogy mindenképpen a hivatalos helyiségében kellene a jogi szakértőnek a téves felvilágosítást adnia, hanem elegendő az is, ha a „munkaviszonyából, beosztásából folyóan más helyen ad felvilágosítást”.¹⁰⁵⁰ Ugyanakkor nem minősülnek munkakörben történő felvilágosításnak a sajtóban, rádióban adott jogi vélemények.¹⁰⁵¹

Szűkíti továbbá a törvényjavaslat (és egyben a végleges Ptk.-szöveg is) – az elvi határozat korábbi tartalmához képest – a megtámadás lehetőségét a vonatkozásban is, hogy a téves felvilágosításnak a jogszabályok tartalmára kell vonatkoznia, és ennek eredményeképpen a téves jogértelmezés nem lehet megtámadási alap.

¹⁰⁴⁸ Ld. *Indokolás*, 165.

¹⁰⁴⁹ Ld. *Indokolás*, 165.

¹⁰⁵⁰ Ld. *Indokolás*, 165.

¹⁰⁵¹ Véleményem szerint – más okból is – egyenesen kizárt a jogban való tévedésre történő hivatkozás ilyen esetben, ugyanis nyilvánvalóan a rádióban, televízióban, sajtóban valamely jogi kérdésben adott válasz esetében a felek nincsenek együttesen jelen a jogi szakértő válaszával.

7. § A tévedés polgári jogi bírói gyakorlata

a) A tévedés lényegessége a bírói gyakorlatban

A tévedésre vonatkozó Ptk.-beli szabályok kapcsán a bírói gyakorlat számos jogesetben dolgozta ki és finomította a tévedésnek a részletszabályait. Mivel a törvény nem határozza meg azt, hogy mi minősül lényeges körülménynek a tévedés szempontjából, ezért annak kidolgozása teljes egészében a bírói gyakorlatra maradt. A Polgári Törvénykönyv Magyarázata¹⁰⁵² szerint is „az, hogy a tévedés mikor lényeges, elvontan nem fogalmazható meg, csak a konkrét tényállás összes elemének vizsgálatával és mérlegelése alapján dönthető el”.¹⁰⁵³

A Kommentár hozzáteszi még, hogy lényeges minden olyan tévedés, amelyet a közfelfogás az adott szerződési típusra vonatkozóan annak tart, továbbá lényeges az olyan körülményre irányuló tévedés is, amely általában ugyan nem minősülne lényegesnek, de az adott esetből megállapítható, hogy a felek azt lényegesnek tekintették. A Kommentár szerint a szerződés minden olyan esetben megtámadható, amikor a fél a tévedése nélkül nem kötötte volna meg az ügyletet.

A Kommentár példálózó felsorolást is ad a lényeges tévedés esetköréről:¹⁰⁵⁴

- személyben;
- tárgyban;
- tartalomban;
- minőségben;
- mértékben való tévedés.

A tévedés lényegessége vagy lényegtelen volta körében az alábbi jogesetekkel találkozhatunk a bírói gyakorlatban: Az egyik ilyen ügy¹⁰⁵⁵ tényállása szerint a felperes 1972. októberében adásvételi szerződéssel megvásárolta alperestől annak személygépkocsiját 62.500 Ft vételárért. A felperes több részletben ugyan, de 60.000 Ft-ot megfizetett a vételárból és a

¹⁰⁵² GELLÉRT GYÖRGY (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv Magyarázata*, 1. Kötet, Budapest 2002. (a továbbiakban: *Kommentár*)

¹⁰⁵³ *Kommentár*: 726.

¹⁰⁵⁴ *Ld. Kommentár*: 727.

¹⁰⁵⁵ BH 1975.22

fennmaradó 2.500 Ft-nak a pár napon belül való megfizetésére ígéretet tett. A gépkocsi kilométerórája a szerződés megkötése időpontjában 44.984 km-t mutatott, az eladó tájékoztatása szerint a gépjármű nem volt karambolos.

A felperes még 1972. októberében, az ügylet megkötésétől számított egy héten belül levélben tudatta az alperessel, hogy eláll a vételtől, arra való hivatkozással, hogy a szerződés megkötésekor még sáros állapotú gépkocsit időközben lemosta és megállapította, hogy annak karosszériája több helyen rozsdás, a gumik nem eredetiek, az akkumulátor hibás és a gépjármű valószínűleg többet futott a kilométerórán feltüntetett kilométernél. Alperes az elálláshoz nem járult hozzá, a felperes előzetes bizonyítás keretében gépjárműszakértőt vett igénybe, aki megállapította, hogy a gépkocsi bal oldali ajtaján és a hátsó sárvédőn karambolos jellegű nyomok láthatóak, egyébiránt a gépkocsi műszaki állapotát a korának megfelelőnek ítélte. A szakértő véleménye szerint a gépjármű 52.000 – 55.000 Ft forgalmi értéket képviselt. Felperes keresettel fordult a bírósághoz, melyben az adásvételi szerződés tévedés, ill. megtévesztés jogcímén történő érvénytelenségének megállapítását és az eredeti állapot helyreállítását kérte. Kérelmét azzal indokolta, hogy az alperes a gépkocsi lényeges tulajdonságairól őt nem tájékoztatta, ill. megtévesztő adatokat közölt számára, mert a gépkocsi karambolozott, a gumiköpeny nem eredeti és feltételezhetően a gépjármű legalább 60.000 km-t futott. Másodlagos kereseti kérelmében a vételár leszállítását kérte.

Alperes ellenkérelmében a kereset elutasítását kérte, és egyben viszontkeresetet terjesztett elő felperessel szemben a 2.500 Ft-os vételár és annak kamatai megfizetése iránt. Arra hivatkozott, hogy a felperes ismerte a szakértő által felsorolt hiányosságokat, azért nem egy összegben lett kifizetve a teljes vételár (22.500 Ft-ot tartott vissza alperes), hogy a gépkocsit alaposan megvizsgálja a felperes és ezek után 20.000 Ft-ot neki kifizetett és a 2.500 Ft-tal adós maradt.

Az I. fokú bíróság ítéletében megállapította, hogy a perbeli gépjármű vonatkozásában létrejött adásvételi szerződés érvénytelen, kötelezte alperest, hogy fizessen meg felperesnek 15 napon belül 60.270 Ft-ot, ill. ezen összeg után járó kamatokat. Ezt meghaladóan mind a keresetet, mind pedig a viszontkeresetet elutasította. Az I. fokú ítélet indokolása szerint az alperes a gépkocsi lényeges tulajdonságaira nézve a felperest megtévesztette, mert a gépkocsi kb. 60.000 km-t tett meg a kilométerórán feltüntetett 44.984 km-rel szemben, a gépjármű gumijai nem eredetiek, továbbá a karosszérián karambolos jellegű sérülés nyomai voltak láthatók. Ezen hibák miatt a gépkocsi forgalmi értéke a vételárnál 28 %-kal kevesebbet ér, az adásvételi szerződés pedig mind a Ptk. 201. § (2) bek. (feltűnő értékaránytalanság), mind pedig a 210. § (4) bek. (megtévesztés) alapján érvénytelen. Az érvénytelenség jogkövetkezményeként a

bíróság a Ptk. 237. § (1) bek. alapján elrendelte az eredeti állapot helyreállítását és az addig kifizetett vételár visszafizetését.

A II. fokon eljáró bíróság az I. fokú ítéletet helybenhagyta azzal az indokolásbeli kiegészítéssel, hogy az I. fokú ítéletnek a feltűnő értékaránytalanságra vonatkozó okfejtése szükségtelen, ezért azt mellőzte. Alperes törvényességi óvást kezdeményezett a jogerős ítélettel szemben, így a per további elbírálásra a Legfelsőbb Bírósághoz került.

A Legfelsőbb Bíróság a törvényességi óvást alaposnak találta, ezért az I. és II. fokú ítéletet hatályon kívül helyezte. Úgy ítélte meg, hogy tévesen állapította meg a perben korábban eljáró I. és II. fokú bíróság azt, hogy a perbeli adásvételi szerződés érvénytelen. A Legfelsőbb Bíróság kifejtette, hogy a gépkocsival kapcsolatos kisebb sérülések a szakértői vélemény szerint is jelentékteleneknek minősültek, amelyek alig vannak kihatással annak forgalmi értékére, és ugyancsak a szakértői vélemény szerint a gumik cseréje a természetes elhasználódás következménye volt. A Legfelsőbb Bíróság azt állapította meg, hogy ezek a hiányosságok, hibák nem minősülnek olyan lényeges körülménynek, amelyre vonatkozóan akár tévedésre, akár megtévesztésre való hivatkozással érvényteleníthető lenne az ügylet.

A bíróság szerint akkor vonatkozik a tévedés lényeges körülményre, ha a közfelfogás az adott szerződés tekintetében lényegesnek tartja azt, ill., enélkül is az olyan körülmények tekintetében, amelyeket a felek a szerződés megkötésénél felismerhetően lényegesnek tartottak. Megjegyezte ugyanakkor a Legfelsőbb Bíróság azt, hogy a kisebb sérülések is olyan körülmények, amelyeket az eladó a vevővel közölni köteles, és ha ezt nem tette meg, - ahogyan a jelen perben sem -, akkor az eladó megszegi a Ptk. 368. §-ban írt tájékoztatási kötelezettségét és ez olyan szerződésszegés, amely alapján – hivatkozással a Ptk. 318. §-ra és 339. §-ra – kártérítést lehet követelni vele szemben.

A használt gépkocsik adásvételével kapcsolatos és a tévedés lényegességére vonatkozóan tartalmaz szabályozást egy másik eseti döntés¹⁰⁵⁶ is, melynek értelmében a használt gépkocsi adásvételénél lényeges körülmény az, hogy a gépkocsi motorja felújított vagy javított állapotban van-e.

A fenti két jogesetből megállapítható, hogy használt gépjárműnél a tévedés lényegessége attól függ, hogy az a körülmény, melynek vonatkozásában tévedésben volt a fél, lényegesen befolyásolja-e a gépjármű forgalmi, használati értékét, ill. használhatóságát, ennek a megítélése viszont igazságügyi műszaki szakértő kompetenciájába tartozik. A használt

¹⁰⁵⁶ BH 1977.188

gépkocsik tekintetében általában lényeges körülménynek minősül a gépjármű forgalomban való részvételének időtartama és futásteljesítménye.¹⁰⁵⁷

Ajándékozásnál lényeges kérdésben való tévedésnek minősül, ha az ajándékozó tévedett abban, hogy a megajándékozott méltó az ingyenes juttatásra.¹⁰⁵⁸

b) A közös téves feltevés bírói gyakorlata

A felek közös téves feltevése esetén bármelyik fél megtámadhatja a szerződést, ha azt ugyanabban a téves feltevésben kötötték. A Kommentár szerint¹⁰⁵⁹ a megtámadásnak ilyenkor is feltétele, hogy a tévedés olyan lényeges körülményre vonatkozzon, amely döntő volt a szerződés megkötésére irányuló akaratelhatározás kialakulására.¹⁰⁶⁰ A kölcsönös vagy közös téves feltevés nemcsak a szerződés megkötésekor fennálló tényre, hanem valamely jövőbeli körülményre is vonatkozhat.¹⁰⁶¹

A Kommentár megtámadhatónak tartja a szerződést, ha az eladó és a vevő közösen abban a téves feltevésben volt, hogy a vétel tárgyát képező festmény ismeretlen festő híres, értékes képe, vagy az eladott hegedű nagy értékű mesterhegedű,¹⁰⁶² ill. akkor is, ha a felek a telket a valóságosnál nagyobb méretűnek tartották.¹⁰⁶³ Nem minősül ugyanakkor a Kommentár és a bírósági gyakorlat szerint sem közös téves feltevésnek az az eset, amikor a felek a szerződéskötéskor a várható áremelkedést a ténylegesnél alacsonyabb mértékűnek remélték.¹⁰⁶⁴

Nem minden esetben jár a közös téves feltevésre való hivatkozás a szerződés eredményes megtámadásával, ahogyan az a következő jogesetből¹⁰⁶⁵ is kiderül: Peres felek a közöttük folyó bontóper során szerződést kötöttek, amelyben a házastársi közös vagyonukat megosztották. Később felperes a szerződést a Ptk. 210. § (3) bek.-re való hivatkozással megtámadta a bíróságon, arra való hivatkozással, hogy a felek azon közös téves feltevésükben

¹⁰⁵⁷ Vö. BH 1977.432

¹⁰⁵⁸ BH 1998.226

¹⁰⁵⁹ Kommentár: 730.

¹⁰⁶⁰ Megjegyzendő, hogy a Ptk. 210. § (3) bek.-ben szabályozott közös téves feltevés szabályai *expressis verbis* nem rendelkeznek arról, hogy ilyenkor a megtámadás feltételül szolgálja a tévedés lényegessége. Éppen emiatt van olyan jogirodalmi álláspont is, mely szerint közös téves feltevésnél nem kell, hogy a tévedés lényeges körülményre vonatkozzon. Vö. EÖRSI: *Tévedés*, 736.

¹⁰⁶¹ Vö. Kommentár: 730.

¹⁰⁶² P. törv. V.20006/1977., hivatkozik rá és idézi: Kommentár: 731.

¹⁰⁶³ P. törv. I.20884/1982., hivatkozik rá és idézi: Kommentár: 731.

¹⁰⁶⁴ LB Gf. 30670/1981. - BH 1983/5. sz. 205., hivatkozik rá és idézi: Kommentár: 732.

¹⁰⁶⁵ BH 2000.298

kötötték meg az egyezséget, hogy egyező akaratnyilvánítással válnak el, azonban ez a feltevés később meghiúsult.

Az I. fokú bíróság megállapította, hogy a felperes és az I. r. alperes között létrejött szerződés a felek közös téves feltevése miatt érvénytelen, és ezt a bírósági döntést a II. fokú bíróság is helybenhagyta. Az alperes felülvizsgálati kérelmet terjesztett elő a jogerős ítélettel szemben, melyet a Legfelsőbb Bíróság megalapozottnak talált.

A Legfelsőbb Bíróság ítéletének indokolásában arra hivatkozott, hogy a felek közös téves feltevése csak akkor vezethet a szerződés eredményes megtámadására, ha a felek a közös téves feltevés nélkül a szerződést egyáltalán nem kötötték volna meg. A Legfelsőbb Bíróság szerint a periratokból nem lehetett azt megállapítani, hogy a házasság egyező akaratnyilvánításon alapuló felbontása olyan lényeges körülmény volt-e a felek szerződési akaratának kialakítása során, amely nélkül a szerződést egyáltalán nem vagy más tartalommal kötötték volna meg.

Egy másik eseti döntés¹⁰⁶⁶ szerint az örökhagyó leszármazói között a várt örökség átruházása tárgyában kötött szerződés téves feltevés címén megtámadható, ha az örökhagyónak a szerződés megkötésekor meglévő vagyonállománya a hagyaték megnyílásáig olyan rendkívüli mértékben gyarapodott, amivel a felek a szerződés megkötésekor nem számoltak.

Több olyan eseti döntés¹⁰⁶⁷ is született, melyek értelmében vállalkozási szerződések körében, amennyiben a szerződés megkötése után később olyan munkálatok elvégzésének szükségessége merült fel, amelyről korábban a felek nem tudhattak, és amelyek nagymértékben meghaladják a szerződésben vállalt munkálatok körét, ez a szerződésnek a közös téves feltevés alapján való megtámadására adhat alapot.

c) A jogban való tévedés bírói gyakorlata

A jogban való tévedésnek rendkívül gyér a mostani magyar bírói joggyakorlata, a témába vágó jogesetek közül az alábbi a legmarkánsabb:¹⁰⁶⁸ Peres felek házasságát a bíróság 1995. januárjában bontotta fel, a felek erre irányuló közös egyező akaratnyilvánítása alapján. A bontást követően 1995 februárjában a felek írásbeli szerződést kötöttek, amelyben megállapodtak, hogy a közös vagyonukhoz tartozó ingatlanukat közösen értékesítik, és az

¹⁰⁶⁶ BH 1981.277

¹⁰⁶⁷ Pl. BH 1989.364, BH 1986.154

¹⁰⁶⁸ BH 1997.482

eladásból befolyó vételárat egymás között megosztják akként, hogy abból 40 % fogja a felperest, míg 60 % az alperest megilletni.

Felperes a fenti szerződést az alpereshez intézett levelével még 1995 februárjában megtámadta, majd ezt követően a szerződés érvénytelenségének megállapítása iránt pert indított. Keresetében arra hivatkozott, hogy tévedésben volt, amikor az ingatlanból a jog szerint őt megillető $\frac{1}{2}$ tulajdoni hányad helyett elfogadta az értékesítésből befolyó vételár 40 %-át. Állítása szerint tévedését az alperes megtévesztő magatartásán túl a szerződés megkötésénél közreműködő jogi képviselője részéről adott téves jogi tájékoztatás okozta azzal, hogy ügyvédje azt mondta neki, hogy a peres eljárás, mely a közös tulajdon megszüntetésére irányulna, bizonytalan kimenetelű és jelentős költségvonzattal jár.

A bíróság jogerős ítéletével a felperes keresetét elutasította, mert álláspontja szerint sem a Ptk. 210. § (1) bek., sem pedig a Ptk. 210. § (2) bek. körében felhozott állításait nem tudta hitelt érdemlően igazolni. Felperes a jogerős ítélettel szemben felülvizsgálati kérelmet terjesztett elő, amelyet a Legfelsőbb Bíróság bírált el és alaptalannak talált.

A Legfelsőbb Bíróság szerint önmagában az a tény, hogy a felek az ügyvéddel folytatott tárgyalás során együttesen jelen voltak, a szerződésnek a jogi tévedésre való hivatkozással történő megtámadására nem ad kellő alapot. A jogi képviselő által adott tájékoztatás túlnyomó részben helytálló volt, ugyanis valóban voltak alperesnek olyan különvagyonai igényei, amelyeket korábban maga a felperes is elismert, így a pernek a felperes javára történő kimenetele szempontjából tényleg kétségek támadhattak.

Mindezek alapján a Legfelsőbb Bíróság azt állapította meg, hogy egyrészt a jogi képviselő nem adott nyilvánvalóan téves tájékoztatást, másrészt pedig nem állt fenn az a feltétel sem, hogy a jogi szakértő mindkét félnek adott volna téves jogi felvilágosítást. A tájékoztatás ugyanis a felperes felé hangzott el, és annak a ténye, hogy ekkor az alperes is jelen volt, nem eredményezi azt, hogy mindkét félnek szólt volna a felvilágosítás. Fentiekből következően a Legfelsőbb Bíróság nem találta megalapozottnak a jogi tévedésre való hivatkozást, ezért a jogerős ítéletet hatályában fenntartotta.

8. § A tévedés jogkövetkezményei a Ptk.-ban

A tévedés a magyar jogban megtámadhatósági ok, a Ptk. alapján a szerződés a megtámadás következtében – annak megkötésének időpontjától kezdődő hatállyal (*ex tunc*) – érvénytelenné válik. Megtámadásra elvileg az jogosult, aki sérelmet szenvedett, ill. akinek a

megtámadáshoz törvényes érdeke fűződik. Tévedés esetén azonban kívülálló személyek nem támadhatják meg az ügyletet, mert a Ptk. 210. § (1) bek.-e akként rendelkezik, hogy az támadhatja meg a szerződési nyilatkozatot, aki tévedésben volt, azaz az ügyletet kötő fél.

A megtámadást 1 éven belül kell a másik féllel írásban közölni, majd annak eredménytelensége esetén haladéktalanul a bírósághoz kell fordulni.

Több gyakorlati probléma is felmerült a megtámadással kapcsolatosan, az egyik az volt, hogy lehet-e előzetes, írásos megtámadás nélkül, közvetlenül a bírósághoz keresetet benyújtani? A Legfelsőbb Bíróság több olyan ügyben¹⁰⁶⁹ is ítélezett, amelyben azt a nézetet tette magáévá, hogy a megtámadási nyilatkozat elmulasztása nem akadályozza a szerződés bírósági úton történő érvénytelenítését. Ugyancsak nehézséget okozott a gyakorlatban az, hogy mi minősül haladéktalan jogérvényesítésnek. Ezt a kérdést csak úgy lehet megválaszolni, ha az adott ügy konkrét körülményeit ismerjük, mindazonáltal alapos ok nélkül, felróhatóan a fél nem késlekedhet igényérvényesítésével.¹⁰⁷⁰

A megtámadási határidő tévedésnél annak felismerésével kezdődik és elévülési jellegű, azaz vonatkoznak rá az elévülés nyugvásának és megszakadásának szabályai. Ha esetleg a fél elmulasztotta a határidőt, akkor – kifogás útján – a szerződésből eredő követeléssel szemben megtámadási jogát még érvényesítheti.

Érvénytelen szerződés esetén *in integrum restitutio*-nak van helye, ha a szerződéskötést megelőző állapotot nem lehet visszaállítani, akkor a bíróság a szerződést a határozathozatalig terjedő időre hatályossá nyilvánítja és a felek elszámolnak egymással.

A Ptk. kifejezetten nem teszi lehetővé a tévedés miatt érvénytelen szerződés orvoslását, annak azonban nincsen akadálya, hogy a fél a megtámadás jogáról lemondjon és ezzel a szerződés tartalmához hozzájáruljon ill., hogy a felek új szerződést kössenek.

9. § A tévedésnek az új Polgári Törvénykönyvünkben történő újraszabályozása – *de lege ferenda* - javaslatok

VÉKÁS LAJOS veti fel: „Időszerű-e még a kodifikáció, a törvénykönyv-alkotás, a jogi normák racionálisan tervezett, összefüggő rendszerbe foglalása?”¹⁰⁷¹ A kérdés azóta már többször is eldőlt, hiszen, mint ismeretes, a Magyar Köztársaság Kormánya az 1061/1999. (V. 28.) Korm. határozatával módosított 1050/1998. (IV. 24.) Korm. határozata alapján készült el az új magyar Polgári Törvénykönyv koncepciója, amely elsőként a Magyar Közlöny 2002. évi 15.

¹⁰⁶⁹ Vö. BH 1965.11; BH 1975.9, hivatkozik rájuk: *Kommentár*: 793.

¹⁰⁷⁰ Vö. *Kommentár*: 795-796.

¹⁰⁷¹ VÉKÁS LAJOS: *Az Új Polgári Törvénykönyv elméleti előkérdései*, Budapest, 2001., 16.

számának II. kötetében jelent meg. Az ily módon nyilvánosságra került és szakmai vitára bocsátott első koncepcióhoz több módosító javaslat érkezett, melyeket a Szerkesztőbizottság 2002. évben tárgyalta meg, és ennek eredményeképpen az új koncepció szövege a 2002. november 18. napján tartott Kodifikációs Főbizottsági ülésen nyert végleges formát. Ezen az ülésen született az a döntés is, hogy a kodifikációs anyag két részre osztsódjék, egy része Koncepció elnevezéssel a Kormány elé kerül, míg a részletesebb szabályokat tartalmazó Tematika továbbra is a Kodifikációs Főbizottság asztalán marad.

Az új Ptk. koncepciója az érvénytelenségi okok között részletesen csak a jogszabályba ütköző szerződésekkel, az alaki hibákkal, a kényszerrel, ill. a feltűnő értékkülönbséggel foglalkozott, a tévedést az akarathibák körében külön nem tárgyalta. Időközben a Kormány 1003/2003. (I. 25.) Korm. határozatával elfogadta az új Polgári Törvénykönyvünk koncepcióját és megjelentette a Magyar Közlöny 2003. évi 8. számában. Ezen koncepció – céljának megfelelően – rendkívül lényegre törően írt a várható módosulásokról, külön nem említve a tévedést, mint érvénytelenségi okot, csak általában utalva az érvénytelenség szabályainak új alapokra való helyezésére.

A polgári jog tudományának és joggyakorlatának képviselői által életre hívott *Polgári jogi kodifikáció* elnevezésű tudományos lapban több cikk is foglalkozik az érvénytelenségi okoknak és az érvénytelenség jogkövetkezményeinek az új, megalkotandó Ptk.-ban való rendezésével. Az egyik KEMENES ISTVÁN cikke,¹⁰⁷² aki elsősorban a jogszabályba, ill. a jóerkölcsebe ütköző szerződésekkel, továbbá a szolgáltatás és ellenszolgáltatás közötti feltűnő értékaránytalansággal, a tisztességtelen szerződési kikötésekkel és az érvénytelenség egyéb általános kérdéseivel foglalkozik, külön nem említve a tévedést. Hasonló témákat tárgyal VÉKÁS LAJOS tanulmánya¹⁰⁷³ is, anélkül, hogy a tévedést külön, mint érvénytelenségi okot megemlítené.

Az új Polgári Törvénykönyv eredeti (2006-os) normaszöveg-szintű javaslata¹⁰⁷⁴ az 5:66. § alatt rendelkezett a tévedésről.

A Javaslát két kérdésben módosította volna az eredeti Ptk. szöveget, az első nívum az lett volna, hogy fogyasztói szerződés esetén jogi kérdésben való tévedés címén a fogyasztó az

¹⁰⁷² KEMENES ISTVÁN: *A szerződés érvénytelenségének egyes kérdései a gazdasági szerződéses gyakorlatban*, in: *Polgári jogi kodifikáció*, 2002. IV. évfolyam 2. szám, Budapest, 2002., 7-27.

¹⁰⁷³ VÉKÁS LAJOS: *Javaslát a szerződések általános szabályainak korszerűsítésére (Vitaindító tézisek az Új Ptk. koncepciójához. I. rész)*, in: *Polgári jogi kodifikáció*, 2001. III. évfolyam 3. szám, Budapest, 2001., 3-14.

¹⁰⁷⁴ *Polgári Törvénykönyv-Javaslát*, Budapest, 2006. (a továbbiakban: Javaslát).

általános szabályok szerint támadhatta volna meg a szerződést, nem pedig a jogban való tévedésre vonatkozó speciális rendelkezések alapján.¹⁰⁷⁵

A másik újdonság az lett volna, hogy a kódex *expressis verbis* úgy rendelkezett, hogy a fél nem támadhatja meg a szerződést, ha a tévedését felismerhette volna.

Mint az ismeretes, a Javaslat és így a kötelmi jogról szóló V. Könyv nem lépett hatályba, és az új kodifikációs törekvések a Kormány 1129/2010. (VI.10.) határozatával, Vékás Lajos elnökletével tovább folytatódtak.

A közelmúltban napvilágot látott a Kodifikációs Főbizottságnak az Új Polgári Törvénykönyvről szóló javaslata.¹⁰⁷⁶ A tervezet szerint a tévedésre vonatkozó normaszöveg az alábbiak szerint szól:

6:91.§ [Tévedés]

- (1) *„Aki a szerződés megkötésekor valamely lényeges körülmény tekintetében tévedésben volt, a szerződési jognyilatkozatát megtámadhatja, ha tévedését a másik fél okozta vagy felismerhette. Lényeges körülményre vonatkozik a tévedés akkor, ha annak ismeretében a fél nem vagy más tartalommal kötötte volna meg a szerződést.*
- (2) *Nem támadhatja meg a szerződést az, aki a tévedést felismerhette vagy a tévedés kockázatát vállalta.*
- (3) *Ha a felek a szerződéskötéskor lényeges kérdésben ugyanabban a téves feltevésben voltak, a szerződést bármelyikük megtámadhatja.”*

Az Új Polgári Törvénykönyv fent citált szövegtervezete öröndetes módon visszatért a korábbi magánjogi tervezetek azon törekvésehez, hogy definiálja a lényeges tévedés fogalmát. Sajnos a fogalommeghatározás nem a legsikerültebb lett, ugyanis a tévedés lényegességét kizárólag szubjektív szempontok alapján bírálja el, méghozzá a tévedő fél nézőpontjából.

Így gyakorlatilag a jogalkotó a tévedő fél szubjektumára bízta azt, hogy eldöljék, a tévedése lényeges-e vagy sem, ugyanis ha ő úgy nyilatkozik, hogy a valóság ismeretében egyáltalán nem vagy más tartalommal kötötte volna meg a szerződést, akkor tévedése lényeges lesz. Nem nehéz elképzelni, hogy egy konkrét perbeli jogvitában a fél (akit jogi képviselője esetlegesen kellően felkészített) miként fog nyilatkozni ebben a kérdéskörben, főként, ha azt nézzük, hogy az ilyen tartalmú nyilatkozatot alapvetően érdekében áll megtennie.

¹⁰⁷⁵ Vö.: Javaslat 5:66. § (2)

¹⁰⁷⁶ Új Polgári Törvénykönyv-A Kodifikációs Főbizottság javaslata, Budapest, 2012, melyet a Polgári Jogi Kodifikációs Főbizottság 2011. december 16-i ülésén fogadott el (a továbbiakban: Új Polgári Törvénykönyv).

Természetesen a fél feltehető akarata körében vizsgálhatók egyéb más, objektívabb szempontok is, úgy, mint a szerződéskötés körülményei, a felek korábbi nyilatkozatai stb., de azért a döntő a tévedés szempontjából mégis csak a szerződést támadó fél perbeli nyilatkozata lesz. Ez alapján viszont kissé könnyelműnek tűnik a jogalkotó azon megoldása, amellyel gyakorlatilag a fél szubjektív nyilatkozatához köti a tévedés lényegességének eldöntését.

Megjegyzendő, hogy a hasonló megoldást 112 évvel ezelőtt alkalmazó BGB – amelynek tartalmára az akarati elméletek még nagyban hatottak – maga sem kizárólag aszerint határozta meg a tévedés lényegességét, hogy anélkül a fél nem kötötte volna meg az ügyletet. A BGB csak a tévedés főszabálya (119.§ (1) bekezdés) körében rendelkezik így, viszont a másik fél személyében és a szerződéses tárgy tulajdonságában való tévedésnél úgy fogalmaz, hogy az csak akkor lesz lényeges, ha az a forgalom szempontjából is lényegesnek minősül (BGB 119.§ (2) bekezdés).

Ha ehhez még hozzávesszük, hogy a korabeli magyar magánjogi tervezetek döntően a közfelfogásra bízta annak megítélését, hogy a tévedés lényeges-e vagy sem, akkor belátható, hogy történelmi hagyományok sem indokolják a tévedés lényegességének szubjektív alapokon történő meghatározását.

A másik nóvum az Új Polgári Törvénykönyv szövegtervezetében az a kizáró szabály, melynek értelmében nem támadhatja meg tévedésre való hivatkozással a szerződést az, aki a tévedését felismerhette vagy a tévedés kockázatát vállalta.

E körben le kell szögezni azt a tényt, hogy a tévedés – természetéből fakadóan – a tévedő által soha fel nem ismert, mert ha azt felismerné, nem lenne tévedésben. Természeteszerűleg előfordulhat, hogy a megfelelő, kellő gondosság tanusításával a fél nem tévedett volna, azonban ez nem azonos azzal, hogy a tévedését felismerhette volna.

Ahogy a dolgozatomban későbbi részében¹⁰⁷⁷ kifejtem, nem tartom helyénvalónak a tévedésre való hivatkozás *ab ovo* történő kizárását pusztán azon körülmény miatt, hogy esetlegesen a tévedő fél nem kellő körültekintéssel járt el az ügyletkötés során.

Nem véletlen, hogy az 1900. január 1-én hatályba lépett BGB is szakított a Törvényelőkészítő Bizottság ilyen irányú, korábbi javaslatával.¹⁰⁷⁸

Ami pedig a tévedés kockázatának a felvállalását illeti, nem egészen világos, hogy a jogalkotó itt mire gondol. Minden forgalmi ügyletnek van egyfajta kockázata, amelyben történő esetleges tévedés eleve kívül esik a megtámadás hatókörén, mint olyan rejtett indok, amely a szerződés érvényessége szempontjából közömbös.

¹⁰⁷⁷ Lásd: jelen mű 260-261. oldalát.

¹⁰⁷⁸ Vö.: jelen mű 82-83. oldalát.

Ha az üzleti kockázat a szerződés tartalmának része, mint *implied term* és a felek *expressis verbis* kizárnák az üzletben az e körben való tévedésre történő hivatkozás lehetőségét, akkor esetlegesen értelmet nyerhet a jogalkotói szándék. Kérdés, hogy megköti-e ilyen tartalommal – azaz gyakorlatilag joglemondással terhelt – az érintett fél a szerződést. Nyilvánvalóan nem lesz gyakori az ilyen tartalmú klauzula alkalmazása.

Ugyancsak nívum az Új Polgári Törvénykönyv javaslatában az a tény, hogy a tervezet szakít azon haladónak tekinthető szabályozással, amely megengedi a jogban való tévedésre történő hivatkozást. Ez a gyökeres változás annak fényében még szembetűnőbb, hogy az első Javaslat a fogyasztói szerződések körében a jogban való tévedésre hivatkozást még tágabb körben engedte volna meg, mint az eredeti normaszöveg.

Miután rendkívül körülhatárolt a jogban való tévedésre történő hivatkozás feltételrendszere és amúgy is csekély számú jogesetet produkált mindezidáig a témában a judikatúra, ezért nem látom indokát a teljes körű kirekesztésnek.

Felmerül a kérdés, hogy egyáltalán érdemes-e a tévedés körében az új Ptk.-ban módosításokat eszközölni vagy változatlan tartalommal nyerni szabályozást a jogintézmény? Radikális módosítások semmiképpen sem szükségesek. A Ptk. ezen része kiállta az idő próbáját, mivel megfelelően leképezte a korábbi magánjogi tervezetek szabályait ill. a magánjogi bírói joggyakorlatot. Kódexünk – az ABGB-hez hasonlóan – a forgalmi ügyleteknél csak akkor engedi meg a tévedésre való hivatkozást, ha az lényeges és azt a másik fél okozta vagy felismerhette. Nem látom értelmét ezen szabály megváltoztatásának, ugyanis a forgalmi viszonyok között mindkét fél érdekeit figyelembe kell venni, a nyilatkozási elvnek kell dominálnia, nem pedig az akarati elv szerinti értelmezésnek. Jelentős hátrányt szenvedhetne a másik fél, ha a tévedő saját tévedésére való hivatkozással szabadulhatna az ügyletből fakadó kötelezettségeinek teljesítése alól. Ez a megoldás alááshatná a *pacta sunt servanda* és a forgalom biztonságának elvét. Ugyanakkor bizonyos változtatások mindenképpen szükségeltetnek, amelyek elősegíthetik a még egyértelműbb és átláthatóbb jogalkalmazást, a jogbiztonság követelményének érvényesülését.

A jelenleg hatályos Ptk.-beli szabályozással kapcsolatosan az alábbi kritikai észrevételek fogalmazhatók meg:

- A Ptk. 210. § (1) bek. egyértelműen megtámadási okként szabályozza a tévedést, ami abban az értelemben elfogadható, hogy nyilvánvalóan nem semmisségről van szó. Ha viszont azt nézzük, hogy – az eddig kifejtettek alapján – a tévedés akár olyan fokú is lehet, hogy a felek disszenzusát eredményezi, akkor itt a tévedés egyenesen az ügylet létre nem jöttére vezet. Erre vonatkozóan azonban szabályozást a Ptk. nem tartalmaz, és a Ptk. 205.

§ (2) bek. sem rendelkezik arról, hogy mi van abban az esetben, ha nem jön létre a felek között szerződés. Álláspontom szerint ekkor a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint kell a feleknek egymással elszámolni, ha esetleg történt teljesítés a létre sem jött ügylet alapján, illetve szóba jöhet a biztatási kár is.

- A Ptk. 210. § (1) bek. azt mondja ki, hogy a szerződés akkor támadható meg, ha a tévedés lényeges körülményre vonatkozott, ugyanakkor nem adja meg a lényeges körülmény törvényi definícióját, hanem azt a bírói gyakorlatra bízta.

Álláspontom szerint könnyen jogbizonytalansághoz vezethet, ha csak és kizárólag a bírói gyakorlatra bízuk annak megítélését, hogy mi minősül lényeges tévedésnek. Egyetértek azzal, hogy a tévedés lényegessége mindig a konkrét eset adott, egyedi körülményeitől függ, azonban így is érdemes lenne támpontokat kínálni a joggyakorlatnak – törvényi szabályozás útján – a jogbiztonság elősegítése érdekében. Nem véletlen, hogy az összes, általam elemzett külföldi kódex – BGB, ABGB, OR – definiálja a tévedés lényegességének fogalmát, és kivétel nélkül meghatározták azt a korábbi magyar magánjogi törvénytervezetek is, sőt az Új Polgári Törvénykönyv Kodifikációs Főbizottsági javaslata is kísérletet tesz erre.

- A Ptk. 210. § (3) bek. nem rendelkezik a közös tévedés esetében arról, hogy a téves feltevésnek lényegesnek kellene minősülnie, annak ellenére, hogy a jogirodalom és a bírói gyakorlat ezt kifejezetten megköveteli.
- Az indokbeli tévedésre utaló Ptk. 207. § (5) bek. rendszertanilag nem a megfelelő helyen van, azt célszerűbb lenne a tévedés körében szabályozni.

Mindezek alapján – *de lege ferenda* – az alábbi javaslatom van a Ptk. hatályos szövegének megreformálására (az általam javasolt módosítások vastagon szedettek):

210. § (1) Aki a szerződés megkötésekor valamely lényeges körülmény tekintetében tévedésben volt, a szerződési nyilatkozatát megtámadhatja, ha tévedését a másik fél okozta vagy felismerhette. **Lényeges körülményre vonatkozik a tévedés akkor, ha:**

- azt a felek mindegyike annak tartotta és anélkül a szerződést egyáltalán nem vagy lényegesen más tartalommal kötötték volna meg; vagy**
- azt a kereskedelmi forgalom az adott szerződési típusnál lényegesnek tartja, kivéve, ha a tévedő fél akaratelhatározását ez nem befolyásolta.**

(2) Jogi kérdésben való tévedés címén a szerződési nyilatkozatot akkor lehet megtámadni, ha a tévedés lényeges volt, és munkakörében eljáró jogi szakértő a feleknek együttesen adott a jogszabályok tartalmára nézve nyilvánvalóan téves tájékoztatást.

- (3) Ha a felek a szerződéskötéskor ugyanabban a **lényeges** téves feltevésben voltak, a szerződést bármelyikük megtámadhatja.
- (5) Ingyenes szerződés esetében **lényeges** tévedés, megtévesztés vagy fenyegetés címén a szerződést akkor is meg lehet támadni, ha e körülményeket a másik fél nem ismerhette fel.
- (6) **A felek titkos fenntartása vagy rejtett indoka a szerződés érvényessége szempontjából közömbös.**

10. § Összefoglalás

A korábbi magánjogi felfogás értelmében a lényeges tévedés azonos volt a klasszikus *error in persona*, *error in corpore* és *error in negotio* eseteivel. Később ez a nézet módosult, és objektíve lényegesnek minősült a tévedés akkor, ha a közfelfogás annak tartotta, egyébként pedig az adott ügy döntötte el, hogy a fél a valós tények helyes ismerete nélkül megkötötte volna-e a szerződést vagy sem, azaz tévedése lényeges volt-e vagy sem.

A magánjogi bírói joggyakorlat értelmében a tévedés akkor volt lényeges, ha az a szerződés tárgyának eredetiségére, korára, forgalmazhatóságára irányult. A szolgáltatási szerződéseknél az alkalmazott iskolai végzettsége, személyes tulajdonságai szintén lényeges körülménynek minősültek, és általában lényeges volt minden olyan körülmény, amelyet a közfelfogás az adott típusú szerződés megkötésénél annak tartott, más körülményre vonatkozó tévedés csak akkor, ha a másik fél felismerhette, hogy a fél akaratelhatározására a tévedés döntő befolyással bírt.

A jelenlegi bírói gyakorlat értelmében lényeges a gépkocsiknál annak forgalmi, használati értéke, használhatósága, futásteljesítménye. Általában véve lényeges a tévedés, ha azt a közfelfogás az adott szerződéstípusnál annak tartja, ill. amelyet a felek annak minősítenek.

Az indokban való tévedés a korabeli magánjogi jogtudósokat élenként foglalkoztatta, az általában akkor volt lényeges, ha az ügylet indokát – kifejezetten vagy hallgatólagosan – a szerződés részévé tették ill., ha a másik fél ismerte vagy nagyobb körütekintés mellett ismerhette volna a tévedést.

A közös téves feltevést a magánjogi bírói joggyakorlat megállapíthatónak tartotta abban az esetben, amikor mindkét fél abban a téves feltevésben volt, hogy az ügylet tartozásátvállalás útján lebonyolítható lesz. A jelenlegi bírói gyakorlat a közös téves feltevés miatti megtámadásnál szükségesnek tartja, hogy a tévedés lényeges körülményre vonatkozzon, az azonban lehet nemcsak a szerződés megkötésekor fennálló, hanem valamely jövőbeli tény is.

A tévedés a magyar jogban megtámadhatósági ok, annak sikeressége esetén a szerződés *ex tunc* hatállyal érvénytelenné válik. A megtámadást 1 éven belül kell a másik féllel írásban közölni, majd annak eredménytelensége esetén haladéktalanul a bírósághoz kell fordulni. Amennyiben utóbbi megállapítja a szerződés érvénytelenségét, akkor az eredeti állapot helyreállításának van helye, ha az nem lehetséges, akkor a szerződést a bíróság nyilvánítja hatályossá.

Amennyiben a Ptk.-nak a szerződéses tévedésre vonatkozó hatályos rendelkezéseit összehasonlítjuk a BGB, az ABGB és az OR ezirányú szabályaival, akkor az alábbi konklúziókat vonhatjuk le:

- Az összes kódex a tévedést megtámadhatósági okként kezeli.¹⁰⁷⁹
- A magyar Ptk. – hasonlóan az ABGB-hez – szükségesnek tartja a tévedés miatti megtámadhatósághoz azt, hogy a másik fél okozza a tévedést vagy legalább azt felismerhesse, míg a BGB és az OR ezt nem követeli meg.¹⁰⁸⁰
- Mind a BGB, mind az ABGB, mind pedig az OR meghatározza a lényeges tévedés fogalmát¹⁰⁸¹ – szemben a magyar Ptk.-val, amely adós maradt ezzel.¹⁰⁸²
- A BGB és az OR szabályozza¹⁰⁸³ azt az esetet, amikor a tévedés a közvetítő útján helytelenül eljuttatott nyilatkozat alapján valósul meg. Az ABGB és a magyar Ptk. ilyen tartalmú szabályozásról nem ír, a Ptk. annak ellenére sem, hogy a korabeli polgári törvénykönyv-tervezetek – beleértve az Mtj.-t is – külön tárgyalták ezt az esetet.
- Polgári törvénykönyvünk – a tévedés körében – kifejezetten nem rendelkezik az indokbeli tévedésről, azonban az levezethető a Ptk. 207. § (5) bek.-ből, melynek értelmében az ilyen jellegű tévedés a szerződés érvényessége szempontjából irreleváns.
- A magyar Ptk. – a többi kódexhez képest egyedülként – *expressis verbis* rendelkezik a jogban való tévedésről és a közös téves feltevésről.¹⁰⁸⁴

Ha összevetjük a magyar magánjogi, ill. polgári jogi tévedés-kategóriákat a külföldi jogrendszerek tévedési eseteivel, akkor megállapíthatjuk, hogy a magyar jogtudomány különleges újdonságot nem hozott e körben, hiszen mind a személyben, mind a tárgyban, mind pedig a tartalomban való tévedés, ill. az indokban és a jogban való tévedés fogalmai is

¹⁰⁷⁹ Vö.: BGB 119. § (1) bek. ill. ABGB 875. §, valamint OR 31. § és Ptk. 210. § (1) bek.

¹⁰⁸⁰ Vö.: BGB 119. § (1) bek. ill. ABGB 871. § (1) bek., valamint OR 23. § és Ptk. 210. § (1) bek.

¹⁰⁸¹ Vö.: BGB 119. § (1) és (2) bek. ill. ABGB 871. § (1) bek. és 872-873. §§, valamint OR 24. §

¹⁰⁸² Megjegyzendő azonban, hogy a korabeli magyar magánjogi törvénytervezetek mindegyike tárgyalta ezt a kérdést.

¹⁰⁸³ Vö.: BGB 120. § ill. OR 27. §

¹⁰⁸⁴ Vö.: Ptk. 210. § (2) és (3) bek.

használatosak a többi jog által. Egyedül talán a közös téves feltevés az, amely – eltérően a magyar Ptk.-tól – nem minden jogrendszerben található meg, de pl. ismeri és kezeli ezt a terminust az angol jog, ill. a német jogtudomány is.

IX. fejezet:

A tévedés szabályai az Európai Unió jogában

„The law of contract is considered to be the part of the general law for which the international business community most are urgently needs harmonisation.”¹⁰⁸⁵

Ole Lando-Hugh Beale

1. § A tévedés szabályai a Principles of international commercial contracts (PICC)-ben¹⁰⁸⁶

Az Európai Unió egyes intézményei illetve speciális kutatócsoportjai megpróbálkoztak a lehetetlennel: egységesíteni az egyes uniós tagállamok szerteágazó szerződési jogát. E körben sor került a tévedésre vonatkozó közös szabályok kidolgozására is.

A római székhelyű UNIDROIT – Intézet elsőként vette górcső alá a szerződéses tévedés rendelkezéseit, amikor a nemzetközi kereskedelmi szerződések általános problémáira egységes mintaszabályokat dolgozott ki. Az UNIDROIT Kormányzótanácsa a tervezetet jóváhagyta és ezáltal annak rendelkezései - szokásjogi úton - elterjedtek a szerződéses kereskedelmi gyakorlatban anélkül, hogy a tételes európai uniós jog írott jogforrásává váltak volna.¹⁰⁸⁷

AZ UNIDROIT Alapelveknek a szerződéses tévedésre vonatkozó jelenleg hatályos rendelkezései az alábbiak szerint szólnak:

¹⁰⁸⁵ OLE LANDO – HUGH BEALE: *Principles of European Contract Law*, Parts I and II. The Hague/London/Boston, 2000. XXV. (a továbbiakban: LANDO – BEALE (szerk.): *Principles of European Contract Law*, Parts I and II)

¹⁰⁸⁶ INSTITUT INTERNATIONAL POUR L'UNIFICATION DU DROIT PRIVE (UNIDROIT): *Principles of international commercial contracts*. (PICC) Az 1994-es első szövegváltozatot 2004-ben egy újabb követte, majd 2010-ben az UNIDROIT Kormányzótanácsa kilencvenedik ülésén elfogadta a harmadik szövegváltozatot is. Jómagam a legújabb hatályos szövegváltozat alapján tárgyalom a kérdéskört.

¹⁰⁸⁷ Vö.: MENYHÁRD: *id. m.* 144.

2. Szakasz: „Az érvénytelenítés okai

3.2.1 Cikkely

(A tévedés fogalma)

A tévedés a szerződés megkötésekor fennálló tényre vagy jogra vonatkozó téves feltételezés

¹⁰⁸⁸

3.2.2 Cikkely:

(Lényeges tévedés)

(1) A fél csak akkor érvénytelenítheti tévedésre való hivatkozással a szerződést, ha a tévedése a szerződés megkötésekor annyira lényegesnek minősül, hogy egy átlagos személy – ugyanabban a helyzetben, mint a tévedő fél – más feltételekkel kötné meg a szerződést, vagy egyáltalán nem kötné azt meg, amennyiben a valóságról tudomással bírna, és

(a) a másik fél ugyanabban a tévedésben van vagy a tévedő fél tévedését ő okozta vagy annak tévedéséről tudott illetve tudnia kellett volna és a tisztességes ügyletkötés ésszerű kereskedelmi szokásaival ellentétes módon a tévedő felet tévedésben hagyja; vagy

(b) a másik fél az érvénytelenítés idején a szerződés kapcsán nem ésszerűen viselkedett.

(2) A fél azonban nem érvénytelenítheti a szerződést akkor, ha

(a) a tévedését saját súlyos hanyagsága okozta; vagy

(b) a tévedés olyan körülményre vonatkozik, amely kapcsán a tévedőt terheli a tévedés kockázata vagy a körülményekre tekintettel azt neki kellene viselnie.¹⁰⁸⁹

3.2.3 Cikkely:

(A tévedés a nyilatkozat megtétele illetve annak elküldése során)

*Amennyiben a tévedés az akaratnyilatkozat kifejezése vagy elküldése során valósul meg, akkor ezt annak a személynek a tévedésének kell tekinteni, akitől a nyilatkozat ered, illetve aki azt elküldi.*¹⁰⁹⁰

¹⁰⁸⁸ Section 2: „Grounds For Avoidance

Article 3.2.1 (Definition of mistake)

Mistake is an erroneous assumption relating to facts or to law existing when the contract was concluded.”

¹⁰⁸⁹ Article 3.2.2 „(Relevant mistake)

(1) A party may only avoid the contract for mistake if, when the contract was concluded, the mistake was of such importance that a reasonable person in the same situation as the party in error would only have concluded the contract on materially different terms or would not have concluded it at all if the true state of affairs had been known, and

(a) the other party made the same mistake, or caused the mistake, or knew or ought to have known of the mistake and it was contrary to reasonable commercial standards of fair dealing to leave the mistaken party in error; or

(b) the other party had not at the time of avoidance reasonably acted in reliance on the contract.

(2) However, a party may not avoid the contract if

(a) it was grossly negligent in committing the mistake; or

(b) the mistake relates to a matter in regard to which the risk of mistake was assumed or, having regard to the circumstances, should be borne by the mistaken party.”

3.2.4 Cikkely:

(Nemteljesítésért való felelősség)

*A fél nem jogosult a szerződés tévedés miatti érvénytelenítésére akkor, ha olyan körülményekre hivatkozik, amelyek nemteljesítés miatti kellékszavatossági igényt eredményeznek vagy eredményezhetnek.*¹⁰⁹¹

A Principles of International Commercial Contracts-hez (PICC-hez) fűzött hivatalos Kommentár¹⁰⁹² részletesen foglalkozik a tévedés definíciójával. A PICC 3.2.1-es Cikkelye különbséget tesz a ténybeli és a jogi tévedés között. A jogban való tévedés külön szabályozását azzal indokolja a Kommentár,¹⁰⁹³ hogy a határon átnyúló kereskedelmi ügyletek esetén problémákat okozhat az a körülmény, hogy a fél számára ismeretlen külföldi jogrendszer eltérő jogi szabályozást nyújt ugyanolyan jogintézményre, mint a hazai joga.

A PICC-Kommentár¹⁰⁹⁴ szerint a tévedés egy olyan téves feltételezést foglal magába, amely a szerződés megkötésekor fennálló ténybeli vagy jogi körülményre vonatkozik.

Mindebből következően a tévedésnek időbelileg a szerződés megkötésekor kell fennállnia, a későbbi tévedés irreleváns a szerződés érvényessége szempontjából.

A tévedés lényegessége vonatkozásában a Kommentár¹⁰⁹⁵ leszögezi, hogy a tévedés akkor lényeges, ha az komoly és annak súlyát részben objektív, részben pedig szubjektív standardok alapján látja megállapíthatónak. Erre szolgál a PICC 3.2.2-es Cikkelyének (1) bekezdésben meghatározott definíciója, amely a mércét az ésszerűen cselekvő személyre (*reasonable person*) való utalással részben objektivizálja, részben pedig azt az adott helyzetre való vetítéssel szubjektivizálja.¹⁰⁹⁶

A PICC-Kommentár¹⁰⁹⁷ szerint az áru vagy szolgáltatás értékében történő tévedés nem minősül lényegesnek, csakúgy, mint a félnek az ügylettel kapcsolatos esetleges téves várakozásai vagy motivációja. Ugyanez igaz a másik fél személyazonosságában való tévedés

¹⁰⁹⁰ **Article 3.2.3** „(Error in expression or transmission)

An error occurring in the expression or transmission of a declaration is considered to be a mistake of the person from whom the declaration emanated.”

¹⁰⁹¹ **Article 3.2.4** „(Remedies for non-performance)

A party is not entitled to avoid the contract on the ground of mistake if the circumstances on which that party relies afford, or could have afforded, a remedy for non-performance.”

¹⁰⁹² Ld.: *Comment of the Principles of International Commercial Contracts*, 2004. (a továbbiakban: PICC-Kommentár)

¹⁰⁹³ Ld.: PICC-Kommentár 3.2.1 Cikkelyhez 1. alatt fűzött hivatalos indokolását.

¹⁰⁹⁴ Ld.: PICC-Kommentár 3.2.1. Cikkelyhez 2. alatt fűzött hivatalos indokolását.

¹⁰⁹⁵ Ld.: PICC-Kommentár 3.2.2 Cikkely (1) bekezdéséhez 1. alatt fűzött indokolását.

¹⁰⁹⁶ Párhuzamot lehet vonni az objektív és szubjektív elemek vegyítése szempontjából a PICC ezen rendelkezése és a Ptk. 339. § (1) bekezdésének mentesülési klauzulája között: amennyiben a károkozó igazolja, hogy úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható, mentesül a kárfelelőssége alól.

¹⁰⁹⁷ Ld.: PICC-Kommentár 3.2.2 Cikkely (1) bekezdéséhez 1. alatt fűzött indokolását.

esetén, kivéve, ha nem pusztán kereskedelmi tömegügyletről van szó, hanem fontos a másik szerződő fél valamely személyes tulajdonsága.

A tévedés lényegessége azonban önmagában nem elegendő ahhoz, hogy az ügyletet érvényteleníteni lehessen, hanem az alábbi négy kritérium valamelyikének fennállta is szükséges pótlólag ahhoz, hogy a szerződés érvénytelenségét meg lehessen állapítani:

- mindegyik fél ugyanabban a téves feltevésben legyen. A PICC-Kommentár¹⁰⁹⁸ ebben a körben egy meglehetősen egyszerű, teoretikus példát ad: A és B, amikor adásvételi szerződést kötnek egy sportautóra, nem tudnak arról a tényről, hogy időközben az autót ellopták.
- a tévedő fél tévedését a másik fél okozza. E körben a Kommentár¹⁰⁹⁹ szerint lényegtelen, hogy a tévedés okozása hanyagságból, gondatlanságból vagy netalántán véltlenül történik, az megvalósulhat akár aktív, akár passzív magatartással (hallgatás) is. Abban az esetben azonban, ha a tévedésbe ejtés szándékos, akkor az már megtévesztésnek (*fraud*) fog minősülni és ez a 3.2.5 Cikkely szerint bírálendő el.
- a másik fél ismerje a fél tévedését, vagy tudnia kellett volna annak tévedéséről és ennek ellenére – össze nem egyeztethető módon a tisztességes kereskedelem elvárható kereskedelmi szokványaival – őt tévedésében meghagyta, erről neki nem szólt. Erre a feltételre a tévedő félnek a legegyszerűbben akkor lehet érdemben hivatkoznia a PICC-Kommentár¹¹⁰⁰ szerint, ha a másik felet tájékoztatási kötelezettség terhelte azon körülmény kapcsán, amelyre a fél tévedése vonatkozott.
- a fél ésszerűtlenül járjon el a szerződés kapcsán az érvénytelenítés idején.

A tévedés lényegessége és a fenti négyes feltételrendszer valamelyikének fennállta ellenére sem hivatkozhat a fél a tévedésre a PICC 3.2.2 Cikkely (2) bekezdése értelmében, ha:

- a tévedés a tévedő fél súlyos gondatlanságából, hanyagságából (*gross negligence*) fakad. A Kommentár¹¹⁰¹ szerint ebben az esetben tisztességtelen (*unfair*) lenne a

¹⁰⁹⁸ Ld.: PICC-Kommentár 3.2.2 Cikkely (1) bekezdéséhez 2 (a) alatt fűzött indokolását.

¹⁰⁹⁹ Ld.: PICC-Kommentár 3.2.2 Cikkely (1) bekezdéséhez 2. alatt fűzött indokolását.

¹¹⁰⁰ Ld.: PICC-Kommentár 3.2.2 Cikkely (1) bekezdéséhez 2. alatt fűzött indokolását.

¹¹⁰¹ Ld.: PICC-Kommentár 3.2.2 Cikkely (2) bekezdéséhez 3. alatt fűzött indokolását.

másik, vétlen féllel szemben, ha a tévedő fél – saját felróhatósága ellenére – érvényteleníthetné az ügyletet.

- a tévedés olyan körülményre vonatkozik, amelynek kockázatát a tévedő félnek kell viselnie, vagy a körülményekből következően neki kellene azt viselnie. A PICC-Kommentár¹¹⁰² szerint ez a kivétel azon ügylettípusokra vonatkozik, amelyek eleve magukban hordoznak bizonyos kockázatot, mint például a spekulációs ügyletek. Így többek között nem lehet hivatkozni tévedésre azon ügyleteknél, ahol az ellenértéket egy meghatározott deviza-árfolyamon állapították meg, amely később, a szerződés megkötését követően lényegesen megváltozott. Mivel a felek számára teljességgel bizonytalan volt a szerződés megkötésekor, hogy az árfolyam esetlegesen milyen irányban változik az ügylet megkötését követően, illetve egyáltalán változik-e, ezért a szerződés megkötésének idején egyik fél sem volt tévedésben. A Kommentár¹¹⁰³ által ebben a körben hozott elvi példa alapján A elad egy festményt, amelyet a meglehetősen ismeretlen C nevű festőtől származónak tart. Később kiderült, hogy a festményt a híres D festő festette. A nem tudja érvényteleníteni a szerződést tévedésre való hivatkozással, mert az a körülmény, hogy azt C-től valónak tartotta, magában foglalta annak veszélyét, hogy a művet esetlegesen egy jóval híresebb művész alkotta.

A PICC 3.2.3 Cikkelyéhez fűzött hivatalos magyarázat szerint, amennyiben a tévedés a nyilatkozat megtétele illetve annak elküldése útján keletkezik, ezt azon fél tévedésének kell tekinteni, akitől a nyilatkozat ered. Természetesen ilyenkor is szükséges, hogy a tévedés lényeges legyen, illetve az is, hogy a nyilatkozat címzettje tudomással bírjon a nyilatkozatot tevő tévedéséről, vagy legalább a körülményekből következően tudomással kellett volna erről bírnia. A PICC-Kommentár¹¹⁰⁴ szerint előfordulhat olyan eset is, amikor a nyilatkozat küldőjének kell viselnie a tévedés veszélyét, például akkor, ha olyan továbbítási módot használ, amelyről tudja, vagy a kellő körültekintés tanúsítása mellett tudnia kellene, hogy általában véve vagy az eset különös körülményeiből fakadóan nem biztonságos.

Itt a Kommentár¹¹⁰⁵ ismét egy hipotetikus példát nyújt: A, egy potenciális olasz kuncsaft B-hez – egy angol ügyvédi irodához – fordul jogi tanácsadásért. Az ügyvédi iroda távirat útján

¹¹⁰² Ld.: PICC-Kommentár 3.2.2 Cikkely (2) bekezdéséhez 3. alatt fűzött indokolását.

¹¹⁰³ Ld.: PICC-Kommentár 3.2.2 Cikkely (2) bekezdéséhez 3. alatt fűzött indokolását.

¹¹⁰⁴ Ld.: PICC-Kommentár 3.2.3 Cikkelyhez 1. alatt fűzött indokolását.

¹¹⁰⁵ Ld.: PICC-Kommentár 3.2.3 Cikkelyhez 1. alatt fűzött indokolását.

válaszol A-nak és közli, hogy 150 angol font az óradíja, azonban a valóságban az ügyvédi iroda az angol postahivatallal 250 fontot közölt. Miután az köztudomású tény, hogy a táviratokat sokszor tévesen továbbítják, ezért az ügyvédi irodának viselnie kell a tévedés kockázatát és nem hivatkozhat a szerződés érvénytelenségére.

Amennyiben az üzenet megfelelő módon lett továbbítva, de a fogadó fél félreérti annak tartalmát, akkor a PICC 3.2.3 Cikkelye szerinti rendelkezés nem alkalmazandó.¹¹⁰⁶

Szintén nem jöhetnek szóba a PICC 3.2.3 Cikkelyének rendelkezései abban az esetben, ha az üzenet megfelelő módon lett elküldve a fogadó részére, azonban annak gépe technikai hibából úgy nyomtatja ki a szöveget, hogy azt többféleképpen lehet értelmezni. Ugyanez a megállapítás igaz arra az esetre is, ha a címzett kérésére az üzenetet szóban is közlik az üzenetrögzítőjére, a fogadó azt félreérti, illetve helytelenül értelmezi.

A PICC 3.2.4 Cikkelye értelmében nem lehet hivatkozni a tévedésre akkor, amikor lehetőség van kellékszavatossági igény érvényesítésére. Ebből az is következik, hogy ha és amennyiben az érvénytelenség és a kellékszavatossági igény konkurál egymással, akkor utóbbi alkalmazandó.

A PICC-Kommentár¹¹⁰⁷ az érvénytelenség és a kellékszavatossági igény egymással történő ütközését tényleges és lehetséges konfliktusra osztja.

A tényleges kollízióra az alábbi teoretikus példát hozza:¹¹⁰⁸

A egy rozsdás kupát talál a földjén, eladja azt B-nek, egy műkincskereskedőnek 10 ezer euróért. A viszonylagosan magas ár azon a feltételezésen alapult, hogy mindegyik fél azt hitte, hogy a kupa ezüstből van, mivel már több más ezüst tárgyat is találtak korábban ugyanazon földben.

A szerződés megkötését követően kiderült, hogy a kérdéses kupa egy egyszerű vaskupa, amely legfeljebb 1000 eurót ér. Ezt követően B visszakozott az ügylettől és arra hivatkozott, hogy azért nem fizeti ki a 10 ezer eurót a kupáért, mert az nem ezüstből van. B jelen esetben nem jogosult minőségbeli tévedésre való hivatkozással a szerződést megtámadni, hanem csak hibás teljesítés miatt rendelkezik kellékszavatossági igénnyel A-val szemben.

Amennyiben a kellékszavatosság és az érvénytelenség közötti konfliktus csak elvi lehetőségként merül fel,¹¹⁰⁹ mert például a szavatossági igény érvényesítése a törvényes határidő elmulasztása miatt már nem lehetséges, akkor sem lehet tévedésre hivatkozni. Ebben

¹¹⁰⁶ Ld.: PICC-Kommentár 3.2.3 Cikkelyhez 2. alatt fűzött indokolását.

¹¹⁰⁷ Ld.: PICC-Kommentár 3.2.4 Cikkelyhez 2. alatt fűzött indokolását.

¹¹⁰⁸ Ld.: PICC-Kommentár 3.2.4 Cikkelyhez 2. alatt fűzött indokolását.

¹¹⁰⁹ Vö.: PICC-Kommentár 3.2.4 Cikkelyhez 2. alatt fűzött indokolását.

az esetben ugyanis a félnek lehetősége lett volna kellékszavatossági igényének érvényesítésére, csak azt saját hibájából elmulasztotta a törvényes határidőn belül.

2. § A tévedésre vonatkozó szabályok a Principles of European Contract Law (PECL)-ban¹¹¹⁰

Már az 1970-es évek közepén felmerült az igény – HAUSCHILD szavaival élve¹¹¹¹ – egy egységes európai kötelmi jogi kódex létrehozására és ezáltal az európai uniós tagállamok hazai kötelmi jogi szabályainak egységesítésére. A '80-as évek elején DR. HAUSCHILD vezetésével több egyeztetés zajlott más tagállamok jogászainak bevonásával a megalkotandó egységes uniós kötelmi jogi kódex létrehozása céljából. 1995-ben jelent meg az első szövegtervezet az erre létrehozott Bizottság tollából, HUGH BEALE és OLE LANDO professzorok szerkesztésében. A Bizottságot közkeletű elnevezéssel Lando-Bizottságnak hívták, utalva az egyik szerkesztő személyére.

A PECL-nek még két újabb szövegváltozata, kiegészítése jelent meg, az első¹¹¹² 2000-ben, míg a második¹¹¹³ 2003-ban. A PECL szövegtervezetét a jogirodalom¹¹¹⁴ első számú forrásának tekinti a szerződésekre vonatkozó közös európai uniós joganyagnak, a PICC fölé helyezve ezzel a PECL-t. A PECL negyedik fejezete „érvényesség” (*Validity*) cím alatt tárgyalja az egyes szerződéses érvénytelenségi okokat, úgyszintén mint a lehetetlen szerződések, tévedés, megtévesztés, fenyegetés, értékaránytalanság, tisztességtelen szerződési feltételek.

A PECL-nek a tévedést érintő normaszöveg-tervezete¹¹¹⁵ a következőképpen szól:

4:103 Cikkely: „*Alapvető ténybeli vagy jogi tévedés*

(1) *A fél akkor érvénytelenítheti a szerződést a szerződés megkötésekor fennálló ténybeli vagy jogi tévedése esetén, ha:*

(a) *(i) a tévedését a másik fél által nyújtott információ okozta; vagy*

¹¹¹⁰ *The Principles of European Contract Law, Part I, Performance Non Performance and Remedies, Prepared by the Commission on European Contract Law (a továbbiakban: PECL), szerk.: HUGH BEALE – OLE LANDO, Dordrecht, 1995.*

¹¹¹¹ „We need a European Code of Obligations” – idézi és hivatkozik rá LANDO–BEALE: *Principles of European Contract Law*, XI.

¹¹¹² LANDO–BEALE (szerk.): *Principles of European Contract Law*, Parts I and II.

¹¹¹³ OLE LANDO, ERIC CLIVE, ANDÉ PRÜM, REINHARD ZIMMERMANN (szerk.): *Principles of European Contract Law*, Part III, 2003.

¹¹¹⁴ Vö.: NILS JANSEN – REINHARD ZIMMERMANN: *Verragschluss und Irrtum im europäischen Vertragsrecht* in: *Archiv für die civilistische Praxis*, Band 210, Mohr Siebeck, 2010, 196-250, 197.

¹¹¹⁵ *A Principles of European Contract Law*, Parts I and II – féle szövegváltozat alapján.

(ii) a másik fél tudott a tévedő tévedéséről vagy tudnia kellett volna róla és rosszhiszeműen valamint a tisztességes ügyletkötés követelményeivel ellentétes módon tévedésben tartotta a tévedő felet; vagy

(iii) a másik fél ugyanabban a tévedésben volt és

(b) a másik fél tudta vagy tudnia kellett volna, hogy ha a tévedő fél a valóságot tudta volna, akkor egyáltalán nem kötötte volna meg a szerződést vagy csak lényegesen eltérő tartalommal szerződött volna.¹¹¹⁶

(2) A fél nem jogosult érvényteleníteni tévedésre való hivatkozással a szerződést, ha:

(a) a tévedése a körülményekből következően számára nem menthető, vagy

(b) a tévedésének kockázata őt terhelte vagy a körülményekből következően neki kellene azt viselnie.¹¹¹⁷

4:104 Cikkely: Pontatlanság a kommunikációban

Amennyiben pontatlanság merül fel az akaratnyilatkozat kifejezése vagy közvetítése során, akkor azt úgy kell tekinteni, mint annak a félnek a tévedését, aki tette vagy küldte a nyilatkozatot, és ez alapján a 4:103 Cikkely rendelkezései megfelelően alkalmazandóak.¹¹¹⁸

4:105 Cikkely: A szerződés módosítása

(1) Ha a fél jogosult a szerződést tévedésre való hivatkozással érvényteleníteni, de a másik fél kifejezi azon szándékát, hogy a szerződést olyan tartalommal teljesítse, ahogyan azt a tévedő fél értette vagy ennek megfelelően azt teljesíti is, a szerződést úgy kell tekinteni, mint hogyha azt eleve azzal a tartalommal kötötték volna meg a felek, ahogyan azt a tévedő fél értette. A másik félnek ki kell fejeznie a teljesítésre irányuló szándékát vagy

¹¹¹⁶ Article 4:103: „Fundamental Mistake as to Facts or Law

(1) A party may avoid a contract for mistake of fact or law existing when the contract was concluded if:

(a) (i) the mistake was caused by information given by the other party; or

(ii) the other party knew or ought to have known of the mistake and it was contrary to good faith and fair dealing to leave the mistaken party in error, or

(iii) the other party made the same mistake, and

(b) the other party knew or ought to have known that the mistaken party, had it known the truth, would not have entered the contract or would have done so only on fundamentally different terms.

¹¹¹⁷ „(2) However a party may not avoid the contract if:

(a) in the circumstances its mistake was inexcusable, or

(b) the risk of the mistake was assumed, or in the circumstances should be borne, by it.”

¹¹¹⁸ Article 4:104: „Inaccuracy in communication

An inaccuracy in the expression or transmission of a statement is to be treated as a mistake of the person which made or sent the statement and Article 4:103 applies.”

hozzáférhetővé kell tennie a fél számára a teljesítést nyomban, miután értesül arról, miként értelmezte a tévedő fél a szerződés tartalmát és mielőtt még a tévedő fél bármit is cselekszik a szerződés érvénytelenítése kapcsán.

- (2) A teljesítésre irányuló szándék kifejezése vagy a teljesítés után az érvénytelenítésre irányuló jog elveszik és minden korábbi érvénytelenségre vonatkozó kifogás hatálytalanná válik.
- (3) Amennyiben mindkét fél ugyanabban a tévedésben volt, a bíróság bármelyik fél kérelmére jogosult a szerződést annak megfelelően módosítani, amilyen tartalommal azt a felek valószínűleg megkötötték volna, ha nincsenek tévedésben.¹¹¹⁹

4:106 Cikkely: Téves információ

*A fél amennyiben a szerződést a másik fél által adott téves információra alapítottn köti meg, jogosult a 4:117 Cikkely (2) és (3) bekezdései szerint kártérítést követelni még abban az esetben is ha a téves információ alapján nem hivatkozhatna a 4:103 Cikkely szerinti alapvető tévedésre, kivéve, ha a fél, amelyik az információt adta okkal hitte, hogy az információ helyes.*¹¹²⁰

A PECL-nek a teljes szabályrendszerét erősen befolyásolta egyrésről a common law, másrésről az osztrák jog, illetve az új holland Polgári Törvénykönyv.¹¹²¹ Ebből az következik, hogy általában tévedésre akkor lehet hivatkozni, ha azt a másik fél okozta, vagy arról tudott, illetve tudnia kellett volna, illetve ő is ugyanabban a tévedésben volt, de csak akkor, ha a tévedés lényegesnek, alapvetőnek (*Fundamental*) minősül.

¹¹¹⁹ Article 4:105: „*Adaptation of contract*

(1) *If a party is entitled to avoid the contract for mistake but the other party indicates that it is willing to perform, or actually does perform, the contract as it was understood by the party entitled to avoid it, the contract is to be treated as if it had been concluded as that party understood it. The other party must indicate its willingness to perform, or render such performance, promptly after being informed of the matter in which the party entitled to avoid it understood the contract and before that party acts in reliance on any notice of avoidance.*

(2) *After such indication or performance the right to avoid is lost and any earlier notice of avoidance is ineffective.*

(3) *Where both parties have made the same mistake, the court may at the request of either party bring the contract into accordance with what might reasonably have been agreed had the mistake not occurred.”*

¹¹²⁰ Article 4:106: „*Incorrect Information*

A party which has concluded a contract relying on incorrect information given it by the other party may recover damages in accordance with Article 4:117 (2) and (3) even if the information does not give rise to a fundamental mistake under Article 4:103, unless the party which gave the information had reason to believe that the information was correct.”

¹¹²¹ Vö.: JANSEN –ZIMMERMANN: *id. m.* 231-232.

Lényegesnek akkor minősül a tévedés, ha a másik fél tudja, illetve tudnia kellene, hogy a tévedő fél, ha a valóságot tudta volna, akkor egyáltalán nem kötötte volna meg a szerződést vagy azt csak lényegesen más feltételekkel kötötte volna meg.

A PECL-nek a lényeges tévedésre vonatkozó definícióját sokan élesen kritizálták,¹¹²² mert az szubjektív alapokon, a másik fél szemüvegén keresztül határozza meg, hogy a tévedés lényeges vagy sem. Ez egy visszalépés a PICC-nek a jóval kézzelfoghatóbb és objektívebb alapokon álló fogalom-meghatározásához képest.

A PECL-Kommentár¹¹²³ egyértelműen leszögezi, hogy csak akkor lehet érvényteleníteni tévedésre való hivatkozással a szerződést, ha a tévedés lényeges, alapvető (*fundamental*).¹¹²⁴ Nem minősül annak a tévedés, ha az pusztán a szerződés tárgyát képező dolog értékére vonatkozik,¹¹²⁵ ugyanígy a személyben való tévedés általában irreleváns.

A Kommentár¹¹²⁶ szerint egyáltalán mielőtt az adott esetben a tévedést vizsgálni kezdenénk, először azt kell megállapítani, hogy arra a körülményre, amelynek vonatkozásában a tévedő fél a tévedésre hivatkozik, van-e rendelkezés a felek szerződésében vagy sem. Ha ugyanis a szerződés ad megoldást a kérdéses problémára, akkor szükségtelen a tévedésre hivatkozni.¹¹²⁷

A PECL-Kommentár szerint¹¹²⁸ a leggyakoribb esete a tévedésnek az, amikor a fél tévedését a másik fél helytelen, téves tájékoztatása okozza. Ebben az esetben a félnek többféle jogérvényesítési eszköze van:

¹¹²² Lásd: JANSSEN –ZIMMERMANN: *i.m.* 233-234., ill. ugyanezen oldalakon a 197-es, 200-as és 201-es és 204-es lábjegyzeteket.

¹¹²³ A PECL-hez fűzött hivatalos bizottsági Kommentár megtalálható a LANDO–BEALE (szerk.)-féle *Principles of European Contract Law*, Parts I and II, 2000-es kiadásában, a 95-459 közötti oldalakon. A továbbiakban a Kommentárra való hivatkozás az ezen műre való hivatkozás útján fog történni.

¹¹²⁴ Lásd: PECL-Kommentár in.: LANDO-BEALE (szerk.): *id. m.* 230.

¹¹²⁵ A PECL-Kommentár itt az alábbi példát hozza: a fél 200 ezer fontot fizet egy Chippendale-stílusú antik íróasztalért, amely reális árnak volt mondható az ilyen stílusú bútorokért az elmúlt időszak piaci adatai alapján. A vevőnek az ügylet megkötésének időpontjában nem volt tudomása arról, hogy időközben az antik bútorok piaci ára drámaian esett és az íróasztal jóval kevesebbet ér annál, mint amennyit ő fizetett érte. Lásd: PECL-Kommentár in.: LANDO-BEALE (szerk.): *id. m.* 233.

¹¹²⁶ Lásd: PECL-Kommentár in.: LANDO-BEALE (szerk.): *id. m.* 230.

¹¹²⁷ A PECL-Kommentár itt az alábbi hipotetikus példát hozza: egy vállalkozó, akitől a megrendelő a házának a megépítését rendelte meg, észreveszi, mialatt ássa az alapokat, hogy az ingatlanon egy régi csatorna fut keresztül, amelyik az ingatlan-nyilvántartási térképen nem szerepel és amelynek létezéséről egyik fél sem tudott. A csatorna léte a vállalkozás lebonyolítását jóval megdrágítaná.

Először azt kell vizsgálni, hogy a szerződés, ha megfelelően értelmezzük, ad-e megoldást erre a problémára. Ha a szerződésben van olyan rendelkezés, hogy előre nem látható körülmények esetén a vállalkozó jogosult külön vállalkozói díjra és az eredeti teljesítési határidő meghosszabbítására, továbbá a felek által nem ismert csatorna beilleszthető az előre nem látható körülmények fogalmába, akkor nem jöhet szóba a tévedésre vonatkozó rendelkezések alkalmazása. Ebben az esetben ugyanis a szerződéses rendelkezések keretein belül meg lehet oldani a felmerülő problémás helyzetet és szükségtelen a szerződést érvényteleníteni. Lásd: PECL-Kommentár in.: LANDO-BEALE (szerk.): *id. m.* 230-231.

¹¹²⁸ Lásd: PECL-Kommentár in.: LANDO-BEALE (szerk.): *id. m.* 231.

- amennyiben a téves tájékoztatás a másik fél szerződéses kötelezettségének a megsértéséből ered, akkor kellékszavatossági igény alapján, hibás teljesítésre is hivatkozhat a PECL-nek a 6:101-es Cikkelye értelmében
- ha a tévedésbe ejtés a másik fél részéről szándékos, csalárd volt, akkor a tévedő fél hivatkozhat megtévesztésre is a 4:107-es Cikkely alapján
- ha sem a hibás teljesítés, sem a megtévesztés nem állapítható meg, akkor még mindig lehet kárigénye a 4:117 Cikkely (2) és (3) bekezdései alapján, még akkor is, ha a téves információ nem eredményez lényeges tévedést.¹¹²⁹

Fontos megjegyezni, hogy ebben a három fenti esetben nem szükséges, hogy a téves felvilágosítás lényeges tévedést eredményezzen, csak abban az esetben feltétel ez, ha a fél a 4:103-as Cikkelyben szabályozott tévedésre hivatkozik.

A Kommentár¹¹³⁰ azzal indokolja a tévedésre való hivatkozás lehetőségét arra az esetre, amikor a másik fél nem okozza ugyan a tévedő fél tévedését, de azt felismerte vagy felismerhette volna, és erről a tévedőnek nem szólt, hogy elfogadhatatlan minden modern jogrendszer számára, hogy a fél, aki felismerte vagy felismerhette volna a másik fél tévedését, ebből a szituációból a saját maga javára illetéktelen előnyhöz jusson. Ez ugyanis egyértelműen rosszhiszemű magatartás a másik fél részéről, és az adott szituáció lehetőséget teremt arra, hogy a rosszhiszemű fél kihasználja a másik fél tudatlanságát, és ebből eredően a maga javára méltánytalan hasznot szerezzen.¹¹³¹ Természetesen nem minden ügylettípus esetén alkalmazható ezen tévedési okra való hivatkozás, ugyanis eleve vannak olyan ügyletek, amelyek bizonyos gazdasági kockázattal járnak (pl: spekulációs, illetve tőzsdei ügyletek). Ezen szerződéseknél nem jöhet szóba a tévedés ezen formájára való hivatkozás.

Nem hivatkozhat tévedésére az, akinek az saját hanyagságából, illetve gondatlanságából fakad. Ha azonban a másik fél felismeri a tévedő fél tévedését, és különösebb nehézséget számára nem okozna, hogy erről tájékoztassa szerződési partnerét, akkor nincs akadálya a tévedés miatt a szerződés érvénytelenítésének, még abban az esetben sem, ha magát a tévedő felet is gondatlanság, vétkesség terheli saját tévedésében.¹¹³²

A 4:104-es Cikkely kapcsán a PECL-Kommentár¹¹³³ kifejti, hogy ezen esetek akkor fordulhatnak elő, ha a valójában helyes akarat-elhatározást a fél helytelenül nyilvánítja ki,

¹¹²⁹ Lásd: PECL-Kommentár in: LANDO-BEALE (szerk.): *id. m.* 232.

¹¹³⁰ Lásd: PECL-Kommentár in: LANDO-BEALE (szerk.): *id. m.* 232.

¹¹³¹ Lásd: PECL-Kommentár in: LANDO-BEALE (szerk.): *id. m.* 232.

¹¹³² Vö.: PECL-Kommentár in: LANDO-BEALE (szerk.): *id. m.* 234.

¹¹³³ Lásd: PECL-Kommentár in: LANDO-BEALE (szerk.): *id. m.* 242.

vagy helytelenül közvetíti a másik fél felé. Ebben az esetben a szerződés érvényessége attól függ, hogy a másik fél tudott-e a tévedő fél valós szerződéskötési szándékáról. Ha igen, akkor a szerződés azzal a tartalommal lesz érvényes, ahogyan az a tévesen nyilatkozó fél valós szerződési szándékának megfelelt. Ha viszont nem, akkor a nyilatkozat alapján jön létre a felek közötti szerződés és nem lehet azt tévedésre való hivatkozással érvényteleníteni.

Előfordulhat egy köztes eset is, mégpedig az, ha a másik fél tudja, hogy valami diszkrepancia van a fél szerződéses akarata és annak közlése, kinyilvánítása között, de arról pontosan nincs tudomása, hogy mi volt a másik fél eredeti szerződéses szándéka. Ebben az esetben is jogosult a tévedő fél tévedésére való hivatkozással a szerződést érvényteleníteni.¹¹³⁴

3. § A tévedésre vonatkozó rendelkezések a Draft Common Frame of Reference (DCFR)-ben¹¹³⁵

2003-ban az Európai Unió Bizottsága akciótervet dolgozott ki egy egységesebb európai uniós szerződési jog létrehozására.¹¹³⁶ Ennek eredményeképpen alkotta meg az Európai Polgári Törvénykönyv (*European Civil Code*) Tanulmány Csoportja (*Study Group*) és az Élő Európai Közösségi Magánjog (Existing EC Private Law) Kutató Csoportja (*Research Group*, más néven 'Acquis Group') 2008-ban az úgynevezett DCFR-t (*Draft of a Common Frame of Reference*). A mű tulajdonképpen az első hivatalos uniós kódex-normatervezet (draft) az európai uniós kötelmi jogra vonatkozóan. A 2008-as első kiadást követően már 2009-ben megjelent a DCFR második verziója,¹¹³⁷ és részben új rendelkezéseket tartalmazott (úgy, mint pl. a IV-es Könyvnek a kölcsönszerződésre és ajándékozási szerződésre vonatkozó szabályai), részben pedig az első kiadáshoz fűzött építő jellegű kritikákat és javaslatokat is magába implicálta.

A DCFR szerzői művüket maguk is tudományos nem pedig politikai megrendelésre készített szövegtervezetnek tekintik.¹¹³⁸ A szövegtervezet szakmai tartalmáért az azt megalkotó két szerveződés, a Tanulmány Csoport és az Acquis Csoport vállalt felelősséget, leszögezván,

¹¹³⁴ Vö.: PECL-Kommentár in: LANDO-BEALE : *id. m.* 243.

¹¹³⁵ VON BAR/ CLIVE/ SCHULTE-NÖLKE AND BEALE/ HERRE/ HUET/ SCHLECHTRIEM/ STORME/ SWANN/ VARUL/ VENEZIANO/ ZOLL: *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference* (DCFR, interim outline edition), München, 2008.

¹¹³⁶ Common Frame of Reference (CFR)

¹¹³⁷ VON BAR/ CLIVE/ SCHULTE-NÖLKE AND BEALE/ HERRE/ HUET/ SCHLECHTRIEM/ STORME/ SWANN/ VARUL/ VENEZIANO/ ZOLL (szerk.): *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference* (DCFR) Outline Edition, 2009 by sellier. european law publishers GmbH, München, http://ec.europa.eu/justice/contract/files/european-private-law_en.pdf, 2012. februári szövegváltozat szerint. A továbbiakban: DCFR – Outline Edition.

¹¹³⁸ Lásd: DCFR – Outline Edition, 6.

hogy munkájuk minden politikai befolyástól mentes és nem kötődnek – sem európai sem pedig nemzeti szinten – semmilyen politikai indíttatású szervezethez.

A DCFR kifejezetten azt a célt tűzte ki maga elé, hogy előmozdítsa az Európai Unió magánjogi joganyagának fejlődését és egységesítse az ide irányadó uniós bírói joggyakorlatot.¹¹³⁹

A DCFR – Outline Edition-féle szövegtervezet a tévedésre vonatkozó javaslatait a 7-es Fejezetben (Az érvénytelenség okai – *Grounds of Invalidity*), ezen belül is a 2-es Szakasz (Hibás beleegyezés vagy szándék – *Vitiated consent or intention*) tartalmazza.

II. – 7:201: „Tévedés

(1) A fél akkor érvénytelenítheti a szerződést a szerződés megkötésekor fennálló ténybeli vagy jogi tévedésre való hivatkozással, ha:

(a) a fél a tévedése nélkül egyáltalán nem kötötte volna meg a szerződést vagy azt csak lényegesen más feltételekkel kötötte volna meg és a másik fél erről tudott vagy okkal elvárható lett volna, hogy tudjon róla; és

(b) a másik fél;

(i) okozta a tévedését;

(ii) a jóhiszeműség és tisztesség követelményével ellentétes módon a tévedő felet tévedésben tartotta, feltéve, hogy a fél tévedéséről tudott vagy a körülményekből következően tudnia kellett volna róla;

(iii) elmulasztotta teljesíteni a szerződés megkötése előtti tájékoztatási kötelezettségét, vagy azon felvilágosítási kötelezettségét, amely lehetővé tenné a tévedés megszüntetését; vagy

(iv) ugyanabban a tévedésben volt.

(2) A fél nem érvénytelenítheti tévedésre való hivatkozással a szerződést, ha:

(a) tévedése a körülményekből következően nem volt menthető; vagy

(b) a tévedés kockázata őt terhelte vagy a körülményekből következően ezt neki kellett volna viselnie.¹¹⁴⁰

¹¹³⁹ Lásd: DCFR – Outline Edition 7.

¹¹⁴⁰ Section 2: „*Vitiated consent or intention*

II. – 7:201: *Mistake*

(1) A party may avoid a contract for mistake of fact or law existing when the contract was concluded if:

(a) the party, but for the mistake, would not have concluded the contract or would have done so only on fundamentally different terms and the other party knew or could reasonably be expected to have known this; and

(b) the other party;

(i) caused the mistake;

II. – 7:202: Tévedést eredményező pontatlanság a kommunikációban

*Az akaratnyilatkozat kifejezése vagy elküldése során felmerülő pontatlanság azon személy tévedésének minősül, aki a nyilatkozatot megtette vagy elküldte.*¹¹⁴¹

II. – 7:203: A szerződés módosítása tévedés esetén

(1) Ha a fél jogosult a szerződést tévedésre való hivatkozással érvényteleníteni, de a másik fél a szerződést teljesíti vagy kinyilvánítja azon szándékát, hogy azt akként teljesítse, ahogyan azt a tévedő fél értette, a szerződést olyannak kell tekinteni, mintha a felek azt eleve azzal a tartalommal kötötték volna, ahogyan azt a tévedő fél eredetileg értette. Ez a rendelkezés csak akkor alkalmazandó, ha a másik fél a teljesítést illetve az erre irányuló szándékát haladéktalanul, mindenféle sürgősség nélkül megkezdte illetve kinyilvánítja, mielőtt a fél tévedéséről tudomást szerez és még mielőtt a másik fél az érvénytelenítési kifogását megtenné.

(2) Ilyen teljesítés vagy az erre irányuló szándék kinyilvánítása után a szerződés megtámadására vonatkozó jog megszűnik és minden korábbi érvénytelenségi kifogás hatálytalanná válik.

*(3) Amennyiben mindegyik fél ugyanabban a tévedésben volt, a bíróság bármelyik fél kérelmére jogosult a szerződést annak megfelelően módosítani, amilyen tartalommal azt a felek valószínűleg megkötötték volna, ha nincsenek tévedésben.*¹¹⁴²

(ii) caused the contract to be concluded in mistake by leaving the mistaken party in error, contrary to good faith and fair dealing, when the other party knew or could reasonably be expected to have known of the mistake;

(iii) caused the contract to be concluded in mistake by failing to comply with a pre-contractual information duty or a duty to make available a means of correcting input errors; or

(iv) made the same mistake.

(2) However a party may not avoid the contract for mistake if:

(a) the mistake was inexcusable in the circumstances; or

(b) the risk of the mistake was assumed, or in the circumstances should be borne, by that party.”

¹¹⁴¹ II. – 7:202: „Inaccuracy in communication may be treated as mistake

An inaccuracy in the expression or transmission of a statement is treated as a mistake of the person who made or sent the statement.”

¹¹⁴² II. – 7:203: „Adaptation of contract in case of mistake

(1) If a party is entitled to avoid the contract for mistake but the other party performs, or indicates a willingness to perform, the obligations under the contract as it was understood by the party entitled to avoid it, the contract is treated as having been concluded as that party understood it. This applies only if the other party performs, or indicates a willingness to perform, without undue delay after being informed of the manner in which the party entitled to avoid it understood the contract and before that party acts in reliance on any notice of avoidance.

(2) After such performance or indication the right to avoid is lost and any earlier notice of avoidance is ineffective.

(3) Where both parties have made the same mistake, the court may at the request of either party bring the contract into accordance with what might reasonably have been agreed had the mistake not occurred.”

A DCFR szerzői megpróbáltak egy arany középutas megoldást találni a szerződési akaratszabadság és a másik szerződő fél érdekeinek védelme között.¹¹⁴³ A DCFR-hez fűzött hivatalos kommentárok döntően a PECL-Kommentár szövegén alapulnak, egyes szövegrészeket elhagytak illetve lerövidítettek, míg másokat kiegészítettek. Sajnos ez oda vezetett, hogy a DCFR-Kommentár meglehetősen zavarosra sikeredett, sok esetben tartalma egyenesen félrevezető¹¹⁴⁴ lett. Mindebből következően én jelen munkából kihagyom a DCFR-Kommentár ismertetését.

A DCFR megszövegezése alapján egyértelműen megállapítható, hogy a szerzők első helyre helyezték a tévedés lényegességét (II-7:201/(1)/(a)). Ezt követően foglalkozik csak a szöveg a tévedés további feltételrendszerével a II-7:201/(1)/(b) pontjában. A tévedés lényegességének meghatározása során a DCFR finomított a korábbi szövegtervezeteken és úgy rendelkezik, hogy akkor lényeges a tévedés, ha a másik fél tudta, hogy a tévedő fél a szerződést tévedése esetére nem kötötte volna meg, vagy csak lényegesen más tartalommal kötötte volna meg, illetve okkal elvárható lett volna tőle, hogy erről tudjon.

Az utóbbi formula, az „okkal való elvárhatóság” követelménye némiképp objektivizálja a tévedés lényegessége körében a másik fél szemszögéből megfogalmazott és ezáltal szubjektív jellegű definíciót.

Újítás az is, hogy a II.-7:201/(1)/(b) pontjának (iii) alpontja a tévedés különös esetének tekinti a szerződés megkötését megelőző tájékoztatási kötelezettség megsértését.

Mindenesetre ez a rendelkezés arra a problémára is vezethet, hogy a tájékoztatási kötelezettség túlságosan kiszélesedik és ily módon túl tág teret adhat a szerződés érvénytelenítésének.¹¹⁴⁵ Ha például egy autókereskedő a szintén szakértelemmel bíró vevőnek nem ad arról az általuk köztudomásúnak tartott tényről tájékoztatást, hogy a következő évben egy új modell kerül sorozatgyártásba a vevő által megvásárolandó autóból, akkor számolhat azzal a hátrányos jogkövetkezménnyel, hogy a vevő a DCFR II. - 7:201. Cikkely (1) bekezdés (b) pontjának (iii) alpontja alapján megtámadja a szerződést.¹¹⁴⁶

¹¹⁴³ Lásd: JANSEN–ZIMMERMANN: *id. m.* 241.

¹¹⁴⁴ Az erre vonatkozó kritikát lásd: JANSEN–ZIMMERMANN: *id.m.* 241.

¹¹⁴⁵ Az ide vonatkozó kritikai észrevételeket lásd: JANSEN–ZIMMERMANN: *id. m.* 243. illetve u.o. 247-es lábjegyzet.

¹¹⁴⁶ A példát lásd: JANSEN–ZIMMERMANN: *id. m.* 243.

4. § Összefoglalás

Egyet kell értek azon megállapítással¹¹⁴⁷, hogy az uniós jog körében az egyes szövegtervezetek csak még inkább áttekinthetlenebbé tették az egyes uniós tagállamok nemzeti jogrendszereinek a tévedésre vonatkozó szabályait, holott a cél pontosan éppen ennek ellenkezője: az egységesítés volt. Az egyes szövegtervezetek túlzott textualizmusukkal és túlbujánzó fogalommeghatározási-szándékukkal azt a nem kívánt eredményt érték el, hogy a tévedésre vonatkozó szövegtervezetek túlszabályozottá, túlbonyolítottá és ezáltal gyakorlatilag áttekinthetlenné váltak.

Ezt külön fokozza az a tény is, hogy a DCFR-el gyakorlatilag egy időben egy francia jogászokból álló közös munkacsoport¹¹⁴⁸ is alakult, amelynek fő célja a PECL angol nyelvű szövegének francia nyelvre való átültetése volt, ezzel együtt azonban azt átdolgozták és művüket megjelenítették angol nyelven is. Munkájuk eredményeképpen született meg a *Principes contractuels communs* (PCC).¹¹⁴⁹

Erős kritika érte az egyes normatervezetek szövegét amiatt is, hogy nem használták fel az európai uniós magánjogi jogirodalom eddigi eredményeit, hanem főképp az egyes nemzeti jogok jogirodalmára támaszkodtak.¹¹⁵⁰ A szövegtervezethez fűzött egyes kommentárok pedig – amelyek döntően ugyancsak az egyes nemzeti jogok irodalmára támaszkodtak – nem tüntettek fel jogirodalmi hivatkozást.

A PECL szándékosan nem normaszövegnek tekintette a javaslatukat, hanem olyan referenciaszövegnek (*Referenztext*), amely elsősorban az európai jogtudomány számára ad iránymutatást. A PCC példája pedig egyenesen arra szolgál ékes bizonyságul, hogy az európai közösségi jogban hiányzik a nemzetközi konszenzus a szerződési jogra vonatkozóan, máskülönben nem lett volna szükség a PECL szövegének a francia nemzeti jog szerinti átszabására.¹¹⁵¹

Annyi közös nevező megállapítható az egyes normaszöveg-tervezetekből, hogy ugyan a felek magánautonómiájából fakadó szerződési szabadság alapvető rendező elv az európai uniós jogban is, azonban nem lehet figyelmen kívül hagyni a nyilatkozati elv alapján a

¹¹⁴⁷ Vö.: JANSEN-ZIMMERMANN: *id.m.* 247.: „Mit alldem demonstriert der Beitrag beispielhaft die neue Unübersichtlichkeit des europäischen Privatrechts...”

¹¹⁴⁸ Lásd: Association Henri Capitant des Amis de la Culture Juridique Française és Société de Législation Comparée.

¹¹⁴⁹ Association Henry Capitant des Amis de la Culture Juridique Française, Société de Législation Comparée, *Projet de Cadre Commun de Réfère: Principes contractuels communs* (PCC), 2008.

¹¹⁵⁰ Vö.: JANSEN-ZIMMERMANN: *id.m.* 248.

¹¹⁵¹ Vö.: JANSEN-ZIMMERMANN: *id.m.* 249.

szerződésekbe vetett bizalom és forgalombiztonságának elvét sem, amely a visszterhes szerződésekben a másik szerződő fél érdekeit védi a tévedés körében is. Ebből következően valamennyi tervezet csak abban az esetben ismeri el a tévedésre történő hivatkozást – a tévedés lényegessége mellett – ha a tévedést a másik fél okozta vagy a tévedő fél tévedéséről tudott illetve tudnia kellett volna, de erről a másik félnek nem szólt, illetve ha ő is ugyanabban a tévedésben volt.

Közös az is az egyes szövegváltozatokban, hogy nem lehet érdemben hivatkozni tévedésre az általános feltételek fennállta esetén akkor sem, ha a fél tévedését saját súlyos felróhatósága okozta, illetve ha a tévedés olyan körülményre vonatkozik, amely kapcsán a tévedés kockázata a tévedőt terheli illetve kellene, hogy terhelje. A tévedés lényegessége kapcsán már eltérőek az egyes normatervezetek megoldásai. Itt mindenképpen az üdvözlendő megoldás a PICC-nek a definíciója, amely a tévedés lényegességét egy harmadik, független személy értékelésétől teszi függővé.

A PECL-nek és a DCFR-nek az ezen tárgykörben adott megvalósításai sajnos visszalépést jelentenek a PICC-hez képest, ugyanis a tévedés lényegességét szubjektív alapokon, a tévedésben nem lévő fél szemszögéből határozzák meg. Ez semmiképpen sem szerencsés, ha pedig azt vesszük figyelembe, hogy a másik fél érdekei általában ellentétesek a tévedésben lévő szerződő fél érdekeivel, úgy a gyakorlatban egyenesen kizárható vagy legalábbis nagyon nehézkesé válik annak bizonyítása, hogy a másik fél lényegesnek tekintette a tévedést vagy sem.

Összességében az is megállapítható, hogy a DCFR nem eredményez lényeges előrelépést a PECL szabályaihoz képest.

X. fejezet

Záró következtetések

„Kérem az olvasót, fogadja szívesen azt, amit a könyvben talál, és aki tudja, majd pótolja saját kutatásaival azt, ami belőle hiányzik”¹¹⁵²

Marton Géza

1. § A tévedés fogalma és lényegessége, mikor lényeges a tévedés?

A tévedés, mint alapvetően pszichológiai fogalom, egyenlő azzal az esettel, amikor a tévedő fél helyesnek vél olyan tényt, amely a valósággal nem egyezik.¹¹⁵³ A tévedés pszichológiai oka vagy a tudatlanság, illetve információhiány, vagy pedig az elfelejtés.

A tévedés pszichológiai definíciójához tartoznak az azzal közeli rokonságban álló egyéb pszichológiai fogalmak, úgy is, mint az elszólás, az elírás, a téves olvasás.

A tévedés pszichológiai meghatározásából levezethető annak jogi definíciója:

A tévedő fél tudata a szerződés valamely jogilag releváns eleme kapcsán nem egyezik a valósággal. Tévedését vagy tájékozatlansága, információhiánya, vagy a téves akaratkijelentése vagy esetlegesen a vele szerződő másik fél okozza.

A tévedés pszichológiai fogalmától annak jogi definíciója abban különbözik, hogy jogi értelemben vett tévedésnek csak az fog minősülni, amelyet a jog lényegesnek, relevánsnak tart. A jogilag irreleváns tévedés lehetséges, hogy pszichológiailag lényeges, de a jog szempontjából közömbös.

A tévedés lényegességét a római jogászok nem definiálták általánosságban, hanem esetről-esetre ítélték meg és bírálták el, hogy a tévedés eredményezi-e a konszenzus hiányát és ezáltal az ügylet létre nem jöttét, illetve érvénytelenségét, vagy sem.¹¹⁵⁴ Amennyiben a tévedés a konszenzus hiányával jár, akkor az nyilvánvalóan lényeges.

A glosszátorok voltak először azok, akik szisztematizálták a tévedéssel foglalkozó jogeseteket és azt vallották, hogy akkor lényeges a tévedés, ha az a másik szerződő fél személyére (*error*

¹¹⁵² MARTON GÉZA: *A polgári jogi felelősség*, Budapest, 1993, 13.

¹¹⁵³ Lásd: jelen munka 11. oldalát.

¹¹⁵⁴ Lásd jelen munka 22. oldalát.

in persona), a szerződés tárgyára (*error in corpore*), a szerződéses tárgy lényegére (*error in substantia*), illetve magára az ügyletre (*erro in negotio*) vonatkozik.¹¹⁵⁵

A skolasztikus tévedés-tan alapján kialakult az az elmélet, hogy akkor lényeges a tévedés, ha az magának a jogügyletnek a lényeges alkotóelemére (*essentiale negotii*) irányul.¹¹⁵⁶

A természetjogi irányzatok értelmében a tévedés akkor minősült lényegesnek, ha a tévedő felet tévedése befolyásolta a szerződés megkötésében. Amennyiben igen, tévedése lényeges volt, ha pedig nem, akkor lényegtelen.¹¹⁵⁷

Az 1756-os *Codex Maximilianeus Bavaricus* keletkezésének idejéhez képest rendkívül haladó nézeteket képviselt és a tévedést csak akkor tartotta lényegesnek, ha azt a másik fél okozta vagy erről a másik fél tudott.¹¹⁵⁸ A porosz *Allgemeines Landrecht* (1794) rendelkezései sajnos visszalépésnek minősültek a tévedés lényegességét illetően a *Codex Maximilianeus Bavaricus*hoz képest. A Kódex szerint akkor lesz lényeges a tévedés, ha az a jogügylet lényeges elemére, az akaratnyilatkozat fő tárgyára, a másik szerződő fél tulajdonságaira illetve bizonyos feltételekkel annak személyére, vagy a szerződéses tárgy tulajdonságaira vonatkozott.¹¹⁵⁹

A századforduló környékén megjelenő első modern polgári törvénykönyv-tervezet, a BGB tervezete a tévedés lényegességét szubjektív alapokon definiálta: lényeges a tévedés akkor, ha a fél a valós tények ismeretében az akaratnyilatkozatát nem tette volna meg.¹¹⁶⁰

A BGB tervezete *praesumptio iuris*-al élt és vélelmezte, hogy a fél akaratnyilatkozatát nem tette volna meg, amennyiben a jogügylet más típusú szerződésre vagy más szerződéses tárgyra irányult, illetve azt más szerződő féllel kívánta megkötni.¹¹⁶¹

A BGB jelenleg hatályos jogszabályi rendelkezése alapján akkor lényeges a tévedés, ha a fél olyan tartalmú nyilatkozatot tett, amelyet egyáltalán nem kívánt tenni, feltéve, ha a valós tények ismeretében nyilatkozatát egyáltalán nem tette volna meg (a szerződéses nyilatkozatban való tévedés – *Erklärungsirrtum*).¹¹⁶²

Ha a fél a szerződéses nyilatkozatának tartalmában tévedett (*Inhaltsirrtum*), akkor lényeges a tévedése, ha a másik fél személyében, illetve a szerződés tárgyat képező dolog

¹¹⁵⁵ Lásd jelen munka 56. oldalát.

¹¹⁵⁶ Lásd jelen munka 57. oldalát.

¹¹⁵⁷ Lásd jelen munka 58. oldalát.

¹¹⁵⁸ Vö.: jelen munka 62. oldalát

¹¹⁵⁹ Lásd jelen munka 62-64. oldalait.

¹¹⁶⁰ Vö.: *Entwurf eines Bürgerlichen Gesetzbuches für das Deutsche Reich* (1. Lesung, 1888.), 98. §, lásd jelen munka 80. oldalát, illetve uo. 396-os lábjegyzetét.

¹¹⁶¹ Lásd.: *Entwurf eines Bürgerlichen Gesetzbuches für das Deutsche Reich* (1. Lesung, 1888.), 98. §, lásd jelen munka 80. oldalát, illetve uo. 396-os lábjegyzetét.

¹¹⁶² Vö.: BGB 119. § (1) bekezdését.

tulajdonságában tévedett, feltéve, ha utóbbiak a forgalom szerint is lényegesnek minősülnek.¹¹⁶³

Az ABGB első szövegváltozata értelmében akkor lényeges a tévedés, ha az a szerződés fő tárgyára, illetve annak lényeges tulajdonságára vonatkozik.¹¹⁶⁴

Az ABGB jelenleg hatályos rendelkezései értelmében akkor minősül lényegesnek a tévedés, ha az a szerződés tárgyára vagy annak valamely olyan tulajdonságára vonatkozik, amelyet a felek mindegyike lényegesnek tartott.¹¹⁶⁵

A svájci *Obligationenrecht* alapján a tévedés különösen akkor lényeges, ha a tévedő egy másik szerződést kívánt volna kötni, mint amelyet ténylegesen megkötött, vagy ha szerződéses akarata egy másik szerződéses tárgyra, illetve egy másik személyre irányult, illetve ha tévedése miatt jelentős az értékkülönbség a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás között.¹¹⁶⁶ Mindemellett minden olyan tévedés lényegesnek fog minősülni, amelyet a tévedő fél a *Treu und Glauben* elve alapján a kereskedelmi forgalomban a szerződés lényeges elemének tarthatott.¹¹⁶⁷

Az angolszász joggyakorlat megköveteli általánosságban azt, hogy a tévedés lényeges (*fundamental*) legyen.¹¹⁶⁸ Arra vonatkozóan pedig, hogy a tévedés mikor minősül lényegesnek, esetről-esetre dönti el azt a bírói joggyakorlat.

A magyar magánjogtudomány korabeli jeles képviselői a tévedés lényegességével élénken foglalkoztak, RAFFAY szerint lényeges minden olyan tévedés, amely a tévedő fél akaratelhatározását döntően befolyásolta, feltéve, ha ezt a másik fél felismerhette.¹¹⁶⁹

KATONA szerint pedig objektíve akkor lényeges a tévedés, ha a szerződés olyan lényeges elemére vonatkozik, amelyet a jogi közfelfogás annak tart. Lényeges lehet azonban akkor is, ha csak a fél minősíti azt lényegesnek (szubjektíve lényeges tévedés).¹¹⁷⁰

Az első Polgári Törvénykönyv Tervezetünk rendelkezései szerint akkor lényeges a tévedés, ha a szerződés minőségére, tárgyára vagy tartalmának egyéb oly részére vonatkozik, amelyet a közfelfogás a hasonló szerződéseknél lényegesnek tekint, kivéve, ha bebizonyosodik, hogy az az adott esetben a tévedő fél akaratelhatározását nem befolyásolta. Egyéb körülményben

¹¹⁶³ Lásd: BGB 119. § (2) bekezdését.

¹¹⁶⁴ Vö.: ABGB eredeti szövege: 871. §-át.

¹¹⁶⁵ Lásd: ABGB 871. § (1) bekezdését.

¹¹⁶⁶ Vö.: OR 24. §.

¹¹⁶⁷ Lásd: OR 24. §.

¹¹⁶⁸ Vö.: jelen munka 150. oldalát.

¹¹⁶⁹ Lásd: jelen munka 181. oldalát.

¹¹⁷⁰ Vö.: jelen munka 181. oldalát.

való tévedés csak akkor lesz lényeges, ha a másik fél felismerhette, hogy a tévedő akaratelhatározását döntően befolyásolta.¹¹⁷¹

A Második Tervezet leegyszerűsítve definiálja a lényeges tévedés fogalmát, értve ezalatt az olyan körülményre vonatkozó tévedést, amelyet a közfelfogás az adott szerződéstípusnál lényegesnek tart, kivéve, ha igazolást nyer, hogy a tévedő fél nem tartotta annak. Más körülményre vonatkozó tévedés csak akkor lényeges, ha a másik fél felismerhette, hogy a tévedő akaratelhatározására döntő befolyással bír.¹¹⁷²

A PICC rendelkezései szerint akkor minősül lényegesnek a tévedés, ha egy átlagos személy más feltételekkel kötné meg a szerződést vagy egyáltalán meg sem kötné azt, amennyiben a valóságról tudomással bírna.¹¹⁷³

A PECL alapján akkor lényeges a tévedés, ha a másik fél tudta, vagy tudnia kellett volna azt, hogy a tévedő fél amennyiben nem lett volna tévedésben, akkor egyáltalán nem kötött volna szerződést, vagy csak lényegesen eltérő feltételekkel.¹¹⁷⁴

A DCFR szerint a tévedés akkor lényeges, ha a fél a tévedése nélkül egyáltalán nem kötötte volna meg a szerződést, vagy azt csak gyökeresen eltérő feltételekkel kötötte volna meg, és erről a másik fél tudott, vagy okkal elvárható lett volna, hogy tudjon róla.¹¹⁷⁵

Álláspontom szerint a tévedés lényegessége kapcsán nem abból kell kiindulni, hogy milyen tévedési kategóriáról van szó, ugyanis önmagában az egyes tévedési fajták tévedési kategóriákba való tartozása nem döntheti el annak kérdését, hogy a tévedés lényeges volt vagy sem. Ez egy olyan sematikus megoldás lenne, amely esetenként torz eredményt szülne.

Azt is ki kellene zárni, hogy a lényegesség megítélése a felek bármelyikének szubjektív elgondolásán alapuljon, azaz célszerű a lényegesség fogalmát – amennyire ez lehetséges – objektivizálni.

Éppen ezért nézetem szerint helytelen minden olyan meghatározás, amely a tévedés lényegességét úgy definiálja, hogy amennyiben a fél azt annak tartja, akkor az lényegesnek fog minősülni.

A forgalmi ügyleteknél megengedhetetlen az, hogy a tévedő fél saját szubjektív akaratelhatározásán múljon, hogy a tévedés lényeges-e vagy sem. Ez ugyanis aláásná a forgalom biztonságát és könnyen jogbizonytalanságot szülne.

¹¹⁷¹ Lásd: Első Tervezet 988. §.

¹¹⁷² Lásd: Második Tervezet 774. §.

¹¹⁷³ Vö.: PICC 3.2.2 Cikkely.

¹¹⁷⁴ Lásd: PECL 4:103 Cikkely.

¹¹⁷⁵ Vö.: DCFR II.-7:201.

Természetesen ez a tétel nem áll arra az esetre, ha ingyenes ügyletről van szó. Ebben az esetben ugyanis az akarati elv dominál és itt a tévedő fél döntheti el, hogy tévedése lényeges volt-e vagy sem. Itt ugyanis a másik fél érdekei – aki ellenszolgáltatást nem nyújt a tévedő fél szolgáltatásáért – nem érdemelnek olyan fokú jogvédelmet, mint a visszterhes szerződések körében.

Ugyancsak nem célszerű a tévedés lényegességét ahhoz kötni, hogy a másik, nem tévedő fél felismerte, vagy felismerhette azt, hogy a tévedő fél tévedése olyan lényeges volt, hogy anélkül a szerződést meg sem kötötte volna, vagy azt lényegesen eltérő tartalommal kötötte volna meg. Ebben az esetben ugyanis szintén egyoldalúan, valamelyik fél – jelen esetben a tévedésben nem lévő fél – megítélésén múlna a tévedés lényegessége.

Annak nincs akadálya, hogy lényegesnek minősüljön a tévedés akkor, ha a felek mindegyike ezt annak tartotta és tévedésük nélkül a szerződést egyáltalán nem vagy nem olyan tartalommal kötötték volna meg, mint ahogy eredetileg azt szándékozták. Ebben az esetben ugyanis arról van szó, hogy a visszterhes szerződéseknel általában érdekkülönbözéssel bíró felek mindegyike az adott tévedést lényegesnek tartja, ezért az nyilvánvalóan annak fog minősülni és a szubjektivitás veszélyét is el lehet ezáltal kerülni. Nem mellesleg ez általában akkor fordul elő, ha mindkét fél ugyanazon tévedésben volt.

Még objektívabb alapokon áll a lényegesség megítélése akkor, ha azt a kereskedelmi forgalomra bízunk, és majd az dönti el, hogy az adott szerződési típusnál a tévedést lényegesnek tartja-e vagy sem. Ellenbizonyítással azonban lehetne arra hivatkozni, hogyha utóbb kiderül, hogy a tévedő fél akaratelhatározására mégsem bírt hatással a tévedése, akkor az mégis irreleváns lesz, függetlenül attól, hogy a kereskedelmi forgalom szerint lényegesnek minősülne.

Összefoglalóan: az lenne a helyes megoldás, ha a tévedés lényegessége kapcsán mind az akarati elv (a felek mindegyike lényegesnek véli a tévedést), mind pedig a nyilatkozási elv (a kereskedelmi forgalom általában lényegesnek véli a tévedést) érvényesülhetne.

Ennek megfelelően tettem *de lege ferenda* javaslatot¹¹⁷⁶ a Ptk. jelenlegi normaszövegének kiegészítésére és azon tatóngó űr kitöltésére, amely abból fakad, hogy a jelenlegi Ptk. nem szabályozza a tévedés lényegességét.

Azt természetesen kódex-szinten, taxatívén lehetetlen meghatározni, hogy mi minősül lényeges tévedésnek, a jogszabályi keretet nyilvánvalóan majd a bírói gyakorlat fogja tartalommal kitölteni.

¹¹⁷⁶ Vö.: jelen munka 226-227. oldalát.

2. § Kell-e a tévedés lényegességén felül az, hogy azt a másik fél okozza illetve arról a másik fél tudjon?

Az előzőekben láttuk, hogy a tévedés lényegessége minden modern jogrendszerben alapvető követelmény ahhoz, hogy a szerződést érvényteleníteni lehessen. A kérdés az, hogy szükséges-e ezen felül többletkövetelményként, hogy a tévedő féllel szerződő másik fél okozza a tévedést, illetve, ha nem ő okozza, akkor legalább tudjon róla vagy a kellő körültekintés tanúsítása mellett arról neki tudnia kellett volna.

Itt nyilvánvalóan több alapelv feszül egymásnak, egyrészt a szerződés szabadságának és ezen belül is a szabad akaratelhatározásnak az elve, másrészt pedig a *pacta sunt servanda* elve, illetőleg a forgalom biztonságának a követelménye.

Az egyes jogrendszerek eltérő megoldásokat nyújtanak ebben a körben: míg a német¹¹⁷⁷ és a svájci jog¹¹⁷⁸ nem követeli meg a másik fél vonatkozásában, hogy ő okozza, illetve felismerje vagy felismerhesse a fél tévedését, addig az osztrák¹¹⁷⁹ és a magyar jog¹¹⁸⁰ igen.

Az angolszász jog¹¹⁸¹ úgyszintén nem követeli meg, hogy a tévedést a másik fél okozza.

A német és a svájci jog megoldásai nyilvánvalóan az akaratú teóriák hatására születtek, melyek mindenképp fölé helyezték a fél szerződéses akaratát. Ha az tévedés miatt hiányzott vagy téves volt, akkor a szerződés érvénytelen lett, függetlenül attól, hogy a másik fél okozta-e vagy felismerte, illetve felismerhette-e a fél tévedését.

A modern szerződési és üzleti életben, ahol a forgalom biztonságának a követelménye még magasabb szintű, ezen megoldás csak fenntartásokkal fogadható el. Álláspontom szerint a kérdés tiszta elméleti alapon történő eldöntéséhez élesen külön kell választani egymástól azt az esetet, amikor a fél illetve felek tévedése olyan nagyfokú, hogy a felek között nem jön létre szerződés, illetve azt, amikor a szerződés ugyan létrejön, de az tévedés miatt érvényteleníthető.

Ha a szerződés a felek közötti disszenzus, illetve nem akart szerződési nyilatkozat miatt létre sem jön, akkor álláspontom szerint irreleváns, hogy ezt a tévedést valamelyik fél okozta, illetve felismerte vagy felismerhette.

Disszenzus esetén ugyanis nincs szerződés, így semmilyen szerződéses joghatás kiváltására nem lesz alkalmas az ügylet, és nem is az érvénytelenség jogkövetkezményei alkalmazandók

¹¹⁷⁷ Vö.: BGB: 119. § (1) és (2) bekezdéseit.

¹¹⁷⁸ Lásd: OR: 23-24.§-ait.

¹¹⁷⁹ Vö.: ABGB: 871. § (1) bekezdését.

¹¹⁸⁰ Lásd: Ptk. 210.§ (1) bekezdését.

¹¹⁸¹ Vö. jelen munka 143-145. oldalait.

rá, hanem legfeljebb a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint kell a feleknek egymással elszámolniuk, amennyiben történt teljesítés és az ellentételezés nélkül maradt.

Ráadásul a disszenzus leggyakrabban akkor fordul elő, ha mindkét fél ugyanabban a tévedésben van, így nyilvánvalóan értelmetlen azt vizsgálni, hogy a tévedést melyik fél okozta, illetve azt melyik fél ismerte vagy ismerhette fel. Szükségtelen is ennek tanulmányozása, hiszen ha mindkét fél ugyanabban a körülményben tévedett, akkor mindegyik fél „hibázott”, azaz mindegy, hogy a tévedést melyik fél okozta. Ennek csak akkor lenne jelentősége, ha csak az egyik fél tévedett volna.

Álláspontom szerint az egyáltalán nem akart szerződési nyilatkozat esetén sem lehet dogmatikailag igazolni, hogy a szerződés létre nem jöttének megállapításához szükségeltetne az, hogy a másik fél okozza a fél tévedését, vagy a másik fél felismerje, illetve felismerhesse azt, hogy a fél olyan nyilatkozatot tett, amelyet egyáltalán nem akart. Itt ugyanis a tényleges szerződési akarat hiányzik a félnél, és ez vezet a szerződés létre nem jöttéhez.

Abban az esetben azonban, ha a szerződés létrejön a felek között, mert a felek konszenzusa a szerződés lényeges kérdéseinek tekintetében megállapítható, akkor már egyértelmű, hogy vizsgálendő a téves nyilatkozat címzettjének a tudattartalma, legalábbis a forgalmi ügyleteknél feltétlenül.

Amennyiben ugyanis a tévedés lényegessége esetére minden további feltétel nélkül az ügyletek érvénytelensége megállapítást nyerne, ez részben aláásná a *pacta sunt servanda* elvét, részben pedig a forgalom biztonságát és ezáltal sértené a másik szerződő fél érdekeit.

A forgalmi ügyleteknél egyértelműnek tűnik, hogy azokban az esetekben, amikor csak az egyik fél van tévedésben és tévedése lényeges, akkor a másik fél legalább tudjon az ő tévedéséről, illetve azt ő okozza (nem szándékosan).

Ítt tehát az akarati teóriák nem tarthatók tovább, és figyelemmel kell lenni a másik szerződő fél szerződéses érdekeire, a forgalom biztonságának követelményére és azon harmadik jóhiszemű személyek érdekeire, akik bíznak a szerződés érvényességében.

Amennyiben a szerződés ingyenes, akkor álláspontom szerint elegendő feltétel a tévedés lényegessége a szerződés érvénytelenségének megállapításához és ehhez felesleges annak további vizsgálata, hogy a fél tévedését a másik fél okozta-e vagy sem, illetve, hogy azt ő felismerte vagy felismerhette-e vagy sem. Itt ugyanis elsősorban az ingyenesen juttató fél érdekeit kell védelmezni az akarati elv alapján. Ha lényeges tévedésben volt a fél a szerződés vonatkozásában, és ráadásul ingyenes juttatásban részesítette a másik felet, akkor méltánytalan lenne, ha a tévedés lényegességén felül megkövetelnénk tőle azt is, hogy a tévedését a másik fél okozza, illetve felismerje.

Nem véletlen, hogy a magyar Ptk.¹¹⁸² – egyedülként az összes modern civil kódexek közül! – úgy rendelkezik, hogy ingyenes szerződés esetén tévedés, megtévesztés vagy fenyegetés címén akkor is meg lehet támadni a szerződést, ha e körülményeket a másik fél nem ismerhette fel.

Ahogy az ajándék visszakövetelésének szabályai¹¹⁸³ és az ajándékozó kellékszavatossági felelőssége, továbbá az ajándéktárgyban okozott károkért való felelősség rendelkezései¹¹⁸⁴ alapján is láthatjuk, a jog sok esetben olyan extra lehetőséget illetve könnyítést nyújt az ingyenesen juttató fél számára, amelyet a visszerhes szerződéseknél a kölcsönösen szolgáltató felek nem élveznek.

Ugyancsak felesleges megkövetelni – a korábban írtak alapján – a kölcsönös tévedés esetén azt, hogy valamelyik fél okozza, illetve felismerhesse a másik fél tévedését.

3. § Tévedés, disszenzus: érvénytelen vagy nem létező szerződés?

Amennyiben egy konkrét jogeset kapcsán a szerződés értelmezésével kapcsolatosan vita támad, akkor először azt kell eldönteni, hogy létrejött-e egyáltalán a felek között szerződés, illetve annak feltárható-e a tartalma.

Ha a felek között a szerződés lényeges elemei vonatkozásában nincs konszenzus és a szerződés tartalmát illetően nem lehet megállapítani, akkor a felek között egyáltalán nincs szerződés.

A konszenzus hiányát eredményezheti a felek tévedése.

Nem véletlen, hogy már maga a nagy ULPIANUS is arra a következtetésre jutott a híres D. 18. 1. 9 pr. Ulp. 28. Sab. forrása kapcsán, hogy: *emptio nulla est*, azaz nincs ügylet akkor, ha a felek a szerződés lényeges elemében, az adott esetben az ingatlanban nem tudtak megegyezésre jutni.¹¹⁸⁵

¹¹⁸² Lásd: Ptk. 210. § (5) bekezdését.

¹¹⁸³ Vö.: Ptk. 582. §

¹¹⁸⁴ Vö. Ptk. 581. § (1) bekezdését.

¹¹⁸⁵ Lásd: jelen munka 24-25. oldalát, ill. uo. 69-es lábjegyzetet.

A disszenzus tanának megértéséhez fontos ismételt felidézni SAVIGNY munkásságának eredményeit:¹¹⁸⁶

- divergencia lehet a fél belső szerződéses akarata és annak kinyilvánítása között. Ebben az esetben csak akkor érdemel védelmet a tévedő fél, ha a másik fél felismerte tévedését.
- a felek mindegyike azt nyilatkozta, amit akart, azonban mindegyikük másra gondolt. Ebben az esetben mindegyik fél a másik fél akaratnyilatkozatában téved és ez a disszenzus esete.

Azon esetekben tehát, ahol a felek csak látszólag jutottak konszenzusra a szerződés lényeges elemeiben, de valójában rejtett disszenzusban vannak, nem is beszélhetünk szerződésről.

Az osztrák jog szerint akkor van szó disszenzusról, ha a fél nyilatkozatát a másik fél másként értelmezi, mint ahogyan azt ő gondolta.¹¹⁸⁷

A BGB a 155. §-ban kifejezetten a megegyezés hiányaként definiálja a disszenzust. Akkor beszélhetünk erről, ha a felek csak látszólag kötnek szerződést, de a valóságban annak valamely lényeges pontjában nem egyeztek meg.¹¹⁸⁸

A Ptk. 205. § (1) bekezdése értelmében a szerződés létrejöttéhez a felek akaratának kölcsönös és egybehangzó kifejezése szükséges. Ennek hiányában a felek disszenzusban vannak, amely nyilvánvalóan azt eredményezi, hogy nem jön létre a felek között szerződés.

Az angolszász jog még tovább megy és az egyébként a kontinentális jogok által hagyományosan tartalmi tévedésnek minősülő tévedési fajtákat is azzal a jogkövetkezmennyel illeti, hogy a felek között – konszenzus hiányában – nem jött létre szerződés.¹¹⁸⁹

Fentiek alapján egyértelműen beigazolódott, hogy amennyiben a tévedés olyan mértékű, hogy a felek konszenzusát kizárja, akkor az ügylet létre sem jön a felek között. Ebben az esetben a tévedés nem azt eredményezi, hogy a szerződés érvénytelen, hanem egyenesen azt, hogy nincs ügylet.

Ha mindehhez hozzávesszük azt az esetkört, amikor a fél téves akaratnyilatkozata tévcselekményeken (elírás, elvétel, eltévesztés stb.) alapul, akkor ezen eseteknél is eljuthatunk oda, hogy a felek között nincs szerződés, mert valamelyik félnek egyáltalán nem volt szerződési akarata, az teljességgel hiányzott.

¹¹⁸⁶ Vö.: jelen munka 66-70. oldalát.

¹¹⁸⁷ Lásd jelen munka 18. oldalát.

¹¹⁸⁸ Vö.: jelen munka 18. oldalát.

¹¹⁸⁹ Lásd: jelen munka 145. oldalát.

SAVIGNY volt az első a jogtudományban, aki arra jutott, hogy vannak olyan emberi nyilatkozatok, amikor tévedésből a fél olyan nyilatkozatot tesz, amelyet egyáltalán nem akart. Ezzen akarat nélküli (*ohne wille*) nyilatkozatok szintén azt eredményezik, hogy a felek között nem jön létre szerződés, mert az egyik félnek teljességgel hiányzik a szerződéses akarata.¹¹⁹⁰

Az úgynevezett eltévesztésekről (*Verirrungen*) írt BRINZ is, aki megállapította: elszólások, elírások esetén nem lehet szó semmilyen szerződéses akaratról.¹¹⁹¹

A német jog az úgynevezett nyilatkozati tévedés (*Erklärungsirrtum*) részének tartja az eltévesztéseket (*Irrungen*), az elszólásokat (*Versprächens*), az elírásokat (*Verschreibens*), továbbá az elhibázásokat, melléfogásokat (*Vergreifens*) is.¹¹⁹²

Ezekben az esetekben a tévedő fél automatikusan, gyakorlatilag akarat nélkül, tudattalanul cselekszik és ily módon nem is hibás az ügyleti akarata, hanem az gyakorlatilag nincs is.

Az osztrák jog – hasonlóan a némethez – szintén a nyilatkozati tévedés (*Erklärungsirrtum*) körében taglalja azon eseteket, amikor a nyilatkozat megtételekor történik a tévedés: a fél, egyáltalán nem akart olyan tartalmú nyilatkozatot tenni, mint amelyet kinyilvánított.¹¹⁹³ Az osztrák joggyakorlat ilyen esetnek tekinti azt, amikor valaki anélkül ír alá egy okiratot, hogy elolvasta volna annak tartalmát, illetve előre aláír egy kitöltetlen blankettát.

Az angol common law külön kategóriát állít fel a tévedésből aláírt okiratok körében, ez az ún. *non est factum*.¹¹⁹⁴ A *House of Lords* a doktrínát odáig fejlesztette, hogy akkor lehetett a *non est factum*-ra való hivatkozás sikeres, ha a fél igazolta, hogy alapvető (*fundamental*) különbség volt az általa aláírni kívánt és valójában aláírt nyilatkozat között. Ha azonban a fél az aláírás során gondatlan (*careless*) volt, akkor nem hivatkozhat érdemben arra, hogy mást kívánt nyilatkozni, mint amit aláírt.

Dogmatikailag könnyen megállapítható, hogy az akarat nélküli nyilatkozat nem akaratnyilatkozat, és ha már egyik fél tekintetében hiányzik az akaratnyilatkozat, akkor nem beszélhetünk szerződésről, mert utóbbinál mindkét fél kölcsönös és egybehangzó akaratnyilatkozata szükséges.

Mindezek alapján megcáfолást nyert az a tankönyvi tétel, hogy a tévedés csak és kizárólag érvénytelenségi ok lenne, sok esetben (disszenzus, akarat nélküli nyilatkozatok: elírás, elvétel, tévedésből aláírt okiratok) ugyanis az a szerződés létre nem jöttét eredményezi.

¹¹⁹⁰ Vö.: jelen munka 68-69. oldalait.

¹¹⁹¹ Lásd: jelen munka 72. oldalát.

¹¹⁹² Vö.: jelen munka 91. oldalát.

¹¹⁹³ Lásd: jelen munka 112. oldalát.

¹¹⁹⁴ Vö.: jelen munka 162-168. oldalait.

4. § Tévedés és felróhatóság: szükséges-e, hogy a fél tévedése menthető legyen?

Az általam vizsgált római jogi jogesetek egyikében sem találkoztam olyan megállapítással, amely megkövetelte volna a tévedő féltől, hogy tévedése menthető, neki fel nem róható legyen. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy esetlegesen egy-egy jogesetben¹¹⁹⁵ ne találhatnánk erre vonatkozó utalást, azonban az szinte bizonyossággal kizárható, hogy általános érvennyel olyan jogtételt a római jog nem követelt meg, hogy a fél tévedésének menthetőnek kellene lennie.

A középkori jogtudomány neves képviselői közül elsőként GUNDLING volt az, aki a szerződéses kötelezettségtől való szabadulás előfeltételéül szabta, hogy a tévedés menthető, azaz: „*invincibilis*” legyen.¹¹⁹⁶ Ha a fél tévedése számára felróható, akkor a szerződés változatlanul érvényes marad és a tévedő felet terheli a szerződésből fakadó kötelezettségek teljesítése.

RICHELMANN¹¹⁹⁷ egyértelmű követelményként írta elő a tévedés körében azt, hogy annak a tévedő fél számára menthetőnek kell lennie.

MÜHLENBRUCH¹¹⁹⁸ finomította Richelmann nézeteit a felróhatóság kapcsán, azonban – tévesen – azt a megállapítást tette, hogy a római jog általában megkövetelte, hogy a tévedés vétkes legyen.

SAVIGNY¹¹⁹⁹ is nélkülözhetetlennek tartotta az ún. valódi tévedések körében azt, hogy a tévedés menthető legyen

IHERING¹²⁰⁰ egész tévedéstanát a *culpa in contrahendo*-tanra alapította és kártérítési kötelezettséget rótt a tévedő fél terhére, amennyiben tévedése neki felróható volt.

A nyilatkozati elméletek képviselői¹²⁰¹ egységesen azt vallották, hogy a tévedés kérdése független a felróhatóságtól, a felet nyilatkozata mindenképpen köti, függetlenül attól, hogy tévedése számára felróható volt-e vagy sem.

A BGB első szövegváltozata¹²⁰² úgy rendelkezett, hogy a semmis akaratnyilatkozat érvényes marad, ha a tévedés a tévedő fél súlyos gondatlanságából fakad, ha pedig magatartása nem súlyosan gondatlan ugyan, de számára a tévedés mégiscsak felróható, akkor a szerződés semmis, de a másik fél felé kártérítéssel tartozik.

¹¹⁹⁵ Lásd: D. 22. 6. 9. 2, D. 41. 10. 5. 1

¹¹⁹⁶ Lásd: jelen munka 60. oldalát.

¹¹⁹⁷ Vö.: jelen munka 66. oldalát.

¹¹⁹⁸ Lásd: jelen munka 66. oldalát.

¹¹⁹⁹ Vö.: jelen munka 69. oldalát.

¹²⁰⁰ Lásd: jelen munka 70. oldalát.

¹²⁰¹ Vö.: jelen munka 74. oldalát.

¹²⁰² Lásd: BGB-Tervezet 99.§-át.

Akkor az esetben azonban, ha a másik fél a tévedő fél tévedését ismerte, vagy azt legalább ismernie kellett volna, a tévedő fél érvénytelenítheti az ügyletet még abban az esetben is, ha számára a tévedése – akár súlyos gondatlanságból is – felróható volt.

A fenti rendelkezések WINDSCHEID és SAVIGNY tanításán alapultak.¹²⁰³

A BGB-Tervezetének ezen megoldását többen támadták, legfőképpen GIERKE,¹²⁰⁴ aki azzal érvelt, hogy egy polgári törvénykönyv szellemiségétől messze kell, hogy álljon a szankciós, punitív szemlélet.

Gierke nézetei végül is diadalmaskodtak, és a BGB végleges szövegéből¹²⁰⁵ kikerült az első szövegtervezetnek a felróhatóság kapcsán kialakított koncepciója. Ebből következően nem szükségeltetett a szerződés tévedés miatti érvénytelenségének megállapításához az, hogy a tévedő fél tévedése menthető legyen.

Ennek ellentételezésekként azonban a BGB úgy rendelkezik,¹²⁰⁶ hogy amennyiben a szerződés tévedés miatt érvénytelen lesz, akkor – a *negativ interesse* erejéig – a tévedő fél kártérítési kötelezettséggel bír, nem csak a vele szerződő fél felé, hanem minden más, olyan harmadik személy irányába is, akik bíztak a szerződés érvényességében. Ráadásul ez a kártérítési kötelezettség a fél felróhatóságától független, objektív alapokon nyugszik. Megítéléséhez csak az szükséges, hogy a szerződés tévedés miatti érvénytelenségét megállapítsa a bíróság és a másik félnek, illetőleg a harmadik személynek kára merüljön fel amiatt, hogy bíztak a szerződés érvényességében.

Ezen kártérítési kötelezettség alól csak akkor mentesülhet a tévedő fél, ha bebizonyosodik, hogy a károsult a tévedését ismerte, vagy azt ismerhette volna, illetve azt neki felróható okból nem ismerte,¹²⁰⁷ vagy a tévedést egyenesen ő okozta.

Az ABGB első, eredeti szövege úgy rendelkezett, hogy ha a félnek felróható a tévedése, akkor a szerződés érvényes marad, kivéve, ha a másik félnek a tévedést a körülményekből következően nyilvánvalóan fel kellett volna ismernie.¹²⁰⁸

A későbbi ABGB-módosítások következtében ez a jogszabályi rendelkezés kikerült az ABGB hatályos normaszövegéből, és ezt nem követeli meg az osztrák joggyakorlat sem.

A svájci OR kifejezetten nem írja elő követelményként a tévedés menthetőségét, azonban van egy olyan passzusa,¹²⁰⁹ melynek értelmében tilos a tévedésre való hivatkozás, ha az a *Treu*

¹²⁰³ Vö.: jelen munka 79. oldalát.

¹²⁰⁴ Lásd: jelen munka 81. oldalát.

¹²⁰⁵ Vö.: BGB 119. § (1) és (2) bekezdéseit.

¹²⁰⁶ Lásd: BGB 122. § (1) bekezdését.

¹²⁰⁷ Vö.: BGB 122. § (2) bekezdését.

¹²⁰⁸ Lásd: az ABGB eredeti, 876. §-át.

¹²⁰⁹ Vö.: OR 25. §-át.

und Glauben elvébe ütközne. Ha a fél tévedését saját gondatlanságának köszönheti, és a bíróság a szerződést érvénytelennek nyilvánítja tévedés miatt, akkor a felet kártérítési kötelezettség terheli a *negatív interesse* erejéig a vele szerződő féllel szemben, kivéve, ha a másik fél a tévedését ismerte vagy ismernie kellett volna.¹²¹⁰

Az angolszász jogban a tévedés felróhatóságának kérdése nem nagyon merült fel, csak az ún. *non est factum* tévedési kategóriájánál, először ott is csak a forgatható értékpapírok kapcsán.¹²¹¹ Ennek értelmében a félnek nem elegendő azt bizonyítania, hogy diszkrepancia van ügyleti akarata és azon nyilatkozata között, amelyet írásba foglalt, hanem azt is igazolnia kell, hogy saját tévedése tekintetében nem terheli gondatlanság.

Az eredetileg a forgatható értékpapírok körében kifejtett fenti alapelvet később a *House of Lords* az összes *non est factum*-kifogásra kiterjesztette a *Saunders v. Anglia Building Society*¹²¹² ügy tárgyában kifejtett ítéletével.¹²¹³ Ezen döntését azzal magyarázta a *House of Lords*, hogy az általános ősi jogelv alapján senki nem szerezhethet előnyöket saját felróható magatartása eredményeképpen.

Sem a korabeli magyar magánjogi jogtudomány, sem a magánjogi törvénytervezeteink nem követelték meg *expressis verbis* azt, hogy a tévedés menthető legyen. Ennek ellenére a korabeli magyar magánjogi bírói joggyakorlat egységes volt a tekintetben, hogy a tévedés nem lehetett felróható a tévedő fél számára.¹²¹⁴

A jelenleg hatályos Ptk nem állítja feltételül a tévedésre való hivatkozás kapcsán annak menthetőségét, azonban van olyan bírósági eseti döntés, amely megköveteli a tévedő fél javára tévedésének menthetőségét, arra való hivatkozással, hogy saját felróható magatartására illetéktelen előnyök szerzése végett senki nem hivatkozhat.

A modern európai kódexek rendelkezéseihez képest érdekes módon – talán egyfajta visszalépésként – az európai uniós normaszöveg-tervezetek mindegyike, kivétel nélkül megköveteli azt, hogy a tévedés a fél oldaláról nézve menthető legyen:

- a PICC úgy rendelkezik, hogy nem érvénytelenítheti a szerződést a fél akkor, ha a tévedését saját súlyos hanyagsága okozta.¹²¹⁵
- a PECL szerint a fél nem hivatkozhat érdemben tévedésére, ha az a körülményekből következően számára nem menthető.¹²¹⁶

¹²¹⁰ Lásd: OR 26. §-át.

¹²¹¹ Vö.: jelen munka 165. oldalát.

¹²¹² Lásd: jelen munka 165. oldalának 860-as lábjegyzetét.

¹²¹³ Vö.: jelen munka 166-167. oldalait.

¹²¹⁴ Lásd: jelen munka 201-203. oldalait.

¹²¹⁵ Vö.: PICC 3.2.2 Cikkely (2) bekezdés (a) pontját.

- a PECL szabályozásával gyakorlatilag szó szerint megegyezően rendelkezik a DCFR.¹²¹⁷

Álláspontom szerint az európai uniós tervezetek szabályai némiképp visszalépést jelentenek a tévedés menthetősége kapcsán a modern polgári kódexek hatályos jogszabályi rendelkezéseihez képest.

Nézetem szerint a tévedés vonatkozásában bőven elegendő a forgalmi ügyletek körében az az alapvető két feltétel, hogy a tévedés lényeges legyen, illetve azt a másik fél okozza, vagy felismerje. Itt álláspontom szerint egyrészt túlságosan leszűkítik az uniós szövegtervezetek a tévedésre való hivatkozás lehetőségét, másrészt dogmatikailag sem tartom helyesnek a tévedés fogalmát annak fel nem róhatóságához, vétlenségéhez kötni.

A tévedés vonatkozásában lehet jogi relevanciája a tévedő fél felróhatóságának, de csak annyiban, hogy az kártérítési kötelezettséget eredményezzen a negatív interesse erejéig a terhére. Azon már lehet vitatkozni, hogy ehhez feltétlenül szükségeltessen-e a felróhatóság a tévedő fél részéről (mint pl. a magyar és a svájci jog megoldásai alapján), vagy objektív alapokon kell, hogy állják (ahogyan azt a német jog szabályozza).

A tévedés menthetőségének kérdését azonban semmiképpen nem lehet és nem is szabad a tévedés alapvető feltételéül szabni, márcsak azért sem, mert azon esetekben, ahol a tévedés kizárja a felek közötti konszenzust és ezáltal a szerződés létre nem jöttét eredményezi, ott álláspontom szerint szóba sem jöhet a felróhatóság kérdésének vizsgálata.

Ugyancsak méltánytalan eredményt szülne az a helyzet, ha a tévedő fél saját felróható tévedése miatt nem hivatkozhatna érdemben a tévedésre, míg párhuzamosan a másik fél okozná a tévedését, illetve a másik fél azt felismerné, és nem szólna arról a tévedőnek.

Azzal egyet kell érteni, hogy nyilvánvalóan meg kell akadályozni, hogy a tévedő fél illetéktelen előnyök szerzése vagy a kötelemtől való szabadulása érdekében ne hivatkozhasson saját felróható tévedésére, azonban ennek nem az a módja, hogy a tévedés általános feltételéül szabjuk annak vétlenségét.

Csak úgy tudnám elképzelni a tévedés és annak felróhatóságának szabályozását, ha:

- a tévedés csak és kizárólag a tévedő fél súlyos gondatlanságára vezethető vissza és
- a tévedő fél saját felróható magatartására (tévedésére) való hivatkozással illetéktelen előnyt kívánna a maga javára és a vele szerződő fél terhére kovácsolni.

¹²¹⁶ Lásd: PECL 4:103 Cikkely (2) bekezdés (a) pontját.

¹²¹⁷ Vö.: DCFR II-7:201/(2)/(a) pontját.

Minden egyéb esetben álláspontom szerint elegendő az általános vagy speciális kártérítési klauzulák alkalmazásával a tévedő felet arra kötelezni, hogy a vele szerződő és/vagy a szerződés érvényességében bízó harmadik személyek számára okozott károkat megtérítse a *negatív interesse* erejéig.

5. § **Konklúzió**

A dolgozatból remélhetőleg kiderült, hogy a tévedés, mint emberi körülmény és ezáltal jogi tény mennyire összetett jogintézmény, amely mint ilyen, évszázadok óta a tételes polgári jog és a tudományos érdeklődés egyik vitatott, ma is változó kategóriája.

Az akarati és nyilatkozási elméletek egymással való harca döntetlennel zárult, a modern jogalkotás mindkét irányzat pozitív eredményeit beépítette polgári kódexeibe. A viták és tudományos erőfeszítések tehát nem voltak sem hiábavalók, sem pedig terméketlenek.

A XXI. században a forgalmi ügyletek körében veszélyesnek tűnik a tévedésnek csak a tévedő fél szubjektív szempontjai alapján történő vizsgálata. Mindenképpen tekintettel kell lenni a forgalom biztonságának követelményére és a másik, esetlegesen vétlen fél érdekeire is, továbbá azon harmadik személyek érdekvédelmére, akik jóhiszeműen bíznak a szerződés érvényességében.

Mind a tévedés lényegessége, mind pedig annak felróhatósága kérdésében kerülni kell a túlzó szubjektivitást, mert inkább az objektív alapokon álló megközelítés vezethet mindkét szerződő fél számára méltányos és igazságos megoldásra.

Felhasznált források jegyzéke

1. ANSON, SIR WILLIAM: *Law of Contract*, Twenty-fifth (Centenary) Edition, Oxford, 1979.
2. *Az 1959. évi IV. törvény és a törvény javaslatának miniszteri indokolása*, Budapest, 1960.
3. BEALE, H. G. – BISHOP, W. D. – M. P. FURMSTON: *Contract – cases and materials*, London, 1990.
4. BENEDEK FERENC: *Római magánjog*. Dologi és kötelmi jog, 2., változatlan kiadás, Pécs, 1995.
5. BENEDEK KÁROLY – VILÁGHY MIKLÓS: *A Polgári Törvénykönyv a gyakorlatban*, Budapest, 1965.
6. BESSENYŐ ANDRÁS: *A jogügyletek érvényessége és hatályossága – Egy civilisztikai (ál?) probléma margójára*, JURA, 7. évfolyam, 2001 / 2. szám.
7. BIONDI, B.: *Istituzioni di diritto romano*, Milano, 1965.
8. BÍRÓ GYÖRGY: *A kötelmi jog és a szerződés tan közös szabályai*, Miskolc, 2000.
9. BRÓSZ RÓBERT – PÓLAY ELEMÉR: *Római jog*. Tizedik kiadás, Budapest, 1995.
10. BROX, HANS: *Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Gesetzbuchs*, 14., verbesserte Auflage, Köln – Berlin – Bonn – München, 1990.
11. CHITTY: *On Contracts*, Twenty-sixth Edition, Volume I, General Principles, London, 1989.
12. CSILLAG JÓZSEF: *A megtámadható jognyilatkozati tévedés nyomában*, Magyar Jog 1975/3-4.
13. DAVIES, F. R.: *Contract*, Fifth Edition, London, 1986.
14. DREXELIUS, MATTHIAS: *Irrtum und Risiko*, Frankfurt am Main – Berlin, 1964.
15. EHRHARDT, ARNOLD: *Errantis voluntas nulla est*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung, 58, Weimar, 1938.
16. EÖRSI GYULA: *Kötelmi Jog*, Általános Rész, Budapest, 1998.
17. EÖRSI GYULA: *Tévedés, lehetetlenség, szerződésértelmezés*, Magyar Jog 1968/12.
18. EÖRSI GYULA és GELLÉRT GYÖRGY (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázata*. 1. Kötet, Budapest, 1981.
19. FÖLDI ANDRÁS és HAMZA GÁBOR: *A római jog története és intézményei*. Harmadik, átdolgozott, bővített kiadás, Budapest, 1998.

20. FÖLDI ANDRÁS: *Érvényesség és hatályosság a végrendeleteknél*, Közjegyzők Közlönye 7-8 / 1988., 2. évfolyam.
21. FREUD, SIGMUND: *A mindennapi élet pszichopatológiája (az elfelejtés, elszólás, balfogás, babona és tévedés)*, Budapest, 1923.
22. FRIER, BRUCE W.: *Roman Law and the Wine Trade: The Problem of „Vinegar sold as Wine”*, Savigny Zeitschrift für Rechtsgeschichte C. Romanistische Abteilung.
23. FULTERER, WALTER: *Der Irrtum und die Geschäftsgrundlage bei Vermögensrechtlichen Rechtsgeschäften*, Innsbruck, 1931.
24. GAUCH-SCHLUEP: *Schweizerisches Obligationenrecht*, Allgemeiner Teil, Band I, 5. Auflage, Zürich, 1991.
25. GELLÉRT GYÖRGY (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv Magyarázata*, 1. Kötet, Budapest, 2002.
26. GOLTZ, HANNO: *Motivirrtum und Geschäftsgrundlage im Schuldvertrag*, Köln – Berlin – Bonn – München, 1973.
27. GRECSÁK KÁROLY (szerk.): *Új Döntvénytár*, II. Kötet, Magánjog II (Kötelmi jog, Öröklési jog), Budapest, 1911.
28. *Grill-féle Új Döntvénytár*, XVI. Kötet, II. Kiadás, 1914-1915., Budapest, 1927.
29. *Grill-féle Új Döntvénytár*, XXI. Kötet, 1927-1928. (lezárva: 1928. június 30.), szerk.: TÉRFY GYULA, Budapest, 1929.
30. *Grill-féle Új Döntvénytár*, XXIV. Kötet, 1930-1931. (lezárva: 1931. június 30.), szerk.: ISAÁK GYULA – PETROVAY ZOLTÁN – NIZSALOVSKY ENDRE – TÉRFY BÉLA, Budapest, 1932.
31. *Grill-féle Új Döntvénytár*, XXIX. Kötet, 1935-1936. (lezárva: 1936. június 30.), szerk.: NIZSALOVSKY ENDRE – ZEHERY LAJOS – PETROVAY ZOLTÁN – TÉRFY BÉLA – BACSÓ FERENC – PUSZTAI JÁNOS, Budapest, 1937.
32. *Grill-féle Új Döntvénytár*, XXV. Kötet, 1931-1932. (lezárva: 1932. június 30.), szerk.: NIZSALOVSKY ENDRE – PETROVAY ZOLTÁN – TÉRFY BÉLA – ZEHERY LAJOS, Budapest, 1933.
33. *Grill-féle Új Döntvénytár*, XXVI. Kötet, 1932-1933. (lezárva: 1933. június 30.), szerk.: NIZSALOVSKY ENDRE – PETROVAY ZOLTÁN – TÉRFY BÉLA – ZEHERY LAJOS, Budapest, 1934.
34. *Grill-féle Új Döntvénytár*, XXVII. Kötet, 1933-1934. (lezárva: 1934. június 30.) szerk.: KACSÓH BÁLINT – NIZSALOVSKY ENDRE – PETROVAY ZOLTÁN – TÉRFY BÉLA – ZEHERY LAJOS, Budapest, 1935.

35. *Grill-féle Új Döntvénytár*, XXVIII. Kötet, 1934-1935. (lezárva: 1935. június 30.), szerk.: KACSÓH BÁLINT – NIZSALOVSKY ENDRE – PETROVAY ZOLTÁN – TÉRFY BÉLA – ZEHERY LAJOS, Budapest, 1936.
36. *Grill-féle Új Döntvénytár*, XXX. Kötet (lezárva: 1937. június 30.), szerk.: NIZSALOVSKY ENDRE – ZEHERY LAJOS – PETROVAY ZOLTÁN – TÉRFY BÉLA – BACSÓ FERENC – PUSZTAI JÁNOS, Budapest, 1938.
37. *Grill-féle Új Döntvénytár*, XXXI. Kötet, 1937-1938. (lezárva: 1938. június 30.), szerk.: NIZSALOVSKY ENDRE – ZEHERY LAJOS – PETROVAY ZOLTÁN – TÉRFY BÉLA – BACSÓ FERENC – PUSZTAI JÁNOS, Budapest, 1939.
38. *Grill-féle Új Döntvénytár*, XXXII. Kötet, 1938-1939. (lezárva: 1939. június 30.), szerk.: NIZSALOVSKY ENDRE – ZEHERY LAJOS – TÉRFY BÉLA – BACSÓ FERENC – PUSZTAI JÁNOS – CZIFFRA ANDRÁS, Budapest, 1940.
39. GUHL, THEO: *Das Schweizerische Obligationenrecht*, 5. Auflage, Zürich, 1956.
40. HAUPT, PETER: *Die Entwicklung der Lehre vom Irrtum beim Rechtsgeschäft seit der Rezeption*, Weimar, 1941.
41. HAUSMANINGER, HERBERT: *Casebook zum römischen Vertragsrecht*. 4., erweiterte Auflage, Wien, 1990.
42. HEIZ, CHRISTOPH: *Grundlagenirrtum*, Dissertation, Zürich, 1985.
43. JOBBÁGYI GÁBOR – FAZEKAS JUDIT: *Kötelmi jog*, Budapest, 2004.
44. KASER, MAX: *Das Römische Privatrecht – Erste Abschnitt, das Altrömische, das Vorklassische und Klassische Recht*, München, 1971.
45. KATONA MÓR: *A tévedés tana a magánjogban*, Magánjogi Dolgozatok Gyűjteménye, Budapest, 1905.
46. KEMENES ISTVÁN: *A szerződés érvénytelenségének egyes kérdései a gazdasági szerződéses gyakorlatban*, Polgári jogi kodifikáció, 2002. IV. évfolyam 2. szám, Budapest, 2002.
47. KENYERES JÁNOS, LOVÁSZY CSABA, PÉTERFALVI ATTILA, SÁRKÖZY SZABOLCS, TÖRÖK GÁBOR: *A magánjog alapjai*, Budapest, 2002.
48. KOCH, HARALD: *Bereicherung und Irrtum*, Berlin, 1973.
49. KOLOSVÁRY BÁLINT: *A Magyar Magánjog Tankönyve*, I. Kötet, Harmadik, átdolgozott kiadás, Budapest, 1911.
50. *Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch*, Band I., Allgemeiner Teil, Luchterhand, 1987.

51. KOZIOL, HELMUT – WELSER, RUDOLF: *Grundriß des bürgerlichen Rechts*, Band I., Allgemeiner Teil und Schuldrecht, Neunte, neu bearbeitete Auflage, Wien, 1992.
52. KÖHLER, HELMUT: *BGB-Allgemeiner Teil*, 19. Auflage, 1986.
53. KRAMER, ERNST A.: *Grundfragen der vertraglichen Einigung*, München – Salzburg 1972.
54. KUNKEL, WOLFGANG: *Römisches Privatrecht, Aufgrund des Werkes von Paul Jörs in der 3. Auflage Bearbeitung von Wolfgang Kunkel*, 3. Auflage, Berlin-Göttingen-Heidelberg 1949.
55. LÁBÁDY TAMÁS: *A magyar magánjog (polgári jog) általános része*, Budapest-Pécs, 1998.
56. LARENZ, KARL: *Allgemeiner Teil des Deutschen Bürgerlichen Rechts*, 7., neubearbeitete Auflage, München, 1989.
57. LEONHARD, RUDOLPH: *Der Irrtum als Ursache nichtiger Verträge*, Bd. I. und II., 2. Auflage, Breslau 1907.
58. LICHTI, JEAN-PIERRE: *Der Rechtsirrtum, besonders im Schweizerischen Obligationenrecht*, Zürich, 1950.
59. MARTON GÉZA: *A polgári jogi felelősség*, Budapest, 1993.
60. MARTON GÉZA: *A római magánjog elemeinek tankönyve. Institúciók*. Negyedik, változatlan kiadás, Budapest, 1963.
61. MCKENDRICK, EWAN: *Contract Law*, London, 1990.
62. MENYHÁRD ATTILA: *A szerződés akarathibák miatti érvénytelensége*, Budapest, 1997.
63. MENYHÁRT ÁDÁM: *A tévedés fogalma és kategorizálása az angol szerződési jogban*, Magyar Jog, 2003/7.
64. MENYHÁRT ÁDÁM: *Az error in corpore a római jogban*, in.: *Jogtudományi Közlöny*, 2012 LXVII. évfolyam 1. szám, 35-40., Budapest, 2012.
65. *Polgári jogi kodifikáció*, 2002. IV. évfolyam 2. szám, Budapest, 2002.
66. *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch*, Band 1., Allgemeiner Teil, 3. Auflage, München, 1993.
67. NILS JANSEN – REINHARD ZIMMERMANN: *Verragschluss und Irrtum im europäischen Vertragsrecht* in: *Archiv für die civilistische Praxis*, Band 210, Mohr Siebeck, 2010.
68. OEBIKE, BURKHARD: *Wille und Erklärung beim Irrtum in der Dogmengeschichte der beiden letzten Jahrhunderte*, Dissertations, Westfalia, 1935.
69. OLE LANDO, ERIC CLIVE, ANDÉ PRÜM, REINHARD ZIMMERMANN (szerk.): *Principles of European Contract Law*, Part III, 2003.

70. OLE LANDO – HUGH BEALE: *The Principles of European Contract Law, Part I, Performance Non Performance and Remedies, Prepared by the Commission on European Contract Law*, Dordrecht, 1995.
71. OLE LANDO – HUGH BEALE: *Principles of European Contract Law*, Parts I and II. The Hague/London/Boston, 2000.
72. *Palandt – Bürgerliches Gesetzbuch*, 53. Auflage, München, 1994.
73. Polgári Törvénykönyv-Javaslat, Budapest, 2006.
74. POLLOCK, SIR FREDERICK: *Principles of Contract*, Ninth Edition, London, 1921.
75. *Praxiskommentar zum Allgemeinen Bürgerlichen Gesetzbuch samt Nebengesetzen*, szerk.: MICHAEL SCHWIMANN, Band 4. 1. Halbband, §§ 859-1089 ABGB, bearbeitet von PETER APATHY, MARTIN BINDER, Wien, 1988.
76. RABEL, ERNST: *Grundzüge des römischen Privatrechts*, 2. Auflage, Basel – Darmstadt 1955
77. RAFFAY FERENCZ: *A magyar magánjog kézikönyve*, Első Kötet: Általános Rész, Személyjog és Családjog, Harmadik Kiadás, Győr, 1909.
78. ROTHOEFT, DIETRICH: *System der Irrtumslehre als Methodenfrage der Rechtsvergleichung*, Tübingen, 1968.
79. RÜTHERS, BERND: *Allgemeiner Teil des BGB*, 6. Auflage, München, 1986.
80. SAVIGNY, CARL FRIEDRICH VON: „*System des heutigen römischen Rechts*”, Band 3. Berlin, 1840.
81. SÄCKER, ANGELA: *Irrtum über den Erklärungsinhalt*, Frankfurt am Main, 1985.
82. SCHULZ, FRITZ: *Classical Roman Law*, Oxford, 1951.
83. STAUDINGER, J. VON: *Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen*, 12., neubearbeitete Auflage, Berlin, 1980.
84. STOLJAR, S. J.: *Mistake and misrepresentation*, London, 1968.
85. SUHAYDA JÁNOS: *A magyar polgári anyagi magánjog rendszere*, Buda, 1869.
86. SZLADITS KÁROLY: *A Magyar Magánjog Vázlata*, Negyedik, Átdolgozott Kiadás, I. Rész, Budapest, 1933.
87. SZLADITS KÁROLY: *Magyar Magánjog*, Első Kötet, Általános Rész, Személyi jog, Budapest, 1941.
88. TREITEL, G. H.: *The Law of Contract*, Ninth Edition, London, 1995.
89. *Új Polgári Törvénykönyv-A Kodifikációs Főbizottság javaslata*, Budapest, 2012.
90. VÉKÁS LAJOS: *Az új polgári törvénykönyv elméleti előkérdései*, Budapest, 2001.

91. VÉKÁS LAJOS: *Javaslat a szerződések általános szabályainak korszerűsítésére (Vitaindító tézisek az Új Ptk. koncepciójához. I. rész)*, Polgári jogi kodifikáció, 2001. III. évfolyam 3. szám, Budapest, 2001.
92. VILÁGHY MIKLÓS – EÖRSI GYULA: *Magyar Polgári Jog*, I. Kötet, Második, változatlan kiadás, Budapest, 1965.
93. VON BAR/ CLIVE/ SCHULTE-NÖLKE AND BEALE/ HERRE/ HUET/ SCHLECHTRIEM/ STORME/ SWANN/ VARUL/ VENEZIANO/ ZOLL: *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR, interim outline edition)* , München, 2008.
94. WEISS EMILIA: *A szerződés érvénytelensége a polgári jogban*, Budapest, 1968.
95. WILHELM KELLER: *Psychologie und Philosophie des Willens*, Reinhardt 1954
96. WINKEL, LARENS C.: *Error iuris nocet: Rechtsirrtum als Problem der Rechtsordnung*, Zutphen, Holland, 1985.
97. WOLF, JOSEPH GEORG: *Error im Römischen Vertragsrecht*, Köln-Graz, 1961.
98. WUNNER, SWEN ERIK: *Contractus – sein Wortgebrauch und Willensgehalt im klassischen Römischen Recht*, Köln-Graz, 1964.
99. ZACHÁR GYULA: *A magyar magánjog alaptanai*, Negyedik Kiadás, Budapest, 1928.
100. ZIMMERMANN, REINHARD: *The Law of Obligations, Roman Foundations of the Civilian Tradition*, Capetown – Wetton – Johannesburg, 1992.
101. ZLINSZKY IMRE: *A magyar magánjog mai érvényében*, Hetedik Kiadás, kiegészítette és az általános részt átdolgozta: REINER JÁNOS, Budapest, 1899.
102. ZWEIGERT, KONRAD – KÖTZ, HEIN: *Introduction to Comparative Law*, Oxford, 1992.

Meghivatkozott jogesetek jegyzéke

Római jogi jogesetek

D. 45. 1. 83. 1 Paul. 72. ed.
 D. 18.1.45 Marc. 4 reg.
 D. 45.1.22 Paul. 9 Sab.
 D. 19.2.52 Pomp. 31. Quint. Muc.
 D. 21.1.1.2
 D. 12.1.18.1 Ulp. 7
 D. 17.1.29.1
 D. 6. 1. 5. 5 Ulp. 16. ed.
 D. 18.1.9.2 Ulp. 28 Sab.
 D. 19.1.21.2 Paul. 33 ed.
 CJ 4.22.5 (294)
 D. 6.2.14
 D. 18.1.41.1 Iul. 3 Ursei Feroc
 D. 41.3.32.1
 D. 22.6.9.4
 D. 18. 1. 9 pr. Ulp. 28. Sab.
 D. 18.1.10
 D. 18.1.14 Ulp. 28 Sab.
 D. 22.6.4
 D. 22.6.9 pr.

Német jogesetek

BGH Betrieb 1971
 BGH NJW 1966, 39
 BGHZ 34, 32, 41
 NJW 1981, 1736

OLG Karlsruhe, JW 1938, 662
OLG Stuttgart Seuff A 84 Nr. 40
RGZ 149, 235
RGZ 59, 240, 243
RGZ 61, 85
RGZ 64, 266, 268
RGZ 64, 269
RGZ 95, 112
RGZ 99, 147

Osztrák jogesetek

EvBl 1964/317
HS 4358
HS VI/3
JBl 1954, 335
JBl 1963, 428
JBl 1967, 620
JBl 1985, 88
JBl 1990, 321
OGH in JBl 1981, 425
OGH in JBl 1988, 783
OGH in SZ 23/272
OGH in SZ 42/121
SZ 11/255
SZ 42/121
SZ 43/123
SZ 53/108
SZ 53/128
SZ 53/13
SZ 55/2
SZ 58/69
WBl 1987, 62

Svájci jogesetek

BGE 106 II 32
BGE 27 II 517
BGE 34 II 530
BGE 40 II 257
BGE 40 II 53
BGE 41 II 574, 56 II 100
BGE 43 II 487
BGE 45 II 433
BGE 47 II.89
BGE 49 II 167
BGE 50 II 308
BGE 53 II 140
BGE 53 II 153
BGE 53 II 154 f., 55 II 189
BGE 56 II 426, 82 II 424
BGE 56 II 96
BGE 73 II 15
BGE 75 II 369
BGE 79 II 275
BGE 80 II 152
BGE 80 II 152
BGE 82 II 411, 56 II 424, 53 II 143
BGE 82 II 424
BGE 83 II 18, 84 II 515
BGE 87 II 137
BGE 91 II 278, 98 II 18
BGE 95 II 407
BGE 96 II 25
BGE 98 II 15, 95 II 21, 91 II 271
ZGBR 51 (1970) S. 81
ZR 59 (1960) Nr. 122
ZR 62 (1963) Nr. 35

ZR 68 (1969) Nr. 1, 62 (1963) Nr. 35, 59 (1960) Nr. 122

Angol jogesetek

Allcard v. Walker (1896) 2 Ch. 369

Amalgamated Investment & Property Co. Ltd. v. Walker C Sons Ltd. (1977) 1 W. L. R. 164, 172

Associated Japanese Bank International Ltd. v. Credit du Nord SA (1989) 1 W. L. R. 255

Barrow, Lane & Ballard Ltd. v. Phillip Phillips and Co. Ltd. (1929) 1 K. B. 574, 582

Baskcomb v. Beckwith (1869) L. R. 8 Eq. 100

Bell v. Lever Bros. Ltd. (1932) A. C. 161

Bell v. Lever Bross. Ltd. (1932) A. C. 161, 217

Caraman, Rowley & May v. Aperghis (1923) 40 T. L. R. 124

Carlisle and Cumberland Banking Co. v. Bragg (1898) 67 L. J. Q. B. 224

Carlisle and Cumberland Banking Co. v. Bragg (1898) 67 L. J. Q. B. 224

Cooper v. Phibbs (1867) L. R. 2 H. L. 149

Couturier v. Hastie (1856) 5 H. L. C. 673

Cox v. Prentice (1815) 3 M. & S. 344

Coyer v. Clay (1843) 7 Beav. 188

Cundy v. Lindsay (1878) 3 App. Cas. 459

Day v. Welles (1861) 30 Beav. 220

Diamond v. British Columbia Thoroughbred Breeders' Society (1966) 52 D. L. R. (2 d) 146

F. E. Rose (London) Ltd. v. W. H. Pim, Jnr. & Co. Ltd. (1953) 2 Q. B. 450

Falck v. Williams (1900) A. C. 176

Farraday v. Tanworth Union (1917) 86 L. J. Ch. 436

Foster v. Mackinnon (1869) L. R. 4 C. P. 704, 711

Galloway v. Galloway (1914) 30 T. L. R. 531

Garrard v. Frankel (1862) 30 Beav. 445

Gillman v. Gillman (1946) 174 L. T. 272

Griffith v. Brymer (1903) 19 T. L. R.

Grist v. Bailey (1967) Ch. 532

Harris v. Pepperrell (1867) L. R. 5 Eq. 1

Hartog v. Colin & Shields (1939) 3 All E. R. 566

Henkel v. Pape (1870) L. R. 6 Ex. 7
Hitchcock v. Giddings (1817) 4 Price 135
Huddersfield Banking Co., Ltd. v. Henry Lister & Son, Ltd. (1895) 2 Ch. 273
Ingram v. Little (1961) 1 Q. B. 31
Joscelyne v. Nissen (1970) 2 Q. B. 86
Kennedy v. Panama, etc., Royal Mail Co. (1867) L. R. 2 Q. L. R. 2. Q. B. 580
Kings Norton Metal Co. Ltd. v. Edridge, Merrett & Co. Ltd. (1897) 14 T. L. R. 98
Lake v. Simmons (1927) A. C. 487
Leaf v. International Galleries (1950) 2 K. B. 86
Lewis v. Averay (1972) 1 Q. B. 198; A. L. G. 88 L. Q. R. 161
Malins v. Freeman (1837) 2 Keen 25
Manser v. Back (1848) 6 Hare 433
McRae v. Common Welth Disposals Commission (1951) 84 C. L. R. 377
Murray v. Parker (1854) 19 Beav. 305, 308
Muskham Finance, Ltd. v. Howard (1963) 1 Q. B. 904
Oscar Chess Ltd. v. Williams (1957) 1 W. L. R. 370
Paget v. Marshall (1884) 28 Ch. D. 255
Pagett v. Marshall (1884) 28 Ch. D. 255
Phillips v. Brooks Ltd. (1919) 2 K. B. 243
Raffles v. Wichelhaus (1864) 2 H. & C. 906
Saunders v. Anglia Building Society (1971) A. C. 1004
Scott v. Littledale (1858) 8 E & B 815
Sheikh Bros. Ltd. v. Ochsner (1957) A. C. 136
Smith v. Hughes (1871) L. R. 6 Q. B. 597
Solle v. Butcher (1950) 1 K. B. 671
Strickland v. Turner (1852) 7 Ex. 208
Tamplin v. James (1880) 15 Ch. D. 215
Thoroughgood v. Cole (1584) 2 Co. Rep. 9a
Torrance v. Bolton (1872) L. R. 8 Cg. Ch. App. 118
Torrance v. Bolton (1872) L. R. Ch. App. 118
Wattson v. Marston (1853) 4 D. M. & G. 230
Webster v. Cecil (1861) 30 Beav. 62
Widing v. Sanderson (1897) 2 Ch. 534
Woodhouse A. C. Israel Cocoa Ltd. v. Nigerian Produce Marketing Co. (1972) A. C. 741, 768

Magyar jogesetek

BH 1975.22
 BH 1976.23
 BH 1977.188
 BH 1977.432
 BH 1979.33
 BH 1981.277
 BH 1986.154
 BH 1986.240
 BH 1988.226
 BH 1988.272
 BH 1989.318
 BH 1989.364
 BH 1992.707
 BH 1995.21
 BH 1996.200
 BH 1997.482
 BH 1997.528
 BH 1999.157
 BH 2000.298
 BH 2002.180
 BH 2003.410
 C. 1886. jan. 26., 6222
 C. 1900. márc. 7., G. 21.
 C. 1900. jún. 6., 1767.
 C. 1905. jan. 25., G. 496/1904
 C. 1905. nov. 8., 3584/1905.
 C. 1905. nov. 17., I. G. 573.
 C. 1907. máj. 15., 8465/1906.
 C. 1907. okt. 11., 7167/1906.
 C. 1908. márc. 20., 1282/1907.
 K. 1936. márc. 26., P. II. 10 1936.
 K. 1914. márc. 18., 3552/913. P. sz. V. pt.
 P. IV. 5696/1927., 1928. febr. 23.
 P. IV. 6081/1929., 1931. jan. 7.
 P. II. 7834/1929., 1931. nov. 3.
 P. VII. 1649/1931., 1932. nov. 22.
 P. V. 2224/1932., 1933. máj. 8.
 P. VII. 2044/1932., 1933. máj. 24.
 P. I. 227/1933., 1933. nov. 24.
 P. II. 413/1933., K. 1933. dec. 1.
 P. IV. 1627/1933., 1934. febr. 1.
 P. IV. 90/1935., 1935. máj. 24.
 P. I. 2355/1935., 1935. okt. 9.
 P. V. 4173/1935., 1936. jan. 10.
 P. IV. 2927/1936., 1936. szept. 1.
 P. II. 6329/1936., 1937. ápr. 15.

P. I. 3617/1937., 1937. nov. 2.

LB Gf. 30670/1981. - BH 1983/5. sz. 20